

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**ANADOLU'DA İMPARATOR HADRİANUS DÖNEMİ
MİMARİ FAALİYETLERİ**

Onur GÜLBAY

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY

2009

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sundu um “Anadolu’da mparator Hadrianus Dönemi mar Faaliyetleri” adlı çalı manın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dü ecek bir yardıma ba vurmaksızın yazıldı ını ve yararlandı ım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olu tu unu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmı oldu unu belirtir ve bunu onurumla do rularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

mza

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Örencinin

Adı ve Soyadı : Onur GÜLBAY
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Programı : Klasik Arkeoloji
Tez Konusu : Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi miras Faaliyetleri
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA

DÜZELTİLMESİNE *

REDDİNE **

ile karar verilmiştir.

OYBİRLİ

OYÇOKLUĞU

Jüri tekil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ****

Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet

Tez, burs, ödül veya tevik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.

Tez, mevcut hali ile basılabilir.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.

Tezin, basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

MZA

.....	Başarılı	Düzeltilme	Red
.....	Başarılı	Düzeltilme	Red
.....	Başarılı	Düzeltilme	Red
.....	Başarılı	Düzeltilme	Red
.....	Başarılı	Düzeltilme	Red

ÖZET
Doktora Tezi
Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri

Onur Gülbay

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

Anadolu'daki Roma dönemi imarlaşma süreci göze alındığında en zengin dönemin İmparator Hadrianus dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Hadrianus Anadolu'yu .S. 123-124 ve .S. 129-132 yılları arasında iki kez kapsamlı anlamda ziyaret etmiş, Anadolu'nun imarlaşması konusunda yerel yöneticilerle görüş alışverişinde bulunmuştur.

Hadrianus'un Anadolu ile özel olarak ilgilenmesinin geri planında üç önemli neden yatmaktadır. Birincisi Panhellenia anlayışının bütün İmparatorluk içerisinde yeniden canlandırılmak istenmesi, ikincisi bu felsefenin özünde yer alan ikinci sofist akımının Anadolu'da doğması, üçüncüsü ise İmparatorun neokoros kültürü altında Anadolu'da tanrılarla tanınmasıdır.

Panhellenia anlayışıyla beraber yerel yönetici ve filozoflarında etkisiyle Hadrianus Anadolu'nun imarlaşması için büyük oranda maddi yardımlarda bulunmuş, özellikle Mysia bölgesinde kendi adıyla anılan yeni kentlerin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca diğer kentlerdeki yarım kalmış imar aktivitelerinin tamamlanmasını sağlayarak restorasyon çalışmalarına da destek vermiştir.

Hadrianus döneminde Anadolu'da yaptırılan yapılar Mimari Özellikler ve Mimari Dekorasyon başlıkları altında ayrı ayrı incelenerek bu yapıların mimari ve dekoratif anlamda benzer özellikleri tespit edilmiş, yapılarıdaki Hadrianus dönemine özgü detaylar vurgulanarak Anadolu'daki Hadrianus dönemi zengin Roma Mimarisinin açıklanması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmparator Hadrianus, İmparator Kültü, Neokoros, Panhellenia, İkinci Sofistler, Roma Tarihi, Roma Dönemi Mimarisini, Mimari Dekorasyon.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Construction Activity in Asia Minor in Hadrianus Reign

Onur Gülbay

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Archaeology

Most fertile time in terms of construction in Roman times in Asia Minor is during Emperor Hadrianus' reign. Hadrianus visited Asia Minor two times in A.D. 123-124 and A.D. 129-132 and exchanged ideas with local governors.

There are three main reasons why Hadrianus is so interested in Asia Minor. Firstly the desire to revive the Panhellenic idea throughout the empire. Secondly Asia Minor being the birth place of second sophistic idea which is the center of the Panhellenic idea. And thirdly deification of Hadrianus under the neokoros cult.

With the rise of the Panhellenic idea and under the influence of local governors and philosophers Hadrianus helped Asia Minor financially especially Mysia where he helped build cities under his name. He also helped other construction and reconstruction projects in other cities.

Rich characteristics of Roman Architecture in Hadrianus Period in Asia Minor were tried to be explained by studying structures built under Hadrianus' reign under Architectural characteristic and Architectural Decoration, determining similar properties and outlining details specific to Hadrianus period.

Keywords: Emperor Hadrianus, Imperial Cult, Neokoros, Panhellenia, Second Sophistic, Roman History, Roman Architecture, Architectural Decoration.

**ANADOLU'DA İMPARATOR HADRİANUS DÖNEMİ
MİMARİ FAALİYETLERİ
ÇİZİMLERİ**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÇİZİMLERİ	vi
KISALTMALAR	xi
GRAFİKLER VE TABLOLAR LISTESİ	xiii
EKLER LISTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
İMPARATOR HADRİANUS VE ANADOLU**

1.1. HADRİANUS'UN KISA BİYOGRAFİSİ	7
1.2. MYSİA VE BİTHYNİA'DA YENİDEN KURULAN YA DA İLK DEFA NİHAİ EDİLEN İKİMLER	12
1.2.1. Aleksandria Troas	15
1.2.2. Aizanoi	17
1.2.3. Apameia	17
1.2.4. Apollonia Ad Ryndacum	18
1.2.5. Bithynion-Claudiopolis	18
1.2.6. Hadrianoutherai	19
1.2.7. Hadrianeia	20
1.2.8. Hadrianoi	21
1.2.9. Stratonikeia-Hadrianopolis	21
1.2.10. Kyzikos	22
1.2.11. Nikaia	23
1.2.12. Nikomedia	25
1.2.13. Troia	26

**KİÇİK BÖLÜM
ANADOLU'DA DİĞER BÖLGELERDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR**

2.1. ASİA	28
2.1.1. Aphrodisias	28
2.1.2. Akmonia	29
2.1.3. Blaundos	29

2.1.4. Didyma ve Miletos	29
2.1.5. Ephesos	30
2.1.6. Erythrai	33
2.1.7. Herakleia Salbake	34
2.1.8. Hierapolis	34
2.1.9. Klaros	35
2.1.10. Klazomenai	36
2.1.11. Notion	36
2.1.12. asos	36
2.1.13. Laodikeia ad Lycum	36
2.1.14. Motella	37
2.1.15. Pergamon	37
2.1.16. Phokaia	39
2.1.17. Sardis	39
2.1.18. Sidamaria	41
2.1.19. Smyrna	41
2.1.20. Teos	44
2.1.21. Thyateira	44
2.1.22. Tralleis	44
2.2. KAPPADOK A	46
2.2.1. Nikopolis	46
2.2.2. Sebastopolis	46
2.3. K L K A	47
2.3.1. Antiokheia	47
2.3.2. Hadriana	48
2.3.3. Tarsos	49
2.4. LYK A	50
2.4.1. Letoon	50
2.4.2. Patara	50
2.5. PAMPHYL A	51
2.5.1. Attaleia	51
2.5.2. Perge	51
2.5.3. Phaselis	52
2.5.4. Side	52
2.5.5. Termessos	52
2.6. P S D A	52
2.6.1. Kremna	52
2.6.2. Sagalassos	52

2.7. PONTUS EUX NUS	53
2.7.1. Sebastopolis Carana	53
2.7.2. Trapezous	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MPARATOR HADR ANUS, PANHELLEN A VE K NC SOF STLER

3.1. HADR ANUS VE PANHELLEN A	55
3.2. HADR ANUS VE K NC SOF STLER	60
3.3. HADR ANUS'UN ANADOLU KÜLTLER	64
3.3.1. Neokoros	65
3.3.2. Antinous, Mısır ve Yerel Kahraman Kültleri	69
3.3.3. Anadolu'da Kutlanan Bayramlarla İlgili Düzenleme Çalışmaları	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOKOROS TAPINAKLARI

4.1. KYZ KOS ZEUS - HADR ANUS TAPINA I	72
4.2. SMYRNA ZEUS AKRA OS - HADR ANUS TAPINA I	84
4.3. EPHEOS OLYMP E ON HADR ANUS TAPINA I	88
4.4. TARSOS HADR ANUS TAPINA I (DONUKTA)	95
4.5. N KA A HADR ANUS (ROMA IULIUS CAESAR) TAPINA I	100
4.6. N KOPOL S HADR ANUS TAPINA I	100
4.7. NEOKOROS TAPINAKLARINDAK M MAR VE M MAR DEKORAT F UNSURLARIN KAR ILA TIRILARAK DE ERLEND R LMES	101

BE NC BÖLÜM

HADR ANUS LE BA LANTILI D ER TAPINAKLAR VE KUTSAL ALANLAR

5.1. A ZANO ZEUS TAPINA I	111
5.2. APHROD S AS APHROD TE TAPINA I TEMENOSU	113
5.3. CLAUD OPOL S ANT NOUS TAPINA I	114

5.4. D DYMA APOLLON TAPINA I	115
5.5. EPHEOS HADR ANUS TAPINA I	116
5.6. EPHEOS SERAPE ON(MOUSE ON?)	119
5.7. EUROMOS ZEUS LEPS NOS TAPINA I	120
5.8. KLAROS APOLLON TAPINA I	121
5.9. KLAROS ARTEM S KLAR A TAPINA I	123
5.10. KREMNA KÜÇÜK HADR ANUS TAPINA I	124
5.11. KREMNA HADR ANUS ? TAPINA I	125
5.12. NOT ON ATHENA TAPINA I	126
5.13. PERGAMON TRA ANEUM (TRA ANUS-HADR ANUS TAPINA I)	127
5.14. PERGAMON D ONYSOS TAPINA I	129
5.15. PERGAMON ASKLEP E ON ÇALI MALARI	131
5.16. PERGAMON YUVARLAK YAPI	132
5.17. PERGAMON MISIR TANRILARI TAPINA I (KIZIL AVLU)	133
5.18. PH LADELPH A D ONYSOS TAPINA I	135
5.19. SAGALASSOS E 1 BAZ L KASI (DIONYSOS TAPINA I ?)	136
5.20. SAGALASSOS ZEUS-HADR ANUS-ANTON NUS P US TAPINA I	138
5.21. SARD S ARTEM S TAPINA I	141
5.22. S DE N 1 APOLLON TAPINA I	144
5.23. S DE N 2 ATHENA TAPINA I	145
5.24. S DE THOLOS (TYKHE) TAPINA I	146
5.25. TEOS D ONYSOS TAPINA I	147
5.26. TERMESSOS HADR ANUS-N 1(ARTEM S) TAPINA I	149
5.27. HADR ANUS LE BA LANTILI D ER TAPINAKLAR VE ORANLARININ DE ERLEND RMES	152

ALTINCI BÖLÜM

HADR ANUS LE BA LANTILI D ER YAPILAR

6.1. ANDR AKE HORREUMU	154
------------------------	-----

6.2.	APHRODİSİS HADİSİ ANUS HAMAMLARI	155
6.3.	ALEKSANDRİA TROAS HAMAMI	157
6.4.	ALEKSANDRİA TROAS NYMPHA ONU	158
6.5.	ATTALEA PROPYLONU	159
6.6.	CLAUDİOPOLİS TİYATROSU	160
6.7.	DAPHNE TİYATROSU	162
6.8.	EPHESOS LİMANI HAMAMI	163
6.9.	EPHESOS HADİSİ ANUS KAPISI	163
6.10.	EPHESOS VE TRAPEZOUS LİMANI ÇALIŞMALARI	165
6.11.	HERAPOLİS AGORASI STOA BAZİLİKASI	167
6.12.	KREMNA HADİSİ ANUS FORUMU VE BAZİLİKASI	168
6.13.	LAODİKEA HAMAM-GYMNASİYON KOMPLEKSİ	169
6.14.	LETOON NYMPHA ONU	170
6.15.	MİLETOS GÜNEY AGORA KAPISI	171
6.16.	ASOS AGORASI	173
6.17.	PATARA PROPYLONU	173
6.18.	PATARA HORREUMU	175
6.19.	PERGE GÜNEY HAMAMI	176
6.20.	PERGE PROPYLONU	177
6.21.	PERGE F3 NYMPHA ONU	178
6.22.	PHASELİS PROPYLONU	179
6.23.	SAGALASSOS AĞAÇ AGORANIN KUZEYİNDEKİ NYMPHA ONU	180
6.24.	TERMİSSOS PROPYLON G YAPISI	182
6.25.	TROA ODEONU	183
	SONUÇ	185
	KAYNAKLAR	194
	DİZİN	213
	GRAFİKLER	
	EKLER	

KISALTMALAR

AA:	Anadolu Ara tirmaları
ANRW:	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt
BASOR:	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
AS:	Anatolian Studies
AJA:	American Journal of Archaeology
AvP:	Altertümer von Pergamon
BCH:	Bulletin de Correspondance Hellénique
BSR:	British School at Rome
BMC:	British Museum Catalogue
CIG:	Corpus Inscriptionum Graecarum
CIL:	Corpus Inscriptionum Latinarum
CRAI:	Comptes rendus sèances del' Académie des Inscriptions et Belles Lettres.
EpigAnat:	Epigraphica Anatolica
HAC:	Historia Augusta Colloquium
IvE:	Inschriften von Ephesos
IvM:	Inschriften von Milet
IvS:	Inschriften von Smyrna
IG:	Inscriptiones Graecae
IGR:	Inscriptiones Graecae adres Romanas Pertinentes
IK:	Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien
IstMitt:	Istanbuler Mitteilungen
JHS:	Journal of Hellenistic Studies
JÖAI:	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien
JRA:	Journal of Roman Archaeology
JRS:	Journal of Roman Studies
JWCI:	Journal of the Warburg and Courtauld Institutes
KST:	Kazı Sonuçları Toplantısı
MAMA:	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
Öjh:	Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes

RA:	Review Archaeology
SEG:	Supplementum Epigraphicum Graecum
SNG:	Sylloge Nummorum Graecorum
TAD:	Türk Arkeoloji Dergisi
TAM:	Tituli Asiae Minoris
TTK:	Türk Tarih Kurumu
ZPE:	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

GRAFİKLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Grafik 1. Hadrianus Dönemi İmar Gören Yapıların Dağılımı

Grafik 2. Mimari Çalışmaların Yürütülmesi Anlamında Hadrianus ile Bağılantılı Kentlerin Dağılımı

Grafik 3. Tapınakların Hadrianus ile Olan İlişkilerine Göre Dağılımı

Grafik 4. Plan Özelliklerine Göre Tapınakların Dağılımı

Tablo 1. Anadolu'da Hadrianus'a Adanmış Altarların Dağılımı ve Sayısı

Tablo 2. Birliğin Anadolu'da Bilinen *Arkhon*, En Üst Düzey Yönetici Rahiplerinin Listesi

Tablo 3. Anadolu'da İmparator Hadrianus ve Senato Tarafından “*Neokoros*’luk” Verilen Kentler

Tablo 4. Vitruvius'a Göre Sütun Alt Çaplarının Sütun Aralıklarına Oranı

Tablo 5. Neokoros Tapınaklarının Stylobat Oranları ve Sütun Alt Çaplarının Aralıklarına Oranları

Tablo 6. Dört Neokoros Tapınaklarının Mimari Açısından Karşılaştırılması

Tablo 7. Hadrianus ile Bağılantılı Diğer Tapınaklar ve Oranları

EK LER L STES

- ekil 1. Publius Aelius Hadrianus
- ekil 2. Hadrianus'un Gezi Güzergâhları ve Onun Dönemine Tarihlendirilen Yapıların Oldu u ehirlere
- ekil 3. Roma mparatorlu u'nun Augustus ve Hadrianus Dönemi Sınırları
- ekil 4. Kyzikos Kent Planı çerisinde Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Konumu
- ekil 5. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nı Ta ıyan Tonozlardan Bir Örnek
- ekil 6. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'yla lgili Öneri Planı
- ekil 7. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Ön Cephesine li kin Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 8. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Yan Cephesine li kin Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 9. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Cellasında Kullanıldı ı Dü ünülen Tambur Parçası
- ekil 10. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Frizinden Bir Parça, Parthlarla Yapılan Sava
- ekil 11. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Özgü Eliptik Vazo Süsleri
- ekil 12. Aizanoi Zeus Tapına ı Eliptik Vazo Süsleri
- ekil 13. Notion Athena Tapına ı Eliptik Vazo Süsleri
- ekil 14. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Korinth Sütun Ba lı ına Ait Akanthus Yaprı
- ekil 15. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Korinth Sütun Ba lı ına Ait Akanthus Yaprı
- ekil 16. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Simasına Ait Çörtene Parçası
- ekil 17. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait on ve Lesbos Kymation Bezemeleri
- ekil 18. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait on ve Lesbos Kymation Bezemeleri
- ekil 19. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait Yarım Pilaster Sütun Parçası
- ekil 20. 19. Yüzyıl Smyrna Kent Planı ve Antik Yapılar
- ekil 21. 19. Yüzyıl Planlarında Çizilen Zeus Akraios-Hadrianus Tapına ı

- ekil 22. De irmentepe’de Bulunmu Zeus Akraios Heykeli
- ekil 23. Zeus Akraios-Hadrianus Tapına ı’nın Bulundu u Dü ünülen Alan ve Antik Roma Yolunun Hava Foto rafı
- ekil 24. zmir’in 17. Yüzyılda Denizden Çizilmi Gravürü ve De irmentepe Üzerinde Oldu u Dü ünülen Tapınak
- ekil 25. Ön Yüzde mparator Hadrianus Arka Yüzde Oturur Formda Zeus-Akraios’un Betimlendi i Smyrna Sikkesi
- ekil 26. kinci Neokoroslu un Vurgulandı ı Hadrianus Dönemi Smyrna Sikkesinin Arka Yüzü
- ekil 27. Ephesos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları
- ekil 28. Olympieion Tapına ı Planı
- ekil 29. Olympieion Tapına ı Korinth Ba lı ı
- ekil 30. Olympieion Tapına ı Mermerlerle Kaplı Taban Dö emesi
- ekil 31. Olympieion Tapına ı’nın Opus Caementicium Temelleri
- ekil 32. Karwiese Tarafından Kurgulanan Tapına ın Ön Cephesi
- ekil 33. Olympieion Tapına ı Kornı Blo u ve Dalga Motifi
- ekil 34. Olympieion Tapına ı Friz Blo u ve Flüt Motifi
- ekil 35. Tarsos Hadrianus Tapına ı Planı
- ekil 36. Tarsos Hadrianus Tapına ı Öneri Planı
- ekil 37. On Stünlu Tarsos Tapınak Cephesinin Betimlendi i Sikke
- ekil 38. Tarsos Hadrianus Tapına ı Opus Caementicium Temelleri
- ekil 39. Tarsos Hadrianus Tapına ı Korinth ya da Kompozit Sütun Ba lı ı Parçaları
- ekil 40. Tarsos Hadrianus Tapına ı Konsol Kornı Blo u
- ekil 41. Tarsos Hadrianus Tapına ı Frize Ait Flüt Bezemeleri
- ekil 42. Tarsos Hadrianus Tapına ı Anthemion Bezemeleri
- ekil 43. Tarsos Hadrianus Tapına ı Akantus Yapra ı
- ekil 44. Atina’daki Do u Batı Do rultulu Dipteros Planlı Olympieion Tapına ı
- ekil 45. Atina’daki Olympieion Tapına ı’nın Kuzeyden Görünü ü
- ekil 46. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Kornı indeki Dalga Motifi
- ekil 47. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Lesbos Kymation Bezemeleri
- ekil 48. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Sütun Tamburu Onarım Kenetleri

- ekil 49. Aizanoi Kent Planı ve Zeus Tapına 1
- ekil 50. Aizanoi Zeus Tapına 1 Planı
- ekil 51. Aizanoi Zeus Tapına 1'na Kuzey Batıdan Bakı
- ekil 52. Aizanoi Zeus Tapına 1 Akroteri
- ekil 53. Aizanoi Zeus Tapına 1'nın Friz Bölümündeki Flüt Bezemeleri
- ekil 54. Aphrodisias Kent Planı ve Aphrodite Tapına 1
- ekil 55. Aphrodite Tapına 1 ve Temenos Alanı
- ekil 56. Aphrodite Tapına 1 Hadrianus Dönemi Temenos Portikosu
- ekil 57. Aphrodite Tapına 1 Temenos Portikosu Sütun Ba lı 1
- ekil 58. Claudiopolis Kent Planı
- ekil 59. Claudiopolis Antinous Tapına 1 Betimlemeli Hadrianus Sikkesi
- ekil 60. Antinous Tapına 1 Frizinde Yer Alan Medusa Kabartması
- ekil 61. Didyma Apollon Tapına 1 Planı
- ekil 62. Didyma Apollon Tapına 1 Sütun Kaidesi Torusanthemion Bezemeleri
- ekil 63. Didyma Apollon Tapına 1 Torusanthemion Bezemelerinden Ayrıntı
- ekil 64. Didyma Apollon Tapına 1 Frizinde Yer Alan Hadrianus Dönemi Medusa Kabartması
- ekil 65. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Planı
- ekil 66. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 67. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Frizinden Androklos'un Domuz Avı Sahnesi
- ekil 68. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Sütun Ba lı 1
- ekil 69. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Farklı Tipteki Sütun Ba lıkları ve Suriye Tipi Alınlık
- ekil 70. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Dı Frizden Ayrıntı
- ekil 71. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Sima Bölümünde Yer Alan Anthemion ve Flüt Bezemeleri
- ekil 72. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapınak
- ekil 73. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapına ın Sütun Ba lı 1
- ekil 74. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapına ın Ar itravına Ait Bir Parça
- ekil 75. Euromos Zeus Lepsinos Tapına 1 Planı
- ekil 76. Euromos Zeus Lepsinos Tapına 1 Hava Foto rafı

- ekil 77. Euromos Zeus Tapına 1 Sütun Ba lı 1
- ekil 78. Euromos Zeus Tapına 1 lenmemi Sütun Kaidesi
- ekil 79. Euromos Zeus Tapına 1 lenmi Sütun Kaidesi
- ekil 80. Klaros Kutsal Alanı Planı
- ekil 81. Klaros Apollon Tapına 1'nın Ar itravı Üzerindeki Hadrianus Unvanları
- ekil 82. Klaros Apollon ve Artemis Tapınakları'nın Hava Foto rafı
- ekil 83. Derin Pronaoslu Klaros Artemis Tapına 1
- ekil 84. Kremna Küçük Hadrianus Tapına 1
- ekil 85. Kremna Küçük Hadrianus Tapına 1 Süslemeleri
- ekil 86. Kremna Hadrianus ? Tapına 1 Süslemeleri
- ekil 87. Notion Kent Planı ve Yapılar
- ekil 88. Notion Athena Tapına 1 Planı
- ekil 89. Notion Athena Tapına 1 Alınlık ve Sütunlar
- ekil 90. Notion Athena Tapına 1 Ön Cephenin Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 91. Notion Athena Tapına 1 Frize Ait Girland Bezemesi
- ekil 92. Pergamon Akropolis Planı ve Yapılar
- ekil 93. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus)Tapına 1
- ekil 94. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Planı
- ekil 95. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 çinde Ele Geçen
Traianus ve Hadrianus Heykelleri
- ekil 96. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Yandan Görünü
- ekil 97. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Frizi
- ekil 98. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Frizi
- ekil 99. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Korinth Sütun Ba lı 1
- ekil 100. Pergamon Dionysos Tapına 1 Planı
- ekil 101. Pergamon Dionysos Tapına 1 Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 102. Pergamon Dionysos Tapına 1
- ekil 103. Pergamon Dionysos Tapına 1 Alınlık Sima Parçası
- ekil 104. Pergamon Dionysos Tapına 1 Friz Parçası
- ekil 105. Pergamon Asklepieion Kutsal Alanı
- ekil 106. Pergamon Asklepios Tapına 1
- ekil 107. Pantheon

- ekil 108. Asklepieion Kuzey Portikoya Ait Sütun Ba lı 1
- ekil 109. Pergamon Yuvarlak Yapı Planı
- ekil 110. Pergamon Yuvarlak Yapı Kornı ine Ait Dalga Motifi
- ekil 111. Ephesos Tholos Yapısı Kornı ine Ait Dalga Motifi
- ekil 112. Ephesos Tholos Yapısı Planı
- ekil 113. Pergamon Serapeion Planı
- ekil 114. Pergamon Serapeion Avludan Görünü
- ekil 115. Pergamon Serapeion Kuzeyden Görünü
- ekil 116. Pergamon Serapeion Tu la Örgü Duvarlar
- ekil 117. Pergamon Serapeion Batıdan Yuvarlak Yapının Görünü ü
- ekil 118. Pergamon Serapeion'a Ait Korinth Sütun Ba lı 1
- ekil 119. Pergamon Serapeion'a Ait Kornı Blo u
- ekil 120. Pergamon Serapeion'a Ait Atalante Heykelinin Yandan Görünü ü
- ekil 121. Pergamon Serapeion'a Ait Atalante Heykelinin Cepheden Görünü ü
- ekil 122. Smyrna Bazilikası Kabartmaları
- ekil 123. Philadelphia Dionysos Tapına ı Planı
- ekil 124 Philadelphia Dionysos Tapına ı Anthemion Bezemelerinin Oldu u
Kornı Blo u
- ekil 125. Sagalassos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları
- ekil 126. Sagalassos E 1 Bazilikası Yapının çine Bakan Friz Bölümü
- ekil 127. Sagalassos E 1 Bazilikası Yapının Dı a Bakan Friz Bölümü
- ekil 128. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Planı
- ekil 129. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Ön Cephe Yeniden
Kurma Denemesi
- ekil 130. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı'nın Bugünkü Ön
Cephe Durumu
- ekil 131. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Hadrianus sminin
Geçti i Ar itrav Parçası
- ekil 132. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Alınlı a Ait Parça
- ekil 133. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Sarma ık Bezemeli
Frize Ait Parça
- ekil 134. Sardis Kent Planı ve Artemis Tapına ı

- ekil 135. Gruben'e Göre Sardis Artemis Tapına 1 Planı ve Evreleri
- ekil 136. Sardis Artemis Tapına 1 Sütun Kaidesi
- ekil 137. Sardis Artemis Tapına 1 onik Sütun Ba lı 1
- ekil 138. Sardis Artemis Tapına 1 Kapı Sövesi Parçası
- ekil 139. Side Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Tapınakları
- ekil 140. Side N1 Apollon ve N2 Athena Tapınakları
- ekil 141. Side N1 Apollon Tapına 1 Korinth Sütun Ba lı 1
- ekil 142. Side N1 Apollon Tapına 1 Frizine Ait Medusa Süslemeleri
- ekil 143. Side N1 Apollon Tapına 1 Saçaklı ına Ait Anthemion Bezemesi
- ekil 144. Side N2 Athena Tapına 1'na Ait Kompozit Ba lık
- ekil 145. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Planı
- ekil 146. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 147. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Friz Bölümü
- ekil 148. Teos Kent Planı
- ekil 149. Teos Dionysos Tapına 1 Planı
- ekil 150. Teos Dionysos Tapına 1 Frizine Ait Hellenistik Parça
- ekil 151. Teos Dionysos Tapına 1 Frizine Ait Hadrianus Dönemi Parçası
- ekil 152. Teos Dionysos Tapına 1 Frizine Ait Hadrianus dönemi ve Hellenistik döneme Ait Parçalar
- ekil 153. Termessos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları
- ekil 154. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1
- ekil 155. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1 Ön Cephenin Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 156. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1 Ar itrav, Friz ve Saçaklı ın Cepheden Görüntüsü
- ekil 157. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1 Ar itrav, Friz ve Saçaklı a Ait Parçalardan Ayrıntı
- ekil 158. Andriake Planı ve Horreum
- ekil 159. Andriake Horreumu Planı
- ekil 160. Andriake Horreumu Osmanlı Dönemi Gravürü
- ekil 161. Andriake Horreumu Kuzeyden Görünüm
- ekil 162. Andriake Horreumu'ndaki Hadrianus ve Sabina'ya Ait Portreler

- ekil 163. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Planı
- ekil 164. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Süslemeli Pilaster Parçası
- ekil 165. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Kabartmalı Konsol Parçası
- ekil 166. Aleksandria Troas Planı
- ekil 167. Aleksandria Troas Hamamı
- ekil 168. Aleksandria Troas Hamamı Sırtlam Kalmı Kemerler
- ekil 169. Attaleia Propylonu Planı
- ekil 170. Attaleia Propylonu Batıdan Görünü
- ekil 171. Attaleia Propylonu Yazıtı
- ekil 172. Attaleia Propylonu Mimari Süslemeleri
- ekil 173. Claudiopolis Tiyatrosu Süslemeli Pilaster Parçası
- ekil 174. Claudiopolis Tiyatrosu Hadrianus Döneminin Yazılı Olduğu Artrav ve Friz Parçası
- ekil 175. Ephesos Liman Hamamı Planı
- ekil 176. Ephesos Hadrianus Kapısı Planı
- ekil 177. Ephesos Hadrianus Kapısı Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 178. Atina Hadrianus Kapısı
- ekil 179. Ephesos Hadrianus Kapısı Mimari Süslemeleri
- ekil 180. Ephesos Hadrianus Kapısı Sütun Başlıkları
- ekil 181. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası
- ekil 182. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası Giriş Bölümüne Ait Sütun Başlığından Ayrıntı
- ekil 183. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası Giriş Bölümüne Ait Sütun Başlığından Ayrıntı
- ekil 184. Kremna Forumu ve Bazilikası
- ekil 185. Laodikeia Kent Planı içinde “D” Olarak Gösterilen Stadium Yapısının Sırtlamdaki Hadrianus Dönemi Hamamı
- ekil 186. Laodikeia Hamamı Planı
- ekil 187. Laodikeia Hamamı Kemerler
- ekil 188. Laodikeia Hamamı’na Ait Paye Başlığı
- ekil 189. Letoon Kent Planı ve 4 Numaralı Gösterilen Nymphaion
- ekil 190. Letoon Nymphaion Planı

- ekil 191. Letoon Nymphaionu'ndaki İmparator Salonu ve Kaidesi Bulunan Hadrianus Heykeli
- ekil 192. Miletos Planı ve 1 Numara ile Gösterilen Agora Kapısı
- ekil 193. Miletos Agora Kapısı Planı
- ekil 194. Miletos Agora Kapısı
- ekil 195. Miletos Agora Kapısı Birinci Kat Mimari Elemanları
- ekil 196. Miletos Agora Kapısı İkinci Kat Mimari Elemanları
- ekil 197. İos Agorası Planı
- ekil 198. İos Agorası Frizinden Ayrıntı
- ekil 199. İos Agorası Anthemion Bezemesinden Ayrıntı
- ekil 200. İos Agorası Flüt Bezemelerinden Ayrıntı
- ekil 201. Patara Kent Planı, 1 Numara ile Gösterilen Propylon ve 8 Numara ile Gösterilen Horreum
- ekil 202. Patara Propylonu Güneyden Görünü
- ekil 203. Patara Horreumu Planı
- ekil 204. Patara Horreumu Hava Fotoğrafı
- ekil 205. Patara Horreumu Ön Cepheden Ayrıntı
- ekil 206. Perge Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları
- ekil 207. Perge Güney Hamamı Planı
- ekil 208. Perge Güney Hamamı Soğukluk Bölümü
- ekil 209. Perge Güney Hamamı Korinth Sütun Başlıkları
- ekil 210. Perge Propylonu Planı
- ekil 211. Perge Propylonu'nun Bugünkü Görünümü
- ekil 212. Perge Propylonu ve Hellenistik Kulelerin Hava Fotoğrafı
- ekil 213. Perge F3 Nymphaionu
- ekil 214. Perge F3 Nymphaionu Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 215. Perge F3 Nymphaionu'nun Bugünkü Durumu
- ekil 216. Perge F3 Nymphaionu Flüt ve Akhantus Bezemeli Sütun Başlıkları
- ekil 217. Phaselis Kent Planı ve Propylonu
- ekil 218. Sagalassos Nymphaionu Planı
- ekil 219. Sagalassos Nymphaionu Yeniden Kurma Denemesi
- ekil 220. Sagalassos Nymphaionu'nun Bugünkü Durumu

- ekil 221. Termessos Propylon G Yapısı ekil
ekil 222. Termessos Propylon G Yapısı'nın Yeniden Kurma Denemesi
ekil 223. Troia Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Odeonu
ekil 224. Troia Odeonu
ekil 225. Troia Odeonu Yeniden Kurma Denemesi ve İkinci Katta Yer Alan
Hadrianus Heykeli

G R

“ Ya am kısıdır, durmaksızın, tükenmeden bize yabancıyı çasına, önceki ya da bizden sonra gelecek yüzyıllara de iniriz. Ama ta larla oyunlarım da onlara yakla tım. Sanat eserlerini kopyalayıp ço alttırarak bu ili kiyi peki tirdim. Eminim yöneticili im, zaferlerim ve kurdu um kentler kadar villamdaki bu heykeller de konu ulacak. Hatta onlar dile gelip yirmi yıllık iktidarımın on iki yılını belirli bir yeri mesken seçmeksizin geçiren beni de anlatacaklar.”

Publius Aelius Hadrianus(Marguerite Yourcenar)

Anadolu'da yapılan ara tırma ve çalı malar Roma dönemi yapılarının gizemlerini aydınlattıkça mparator Hadrianus ve ideasının da ortaya çıkmasına ı ık tuttu. Roma mparatorlu u'nun gücünün simgesi olan bu muhte em yapıların tüm Roma dönemi boyunca Anadolu'da nerdeyse üçte birinin tek bir imparator döneminde yapılması, Klasik Arkeoloji açısından dönemin ne denli önemli oldu unu açıklamaktadır. Ekonomik olarak 2. yüzyılın ba larında askeri hedeflerde son noktalara ula ıldı. Böylece Roma mparatorlu u'nun genelinde olu an barı ortamının da etkisiyle(Pax Romana) bir kalkınma hamlesi ba latıldı. Traianus'la yanan bu kıvılcım mparator Hadrianus'la bir ate e dönü tü ve tüm imparatorlu u sardı. Hiç denenmeyen, ütöpik diyebilece imiz geometrik karma aya sahip devasa yapılar, Roma topraklarının bu dönemde bir antiye görünümüne bürünmesine sebep oldu. Romalı mimar ve ustaların buldukları yeni ve hızlı in a teknikleriyle daha önceleri sadece Arkaik ve Hellenistik ça da gördü ümüz ender devasa yapıların benzerlerinin in aasına ba landı. Bir Hadrianus felsefesi olarak geçmi dönemlerin görkemli sanat ve estetik anlayı ı, politik ve askeri hedeflere ula ılmasıyla tekrar canlandı.

leride de açıklanaca ı gibi köken olarak arka planında farklı anlayı ların etkisini ta ıyan bu felsefe ana gücünü mparator Hadrianus'un ideasından almaktaydı. O aslında ölümsüzlü ün sırrını arayan bir imparatordu. Bunun da bedensel olarak yakalanamayaca ının farkındaydı. Bu nedenle ideasını devasa ve muhte em diyebilece imiz yapıların in a edilerek sa lanabilece ini biliyordu. Bütün imparatorlu u boyunca bu hedef için çalı an Hadrianus, Roma imparatorları içerisinde ba kent Roma'dan en fazla uzakta kalıp bir ba *curator* olarak kentleri ve imar çalı malarını yerinde izlemeye çalı an bir yöneticiydi. Anadolu onun

döneminde büyük bir fırsat yakalayıp imarları ve kalkındı¹. Hadrianus bu kalkınmayı sadece fiziksel yeni binalar yaparak ya da eski binaları onararak değil kentlerin siyasi ve yerel yönetim anlayışlarını da modernleştirerek sağladı. Atadığı *curator*lar sayesinde kalkınma ve imar çalışmalarını sürekli kontrol eden Hadrianus, Anadolu'daki en ücra noktaları bile ziyaret eden imparatorların başında gelmektedir.

Aslında tarihçiler tarafından kritik olarak çok tutarlı olduğu düşünülmeyen imparatorun kentlerin imarı ve modernleşmesi sürecindeki ısrarcı tutumu dikkat çekicidir. Özellikle eski yapılara duyduğu hayranlık nedeniyle bunların korunması ve restorasyonları için özel yasalar çıkarılmasına öncülük etmiş; Anadolu'da birçok yeni yapının inşasının yanı sıra restorasyonu bitirilemeyenlerin de tamamlanmalarını sağlamıştır. Örneğin Klaros ve Didyma Apollon tapınaklarının bazı bölümleri onun zamanında onarıp iyileştirilmiştir. Ayrıca Ephesos Olympieion ve Kyzikos Zeus-Hadrianus gibi Anadolu'da şimdiye kadar hiç rastlanılmamış büyüklükte yapıların inşası gerçekleştirilmiştir. Bu yapıların inşasında ilk olarak 1. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanan *opus caementicium* gibi yeni tekniklerinin de yaygın olarak kullanılması dayanıklılık ve kalitede mükemmeliyet sağlamıştır. Aslında bu döneme kadar Anadolu'da az rastlanılan yuvarlak planlı yapılar da hızla çoalmaya başlamıştır; Pergamon'da bu anlayış tarzında Asklepios Tapınağı ve Serapeion inşa edilmiştir.

Yapılardaki bu yeni teknik ve form arayışları zengin bir bezeme anlayışının da ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin Aphrodisias'da ortaya çıkan ve Kenan Erim tarafından *Peopled scrolls* “insan figürlü tomalar” olarak adlandırılan süsler Hadrianus Hamamları'na süslemelerinde yeni bir kabartma anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır². Ayrıca Asos Agorası ve Ephesos Hadrianus Tapınağı'nın *ranke* bezemeleri içerisinde karşımıza çıkan insan ve hayvan betimlemeleri dönemin mimari süsleme anlayışına yeni bir soluk getiren plastik denemelerden bazılarıdır. Bu zengin süsleme tarzı genel yapısı ve bezeme özellikleriyle Hadrianus döneminin kendine has mimari plastik kurallarının oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle imparator

¹ Mary T. Boatwright, **Hadrian and the Cities of the Roman Empire**, Oxford University Press, Oxford, 2000, ss. 108-132.

² Kenan Erim, **Aphrodisias City of Venus Aphrodite**, New York, 1986, s. 94.

Hadrianus dönemi kendinden önceki dönemlerle karşılaştırıldığında mimari ve plastik sanatlarda en güçlü son dönemdir. Bu dönem sonrası sanat ve mimari anlayış Roma dönemi içerisinde bir daha hiçbir zaman bu seviyeyi yakalayamamış daha sonra gelen sanatçılar bu döneme özlem duyarak eserler vermişlerdir.

Hadrianus döneminin sanatsal özellikleri kendinden sonraki Antoninler ve Severuslar dönemini de yaklaşık 60 yıl önemli anlamda etkilediği için, dönemin araştırılması 2. yüzyılın anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Mimari ve plastik sanatlardaki Hadrianus dönemi başarısı daha sonra gelen Bizans, Ortaçağ ve Rönesans sanatı ve mimarisindeki *Barok* anlayışın doğusunda da etkili olmuştur. Günümüzde elimize geçen Hellenistik orijinli birçok Roma Dönemi plastik eserin bu dönem içerisindeki Romalı ustalar tarafından da kopyalanarak yapıldığı unutulmamalıdır. Sonuç olarak Sanat Tarihi açısından bu zengin dönem, etkisini uzun yıllar sonrada plastik ve mimari sanatlarda göstermeye devam etmiştir.

Hadrianus döneminde Anadolu açısından çok çetireli alanlarda ulaşılan başarıların temelinde özellikle imparatorun klasik Yunan dini, sanatı ve mimarisine duyduğu hayranlık ve bağlılık gelmektedir. 1. yüzyıl sonu ile Anadolu'da doğan ikinci Sofistik akımı imparatorun Anadolu ile özel olarak ilgilenmesine neden olmuştur. İmparator Atina'da kurduğu *Panhellenia* Birliğiyle ideasını sadece Anadolu'da değil bütün Roma topraklarında yaymak istemiştir. Hadrianus döneminde yoğun olarak ortaya çıkan *neokoros* kültü yapılarının neredeyse tamamının Anadolu'da inşa edilmesi, imparatora karşı gösterilen ilginin bir sonucudur. Böylece Anadolu, Hadrianus'un ideası çevresinde toplanarak onun destek ve yardımlarından yararlanmayı en iyi şekilde başarmıştır.

Her ne kadar bu mimari patlama Hadrianus dönemiyle ortaya çıksa da, bu zaman diliminin barışı (*Pax Romana*) ortamı her alandaki ilerlemenin en önemli nedenlerinden biridir. Bu nedenle dönemi anlamaya çalışırken daha önceki imparatorlar sayesinde askeri ve ekonomik hedeflerde ulaşılan başarılar da göz ardı edilmemelidir. Augustus'la yakalanan ivme İmparator Hadrianus'un yönetsel anlamdaki felsefe, tutum ve çalışmalarıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Böylece

Hadrianus, kendisinden yaklaşık yüz yıl önce koyulan imparatorluk hedeflerine ulaşmayı başarmıştır.

Bu çalışmadaki temel amaç kültürel ve sosyal olarak Roma imparatorluğu'nun en zengin dönemini tarihsel, dini, epigrafik, numizmatik, mimari ve dekoratif alanlarda incelemeye çalışarak, dönemin Anadolu açısından yerini açıklamaktır. Daha önce bu dönem üzerine yapılan çalışmalarda genel özellik, tek tek ayrıntıları hedeflendiğinden bu çalışmanın, döneme geniş bir perspektiften bakmaya olanak sağlaması dikkat çekicidir. İlk olarak Hadrianus'un gezi güzergâhlarıyla da bağlantılı olarak Anadolu kentleri ve buralardaki Hadrianus dönemi yapıları ile Hadrianus dönemine ait yapılar belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra Hadrianus dönemi zenginliğinin arka planında yatan diğer temellerinin özündeki ana nedenler ayrıntılı olarak açıklanmak istenmiştir. Çalışma sürecinde yatan diğer etmenlerin açıklanmasından sonra, hem epigrafik hem de mimari-plastik özelliklere değinilerek Hadrianus dönemi yapılarının açıklanmaları hedeflenmiştir.

İmparator Hadrianus konusundaki bilimsel çalışmaların ilki 1881 yılında Dürr tarafından gerçekleştirilmiştir. "Die Reisen des Kaisers Hadrian" adlı çalışmayla Hadrianus epigrafik ve filolojik anlamda araştırılmıştır. Bu çalışmanın hemen arkasından 1907 yılında Weber benzer tarihsel bir çalışmayı "Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus" adıyla bilim dünyasına sunmuştur. Bu iki çalışma sonucunda elde edilen bilimsel veriler uzun yıllar Hadrianus konusu üzerine yapılan çalışmalara ışık tutmuştur. 20. yüzyılın ortalarında ise Magie "Roman Rule in Asia Minor"(1956) yapıtıyla imparatorun Anadolu'daki izlerini sürmüştür. Daha sonra Halfmann tarafından yapılan Itinera principum (1986) adlı çalışmayla Hadrianus'un kesin kronolojisi saptanmaya çalışılarak konu hakkındaki yeni araştırmaların önü açılmıştır.

Çalı mada kullanılan farklı argümanlarla özellikle mimarlık alanında büyük atılım gösteren dönemin sanatsal özellikleri ara tırılarak; mimari ve plastik açıdan döneme has özellikler belirlenmi , bunlardaki ayrıntılar açıklanmaya çalı ılmı tır. Ayrıca bu ayrıntıların tarihsel ve epigrafik verilerle korelâsyonları sa lanarak hem mimari hem de plastik sonuçların Hadrianus kronoloji içerisindeki yerleri belirlenmeye çalı ılmı tır. Çalı manın geni kapsamlı yapısı nedeniyle dönem sadece Anadolu co rafyası ile sınırlı tutulmu olsa da Anadolu dı ndaki yabancı etkiler de vurgulanmaya çalı ılmı tır.

Tezin ilk iki bölümünde Hadrianus'un hayatı, önemli isimlerle olan ili kileri ve mimar yönü açıklanmaya çalı ılmı ; daha sonra da Hadrianus'un do uya yaptığı iki kapsamlı seyahati sırasında u radı ı kentlere ayrıntılı olarak de erlendirilmi tir. İlk olarak Mysia ve Bithynia bölgesinde kendi adıyla yeniden kurdu u ya da ilk defa in a ettirdi i *Stratonikeia-Hadrianopolis*, *Hadrianoutherai*, *Hadrianoi* ve *Hadrianeia* adlı kentlere alfabetik bir sırayla de inilmeye çalı ılmı tır³. Özellikle kentlerdeki Hadrianus dönemine ait yapılara ve bu kentlerde gerçekle tirdi i yönetimsel anlamdaki de i ikliklere de de inilmi tir⁴.

Ayrıca bu özel bölgeyle Hadrianus'un neden ilgilendi i sorusunun yanı sıra burada gerçekle tirdi i modernle tirme faaliyetleri de açıklanmak istenmi tir. Bunların dı nda Anadolu'daki di er bölgelerde yürütülen imar çalı malarına bölge bölge ve alfabetik bir sırayla de inilmi tir. Özellikle ilk bölümde yo un olarak epigrafik verilere ve Roma dönemi tarihçilerinin imparatorla ilgili filolojik aktarımlarına ba vurularak mimari ve sanatsal patlamanın geri planında yatan nedenler açıklanmaya çalı ılmı tır.

Üçüncü bölümde ise Hadrianus'un ideasının temellerini olu turan *Panhellenia*: (bütün Yunanlıların olu turdu u birlik) imparatorun Yunan hayranlı ıyla ba lantılı olarak Anadolu kentlerinin kendilerini uydurma Yunanlı atasal köklere ba lama çabaları ile kurulan elçilik sisteminin yayılımı ve i leyi i yer alır. Di er bölümde ise *kinci sofistik*: imparatorun geçmi Arkaistik ve Hellenistik

³ Boatwright, ss. 184-190.

⁴ Boatwright, ss. 36-37.

kültüre duydu u hayranlı ın bir sonucu olarak bu felsefeyi yayan filozoflarla olan ili kilerinin ara tırılmasına ayrılmı tır. Son olarak da *Neokoros*: mparator kültürünün kentlerdeki önemi, i leyi i ve yapılarının özellikleri ara tırılarak üç farklı politik ve dini yakla ımın Anadolu'da Hadrianus dönemi imarla ma süreciyle nasıl bir ili kisinin oldu u açıklanmak istenmi tir.

Dördüncü bölümle beraber dönemin ana mimari yapı gurubunu olu turan *neokoros* tapınaklarının plan, mimari, teknik ve plastik anlamdaki süsleme özellikleri ara tırılarak bunların karakteristik özellikleri belirlenmi , di er ça da yapılarla kar ıla tırılarak genel bir de erlendirmede bulunulmu tur. Mimari çalı mada yapılar önce *Mimari Özellikler* ba lı ı altında mimari, plan ve tüm detay özellikleriyle dönem içerisindeki benzerleri ile kar ıla tırılarak incelenmi tir. Bu a amadan sonra yapıların plastik özellikleri de *Mimari Dekorasyon ba lı ı* altında incelenerek ça da plastik ve süsleme elemanlarıyla kar ıla tırılmaları sa lanmı tır.

Be inci bölümde ise alfabetik bir sırayla Hadrianus'la ba lantılı *neokoros* olamayan di er tapınakların mimari ve plastik özellikleri yukarıda sözedilen *Mimari Özellikler* ve *Mimari Dekorasyon* ana ba lıkları altında irdelenerek döneme has özellikler saptanmı , bu mimari ve plastik özelliklerin Anadolu'daki yayılımları ve bölgesel farklılıkları da vurgulanmaya çalı ılmı tır. Ayrıca çalı ma plan, ekil ve tablolarla da desteklenmi tir.

Altıncı bölümde ise alfabetik bir sırayla Hadrianus dönemine tarihlendirilen di er farklı yapı tipindeki hamam, nymphaion, propylon, tiyatro gibi kültürel amaç dı ında in a edilen Hadrianus ve kent aristokratlarının destekleriyle yapılan, kamu yapılarının özelliklerine epigrafik ve arkeolojik olarak de inilmi tir. Son bölümde ise genel bir sonuç de erlendirmesiyle çalı ma tamamlanmı tır.

B R NC BÖLÜM

MPARATOR HADR ANUS VE ANADOLU

1.1. HADR ANUS'UN KISA B YOGRAF S

Publius Aelius Hadrianus, Güney spanya'dan talya'ya yerle mi göçmen bir ailenin çocu uyd⁵. 24 Ocak 76 yılında talya'da do du⁶ (ek. 1). Hadrianus'un babası *P. Aelius Hadrianus Afer, praetor*'luk yapmı bir kimseydi. Annesi ise Gadesli *Domitia Paulina* idi⁷. Dedesi olan *Marullinus* ise Roma'daki ilk senatörlerdendi⁸. Roma'da do an Hadrianus 10 ya ndayken babası ölmü bu nedenle de kuzeni Traianus'un koruması altına girmi tir⁹. Daha sonra da ona bakma görevini *Acilius Attianus* üstlenmi tir¹⁰. Traianus ve *Acilius*'un yardımlarıyla Hadrianus Roma'da 15 ya ına kadar e itim görmü tür¹¹. Bu e itim süresince Yunan kültürü ve sanatı üzerine kendini yeti tiren Hadrianus, Yunan kültürüne duydu u hayranlıktan dolayı arkada ları tarafından “Yunanlı” olarak adlandırılmaya ba lanmı tir¹².

Yunan kültürü dı nda Hadrianus'un ilgilendi i di er konular iir ve edebiyattı. Bununla beraber aritmetik, geometri ve resimde de iyi bir uzmandı. Flüt çalmadaki ba arısıyla her zaman övünürdü. Aynı zamanda yazar da olan Hadrianus birçok a k iiri yazmı tir. Sava silahları ve sava ma sanatı konusunda yetenekli olan Hadrianus gladyatör silahlarının da nasıl kullanılaca nı iyi biliyordu. Ayrıca ciddi, cana yakın, a ırba lı, en, saldırgan, cimri, hilekâr, açık sözlü, acımasız, merhametli ve daima de i ebilen ki ilik yapısıyla tutarsız biri olarak tanımlanmaktaydı¹³.

⁵ *Historia Augusta*, Hadrina-1.

⁶ Oktay Ak it, **Roma Tarihi**, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, stanbul, 1976, s 193.

⁷ Ak it, s. 193.

⁸ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

⁹ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

¹⁰ Ak it, s. 193.

¹¹ Ak it, s. 193.

¹² *Historia Augusta*, Hadrian-1.

¹³ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

90-91 yıllarında ata memleketi İspanya'ya giden Hadrianus, 93 yılında Traianus tarafından tekrar Roma'ya geri çağırıldı¹⁴. Traianus'un oğlu gibi olan Hadrianus, 95'de ana mahkemedeki on yargıçtan biri ve İkinci Legion'un *tribun*larından biri olarak görevlendirildi¹⁵. İmparator Traianus, Nerva tarafından 97 yılında evlat edinildiğinde askeri birliklerin başında bulunan Hadrianus ona ordunun başlıklarını bildirdi¹⁶. 98'de Traianus'un imparator olmasıyla onun yanına döndü ve Traianus'un büyük yeğeni Vibia Sabina ile 100 yılında evlendi¹⁷. 101 yılında *quaestor* olarak birinci Dacia savaşına *praetor* olarak da 105-106'da ikinci Dacia savaşına katıldı.¹⁸ Bu arada senatoda aksanlı Latinceyle yaptığı bir konuşma senatörler arasında alay konusu oldu ve Latincesini mükemmel hale getirinceye kadar büyük çaba sarf etti¹⁹. Dacia savaşlarında Traianus onu Birinci Lejyon'un başına kumandan olarak atadı ve savaşta katılması ona büyük ün kazandı. Savaşta başarıları üzerine daha önce Nerva tarafından Traianus'a verilmiş bir elmasla ödüllendirilen Hadrianus'un, tahta geçme konusundaki ümitleri iyice arttı²⁰. 107'de Sarmatları kontrol altına alması için *pretorian legate* olarak Aşağı Pannonia'ya gönderildi ve bu görevinden sonra 108'de *consul* oldu²¹.

Traianus ile dostluğunun iyice artması, imparatorun arkadaşları arasında huzursuzluğa yol açtı. Hadrianus Traianus'un karısı Plotina'nın desteğini arkasına alarak çalılımlarına devam etti. 113 yılında Traianus ile beraber Suriye topraklarına geldi ve Parthlar, Ermeniler, Asurlular ve Mezopotamya'daki karı-kılkıllarla mücadele etti. 117 yılında imparator olmasına son 50 gün kala Traianus tarafından Suriye *proconsul*'ü olarak atandı²². Traianus 7-8 Ağustos 117'de Kilikia'da Selinus kentinde öldü²³. Arkadaşlarının da etkisiyle Traianus, Hadrianus'un dekilde *Neratius Priscus*'un imparator olmasını istiyordu. Fakat imparatorun ölümünden kısa bir süre

¹⁴ Ak it, s. 193.

¹⁵ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

¹⁶ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

¹⁷ Ak it, s. 193.

¹⁸ Ak it, s. 193.

¹⁹ *Historia Augusta*, Hadrian-3.

²⁰ *Historia Augusta*, Hadrian-3.

²¹ *Historia Augusta*, Hadrian-3.

²² *Historia Augusta*, Hadrian-4.

²³ Elizabeth Speller, **Following Hadrian**, Oxford University Press, London, 2003, s. 40

sonra Suriye ordusu Hadrianus'u imparator ilan etti²⁴. Hadrianus'un imparator olmasında onu uzun zamandır seven Traianus'un karısı Plotina, kayın validesi *Matidia* ile *Praetor Attianus*'un büyük rolü oldu u anlaşılmıştır²⁵.

Hadrianus, *Historia Augusta*'da imparator Traianus'un akrabası ve evlatlığı olarak gösterilmiştir²⁶. Fakat Cassius Dio onun Traianus tarafından evlat edinilmediğini, özellikle Traianus'un ölümünün geç açıklanmasından dolayı Hadrianus'un Traianus'un ölümünden sonra evlat edinilmişi gibi gösterildiğini belirtmiştir. Ayrıca Cassius Dio, senatoya Traianus tarafından gönderilen fakat karısı Plotina tarafından gönderildiği düşünülen vasiyetle ilgili gizemli olayların ise babası Kilikia valisi *Apronianus* tarafından araştırıldığını da belirtmiştir²⁷. Büyük bir olasılıkla Traianus tarafından evlat edinilmeyen Hadrianus erken imparatorların yönetim anlayışını devam ettirdi ve bütün dünyada barış ve refah için büyük özen gösterdi²⁸.

Hadrianus, Traianus gibi savaşçı ve emperyalist bir politika izlemekten vazgeçti. İmparatorluğun bugüne kadar ulaşımını oldu u doğal sınırlar içinde kalması için çaba sarf etti. 117 yılı Kasım ayında Antiokheia'dan yola çıkarak Tarsos-Ankyra yolu ile Bithynia'ya geldi ve kızı Nikomedia'da geçirdi²⁹. Bu onun Anadolu toprakları içindeki ilk ilerleyişiydi. 118 baharında Tuna bölgesine hareket etti. Avrupa'daki bazı ayaklanma ve düzenlemelerle uğraşmak için iki yıllığına Roma'ya gitti. Hadrianus, 121 yılında Yunan Adalarına ve Anadolu'ya seyahat etti. Asia'daki seyahati sırasında adına adanmış tapınakların inşa edildi. Kappadokia'dan kendi kamplarındaki hizmetler için köle topladı³⁰. Doğu'da bulunan halklarla iyi geçinmek için Parth kralı *Osdroes* ile dostluk kurdu. Onun Traianus tarafından esir alınan kız kardeşini görevine iade etti³¹.

²⁴ Ak it, s. 195.

²⁵ Ak it, s. 195.

²⁶ *Historia Augusta*, Hadrian-1.

²⁷ *Cassius Dio, Roman History* (Roman History), LXIX-1.

²⁸ *Historia Augusta*, Hadrian-5.

²⁹ Ak it, s. 195; David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950, ss. 612.

³⁰ *Historia Augusta*, Hadrian-13.

³¹ *Historia Augusta*, Hadrian-13.

Hadrianus halkla ve ordusuyla ilgilenmi ba arılı bir imparatordu. Gezilerinin birinde bir kadın onunla konu mak istemi , vakti olmadı ı için kadını dinleyemeyece ini söylemi tir. Kadın “*Öyleyse imparatorlu u bırak!*” yanıtını verince, Hadrianus onu dinlemek için geri dönmü tür³². mparatorun askerleriyle de arası çok iyiydi. Ba arılı bir asker olmak için Hadrianus büyük çaba sarf etmi ti. Askerli in ne anlama geldi ini çok iyi biliyordu ve çıktı ı seyahatlerde askeri garnizonları sık sık ziyaret ediyordu. Askerlerin yaptı ı talimleri izliyor, onlara nasihatlerde bulunuyordu³³. mparator Hadrianus’un Afrika’daki askerlerini gözden geçirdikten sonra (.S. 128), onlara hitaben yaptı ı uzun konu masında askerlerle olan ili kisi daha iyi anla ılmaktadır:

"Her eyi gerekti i gibi yapınız; manevralarınızla bütün topra ı kapladınız; zor olan kısa silâha alı mı olmanıza ra men, mızrak atı nız güzeldi. Ço unuz uzun mızrakları iyi kullandı. Atlarken dün çeviktiniz, bugünse canlı. Beceremedi iniz bir ey oldu u takdirde söylerdim, her hangi bir eyde ba arı kazandıınızsa söylerdim; ama en çok ho uma giden ey, bir düzen üzere davranmı olmanızdır. Valim Catullinus’un görevlerini yerine getirdi i ve hiçbir eyi gözden kaçırmadı ı belli. Kendi kumandanınızın da size tamamıyla iyi baktı ı anla ılıyor.

Hadrianus’un güzel sanatlara olan ilgisi mimarlık alanına da ilgi duymasına neden olmu tur. Dönemin önemli mimarları Decrianus ve Apollodorus ile yakınlık kurmu tur³⁴. Özellikle Roma’da in a gören Venus-Roma Tapına ı ve Yunanistan’daki Olympieion ile yakından ilgilendi i bilinmektedir³⁵. Geometriye olan ilgisiyle de ba lantılı olarak yuvarlak yapıların onun döneminde yaygınla maya ba ladı ı görülmektedir. Örne in Tivoli’deki Villası, Mozolesi, Anadolu’da Pergamon’daki Asklepieion ve Serapeion tapınakları gibi in aası zor ve karma ık hesaplama sistemleriyle gerçekte tirilebilecek yapılar onun zamanın bir özelli i olarak Roma mimarisinde yerini almı tır³⁶.

³² Charles Freeman, Mısır Yunan Roma, stanbul, 2003. s. 488.

³³ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, stanbul, 2002, ss. 97-98.

³⁴ Mark Wilson Jones, **Principles of Roman Architecture**, New Haven, 2000, s. 24.

³⁵ Jones, (Architecture) s. 25.

³⁶ David. M.Jacobson, Hadrianic Architecture and Geometry, **AJA Vol.90**, No-1, 1986, s. 83.

Her ne kadar Hellenistik Dönem'de bu mimari form kullanılıyor olsa da Hadrianus ile büyük ölçekli projelerde yuvarlak yapı tipi kullanılmaya başlandı.

Hadrianus'un ciddi anlamda yenileme ve genişleme çalışmaları sahne olan kent ise başkent Roma'dır³⁷. Roma'dan sonra ise ümitsiz Yunanlılar tırma politikasının merkezi olan Atina gelir. Bu sınıflamada ise üçüncü sırayı Anadolu'da Smyrna, Ephesos ve Pergamon gibi kentler almaktadır.

³⁷ Dietmar Kienast, Zur Baupolitik Hadrians in Rom, **Chiron Band 10**, 1980, ss. 391-412.

1.2. MYS A VE B THYN A'DA YEN DEN KURULAN YA DA LK DEFA N A ED LEN EH RLER

Hieronimus belirtti i gibi, 224'üncü Olimpiyat'ın 4. yılında bir yer sarsıntısıyla Nikomedia yıkıldı Nikaia büyük zarar görmü tür³⁸. 120 yılında olan bu büyük deprem bölgede ciddi hasara neden oldu. Bithynia ve Mysia'da acılar dinmemi imparatorun yardım beklenmi tir. Bu nedenle imparator bu bölgeyle özel olarak ilgilenmi , Anadolu'ya atadığı *curator*larından birini bu bölgeye gönderirken di erini Trapezopolis'e (Denizli civarına) atadı tır³⁹. Bölgeye atanan *Patrokles*, Hadrianus tarafından emrine verilen iki Roma birli iyle Nikaia'nın yeniden in aasına başlamı tır⁴⁰. Ayrıca *Chronikon Paschale*, Hadrianus'un Nikaia ile beraber Nikomedia'da agoralar, dört yol kav akları ve surlarını yaptırdı ndan bahsetmektedir⁴¹.

Hadrianus'un 121 yılında ilk büyük gezisine çıktı ı bilinmektedir. Anadolu topraklarına imparator olarak ikinci kez geldi inde 123 yılıdır (ek. 2). İlk önce Antiokheia'ya sonra da Tarsos'a u rayarak Melitene yolu ile Trapezous'a gitti. Karadeniz boyunca ilerledikten sonra Ankyra'ya, oradan Bithynia'ya geçti. 123 yılında Nikaia'dan Khios'a giderken güneye do ru ilerledi. Olympene ve Abrettene bölgelerini ziyaret ettikten sonra Hadrianoi (Orhaneli) ve Hadrianeia (Dursunbey) kentlerini kurdu. Daha sonra ayı ya da aslan avladı ı yerde Hadrianoutherai'yi (Balıkesir) in a ettirdi⁴². Güneye ilerlerken Miletopolis (Mustafakemalpa a) üzerinden Kyzikos (Erdek) oradan da İon'daki (Troia) Aiaks ve Hektor'un

³⁸Sencer ahin, **Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)**, Österreichische Akademie Der Wissenschaften Rheinisch-Westfälische Akademie Der Wissenschaften, Bonn, 1987, s.15; Zeynep Koçel Erdem, **Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri**, İstanbul, 1996, dnt.85(yayınlanmamı doktora tezi) "tere motu facto Nikomedia ruit et Nicaenae urbis plurima eversa sunt; ad quarum instaurationem Hadrianus de publico est largitus impensas"(Bir yer sarsıntısı ile Nikomedia yıkıldı ve Nikaia büyük zarara gördü. Hadrianus onarım için halka cömertçe yardımda bulundu.)

³⁹ Boatwright, s. 73.

⁴⁰ Boatwright, (Hadrian) s. 73.

⁴¹ ahin, (IZNIK), s. 15.

⁴² T.R.S Broughton, **An Economic Survey of Ancient Rome IV**, New York, 1959, s.735.

mezarlarına u radı. Daha sonra Aleksandria Troas'a oradan da Pergamon'a geldi i kabul edilmektedir⁴³.

Asia'da Mysia bölgesinde kurulan bu üç yeni ehir, Hadrianus'un 123 yılındaki Anadolu'ya ilk ziyaretiyle ili kilendirilmektedir⁴⁴. Fakat bazı ara tırmacılar bu görü ü desteklememektedirler.

Anadolu'ya geldi i ikinci gezisinde Hadrianus ilk olarak 129 yılında Ephesos'a u ramı tır. Aynı yıl Ephesos'dan Antiokheia'ya, Karia'ya ve Lykia-Pamphylia güney sahilini takip ederek Phrygia'ya sapmı , Melissa'da Alkibiades'in mezarını ziyaret ettikten sonra yeniden kıyıya dönerek Kilikia'dan Antiokheia'ya buradan Kappadokia'ya, daha sonra Mısır'daki Aleksandria'ya kadar gitmi tır.

Mysia'ya olan son yolculu unu ise Anadolu'ya yaptı ı ikinci gezisi sırasında Roma'ya dönerken gerçekle tirmi tır. 131–2 yılından önce Aleksandria'ya, oradan Suriye'ye ve daha sonrada Karadeniz sahilini takip ederek Trapezous'a ve Mysia'ya gitmi tır. 131 yılında sevgilisi Antinous'un do um yeri olan Claudiopolis'de onun onuruna bir tapınak ve kült tesis etmi , kendi adını ta ıyan Mysia kentlerine u radıktan sonra Ephesos'a (.S. 132), oradan da gemi ile Atina'ya ula mı tır⁴⁵.

Birçok veri bu bilgileri do rulamaktadır. Ayrıca Hadrianus'un Mysia'da yeniden kurdu u ya da ilk kez in a etti i kentlerin dı ında bölgeye olan büyük etkisi onunla ba latılan bir “**Hadrian Erası**” ile de kanıtlanmaktadır⁴⁶. Bu konu ile ilgili ele geçen iki yazıt 198–202 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Yazıtlardan a ıda traskripsiyonu verilen birinde geçen 70 yılı, 198 yılından çıkarılmakta ve Hadrianus'un bu kentleri 128 yılından önce bir tarihte kuramayaca ı sonucuna varılmaktadır⁴⁷.

⁴³ Elmar Schwertheim, Zu Hadrians Reisen und Stadtgründungen in Kleinasien Eine neue Gründungsära, *EpigAnat* 6, 1985, ss. 37–42.

⁴⁴ Boatwright, s. 184.

⁴⁵ Ak it, s. 203.

⁴⁶ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

⁴⁷ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

Ἄγαθῆι τύχηι	U urlu olsun; Augustusların
Δὶ θιμηνῶ	Zaferi vesilesiyle
[ύ]πὲρ τῆσ τῶν Σεβα-	Halk, Zeus Thimenos'a
[σ]τῶν νείκης ὁ	adak olarak (sundu);
[δ]ῆμος εὐχὴν	i in yapılmasıyla 70 yılında
[έ]πιμεληθέντος	<i>Menodoros</i> o lu
Ἐπινείκου Μη-	<i>Epineikos</i> u ra tı.
[vo]δῶρου ἔτ(ει) ο ' 48.	

Bu bilgi birçok bilim adamı tarafından Hadrianus'un ilk seyahati sırasında kurdu u dü ünülen Hadrianoi ve Hadrianeia ketlerinin en azında 128 sonrası, imparatorun ikinci seyahati sırasında kurulduklarını kanıtlamaktadır⁴⁹. Bununla beraber kentlerin kurulu unun Hadrianus'un ikinci gezisi sırasına denk geldi ini gösteren ba ka kanıtlar da bulunmaktadır. Schwertheim, Hadrianeia civarında bulunan ve 128–9 yılına tarihlendirilen bir yazıtta bu kurulu a dair herhangi bir bilginin olmamasına kar ın bölgeden ele geçen ve 134–5 yılına tarihlendirilen ba ka bir yazıtta imparatorun kurtarıcı (σωτήρ) ve kurucu (κτίστης) olarak bahsedilmesini yeni kent kurulu larıyla ilgili olarak de erlendirmi tir⁵⁰. Hem erken, 3. yüzyıl Hadrianus “era”lı yazıtlar hem de Hadrianus dönemine ait Mysia yazıtları Hadrianoi ve Hadrianeia'nın Hadrianus'un ikinci gezisi sırasında 131–132 yılları içerisinde kurulmu olduklarını göstermektedir⁵¹. Hadrianus adıyla kurulan bu kentlerin halklarının, Hadrianus'a verdikleri en büyük onur Mysia'da ba ka hiçbir imparatora gösterilmeyen bir ekilde; Hadrianus öldükten sonra onun kentleri kurmasıyla ba latılan “era”nın, 3. yüzyılın içine kadar yaklaşık 100 yıl kullanılmı olmasıdır.⁵²

⁴⁸ Schwertheim, (Zu Hadrian) s. 38, Hadrian era'sının saptandı ı Mysia'dan 198–202 yıllarına tarihlendirilen yazıt.

⁴⁹ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

⁵⁰ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

⁵¹ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

⁵² Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37–42.

Ayrıca Schwertheim Mysia'daki ehirlere Hadrianus tarafından kurulmasını ki isel sebeplere dayandırılmasının yanı sıra, kereste ihtiyacı, mimari yapıların yapılması, kentlerin ehirle tirilmesi ve bu ehirlere Roma'ya ba lama çabalarının bir sonucu olarak açıklamaktadır⁵³. Ayrıca bu kentlere uzak noktalarda da bugün ayrıntılı olarak bilmedi imiz daha küçük kurulumlarında oldu u bilinmektedir.

Bu yeni kurulan Hadrianus ehirlere tipik Yunan ehir organizasyonu tarzında *stratego* ve *arkhontes* yönetim anlayı ından olu maktaydı⁵⁴. Hadrianoi do umlu ve Smyrnalı vatanda hatip Aelius Aristides, yeni ehirlere atalarına ve bunlar için yapılan dini törenlere saygı duymaktaydı⁵⁵. Hadrianus tarafından kurulan bu kentlerin yurtta ları olasılıkla daha az zengin yerlilerden olu maktaydı. Yurtta lar, epigrafik verilerin gösterdi i gibi Romalı imtiyazlılar olarak Yunanlı isimlere, yerli isimlere ya da babasal kökeni belirleyen epitetlere sahiptiler.

123-4 yılına ait Mysia yazıtlarından anla ıldı ı kadarıyla imar faaliyetleri ve yeni yapılanma çalı malarının Hadrianus'un ikinci gezisindeki çalı malarıyla kıyaslandı ında daha az ya da fazlalı ıyla ilgili bir kar ıla tırmadan bahsetmek zordur. Özellikle Hadrianus'un 131-2 yıllarına ait bölge yazıt ve sikkelerinde kurtarıcı ve kurucu unvanlarıyla sıkça anılması, Hadrianus'un Anadolu topraklarına yaptı ı ikinci gezisi sırasında bu bölgeyle daha ayrıntılı ilgilendi ini göstermektedir.

1.2.1. Aleksandria Troas (Ezine)

H. Hanfmann'a göre, Hadrianus ilk seyahati sırasında 124 yılında Aleksandria Troas'ı ziyaret etmi tir⁵⁶. Troas'daki Aleksandria ünlü hatip Herodes Atticus zamanında Hadrianus'un yardımcılarından yararlanan ehirlere ba ında gelmektedir. Aleksandria Troas'ın temiz ve yeterli su kaynaklarından

⁵³ Boatwright, ss. 188–89.

⁵⁴ Boatwright, s. 189.

⁵⁵ Boatwright, s. 189.

⁵⁶ M. Riel, *The Inscriptions of Alexandria Troas*, **IK 53**, Bonn 1997, s. 229; Helmut Halfmann, **Itinera principum**, *Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart, 1986, ss. 191-192, s. 199, ss. 204-205.

yoksunlu una içerleyen *procurator*⁵⁷ Herodes Atticus, hamamları bile olmayan halkın kuyulardan çamurlu suları içmek zorunda kaldı ını mparator Hadrianus'a ikâyet etmi tir⁵⁸. Herodes Atticus bu durumu de erlendirerek Hadrianus'dan kente temiz su getirilmesi amacıyla su kemeri in aası için üç milyon denarii istemi tir⁵⁹. Bunu sonucunda Hadrianus tarafından Herodes Atticus'un istedi i paranın iki katından fazla olan yedi milyon denarii serbest bırakılmı tır. Fakat Asia'daki yöneticiler be yüz kadar ehrin su tedariki için beklerken bir tek kent için bu kadar çok paranın verilmesini protesto etmi ler,⁶⁰ bu nedenle ba ta Stratonikeia Hadrianopolisli *Ti. Claudius Candidus* ve di er kentlerdeki yöneticiler ihtiyaçlarını belirten dilekçelerini imparatora göndermi ledir⁶¹.

Su kemeri yapımı için mparator Hadrianus'un gönderdi i parayı küçümseyen varlıklı baba *Atticus* yüzünden, o ul Herodes Atticus, mparator'dan azar i itmi tir. Bu paranın Hadrianus tarafından Aleksandria Troas'a hibe edilmesi kentin Asia'nın Roma koloni ehirlerinden biri olmasıyla alakalıdır⁶². Bu olumsuzluklara kar ın paranın geldi inin en önemli kanıtı kentte kurulan Herodes Atticus Hamamı, Nymphaion ve Su Kemeridir⁶³. Bununla beraber Aleksandria yakınlarında (Geyikli'de) ele geçen bir mil yazıtında Hadrianus'un 123–124 yıllarında bölgenin yol yapım çalı malarına da katkıda bulundu u anla ılmaktadır⁶⁴. Ayrıca Hadrianus'a ait bir onurlandırma yazıtında Hadrianus'dan bahsederken *CONSERVATOR*, yani “koruyucu” anlamındaki unvanıyla söz edilmesi imparatorun yaptıkları nedeniyle Aleksandria Troaslı'ların ona duydukları saygının bir kar ılı ı olarak de erlendirilmektedir⁶⁵.

⁵⁷ Roma'da ya da Roma'nın eyaletlerinde mparatorun özel hizmetinde olan atlılardan ve azatlılardan gelen görevliler. 135 civarında Herodes Atticus'un Asia'da *Procurator* (civitates liberae) oldu u bilinmektedir.

⁵⁸ *Philostratos*, 548-549.

⁵⁹ Boatwright, s. 117.

⁶⁰ Boatwright, s. 117.

⁶¹ Boatwright, s. 205.

⁶² Boatwright, s. 117.

⁶³ A.C.G. Smith, The Gymnasium at Alexandria Troas: Evidence for an Outline Reconstruction, *AS* 29, 1979, ss. 23-50.

⁶⁴ *IK 53*, 55 nolu yazıt: .S. 132.

[Im]p(erator) Caes[ar] divi Trai[ani] Parthici [f(ilius)] divi Nervae nep(os) Traianu[s] Hadrianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VIII co(n)s(ul) III s(travit milla passum) III

⁶⁵ *IK 53*, 21 nolu yazıt: Imp(eratori) Aug(usto) [I]ovi Olympios, Conservatori, C(aius) Nymphidius Sabinus. Yazıtta yer alan unvanlar sonucunda yazıtın 129 sonrası bir tarihten oldu u anla ılmaktadır.

Genelde imparator, kurucu ve kurtarıcı unvanlarıyla kentlerde anılırken Aleksandria Troas'da *conservator* olarak anılmasının en önemli nedeni burada bulunan Aleksandria Troas Roma Kolonisi'nin varlığı ve ayrıcalığıydı.⁶⁶

1.2.2. Aizanoi (Çavdarhisar)

İmparatorun ürettiği kentlerden biri de Aizanoi'dur. Onun zamanında büyük bir oranda imar gören Aizanoi Zeus Tapınağı Anadolu'daki Zeus tapınakları içerisinde günümüze dek sağlam kalmayı başarmış diğer örneklerden biridir. Kapsamlı bir şekilde araştırılan yapı Naumann tarafından yayınlanmıştır.⁶⁷ Hadrianus'un Aizanoi'deki diğer en önemli faaliyeti ise bölge topraklarının diğer yakın kentlerdeki örneklerle karşılaştırılmaya çalışılmasıdır. Fakat bu tutum yerel halk tarafından hoş karşılanmamıştır.⁶⁸ Aizanoi'deki Hadrianus dönemi *cistophorus* sikkelerde ise tapınakla da bağlantılı olarak belinin yarısına kadar örtülü Zeus tasvirli sikkeler karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹

1.2.3. Apameia (Mudanya)

Bithynia'daki kentler içerisinde Hadrianus'un izinin sürüldüğü diğer bir kent de Hadrianus'a adanmış küçük boyutlu bir hamam sahip olan Apameia'dır.⁷⁰ Yazıttan yapı 128/129 yılına tarihlendirilmektedir.

Ayrıca bu yazıtla ilgili bkz; Stefanie Mühlenbrock, Hadrian in Alexandria Troas ? **Asia Minor Studien Band 11**, 1994, ss. 193-195.

⁶⁶ Mühlenbrock, ss. 193-195; Magie, s. 615; ayrıca bkz. Çanakkale yarım adasındaki Hadrianus dönemi kolonizasyon hareketleri için: M. Zahrt, Vermeintliche Kolonien des Kaisers Hadrian, **ZPE 71**, Bonn, 1988, ss. 229-249.

⁶⁷ Rudolf Naumann, **Der Zeustempel zu Aizanoi**, Berlin, 1979.

⁶⁸ Boatwright, s. 80.

⁶⁹ Metcalf, ss. 60-61.

⁷⁰ *CIL* III 6992:

Numini domus Augustor[um]et Imp(eratori)Caesari,divi Traiani Parthic[i fili(io)] divi Nervae nepoti, Traiano Hadriano Au[g(usto)] pont(ifici) max(imo), trib(unicia) pot(estate) XIII, co(n)s(uli) III, p(atrie)p(atriciae),Sabinae Au[g(ustae)], senatui populoq(ue) Rom(anorum) Col(onia) Iul(ia) Conc(ordia) Apamea balineum Hadrianum ex p(ecunia) publ(ica) dedicavit.

1.2.4. Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı)

Hadrianus'un Mysia'ya yaptı ı gezileri sırasında Apollonia ad Rhyndacum'a geldi i bilinmektedir⁷¹. Kentten Hadrianus ile ba lantılı iki yazıt ele geçmi tir. Bunlardan birinci 120 yılındaki büyük depremden sonra stoanın onun onuruna yaptırılmı olmasını gösteren yazıttır⁷². Bugün bu yazıtın bukranion frizli blokları kentin sur duvarları içerisinde ikincil kullanım olarak izlenmektedir. Hadrianus'un Anadolu'daki aktiviteleri içerisinde imdiye kadar Apollonia ad Rhyndacum Stoası'nın ona adanan Anadolu'daki ilk stoa olarak bilinmesi önemli bir özelliktir. Olasılıkla da bu yazıtta Olymposlu sıfatının yer almaması stoanın Hadrianus'un Apollonia'ya ilk geli i sırasında yani 124 yılında yaptırıldı mı göstermektedir. Bununla beraber bir di er yazıtta Hadrianus kurtarıcı (σωτήρ), kurucu (κτίστης) ve Olymposlu (ολυμπίω) sıfatlarıyla anılmaktadır⁷³. Ayrıca kentte Hadrianus'a ait bir portiko çalı masının da oldu u önerilmektedir⁷⁴.

1.2.5. Bithynion-Claudiopolis (Bolu)

Bithynion-Claudiopolis, Hadrianus'un ya amında önemli bir yer tutmaktadır. mparatorun Anadolu'daki ilk gezisinde (123–4) buraya u radı ı dü ünülmektedir. Nil nehrinde bo uluncaya kadar yanından hiç ayırmadı ı Antinous ile burada tanı tı ı bilinmektedir⁷⁵. Antinous olasılıkla ya bir mahkeme i iyle ilgili olarak ya da

⁷¹ A. Abmeier, Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos, **Asia Minor Studien Band 1**, Bonn, 1990 ss. 1-16.

⁷² Bukranion frizleri içerisinde Hadrianus'un Stoa yapımıyla ilgili yazıtı, Abmeier, ss. 15-16: **IGR IV** no:121, Philippe Le Bas and W.H. Waddington, Inscriptions grecques et Latines recueillies en Asie Mineure, Paris, 1870, 1068 nolu yazıt:

[Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Τραι[ανὸς Ἀδρι]ανὸς Αὐ[γού]στος Θεοῦ [Τραιανοῦ υἱ]ὸς Θεοῦ Νέ[ρ]ουα υἱωνὸς τὴν στοὰν ?] τῆ πόλει κα[τεσκευάσεν].

⁷³ Abmeier, ss. 15-16; **IGR IV** no: 122 ve 123 J. Arthur R. Munro, Inscriptions from Mysia, **JHS Vol. 17**, 1897, 270 nolu yazıt:

Ἀγαθῆ τύχη Αὐτοκράτορι Καίσαρι Ἀδριανῶ **Ολυμπίω** σωτήρι καὶ κτίστη. Olymposlu sıfatı Hadrianus'un Apollonia Ryndacus'a 124 yılındaki ilk seyahatindeki geli inde de il ikinci seyahati sırasında 131-132 yıllarındaki geli inin bir kanıtıdır.

⁷⁴ Broughton, s. 749.

⁷⁵ Antinous için bkz. Christoph W. Clairmont, **Die Bildnisse des Antinous**. Ein Beitrag zur Portraitplastik unter Kaiser Hadrian. Schweizerisches Institut in Rom, Rom, 1966; J. Beaujeu, **La religion Romaine a l'apogee de l'empire Vol. I**, Paris, 1955, ss. 242-245.

atletik bir gösterinin parçası iken imparatorun dikkatini çekmi tir⁷⁶. Hadrianus onun ölümünden sonra onuruna Claudiopolis’de bir tapınak yaptırttı tır. Ayrıca Hadrianus Claudiopolis’de oldu u gibi Mısır’da ve Yunanistan’da birçok kentte Antinous için kültler kurdurttu tur⁷⁷. Kent bir dönem de di er birço unda oldu u gibi “Hadrianeia” adını almı tur⁷⁸. Yazıtlar sayesinde kentin tiyatrosunun Hadrianus’a adandı ı anla ılmaktadır⁷⁹. Bununla birlikte henüz kapsamlı bir yayını olmayan stadionun da son yıllarda yapılan çalı malarda Hadrianus’a adandı ı anla ılmaktadır.

1.2.6. Hadrianoutherai (Balıkesir)

Edebi ve numizmatik kanıtlar Hadrianoutherai’nin bugünkü Balıkesir yakınlarında kuruldu unu göstermektedir⁸⁰. Stratonikeia-Hadrianopolis’in 60 km kuzeyinde küçük bir yol aracılı ı ile ba lantı kurulan Hadrianoutherai, Kyzikos ile Bergama arasındaki ana yolun kav a ındadır. Bu yol Adramyteion’un batısından Mysia’nın içlerine kadar gitmektedir. Hadrianus, 123 ve 131/132 yıllarında bu verimli ormanlık alanların içerisinden geçmi tir. Biyografisine göre avladı ı bir di i aslan nedeniyle Handrianoutherai kentini burada kurmu tur⁸¹. Bununla beraber Hadrianus’un burada bir aslan de il de ayı öldürdü ü ba ka kaynaklarda da belirtilmektedir⁸². Bu nedenle kentin kurulu u ile ilgili 123 yılından önce bir tarihten bahsetmek mümkün gibi gözükmemektedir⁸³. Hardianoutheraili yurtta ların orijinal kökenleri bilinmemektedir. ehirle ilgili çok az bilgi, sikkeler aracılı ıyla bize

⁷⁶ Speller, s. 280; Magie, s. 614.

⁷⁷ Magie, s. 622; Bedri Yalman, Bolu Hisarlık Tepe Kazısında Bulunan Tapınak Kalıntısı, **IX. TTK, I. Cilt**, Ankara, 1986, ss. 435-450; Speller, s. 183.

⁷⁸ Anthony R. Birley, **HADRIAN** The restless emperor, London, 1997, s. 158.

⁷⁹ F. Becker-Bertau, Die Inschriften von Klaudiupolis, **IK 31**, Bonn, 1986, s. 27, 2 nolu yazıt; Erdem, s. 436; Nezih Firatlı, Impression Sur Le Temple Et Le Theatre De Bolu (Bithynion-Claudiopolis) En Bithynie, **Florilegium Anatolicum**, Paris, 1979, ss. 111-120, fig.10.

[Αὐτο] κράτορι Καίσαρι [Θεοῦ Τραϊανοῦ Παρτικοῦ υἱῶτι] Θεοῦ Νέρουα υἱῶνῶτι, Τραϊανῶτι Ἀδριανῶτι[Σεβαστῶτι.

⁸⁰ Boatwright, ss. 188.

⁸¹ Cassius Dio, LXIX–10.

⁸² W. M. Ramsay, **The Historical Geography of Asia Minor**, Çeviri: M. Pekta , Anadolu’nun Tarihi Co rafyası, stanbul, 1960, s. 168.

⁸³ Boatwright, s. 188.

ulamaktadır. Bu sikkelerin bazılarında İmparator Hadrianus'un at sırtında bir aslanı avlarken betimlenmesi, kentin kuruluşu ile ilgili değerlendirilmektedir⁸⁴.

Hadrianus'un kenti kurarken kullandığı efsane, Ephesos'un kuruluş mitolojisinde *Androklos*'un yaban domuzunu öldürdüğü yerde Ephesos'u kurmasıyla olan benzerliği açısından dikkat çekicidir. Bu yaklaşıma Hadrianus'un yeni kurulan bu şehirlerde Yunanlı kurucu gibi kentlerin *Panhellenia* birliğine kabullerini yasallaştırma arzusunun bir sonucudur. Ephesos'un yanı sıra Kibyra, Perge ve benzeri birçok Anadolu kenti Hadrianus döneminde *Panhellenia* birliğine girebilmek için bu tip "uydurma" mitolojilerle birliğe girmenin en önemli şartı olan Yunan soyundan olmayı baskınlardır⁸⁵.

1.2.7. Hadrianeia (Dursunbey)

Hadrianeia, Hadrianoutherai'nin doğusunda bugün Dursunbey olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır. Hadrianeia'nın Hadrianus tarafından kurulduğunu destekleyen en önemli arkeolojik bulgular kentin sikkeler basmaya 131–132 yıllarında başlaması olarak kabul edilir. Yazıtlarda da Hadrianus'dan kurtarıcı (σωτήρ) ve kurucu (κτίστης) olarak bahsedilmesi bu savı destekleyen diğer kanıtlar olarak değerlendirilmektedir. Hadrianus olasılıkla ormanlık açıdan yoğun bu ünlü alanı avlanmak için kullanmış olmalıdır.

Hadrianeia'da ele geçen bir yazıtta burada kurulmuş olan "*Zeus Pandemos*"(bütün halkların Zeus'u) kültünden ve kutsal alanından bahsedilmektedir. Bu kutsal alan Hadrianus'nun politik amacının bir sonucu olarak bölgenin Romanizasyonu açısından çok iyi değerlendirilmiştir. Bu nedenle de bölgede "*Panhellenion ve Panionion*" bayramlarının kutlandığı düşünülmektedir⁸⁶.

⁸⁴ Boatwright, s. 188.

⁸⁵ Sencer Şahin, Perge, *Adalya 1*, 1996, ss. 45-52.

⁸⁶ Elmar Schwertheim, *Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien, Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia, IK 33*, 1987, s. 86.

1.2.8. Hadrianoi (Orhaneli)

Hadrianoi, Olympos da ının güneyi boyunca uzanmaktadır. Hadrianoi'un yazıtlar aracılığıyla Hadrianus tarafından kuruldu u anlaşılmaktadır⁸⁷. Hadrianoi'daki bazı kanıtların gösterdiği gibi Roma kültürüyle yerli kültür birleştirilmiştir. Örneğin, ikinci yüzyıl içerisinde şehir, filozof *T. Avianius Bassus Polyaeus*'u heykeliyle onurlandırmıştır. Ayrıca Schwertheim'in de belirttiği gibi Hadrianoi yakınlarında Hadrianus tarafından yaptırıldı ı dü ünülen (.S. 131–132) bir Zeus Olympios Tapına ı da bilinmektedir⁸⁸.

1.2.9. Stratonikeia-Hadrianopolis (Kırka aç)

Stratonikeia-Hadrianopolis ile imparator arasındaki ilişkiler 127 yılında Hadrianus tarafından kentte gönderilen mektuplar sayesinde anlaşılmaktadır⁸⁹. Hadrianus, kentin eskiden beri iki Hellenistik koloninin (*Stratonikeia ve Indeipidon*) birleştirilmesinden oluşmuş ikiz kent olarak anıldığı ı için kenti Stratonikeia-Hadrianopolis olarak adlandırmıştır⁹⁰. Suriye kralı Antiokhos-I .Ö erken 3. yüzyıl'da Stratonikeia'yı karısı Stratonike onuruna kurmuştur. Fakat bugün ilk yerle melerle ilgili verilere ulaşılamamaktadır. Hadrianus tarafından şehir yeniden kuruluncaya kadar kent hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Sikkeler ve diğer yazılı veriler yeni şehrin Hadrianus tarafından kurulmasının 123 yılında tamamlandığını göstermektedir.

Hadrianus, Stratonikeia ve çevresinden elde edilen vergilerin Roma'ya deşil de bu kente harcanması konusunda garanti vermiştir⁹¹. Ayrıca finansal açıdan da

⁸⁷ *IK 33*, s. 36, Diodoros tarafından Hadrianus'a adanmış bir heykel kaidesi: kurtarıcı ve kurucu unvanları 131–132 yılları itibarıyla bölge yazıtlarında görünmeye başlamaktadır. *Αὐτοκράτορα Καίσαρα Θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱόν, Θεοῦ Νέρουα υἱώνόν, Τραιανόν Ἄδριανόν Σεβαστόν, ἀρχιερέα μέγιστον, δημοαρχικῆς ἐξουσίας τό θί, ὕπατον τό γ', πατέρα πατριδος, σωτήρα καὶ κτίστην Διόδωρος Ἀλεξάνδρου ἀνεστήσεν ἐκ τῶν ἰδίω[ν]*. Yazıtın tarihi 134-135'dir.

⁸⁸ Sviatoslav Dmitriev, *City Government In Hellenistic And Roman Asia Minor*, Oxford, 2005, s. 274, dnt.160.

⁸⁹ Boatwright, s. 186.

⁹⁰ Boatwright, s. 186.

⁹¹ Boatwright, s. 186.

kentte destekte bulunmuştur⁹². Hadrianus'un mektupları içerisinde eğerin Asia *proconsul*'ü T.Avidius *Quietus*'a (.S. 125–126) yapılan yardımlardan dolayı teşekkür ettiğini belirtilmektedir. Bu mektuplar ilginç Yunan ve Roma elementlerinin yeni bir politik organizasyon içerisinde yer almasını açıklamaktadır. Roma şehirlerindeki yargıç, *consul* ve yönetim grubu, burada *arkhontes*, *boule*, *demos* olarak adlandırılmıştır, bu üçlü sistem diğer kentlerde de kullanılmıştır. Stratonikeia-Hadrianopolis görünümüne göre bölge halkını Romalı yurttaşlar olarak bir çatı altında birleştirmiştir. Fakat bunların yeni yerleşmelerine ya da kentteki oy hakları hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Kendini Yunanlı (Greekling-Grekulus) gören Hadrianus, kurduğu bu kentlerin mitolojilerini de tıpkı Anadolu'da kurulan diğer sahte kurulu mitolojilerine sahip Yunan kökenli koloni kentlerin kuruluyla özdeşleştirmek istediğini anlamaktadır. Örneğin Stratonikeia-Hadrianopolis'de, büyük bir olasılıkla, Hadrianus'un avcılığı ile bağımlı kurucu ve göçmen (*ktistes kai oikistes*) *Zeus Kyngesios* (takip eden Zeus) onuruna bir heykelin dikilmesi kuvvetli bir olasılıktır. Böylece Zeus, imparator tarafından kentin Yunan soyuyla da bağlantılı olarak asimile edilmek istenmiştir⁹³.

1.2.10. Kyzikos (Erdek)

Arkteonessos (Kapıda) yarım adasında bulunan kent, 120 ve 123 yılındaki depremlerle büyük zarar görmüştü. 123 ya da 124 yılında kenti ziyaret eden Hadrianus bölgenin yeniden imar edilmesinde cömert yardımlarda bulunmuştur⁹⁴. Hadrianus'un Kyzikos'daki aktiviteleri içerisinde bilinen en ünlü çalışması literatürde "Dünyanın Yedi Harikası"ndan biri olarak da anılan Kyzikos Zeus Tapınağı'nın hem onun hem de Asia Birliği'nin katkılarıyla yapılmasıdır⁹⁵. Bu tapınak ayrıca o dönem bilinenler içinde "en büyük ve en güzel" olarak da

⁹² Broughton, (Economic) s. 767.

⁹³ S.R.F. Price, Gods and Emperors: The Greek Language of The Roman Imperial Cult, **JHS Vol. 104**, 1984, s. 86.

⁹⁴ *Paschale*, 475.10: Paschale 123 yılını belirtse de Halfmann 124 yılını tercih eder.

⁹⁵ R. F. Price, **Rituals and Power, The Roman Imperial Cult in Asia Minor**, 1984 Çeviri: Rituel ve İktidar, s. 256, 2004 ; Magie, s. 614.

tanımlanmaktadır⁹⁶. İmparator kendi adıyla anılan tapınağın yapımını üstlenmesine kararın ya da boyunca bitirildiğini görememi, yapı ancak Marcus Aurelius döneminde bitirilebilmiştir⁹⁷. Her ne kadar doğulu tartışılrsa da, 5. yüzyıl kilise yazarı Sokrates'in belirttiği gibi, Hadrianus'un bu kentteki çalınmalarıyla paralel olarak halk tarafından "13. Tanrı" olarak anıldığını bilinmektedir⁹⁸. Kyzikos, Hadrianus'un Atina'dan sonra en büyük tapınak projesini yürüttüğü kent olma özelliğiyle önem kazanmaktadır. Ayrıca kentte tapınak dışında onun adına Hadrianea festivalleri de düzenlenmiştir⁹⁹.

1.2.11. Nikaia (Nikaia)

Hadrianus'un Nikaia'da gerçekleştirdiği en önemli faaliyet imparatorluğun çeşitli yerlerine atanan 10 kadar *curator*dan birini merkez üssü Nikaia yaparak bu topraklara atanmasıdır¹⁰⁰. Hadrianus tarafından Roma imparatorluğu'nun çeşitli yerlerine atanan *curator*lardan biri olan "Patrokles" daha çok Mysia ile Bithynia arasındaki çalınmaları yürüterek bölgenin yeniden imarında büyük rol oynamıştır¹⁰¹. Asıl atanma sebebi ise 120 yılındaki büyük depremden sonra yıkılan Nikaia'nın yeniden inşasıdır¹⁰². Bununla beraber 120 yılındaki depremden sonra *Patrokles* gibi ailesinin de kentin yeniden imarında aktif rol aldığı bilinmektedir. Bununla

⁹⁶ Magie, s. 614.

⁹⁷ Andrea Barattolo, The Temple of Hadrian - Zeus at Cyzicus, *IstMitt* 45, İstanbul, 1995, ss. 104-105.

⁹⁸ Price, (Nikaia) s. 258.

⁹⁹ Magie, s. 614.

¹⁰⁰ Curatorluk için bkz: Zafer Taşlıoğlu, *Trakya'da Epigrafik Araştırmalar- II*, 1971, s. 113-117; Magie, ss. 625-626.

¹⁰¹ Thomas Crosten, Ein Baubeauftragter Hadrians in Nikaia, *EpigAnat* 10, Bonn, 1987 s. 112: Patrokles'in Curator (in auct. müfettişi) olarak atandığını gösteren Nikaia'dan yazıt. τ]ο[ῦ] δήμου

] πατροκλέα, τὸν ἐκ προγόνων

[εὐεργέτην, ἔπαρχον]ν σπειρήσ β' Σπανῶν εὐσεβοῦς πιστῆς,

[ἔπαρχον σ]πεί[ρ]ησ πρώτης Οὐλπίας Ἀφρῶν ἱππικῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ

Τρ]αιανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ καὶ πρώτον ἄρχοντα καὶ κοσ-

[μητῆ]ν καὶ πανηγυριᾶρχην καὶ ἀργυροταμίαν ἔνδικον

[καὶ ἐπιστάτην] τῶν ἔργων κατὰ τὸ τοῦ κυρίου Αὐτοκράτορος ἀπόκριμα

[καὶ φύλαρχον τῆσ φυλῆς] Διονυσιάδος[

¹⁰² Boatwright, s. 73.

beraber Hadrianus'un yıkılan kent için bizzat yardımlarda bulundu u da belirtilmektedir¹⁰³.

Patrokles, Nikaia'daki halk binalarını onarıp yenilemesi için Romalı iki birli e komutanlık etmekteydi. Ayrıca Patrokles, Roma dı ında Do u Yunan topraklarına atanan ilk *curator*du. Hadrianus'un bu bölgede yaptı ı çalı malar içerisinde yazıtlardan ona ithaf edilmi bir su kemerinin varlı ı da bilinmektedir¹⁰⁴. Fakat su kemeri ile ilgili ayrıntılı arkeolojik veriye ula ılamamaktadır.

Bununla birlikte aynı Nikomedia'da oldu u gibi ehir surları, agoralar, ehir içi kav aklar (tetraplateia) ve tetrapylon düzenlemeleri onun döneminde yeniden in a edilmi ve onarılmı tur¹⁰⁵. Ayrıca yazıtlardan bilinen, ehirdeki di er bir imar faaliyeti ise Nikaia'nın iki ehir kapısının yeniden in a edilmesi olmu tur. Bugün "Lefke Kapı" olarak da bilinen Do u Kapısı ve " stanbul Kapısı" olarak bilinen Kuzey Kapısı, *M. Plancius Varus* tarafından mparator Vespasianus döneminde yaptırılmı olmasına kar ın, *Chronicon Paschale*, ehir duvarlarında oldu u gibi kapıların da Hadrianus tarafından onarıldı ını belirtmektedir¹⁰⁶. Ayrıca teknik olarak bakıldı ında kapıların çevresindeki duvarlarda Hadrianus dönemine ait izler çok iyi anla ılamasa da, Hadrianus'un bu kapıların onarımını yazıtlar aracılı ıyla kendine mal etmeye çalı tı ı da ileri sürülmektedir¹⁰⁷. Ayrıca stanbul Kapısı üzerinde bulunan yazıt Nikaia'da hem Hadrianus'un izlerini gösterirken hem de Hadrianus'a ait "neokoros" unvanından da bahsetmektedir. Bu da Nikaia'da bilinen ilk *neokoros* tapına ının Hadrianus'a ait oldu unu göstermektedir¹⁰⁸.

¹⁰³ W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaiser Hadrianus*, Leipzig, 1905, s. 127.

¹⁰⁴ Boatwright, s. 112, dnt.4.

¹⁰⁵ *Chronicon Paschale*, 475:

Ἄδριανὸς ἐν Νικομηδεῖα καὶ Νικαῖα ἀγορὰς ἐποίησε καὶ τετραπλατείας καὶ τὰ τείχεα τὰ πρὸς τῆ Βιθυνία : "Hadrianus Nikomedia ve Nikaia'da agoralar, dört yol kav akları ve Bithynia'nın surlarını yaptırttı."

¹⁰⁶ *Paschale*, s. 422.

¹⁰⁷ Boatwright, s. 123, dnt.51.

¹⁰⁸ *IK 9* no: 29:

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῶ Θεοῦ Νεροῦα υἱώνῶ Τραιανῶ Ἄδ[ρα] νῶ Σεβαστῶ δημαρχικῆς ἐξουσίας ἡ εὐσεβεστάτη [νεω[κό]ρος [τῶ]ν Σεβαστῶν] ἀπὸ Διο νύσου [καὶ Ἡρακλέ]ους [[πρ]ῶ]τῆ [Βι]θυν[ία] ς καὶ Πόντου ἡ μη[τρ]ό[π]ολις δέ κα[τὰ τὰ κρ]ίματα τῶ[ναύ]το[κρ]α[τ]όρ[ων καὶ] τῆς ἱερᾶας σ[υ]νκλήτου " mparator Kral, Tanrı Traianus Partikus'un o lu, Tanrı Nerva'nın torunu halkın egemenlik yetkisini kendinde ta ıyan

1.2.12. Nikomedia (zmit)

117 yılında imparator olan Hadrianus, Antiokheia'dan ilk kez Anadolu topraklarına girip Roma'ya giderken Nikomedia'ya gelmiş ve kısa bir süre burada geçirmiştir¹⁰⁹. Hadrianus, daha sonra Nikomedia'ya ikinci kez 120 yılındaki büyük depremin acılarını azaltmak için 123'te tekrar ziyaret etmiş ve kentte imar faaliyetlerine katkıda bulunmuştur. Hadrianus'un, 120 yılındaki depremden sonra yaptığı yardımların tarihi bugün hala tartışılmaya götürmektedir¹¹⁰.

Her ne kadar Nikomedia diğer kentlerle karşılaştırıldığında “*metropolis*” unvanına zaten sahipse de Hadrianus metropolis unvanını daha sonra bu topraklarda bulunan Nikaia'ya, Asia'da Pergamon'a, (Ephesos, Antoninus Pius'un ilk yıllarında bu unvana sahip olabilmistir) Pontus'da Amaseia'ya, Neokaisarea'ya, Nikopolis'e, Lykia'da Tlos'a, Patara'ya, Myra'ya ve Telmessos'a da vermiştir¹¹¹. Nikomedia'nın bu unvanı kendisinden büyük kentlerden daha önce almış olması ilgi çekici bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla Nikomedia'nın Hadrianus öncesinde de önemli bir kent olması ve *metropolis* unvanıyla onurlandırılması, bu kente Roma'nın gösterdiği önemin bir kanıtıdır. Hadrianus'un bu kentte yaptıklarıyla ilgili belgelerde Bithynia'daki Nikomedia ve Nikaia'da 120 yılı depreminden sonra çöken surlarını, pazarları ve caddelerini onarttı ve yeniden inşa ettirdiğine dair bilgiler bulunmaktadır¹¹². Bununla beraber Nikomedia'da, Nymphaion içinde ele geçen bir yüksek kabartma friz bloğunda Hadrianus'un nominativ ismi okunmaktadır. Bu olasılıkla Nymphaion'un ilk defa inşa edilmesi ya da yeniden inşasıyla alakalı olarak değerlendirilmektedir¹¹³.

Traianus Hadrianus Augustus'a Augustusların en dindar **Neokorosu**, Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus'un birinci, (ehri) imparatorların ve kutsal Roma senatosu'nun kararları uyarınca metropol olan Nikaia sunar.”

¹⁰⁹ Magie, s. 614; Zeyrek, s. 23.

¹¹⁰ Zeyrek, s. 23, dnt.65; Guidoboni, Chronicon Paschale, Sosyal ve Sonnabend Hadrianus'un yardımları için 120 ile 128 yılları arasına verilen çeşitli tarihleri dile getirdikleri belirtilmektedir.

¹¹¹ Boatwright, s. 104.

¹¹² Boatwright, s. 121; Broughton, s. 774.

¹¹³ **TAM IV**, 10[----Tr]a[i]anus H[adrianus]----] Ayrıca bkz: Nezir Fıratlı, **zmit ehri ve Eski Eserleri Rehberi**, İstanbul, 1971.

Hadrianus'un Nikomedia sikkelerinde *Restitutor Nikomedeiae* yani "Nikomedia'nın Restoratörü" olarak anılması da dikkat çekicidir¹¹⁴. Bu sikkelerde diz çökmü kent tanrıçasına Hadrianus elini uzatmaktadır¹¹⁵. Ayrıca imparator Hadrianus'un "*Restitutor*" serili sikkeleri genellikle bölgeler ve eyaletler hakkında isimler içerirken ehir ismi olarak sadece iki ehirin Nikomedia (*Restitutor Nikomedeiae*) ve Aleksandreia'nın (*Restitutor Alexandreiae*) isimleri sikkeler üzerinde görülmektedir. Hadrianus Nikomedia ve Nikaia'ya yaptığı yardımlarda adaletli davranımı Nikaia ve Nikomedia'daki tetrapylonlar Hadrianus'un yardımlarıyla restore edilmiştir¹¹⁶. Ayrıca Bithynia bölgesinden ve Nikomedia'dan ele geçen Hadrianus dönemi *cistophorus* sikkelerde en önemli tip olarak cepheden oktastylos betimlemeli tapınak dikkat çekmektedir. Araştırmacılar bu tapınağın depremle yıkılan ve Hadrianus döneminde restorasyon geçiren Nikomedia'daki Roma Augustus Korinth Tapınağı olduğunu önermektedirler¹¹⁷.

1.2.13. Troia (Hisarlık)

Troia imparatorlar için çok önemli bir kentti. Aleksandros, Augustus gibi krallıklar için bu kent ne kadar önemli ise Hadrianus için de soy atalarının yurdu olarak o derecede önemliydi. Hadrianus'un Anadolu'da, Yunanistan'da ve Mısır'da altı adet kahraman mezarını restore ettirdi ve yeniden düzenletildiği bilinmektedir¹¹⁸. İmparator bu mezarlardan Anadolu'daki Aiaks ve Hektor'un mezarlarını 124 yılında Troia'ya ilk kez geldiğinde ziyaret etmiştir¹¹⁹. Hadrianus, Aiaks'ın mezarını yeniden yaptırttı, bunu dengelemek için de Hektor'un kine bir epigram ekletmiştir¹²⁰. İmparatorun, Aiaks için bir tümülüs yaptırtmasının nedeni Hadrianus'a, Aiaks'a ait olduğu iddia edilen bazı büyük kemiklerin gösterilmesidir¹²¹. Ayrıca Hadrianus'a Troia'daki Odeonun da adandığı bilinmektedir. Öyle ki yapılan kazılarda

¹¹⁴ Ay e Çalık Rose, *Antik zmit, N KOMED A*, İstanbul, 2007, s. 71.

¹¹⁵ ehrazat Karagöz, *Eskiça 'da Depremler*, Türk Eskiça Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005, s. 37.

¹¹⁶ Boatwright, s. 121.

¹¹⁷ William E. Metcalf, *The Cistophori of Hadrian*, New York, 1980, s. 137.

¹¹⁸ Boatwright, s. 140.

¹¹⁹ Halfmann, (Itinera) s. 191; ayrıca Ilium'dan Hadrianus ile ilgili yazıtlar için bkz: P. Frisch, *Die Inschriften von Ilion IK 3*, Bonn, 1975.

¹²⁰ H. Bardon, *Les Empereurs et les lettres latines d' Auguste à Hadrien*, Paris, 1968, s. 422.

¹²¹ Korfmann, *Dü ve Gerçek Troia*, İstanbul, 2001, s. 10-11.

Hadrianus'a ait bir heykel Odeonda bulunmu tur¹²². Heykel olasılıkla Hadrianus'un geli i onuruna yeniden tasarlanan sahne binası için "Aristonoe" tarafından yaptırılmı tur¹²³.

¹²² Charles Brian Rose, The 1993 Post-Bronze Age Excavations at Troia, **Studia Troica 4**, Mainz, 1994, ss. 88-93 Αριστονόη τὸ προσκῆνιον ἐκ θεμελίων καὶ τὰ ἀγάλματα κα[ί] ..

¹²³ Korfmann, ss. 184-185.

K NC BÖLÜM

ANADOLU'DA D ER BÖLGELERDE YÜRÜTÜLEN ÇALI MALAR

2.1. AS A

2.1.1. Aphrodisias (Karacasu)

Batı Anadolu'daki di er kentler gibi Hadrianus'un gezileri sırasında u radı ı ve bu dönem içerisinde yo un imar faaliyetlerinin gerçekle ti i yerlerden biri de Aphrodisias'dır. mparator, Aphrodisias'a olasılıkla 129 yılında Laodikeia' ya yaptı ı gezi sırasında u ramı tır¹²⁴. Aphrodisias ve imparatorla ilgili en önemli bilgi, Hadrianus'un kente gönderdi i bir mektupla Anadolu'daki di er bazı kentlerde oldu u gibi Aphrodisias'da da vergi muafiyetinin sa lamı olmasındır¹²⁵. Bununla beraber Hadrianus Hamamları,¹²⁶ Agora Kapısı ve Aphrodite Tapına ı'nın temenos geni letme çalı maları onun döneminde kentte gerçekle tirilen önemli imar aktiviteleri olarak bilinmektedir¹²⁷.

Ayrıca Aphrodisias'da çok sınırlı sayıda Hadrianus dönemine tarihlendirilen *cistophorus* sikkeler ele geçmi tir. Bu örnekler tek tip olup üzerlerinde Aphrodisias Aphrodite'si betimlenmi tir¹²⁸.

¹²⁴ *IGR IV* 848

¹²⁵ Joyce Reynolds, **Aphrodisias and Rome**, London, 1982 ss. 115–118: Hadrianus'un Aphrodisiaslı'lara 119 ve sonrasında gönderdi i dü ünülen mektubun çevirisi:

“ mparator Sezar Traian Hadrian Augustus, tanrı Parth fatihi Traian'ın o lu, Nerva'nın torunu, ba rahip üçüncü kez tribün, magistratları, consülü ve Aphrodisias halkını selamlar. Özgürlü ünüz, özerkli iniz ve daha önce senato ve imparatorlar tarafında verilen ayrıcalıklarınızı kabul ediyorum. Demir kullanımı ve çivilerden alınan vergilerle ilgili ricanızı aldım. Her ne kadar bu sorun tartı ma götürse de, bu konuda vergi memurları da sizden vergi alma te ebbüsündeler. Fakat kentinizin onuru ve saygısı nedeniyle formula provinciae'den çıkartıldınız. Ayrıca ben procuratorum olan Claudius Agrippinus'a ehrinizin Asia'da vergiden muaf olması için yazdım.”

¹²⁶ Erdem, (Hadrian) s. 41: Yapının ar itrav blo unda Hadrianus'un adı geçmektedir.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑΙΣΑΡΙΑΙΘΕΟΥΤΡΑΙΑΝΟΙ...ΑΔΡΙΑΝΟΙ...

¹²⁷ Erim, s. 54; Seyhan Doruk, Aphrodisias'taki Aphrodite Tapına ı Temenos'u, **DTCF Dergisi XXXIII**, 1990, s. 89-102.

¹²⁸ Metcalf, ss. 42-43.

2.1.2. Akmonia (Banaz)

Akmonia'da Hadrianus onuruna yaptırılmış bir stoa bilinmektedir¹²⁹.

2.1.3. Blaundos (Sülümenli)

Blaundos'da da Hadrianus döneminde bir yapının tamamlandığı bilinmektedir¹³⁰.

2.1.4. Didyma ve Miletos (Balat)

İmparator ve Miletos arasındaki ilişki pek açık değildir. Bununla beraber imparatorun ilk gezisi sırasında Didyma'ya geldiği kesinlik kazanmasa da imparatorun ikinci gezisi sırasında Miletos'a geldiği önerilmektedir¹³¹. İkinci seyahatinden sonra Didyma'daki rahipler tarafından kendisine *Prophetes* (bilici rahip) sıfatı verilmesi yazıtlar (.S. 136/137) aracılığıyla belgelenmektedir.¹³² Unvanın Miletos'daki *Stephanephoros* unvanından daha önemli olduğu da değerlendirilmektedir¹³³. Bununla beraber Didyma'dan Hadrianus dönemine tarihlendirilen İleevi tam anlamı olmayan bir tapınak yapısı Hadrianus ile ilişkilendirilmektedir¹³⁴. Yapının yazıtlı aritrav parçaları içerisinde Hadrianus'un adı okunmuştur¹³⁵.

¹²⁹ *IGR IV* 640: Yazıttaki olymposlu sıfatı yapının 129–138 arasında inşa edildiğini göstermektedir. [Διονύσιος καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τραιανῶι Ἀδριανῶι Ὀλυμπ[ίωι τῆν] ν καὶ τῆν στόαν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν ...

¹³⁰ Broughton, s. 772.

¹³¹ R. Syme, *Journeys of Hadrian*, *ZPE* 73, 1988, s. 163.

¹³² Boatwright, s. 70; Sviatoslav Dmitriev, *City Government In Hellenistic And Roman Asia Minor*, Oxford, 2005, ss. 120-121.

¹³³ Boatwright, s. 70.

¹³⁴ K. Tuchelt, Didyma, Bericht über die Arbeiten 1969/70, *IstMitt* 21, 1971, s. 95; *Milet VII*, ss. 5-15.

¹³⁵ Erdem, (Hadrianus) s. 36

Ἀπόλλωνι Διδυμένῳ Ἄρτεμιδι Πυθίῃ Λετοῖ Διὶ καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τραιανῶι Ἀδριανῶι Σεβαστῶι.... καὶ δήμοι τῶν μιλησίων: Apollon Didymenus'a, Artemis Pythie'ye Leto'ya, Zeus'a ve İmparator Ceasar Traianus Augustus Hadrianus'a ve Miletos'un halkına (yaptırdı)

Ayrıca Miletos’da Hadrianus dönemine tarihlendirilen önemli yapı projelerinden biri de Güney Agora Kapısı’dır¹³⁶.

Kapı üzerindeki kitabelerde Hadrianus’a adanmış onurlandırma yazıtı bulunmaktadır¹³⁷. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla yapı 123/124 yıllarında Hadrianus’un ilk gezisi sırasında yapılmıştır¹³⁸.

Didyma’da Hadrianus döneminin en önemli çalışmaları tapınakta yapılan yenileme faaliyetleri ile Nymphaion çalışmalarıdır¹³⁹.

Miletos’da basılmış Hadrianus dönemi *cistophorus* sikkeleri üç farklı tipte karımıza çıkmaktadır. Birincisi, Apollon Didymeuslu grup, ikincisi Didyma tapınak grubu ve üçüncüsü Artemis Pythia grubudur¹⁴⁰.

2.1.5. Ephesos (Selçuk)

Hadrianus’un Ephesos’a ilk gezisi sırasında ulaşıldığı epigrafik verilerden anılmaktadır¹⁴¹. 123 yılını 124 yılına bağlayan kış ayının bir bölümünü Ephesos’da geçiren imparatorun bu gelişine ilgili bilgiler sınırlıdır¹⁴².

Hadrianus’un Ephesos’daki çalışmaları özellikle bu kentin Anadolu’dan Atina’ya ya da Roma’ya giderken kullandığı yol güzergâhı üzerindeki Asia eyaleti başkenti olması ile bağlantılıdır¹⁴³. Kaystros’un getirdiği alüvyonlarla dolmaya başlayan Ephesos limanı onun zamanında açılmaya çalışılmış ve limanda çeşitli onarım ve inşaat faaliyetlerinde bulunulmuştur¹⁴⁴. Bununla beraber şehrin biri Hadrianus tarafından *neokoros* görevi verilmiş bir dikele de ona adanmış iki

¹³⁶ Volker Michel Strocka, *Das Markttor von Milet*, Berlin, 1981, ss. 1-61.

¹³⁷ Peter Herrmann, **Inschriften Von Milet, Teil 1**, Berlin, 1997, ss. 230-232.

¹³⁸ Herrmann, (Milet) s. 230-232.

¹³⁹ Schorndorfer, s. 161.

¹⁴⁰ Metcalf, ss. 29-30.

¹⁴¹ Karwiese, (Artemis) s. 102.

¹⁴² Cadoux, s. 332.

¹⁴³ Speller, s. 168.

¹⁴⁴ Heinrich Zabelhicky, *Preliminary Views of the Ephesian Harbor, Metropolis of Asia, Harvard Theological Studies 41*, Cambridge, ss. 201-216, 1995; Broughton, s.753.

imparatorluk tapına na sahip olması kentin Hadrianus açısından ne derece önemli oldu unu gösteren di er kanıtlardır. Ayrıca Hadrianus'un Anadolu'da en be endi i ehri n Ephesos oldu u söylenmektedir.¹⁴⁵ Bununla beraber Hadrianus'un Tralleis'de oldu u gibi Ephesos'a da verdi i en büyük hediye hububat stoklarının artırılması olmu tur¹⁴⁶.

Hadrianus'un Ephesos'a gelmesiyle beraber yürütülen en önemli çalı maların ba nda, 129 yılında verilen Olympos unvanıyla ba lantılı olarak Ephesos'da yaptırılan Olympieion Tapına ı gelmektedir¹⁴⁷. Bugün tapınak, Ephesos'un kuzey batısında bulunan Roma dönemine ait en büyük yapılardan biri konumundadır. Fakat günümüzde temellerinden ve bazı mimari parçalarından ba ka kalıntısı ele geçmemi olan yapının Ephesos'da Hadrianus döneminin en önemli imar çalı ması oldu u anla ılmaktadır¹⁴⁸. Batı Anadolu'da ona adanmı üç büyük tapınaktan biri olan Olympieion hakkındaki bilgilerimiz Hıristiyanlık döneminde yıkıldı ı ve ya malandı ı için Smyrna ve Kyzikos örneklerinde de oldu u gibi sınırlı düzeydedir.

Di er bir proje olan liman çalı maları hakkındaki bilgilerimiz çok ayrıntılı de ildir¹⁴⁹. Hadrianus'un Anadolu'da Trapezous ve Ephesos limanlarıyla ilgilendi i ve seyahatlerinde bu limanlara u radı ı bilinmektedir. Ephesos'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir di er yapı da Liman hamamının potikosudur¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Irene Ringwood Arnold, *Festivals at Ephesus*, **AJA Vol.76**, 1972, s. 20.

¹⁴⁶ Broughton, s. 744.

¹⁴⁷ Magie, s. 616.

¹⁴⁸ Stefan Karwiese, *The church of Mary and the temple of Hadrian Olympios Metropolis of Asia. An interdisciplinary approach to its archaeology, religion, and culture*, **Harvard Theological Studies 41**, Cambridge, 1995, ss. 311-319.

¹⁴⁹ *IvE* II. 274:

Αὐτοκράτορα Καίσαρα θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱόν, θεοῦ Νέρουα υἱώνόν, Τραιανόν Ἐδρ
ιανόν Σεβαστόν καὶ Ὀλύμπιον, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ <ι> γ, ὕπατον τὸ γ, πατέρα πατρίδος
ἢ Βουλῆ καὶ ὁ δῆμος Ὁφεσίων τὸν ἴδιον κτίστην καὶ σωτῆρα διὰ τὰς ἀνυπερβλήτους δωρε
ὰς Ἀρτέμιδι, διδόντα τῆ θεῶ τῶν κληρονομιῶν καὶ βεβληκότων τὰ δίκαια καὶ τοὺς νόμους
αὐτῆς, σειτοπομπή[ας δὲ] ἀπ Αἰγύπτου παρέχοντα καὶ τοὺς λιμένας ποταμὸν Κάιστρον διὰ τ
ὸ [.....]

¹⁵⁰ *IvE*, II. 430.

mparator Hadrianus 129 yılında Ephesos'a ikinci kez deniz yoluyla gelmi tir¹⁵¹. Sevgilisi Antinous 130 yılında Nil'de bo ulunca Hadrianus tarafından tanrıla tırılmı ve kültünün bütün Akdeniz'e yayılması sa lanmı tir. Bu kült imparator tarafından Ephesos'da da yürütölmek istenmi tir. Bunu sonucu olarak Ephesos'daki sikke betimlemelerinde efsanevi kurucu Androklos ile Antinous arasında bir benzerlik sa lanmı ve Ephesos'da basılan sikkelerde Hadrianus'un yanında bir avcı olarak betimlenen Androklos Antinous'a e tutulmu tur¹⁵². Ayrıca *Androklos*'un Ephesos sikkelerindeki varlı ının "Valerian I" dönemine dek sürmesi bu kültün Ephesoslular tarafından uzun yıllar ya atıldı ını göstermektedir¹⁵³. Böylece Androklos mitolojisi Ephesos'da yeniden canlandırılmı tir. Ephesoslular'a yabancı gelen Antinous kültü Androklos kültüyle e tutularak benimsenmi tir. Ayrıca Androklos'un mezarı kürtle ba lantılı olarak yeniden elden geçirilmi tir. Pausanias Olympieion'nun önünden geçip Magnesia Kapsı'na giden yol güzergâhı üzerinde, eli silahlı bir ki inin heykelinin (Androklos'un) oldu unu belirtilmektedir¹⁵⁴. Ancak bugün Androklos mezarının tam yeri ara tırmacılar arasında hala tartı ma konusudur¹⁵⁵.

Hadrianus sonrasına tarihlenen ve Vedius Gymnasionu'nda bulunan domuz öldüren Antinous portresine sahip Androklos heykeli, Ephesos'da, Hellen soyundan gelen (κτίστης) kurucu Androklos mitolojisinin yeniden canlandırılması kosunda Hadrianus'un ne denli ba arılı oldu unu göstermektedir¹⁵⁶.

Hadrianus zamanında, ehir Anadolu'nun di er kentlerinde oldu u gibi büyük imar faaliyeti içerisindeydi. Bu imarla ma süreci aynı hızla Antoninus Pius döneminde de devam etmi tir¹⁵⁷. Smyrna ve Pergamon Hadrianus döneminde Metropolisken Ephesos ilginçtir ki Hadrianus tarafından Metropolis unvanıyla

¹⁵¹ Briley, s. 222.

¹⁵² Karwiese,(Artemis) s.104; Dmitriev, ss. 271-272.

¹⁵³ Dmitriev, ss. 272.

¹⁵⁴ Karwiese,(Artemis) s.104.

¹⁵⁵ Helmut Engelman, Das Grab Androklos und ein Olympieion, *ZPE* 112, Bonn, 1996, ss. 131-133.

¹⁵⁶ Walter Hahland, Ebertöter Antinoos-Androklos, *JÖAI* 41, Wien, 1954, ss.73-74.

¹⁵⁷ Karwiese,(Artemis) s. 105.

onurlandırılmamı tır¹⁵⁸. Bu unvanla onurlandırılması ancak Antoninus Pius'un ilk yıllarına denk dü mektedir.

Hadrianus'un Ephesos'da kaldı ı süre boyunca Pamphylia kenti Termessos ve Kuzey Lykia kenti Oinoanda ile yaptı ı yazı malar önemlidir. Hadrianus bu iki kentte müzik yarışmaları yapmak istedi ini bildirmi tir¹⁵⁹. Bununla bağlantılı olarak Termessoslular Hadrianus'a üç delege göndermişlerdir.

Ephesos'da basılmış Hadrianik *cistophorus* sikkeler be farklı tipte karımıza çıkmaktadır. Bunlar: *ksoanon* formulu Artemis Ephesia grubu, Ephesos Artemis Tapınağı'nın olduğu grup, Fortuna Ephesia grubu, Iovis Olympius grubu ve Artemis Leukophryene grubudur. Bu grup içerisinde en önemli grup Olympieion Tapınağı'yla bağlantılı olarak 129 yılıyla basılmaya başlanan Iovis Olympius grubudur¹⁶⁰.

2.1.6. Erythrai (İldır)

Hadrianus'un Anadolu gezisi sırasında kesin olarak adı geçen ünlü yerlerden biri Erythrai'dir¹⁶¹. İmparator, Erythrai yakınlarında *Kutsal Thymelic Birlik* Oyunları Derneği kurucusu ve oyunların *agonothetes*'i olan *Antonia Tyrannis Iuliane*'yi ziyaret etmiş tir¹⁶². Hadrianus'un *Panhellenia* oyunlarının Doğu Yunan'da canlandırılması düşüncesinin bir sonucu olarak yerel oyunlarla *Panhellenia* oyunlarını kaynaştırma fikrini burada da uygulamak istemi tir. Bu nedenle de Erythrai'de *Megala Hadrianeia Epibateria* oyunları tesis edilmiş tir¹⁶³.

¹⁵⁸ Boatwright, ss. 104-107.

¹⁵⁹ Birley, s. 171.

¹⁶⁰ Metcalf, ss. 22-24.

¹⁶¹ Boatwright, s. 31; Magie, s. 615.

¹⁶² Boatwright, s. 31; *IGR IV* 1542: τὰ Μεγάλα Ἀδριάνεια Ἐπιβατήρια

¹⁶³ Boatwright, s. 99; Magie, s. 615.

2.1.7. Herakleia Salbake (Vakıf)

Hadrianus'un buraya u rayıp u ramadı ı bilinmemektedir. Fakat Herakleia Salbake'de olasılıkla ya bir tapına a ya da Stoa'ya ait oldu u dü ünülen mermer bir ar itravda Hadrianus'un ismi yer almaktadır¹⁶⁴.

2.1.8. Hierapolis (Denizli)

Hadrianus'un Hierapolis'e geli i Laodikeia'ya yaptı ı ziyaretle ili kilendirilmekte olup kesinlik göstermemektedir¹⁶⁵. Bununla beraber Hadrianus ehre iki mektup yazmı tır. Bu mektuplarda kentin *asylum* hakkını ve daha önce elde etti i ayrıcalıkları korumaya devam etti ini vurgulanmı tır. Ayrıca Hierapolis'de karısı ve kendisi onuruna heykeller dikildi i de bilinmektedir¹⁶⁶. Bununla beraber imparator büyük bir olasılıkla buradaki Plutonium Tapına ı'nı da ziyaret etmi tir¹⁶⁷. Hierapolis'de Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli yapı Stoa-Bazilikası'dır¹⁶⁸. Kesinlik kazanmasa da Hadrianus döneminde kentin kuzey bölümünde imar faaliyetleri yürütülmü , 280X170 m ölçülerinde devasa bir agora, yeni bir tiyatro ve bir hamam kompleksi in a edilmi tir¹⁶⁹.

Laodikeia'da Hadrianus sikke anlamında sadece bir *cistophorus* tipte bilinmektedir. Bu tipte Zeus betimlemeli olan gruptur. Hierapolis'de ise Hadrianus üç farklı *cistophorus* sikke tipiyle kar ımıza çıkmaktadır. Bunlar birincisi Lyralı Apollon grubu, ikincisi Men grubu, üçüncüsü de nehir tanrılı gruptur¹⁷⁰.

¹⁶⁴ *MAMA VI* 93:

[...θεο]ῦ Τραιανοῦ καὶ Αὐτοκ[ράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ κτλ.]

¹⁶⁵ Erdem, (Hadrian) s. 35.

¹⁶⁶ Erdem, (Hadrian) s. 35.

¹⁶⁷ Birely, s. 223.

¹⁶⁸ Maria Pia Rossignani & Furio Sacchi, **Hierapolis di Frigia I**, La Stoà-basilica dell' Agorà settentrionale (Regio I), 2007, ss. 359.

¹⁶⁹ Francesco D' Andria, Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times, **JRA** 45, Portsmouth, 2001, s. 104.

¹⁷⁰ Metcalf, ss. 66-71.

2.1.9 Klaros (Ahmetbeyli)

Anadolu'da Didyma'dan sonra gelen en ünlü Apollon bilicilik merkezi ve tapınağı Klaros'da bulunmaktadır. Notion ve Kolophon'un arasındaki kutsal alanın imparator Hadrianus tarafından ziyaret edilmiş olması çok yüksek bir olasılıktır. Bunu destekleyen en önemli veri Apollon Tapınağı'nın aritrazında sanlarıyla beraber Hadrianus'un adının yazmasıdır. Hiçbir zaman tam anlamıyla bitirilemeyen Klaros Apollon Tapınağı'nın peristasis ve üst yapı elemanları Hadrianus tarafından yaptırılmıştır¹⁷¹. Tapınağın aritraz bloğunda Hadrianus'un Olymposlu isminin geçmesi yapıda 129 sonrası bir onarımı kanıtlamaktadır¹⁷².

Apollon Tapınağı'nın hemen kuzeyinde bulunan ve Hadrianus dönemine tarihlendirilen Artemis Klaria Tapınağı da yine büyük tapınağın onarımı sırasında yaptırılmış ya da onarılmıştır¹⁷³. Özellikle Apollon Tapınağı'nın Roma dönemindeki popülaritesine ve Hadrianus tarafından onarılmış olmasına bakıldığında imparatorun buraya gelmiş olması kuvvetli bir ihtimal gibi görünmektedir.

Sonuç olarak imparatorun, ele geçen epigrafik verilerden kutsal alan dışında Kolophon ve Notion'a ulaşamadığını söylemek zordur. Buna karşın epigrafik kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Hadrianus Klaros'da "Kolophon'un *Eponymous Prytanis*'i" olarak onurlandırılmıştır¹⁷⁴. Böylece Hadrianus'un aldığı bu unvan sayesinde kutsal alanda yaptığı değişikliklerin tapınak rahipleri tarafından onaylanması sağlanmıştır¹⁷⁵.

¹⁷¹ Pausanias, 7, 5, 4.

¹⁷² Jean-Louis Ferrary, Les inscriptions du sanctuaire de Claros en l'honneur de Romains, BCH -124, Paris, 2000, ss. 370-376.

¹⁷³ Boatwright, ss. 130, dnt. 87.

¹⁷⁴ Sencer Şahin, Epigraphica Asiae Minoris neglecta et iacentia, *EpigAnat* 9, Bonn, 1987, ss. 66-67.

¹⁷⁵ Boatwright, s. 70

2.1.10. Klazomenai (Urla)

Klazomenai ve Hadrianus hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Klazomenai'de ele geçen bir yazıtta Hadrianus Olymposlu ve yeni bir güne olarak kurucu sıfatlarıyla bilinmektedir¹⁷⁶.

2.1.11. Notion (Ahmetbeyli)

Hadrianus'un Notion'a kesin olarak u radı ı bilinmemesine kar ın, kentte yer alan Athena Polias Tapına ı onun döneminde in a görmü tür¹⁷⁷.

2.1.12. asos (Kıyıkı lacık)

Hadrianus'un büyük bir olasılıkla ikinci gezisi sırasında u ramı oldu u dü ünülen di er bir kent ise asos'dur. Kentte Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli iki yapı Agora ve Bouleuterion'dur¹⁷⁸. Özellikle agoranın ar itrav blokları üzerinde Hadrianus'un unvanlarıyla beraber ismi yer almaktadır. Bu yazıttan yapının 136-138 yıllarında yapıldı ı önerilmektedir¹⁷⁹.

2.1.13. Laodikeia ad Lycum (Denizli)

Hadrianus, ünlü hatip Polemon'un ana yurdu olması ve gezilerinde kendisine e lik ederek etkilemesi nedeniyle, Laodikeia'da gelmi tir. Hadrianus'un 27 Haziran ya da 14 A ustos 129 yılında Laodikeia'da yaptı ı ziyaret bilinmektedir¹⁸⁰. Burada yaptırılan Hamam-Gymnasion kompleksi yazıtından da anla ıldı ı gibi 129 yılında

¹⁷⁶ *IGR IV* 1542.

¹⁷⁷ ahin (Apollon), s.16.

¹⁷⁸ Daniel Baldoni, Carlo Franco, Paolo Belli, Fede Berti, **asos, Karia'da Bir Liman Kenti**, stanbul 2004, ss. 79-80

¹⁷⁹ *SEG XXXVI* 987: .S. 135-136

1[Ἀρτέμιδι Ἀστιάδι καὶ Αὐτοκράτορι Τραιανῶι Ἀδ]ριανῶι Σεβαστῶι ἀρχιερεὶ μεγ[ί]στωι δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ κ, ὑπάτωι τὸ γ, αὐτοκράτορι τὸ β, Διὶ Ὀλυμπίωι Πανελληνίωι πατρὶ πατρίδος καὶ τῆ[ι] πατρίδι Ἰασῶι [Δι]ονύσιος Θεοφίλου [το]ῦ Ποσε[ι]δίππου

2 [τοὺς στύλους σὺν τοῖς στυλ]οβάταις καὶ σπείραις καὶ τοῖς ἐπι[φ]ερομένοις λευκολίθοις καταγλύφους ἐκ τῶν ἰδίων [κα]θιέρωσεν vacat ἐπὶ Πομπωνίου Μαρκέλλου ἀνθυπάτου vacat

¹⁸⁰ Erdem, (Hadrian) s. 40; Birely, s. 222.

imparator ve karısı Sabina onuruna in a edilmi tir¹⁸¹. Yazıtın bazı bölümlerinin ele geçmemi olmasına kar ın yapıyı yaptıranın *Proconsul Gargilius Antiquus* oldu u anla ılmaktadır¹⁸².

2.1.14. Motella (Ye ilova)

Motella'da Hadrianus onuruna yaptırılmı bir stoa ve eksedra yazıtlarda konu edilmektedir¹⁸³.

2.1.15. Pergamon (Bergama)

Batı Anadolu'da Hadrianus tarafından yardım gören Ephesos, Smyrna, Miletos ile Hadrianus'un deste iyle imar gören bir di er kent de Pergamon'dur. Radt, mparator Hadrianus döneminde kentin bir antiye görünümünde oldu undan bahsetmektedir¹⁸⁴. mparatorun Pergamon'a kaç kez geldi i kesinlik göstermese de Anadolu'ya geldi i ilk gezisi sırasında (124) Pergamon'a da u radı ı bilinmektedir¹⁸⁵. Buna kar ın 129 yılında Anadolu'ya geldi i ikinci gezisi sırasında Pergamon'a geldi i kesinlik kazanmamaktadır. Fakat imparatorun Pergamon'a u rama olasılı ına kar ı kentte bir hazırlıktan bahsetmek mümkündür¹⁸⁶.

Pergamon ve imparator arasındaki en önemli ili ki yapıla manın onun zamanında Anadolu'nun di er kentlerinde oldu u gibi büyük bir atılım göstermesidir. Kent imparator tarafından “*Metropolis*” olarak unvanla tırılmı Anadolu'daki en büyük kenttir. Kentteki Traianeum (Traianus-Hadrianus Tapına ı), Odeon, Asklepieion, Kızıl Avlu (Mısır Tanrıları Tapına ı), Gymnasion, Stadion, Amphitiyatro ve a a ı kentteki tiyatronun yapımı onun zamanına denk

¹⁸¹ George E. Bean, Eskiça 'da Menderes'in Ötesi, stanbul, 1987, s. 298.

¹⁸² *IGR IV* 848.

¹⁸³ Broughton, s. 773; *IGR IV* 751:

'Αγαθῆ τύχη Δι Σωτῆρι | καὶ θεοῖς Σεβαστοῖς καὶ | τῷ δήμῳ τῷ Μοτελληνῶ | "Ατταλος 'Ατ τάλου Ζήνι | ωνος τὴν ἐζέδρα καὶ | τὴν στοάν παρ ἑαυτοῦ ἀποικαθέστησεν, ἔτους σκα, | μ(ην ὅς) 'Υπερβερταίου δεκάτη.

¹⁸⁴ Wolfgang Radt, **Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, stanbul, 2002, s. 45.

¹⁸⁵ Radt, s. 210.

¹⁸⁶ Radt, s. 210; mparatorun Pergamon'a geli iyle ilgili bkz: AvP, VIII 3, 1969, s. 10.

gelmektedir¹⁸⁷. Bu yo un yapıla ma göze alındı ında Hadrianus dönemi Pergamon için çok verimli geçmi , neredeyse günümüze kalan yapıların ço u mparator Hadrianus döneminde yapılmı tır. Bu çalı maların sonucunda, imparator kültüyle de ba lantılı olarak Hadrianus, Asklepieion'da kaidesindeki yazıtında da belirtildi i gibi bir tanrı olarak betimlenmi tir¹⁸⁸. Bununla beraber Pergamon'da ele geçen Hadrianus 'a adanmı birçok küçük altar kentte Hadrianus'a tapınımın ne denli önemli oldu unu göstermektedir¹⁸⁹.

Mimari Dekorasyon dı ında kentteki ekonomik hayatta da Hadrianus'a ba lı merkez yönetimin önemli etkileri bilinmektedir. Pergamon'daki tüccarlar locasının ikâyeti üzerine Hadrianus, banka i lemlerinde hile ile tüccarlara antaj yaptı ı ileri sürülen Pergamon Ticaret Bankası'na (*Trapezitai*) kar ı tedbir alınmasını sa lamı tir¹⁹⁰. Bu gibi anla mazlıklar için Traianus döneminde atanmı kentlerin ekonomilerinden sorumlu kontrol memurları, Hadrianus döneminde de i ba ındaydılar¹⁹¹.

Hadrianus'un Pergamon'da, imarına en fazla katkılarda bulundu u di er bir alan da Asklepieion'dur. Buradaki kuzey galerinin adak yazıtından da anla ıldı ı gibi, yapı Asklepios'a, öteki tanrılara ve Hadrianus'a adanmı tir¹⁹². Böylece Asklepios kutsal alanında Hadrianus'a yeni bir tanrı olarak da tapınılmı tir¹⁹³.

Pergamon'dan ele geçen Hadrianus dönemi *cistophorus* sikkelerde temel olarak 3 farklı tip kar ımıza çıkmaktadır. Birincisi kartal ve standartların oldu u tip, ikincisi bu day ba aklarının oldu u tip, son tip olarak da Asklepios'un oldu u tiptir. Özellikle son tip Hadrianus'un Pergamon'daki Asklepios kutsal alanına duydu u ilgi ve burada yeni bir tanrı olarak saygı görmesiyle ili kili olarak basılmı bir gruptur¹⁹⁴.

¹⁸⁷ Boatwright, s. 90.

¹⁸⁸ AvP, VIII 3, 1969, no: 29; θεὸν Ἀδριανόν Φλ. Μελιτινή.

¹⁸⁹ AvP III 2, no: 22-260.

¹⁹⁰ Radt, s. 45; Magie, s. 624.

¹⁹¹ Radt, s. 45.

¹⁹² Radt, s. 229.

¹⁹³ Birley, s. 167.

¹⁹⁴ Metcalf, ss. 8-11.

2.1.16. Phokaia (Foça)

Hadrianus'un Batı Anadolu'da büyük bir olasılıkla yardımında bulundu u kentlerden biri de Phokaia olmu tur. Phokaia'ya çok yakın bir noktada yazıtı ele geçen fakat lokalizasyonu tam olarak saptanamayan bir binaya ait parçalar ele geçmi tir¹⁹⁵. Bununla beraber bir heykel altlı ı ve altarın yazıtlarında olymposlu ve kurucu sıfatıyla Hadrianus'un adının geçmesi, 128/129 yıllarından sonra olasılıkla da Hadrianus'un Anadolu'ya ikinci geli inde Phokaia'ya u ramı olabilece i fikrini akla getirtmektedir¹⁹⁶.

2.1.17. Sardis (Sart)

Sardis Batı Anadolu'da *Panhellenia* birli ine girmeyi ba armı önemli kentlerden biriydi. Bu nedenle *Panhellenia* birli inin merkezi olan Atina ile iyi ili ki içerisindeydi. Smyrnalı Sofist Polemon'un eseri olan *De physiognomia*'da Trakya ve onya'yı ziyaret eden Hadrianus'un Phrygia, Lydia ve de Sardis'i ziyaret etti inden bahsetmektedir¹⁹⁷. Sardis'e çok yakın olan Saittae'de ele geçmi bir sikkede imparatorun kente geli i kenti simgeleyen bir personifikasyonla el sıkı masından anla ılmaktadır¹⁹⁸. Özellikle Sardisli Polybius ve onun *Panhellenia* birli i ile olan ili kileri kent için önemliydi¹⁹⁹. *Polybius* ve Areopagos Meclisi arasında geçen ili kileri anlatan bir yazıtta "Hadrianeion" adlı bir yapıdan bahsedilmektedir²⁰⁰. Olasılıkla bu Hadrianus kültürünün yürütüldü ü bir yapıydı. Fakat bugün bu yapının tam yeri bilinmemektedir. Sardis'de Hadrianus'a yeni Dionysos, Bakhus'un yeniden do mu biçimi olarak tapınılmaktaydı²⁰¹. Bununla beraber Sardis'de Hadrianus'la

¹⁹⁵ A. Salac, Inscriptions De Kymé, D'Eolide, De Phocée, De Tralles, No: 9, **BCH 51**, Paris, 1927, ss. 388-389: Αὐτοκράτορ(sic) Καῖσαρ Τραϊανὸς Ἰαδριανὸς Σεβασ(τός)

¹⁹⁶ Salac, ss. 388-389, no: 10; **IGR IV** 1319-20:

Αὐτοκράτορι Ἰαδριανῶ Δεῖ Ὀλυμπίῳ Σωτῆρι καὶ κτίστη

¹⁹⁷ Birley, s. 168.

¹⁹⁸ Birley, s. 168.

¹⁹⁹ C.P Jones, The Panhellenion, **Chiron 26**, 1996, ss. 247-253.

²⁰⁰ Jones, (Panhellenion) s. 249.

²⁰¹ W. H. Buckler&David M. Robinson, **SARDIS VOLUME VII**, Greek and Latin Inscriptions, Leyden, 1932, ss. 31-33.

ba lantılı en önemli verilerden biri de Artemis Tapına ı'nın onun zamanında onarılması olmasıdır²⁰².

mparatorun Sardis'e 123 yılında geldi i bilirse de Anadolu'da *Panhellenia* birli ine üye olan kentler içerisinde yer alması buranın imparator tarafından önemsendi ini kanıtlamaktadır²⁰³. Bununla beraber yazıtlarda geçen ve imparatora tapınım ile ba lantılı bir Hadrianeion'un kentte bulunması "Neokoros" unvanını alması da kentte imparator kültürünün bu dönem içerisinde varlığını do rulamaktadır²⁰⁴. Fakat yazıtlar aracılığı yla Sardis'de bilinen ikinci *neokoroslu* un Antoninus Pius ve Lucius Verus dönemine denk gelmesi özellikle Hadrianus döneminde de *neokoroslu* un ilk kez kente verilmiş olma olasılı nı güçlendirmektedir²⁰⁵. Sardis ile do rudan ba lantısı olmasa da Hadrianus onuruna Tmolos'un kuzey-batı yamacındaki kent olan Troketta'nın Smyrna yoluna bakan kısmında Hadrianus ve karısı için yazılmış bir onurlandırma yazıtı Hadrianus'un 124 baharında bu bölgeyi ziyaret etmesiyle ili kilendirilmektedir²⁰⁶.

²⁰² Howard Crosby Butler, **SARDIS VOLUME II**, The Temple of Artemis, Leyden, 1925, s. 105.

²⁰³ Boatwright, ss. 147-149, fig 6, bkz, Anadolu'daki Panhellenia birli i üyeli ine kabul edilmiş kentler: Perintus, Sestus, Kyzikus, Abydus, Pompeipolis, Sebastopolis, Aleksandria Troas, Aizanoi, Pergamum, Synnada, Pisidia-Antiokeia, Apamea, Thyatira, Sardis, Smyrna, Ephesos, Magnesia ad Meandrum, Tralles, Miletos, Alabanda, Keramos, Kibyra, Soli-Pompeipolis, Koropissos, Aegae, Anemurium, Laodikea. Bu liste içinde olmayıp Hadrianus adına oyunlar ve festivaliler düzenleyen di er kentler: Boatwright, s. 99, Antiokeia, Tarsus, Anazarbos, Oinoanda, Ankyra, Attuda, Erythrai, Bithynia-Pontus, Bithyn on-Klaudiopolis ve Heraklea Pontika.

²⁰⁴ Price, (ktidar) s. 422, İlk imparatorluk tapına ı Augustus'a itafen yapılmış olsa da kentteki ilk Neokoroslu un Antoninus Pius dönemiyle ba lantısını belirtmektedir.

²⁰⁵ Magie, s. 1497; Sherman E. Johnson, Preliminary Epigraphic Report on the Inscriptions Found at Sardis in 1958, **ASOR 158**, 1960 s. 8:

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Αὐρ' Ἀντωνίνου Οὐῆρον ἢ β νεώκορος Σαρδιανῶ πόλις Κλ' Ἀντω Δ ἐπίδος ἀνέθηκεν ἀρχιερεὺς Ἀσίασ ἀργυροταμίας πρῶτος ὁ τῆς περὶ τὸ γυμνάσιον πολιτεία σ ἐξ ἀρχῆς προνοησάμενος. Sardis'ten ele geçen bu yazıttan Lucius Verus döneminde ikinci neokoroslu un verildi i anlaşılmaktadır. Bu nedenle de Hadrianus döneminde ilk neokoroslu un verilme olasılığı güçlenmektedir.

²⁰⁶ Birley, s. 170; **SEG 17** 532:

Θεοῖ πατρίοις καὶ αὐτοκρατορι Καίσαρι, Θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῶ, Θεοῦ Νέρουα υἱῶ, Τραιανῶ Ἀδριανῶ Σεβαστῶ ἀρχιερεῖ μεγιστ[τ]ῶ, δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ η, ὑπατω τὸ γ π ατρὶ πατρίδος, Καισαρεῖς Τμωλλεῖται Τροκεττηνοὶ καθιέρωσαν ἐπὶ ἀνθυπά του Πονητίου Φάλκωνος.

Sardis’de Hadrianus dönemine tarihlendirilen *cistophorus* sikkelerde üç farklı grupta karışılmaktadır. Tapınak içerisinde Kore betimlemeli grup, sadece Kore betimlemeli grup ve son olarak Demeter betimlemeli gruptur²⁰⁷.

2.1.18. Sidamaria (Ambar)

Sidamaria’da Hadrianus’a meclis ve senato tarafından adanmış bir hamam bulunmaktadır²⁰⁸.

2.1.19. Smyrna (Zmir)

İmparator Hadrianus’un Smyrna ile olan ilişkileri hakkında elimizde hatırı sayılır derecede bilgi bulunmaktadır. Özellikle hatip Polemon’un imparatorun Batı Anadolu’daki gezisi sırasında dostluğunu kazanarak kente sağladığı büyük yardımlar sayesinde Smyrna, Hadrianus döneminde altın çağını yaşamıştır²⁰⁹. Hadrianus’un ilk gezisi sırasında 123/124 yılı kışının bir bölümünü Ephesos’da geçirdiği bilinmektedir²¹⁰. Söylenlere bakıldığında imparatorun gözüne en çok girmiş Anadolu kenti Ephesos olsa da Polemon Smyrna’yı bu konuma getirmeyi başarmıştır²¹¹. Bu dönemde Smyrnalı’lar Hadrianus’u “Olymposlu Zeus” ile eşitlenerek ona tapınma kararı almışlardır²¹². Aynı zamanda ona kurtarıcı, (σωτήρ) kurucu, (κτίστης)²¹³ hatta insan soyunun kurtarıcısı (σωτήρος(?) τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους] unvanlarını verdiler²¹⁴. Hadrianus’da bunun karşılığı olarak Smyrnalı’lara kendi adına kült kurma ve tapınak yapma iznini vererek

²⁰⁷ Metcalf, ss. 54-57.

²⁰⁸ Broughton, s. 790.

²⁰⁹ Cecil John Cadoux, **Ancient Smyrna, 1938** Çeviri: Bige Umar, İlk Çağda Zmir, 2003, s. 332.

²¹⁰ Cadoux, s. 332.

²¹¹ Philostratos, s.106.

²¹² Cadoux, s. 333.

²¹³ **IK 24, IvS**, II-1, no: 623, 624, 625, Ἀυτοκράτορι Ἀδριανῶνι Ολυμπίωι σωτήρι καὶ κτίστη. Bu üç küçük ev altlarında aynı tanımlama bulunmaktadır. Bununla beraber yazıtlar için 128 yılı ve sonrası tarih olarak belirtilmektedir. Yukarıda bahsedilen diğer kentlerde de olduğu gibi hem Olymposlu sıfatı hem de kurucu ve kurtarıcı sıfatları Hadrianus’un Anadolu’ya ikinci gelişiyle denk gelmektedir.

²¹⁴ **IGR IV**, 1410: bu yazıtta sıfattan sonra Hadrianus’un adı geçmese de yazıt epigrafik olarak Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir.

kentin ikinci “**neokoros**”, ‘Δις νεωκόρος Σμυρναίων πόλις unvanını almasını sa ladı²¹⁵.

Artık iki kez *neokoros* olma özelli i Smyrna’nın kendini tanıtırken kullandı ı önemli ifadelerden biri oldu. Ayrıca sikkelerde Hadrianus’un kentteki etkisine de ba lı olarak “Hadriana Smyrna”(Αδριανὰ Σμυρνα) ibaresi Hadrianus’un Smyrnası anlamında kullanılmaya ba landı²¹⁶. Bununla beraber Cadoux’ün de belirtti i gibi yeni kültün eskiden beri kutlanan Olympia enliklerinden ayrılması için “Olympia Hadriana” olarak anılan yeni oyunlar ve enliklerin kabulü sa landı²¹⁷. Hatip Polemon, dostlu unu da kullanarak Hadrianus’un kente büyük ölçüde ba ı ta bulunmasını sa lamı tır. Yakla ık 1.500.000 drahmi ba ı layan Hadrianus, kentte Mimas’la uzaktan görünme konusunda yarı edebilecek Zeus Akraios Tapına ı, Asia’nın en güzel gymnasionu olarak adlandırılan bir gymnasion ve horreum’un in aasını sa lamı oldu²¹⁸. Smyrna yazıtlarında Hadrianus’un gymnasion’nun bir bölümü olan *aleipterion* için yaptı ı ba ı tan bahsedilmektedir. Burada Hadrianus’un yetmi ikisi Synnada mermerinden, yirmisi Numidia, altısı da Porphyros mermerinden ustalıkla *aleipterion*’a diktirtti i sütunlardan söz edilmektedir²¹⁹. Philostratos doksan sekiz sütunun gymnasion’a ba ı landı nı not etmektedir²²⁰. Farklı tiplerdeki mermerlerle çevrelenen *aleipterion*, Philostratos’un deyimiyle menek e damarlı, sarı ye il damarlı ve koyu mor tipli mermerden in a edilmi Asia’nın en güzel gymnasionu idi.

Bu ölçekte bir adımın tek bir yönetici tarafından kentte de erlendirilmeye çalı lması halk arasında Polemon’un yardımı zimmetine geçirdi i iddialarının ortaya çıkmasına neden olmu tur. Antoninus Polemon’un Hadrianus’un gönderdi i yardımı zimmetine geçirdi i konusundaki iddialar üzerine açılan dava için imparator,

²¹⁵ Dmitriev, s. 251.

²¹⁶ Cadoux, s. 333.

²¹⁷ **IK 24, IvS** II-1, 603, 214-215 yıllarına tarihlendirilen yazıtın 10-11. satırlarında τὸν ὀλύμπιον olarak bahsedilen ki i mparator Hadrianus olmalıdır. Olympia Hadrianeia oyunlarını, Cadoux, s. 334, 99 nolu dnt; Lightfoot’un 129 yılına tarihlendirdi inden bahsetmektedir.

²¹⁸ Philostratus, 531; Magie, s. 615.

²¹⁹ **IK 24, IvS** II-1, 697 nolu yazıt, satır 40-42:

πεντήκοντα, κείονας εἰς τὸ ἀλειπτήπιον Συμμαδί [ους οβ’] Νουμεδικούς κ’, πορφυρείτας 5’ κ ατεσκευάσθη δὲ καὶ ἡ ἠλιοκάμεινος

²²⁰ Boatwright, ss. 160–161.

“*Polemon paranın kullanılı ı konusunda bana hesap vermi tir*” içeri indeki mektubu, kamu adına açılan bu davanın sonuçlanmasını sa lamı tir²²¹. Bunun sonucunda Smyrnalı yurtta lar Polemon ve soyundan gelenlerin her zaman “Olympia Hadrianeia” oyun ve yarı malarında ba kan olacaklarını hükme ba ladılar. Bu ayrıcalık, belki yeni tapına ın tapınak koruyucusu (*neokoros*) görevini de içeriyor olmalıdır.

Hadrianus Polemon ile olan dostlu u sayesinde Smyrna’yı Roma’ya ödedi i harçtan muaf tutmu ve Polemon’a gerek karadan gerekse denizden yapaca ı seyahatlerde hiçbir yerde ayakbastı parası ödememesi için bir ayrıcalık bah etmi tir²²². Ayrıca Hadrianus Polemon’u 129 yılında yapımı tamamlanan Atina’daki Olympia Zeus Tapına ı’nın açılı nda bir konu ma yapmak için davet etmi tir²²³. Hadrianus’un imparatorlu u döneminde Asia valili ine atanan Antoninus Pius, Smyrna’yı ziyaret edip kentin en varlıklı ki isi olan Polemon’un evinde kalmak istemi , fakat eve davetsiz gelen misafirle kar ıla an Polemon’nun Pius’u evden kovdu u Philostratos tarafından bize bildirmektedir. Philostratos, Pius ile Polemon arasındaki bu tatsızlı ın kendisinden sonra Polemon için sorun yarataca ını dü ünen Hadrianus’un, Pius’dan Polemon’a herhangi bir kötü davranı ta bulunmaması için söz aldı ını not etmektedir²²⁴.

Hadrianus dönemi Smyrna *cistophorus* sikkelerinde dört temel grupta kar ıla ılmaktadır. İlk grup Aleksandros dönemi mitolojisiyle de ba lantılı olarak bugün tam yeri bilinmeyen tapınak ve kültle ili kili olan Nemesis sikkeleridir²²⁵. İkinci grup Hadrianus’un yardımlarıyla yapılan Zeus Akraios Tapına ı ve kültüyle alakalıdır. Üçüncü grup, yine Zeus Akraios ile ba lantılı olarak kartal ve yıldırım demeti betimlemelerinden olu ur. Son grup tapına ın yeri henüz bilinmeyen Kybele ve kültü ile ili kili sikkelerden olu maktadır.

²²¹ Philostratos 533.

²²² Philostratos 532-533.

²²³ Philostratos 533.

²²⁴ Philostratos 534.

²²⁵ Dmitriev, s. 259.

2.1.20. Teos (Sı acık)

Hadrianus'un *Mimas* yarımadasında u radı ı kentlerden biri de Teos'dur. Kentteki Dionysos Tapına ı'nın yazıttan yapının Hadrianus döneminde restore edildi i anla ılmaktadır²²⁶.

2.1.21. Thyateira (Akhisar)

Thyateiralı yurtta ların Hadrianus'un geli iyle beraber onun adına festivaller ve enlikler yapma iznini elde ettikleri, bunun yanı sıra imparator ile ba lantılı bir Hadrianeum'u da onun adına yaptıkları bilinmektedir²²⁷.

2.1.22. Tralleis (Aydın)

Hadrianus ve Tralleis hakkındaki bilgiler Smyrna'da Polemon örne inde oldu u gibi Tralleisli Edebiyatçı *Phlegon*'un²²⁸ Hadrianus'un dostlu unu kazanmasıyla, imparatorun kente olan ilgisinin artmasından kaynaklanmaktadır. Hadrianus'un Tralleis'e geli i kesinlik kazanmasa da bazı bilim adamları ikinci seyahati sırasında buradan geçti ini belirtmektedir²²⁹. Buna kaynak olarak 128-130 yıllarına tarihlenen bir yazıtta Tralleis'de ya ayan Romalılara Hadrianus'un verdi i bir hediyeden bahsedilmektedir²³⁰. Tralleis'e ili kin di er bir bilgide hububat ticareti ve Hadrianus'un buna verdi i destektir²³¹.

Roma ve Atina gibi önemli kentlerin hububat ihtiyaçlarının kar ılanmasına önem veren Hadrianus, bu iki büyük kent dı nda Anadolu'da Ephesos ve Tralleis'in tahıl ihtiyaçlarının kar ılanmasıyla yakından ilgilenmi tir²³². Hububat üretiminin ana

²²⁶ Louis Robert, La dèdicade du Temple de Dionysos à Teos, **Hellenica III**, Paris, 1946. s. 88.

Αὐτοκράτωρ Καίσαρ] Θεοῦ Τρ[α]λιανοῦ Παρθικοῦ υἱ]ος Θεο[ῦ Νέρου] α υ[ἱ]ωνὸς Παν[τ]ιωιο[
ς ἀρχιερεῦ]ς μέγιστος δημ[αρχικῆς ἐξου]σίας [τὸ-, ὑπατ]ος τ[ὸ-].....εν

²²⁷ Magie, s. 616; **TAM V** 2,982 (= **IGR IV** 1290); Broughton, s. 763.

²²⁸ Magie, s. 619.

²²⁹ Syme,(Journeys) s. 163; Hadrianus'nun Tralleis üzerinden Nysa'ya gitti ini belirtmekte.

²³⁰ **CIL III** 444.

²³¹ Magie, s. 619.

²³² Boatwright, s. 92.

merkezi olan Mısır, merkez Roma'ya hububat satarken, Hadrianus döneminde Anadolu'da sadece Ephesos'un hububat almasına izin veriliyordu. Bunun dışında Anadolu kentleri içinde Mısır'dan hububat satın almasına izin ve maddi destek verilen ikinci kent ise Tralleis oldu²³³. Hadrianus'un be enisini kazandı yerel hububat komisyoneri A. *Fabricius Priscianus Chamosynus*, 127 yılında Tralleis'e Mısır'dan hububat ithalini gerçekleştirdiği bilinmektedir²³⁴.

Hadrianus ve Tralleis ile ilgili diğer önemli bir bilgi Hadrianus'un doğuya düzenlediği ikinci gezisi sırasında Tralleis ziyaretiyle ilgili olarak "*Olympia Pythia Hadriana*" oyunlarının Tralleis'de yeniden başlamasıdır²³⁵. Ayrıca Hadrianus'un dostluğu kazanan ünlü edebiyatçı *Phlegon* oyunlarda görev almıştır. Oyunların yapılmasına paralel olarak Tralleis Hadrianus tarafından Anadolu'da *Panhellenia* birliğine kabul edilmiş kentler içine girmiştir²³⁶. Ayrıca imparatorun Tralleis ile ilgili kişiyi ifade eden bir diğer bilgide imparator ve eşi için adanmış küçük ev sunaklarının ele geçmesi olmuştur²³⁷.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda küçük ev sunakları dışında imar aktiviteleriyle ilgili Hadrianus'la bağlantılı herhangi bir arkeolojik veri ele geçmemiştir. Fakat Hadrianus döneminde bütün Anadolu'da görülen imar çalışmaları Tralleis'de de beklenmesi olasıdır.

²³³ Boatwright, s. 92.

²³⁴ Boatwright, s. 93.

²³⁵ Weber, ss. 222-223.

²³⁶ Boatwright, ss. 147-149, fig 6.

²³⁷ Fjodor B. Poljakov, Die Inschriften von Tralleis und Nysa, Teil 1, *IK 36*, 1, Bonn, 1989, s.60, no.47.

[Αὐτο]κράτο[ρι] Καίσαρι Τραιανῶ[ι] Ἰαδριανῶι Σεβαστῶι σωτηρι καὶ κτίστη καὶ Σαβίνῃ Σεβαστῆι 129/130 yıllarına tarihlendirilen bu yazıt Hadrianus ve Sabina için küçük bir ev sunağı üzerindeki yazıttır. Ayrıca bkz. Inschriften von Tralleis und Nysa, ss. 57-61, 1989.

2.2. KAPPADOKYA

2.2.1. Nikopolis (Su ehri)

Küçük bir kent olan Nikopolis batıdaki kentler gibi Hadrianus ve senatodan *Neokoros* unvanını almayı baarmı kuzey do udaki son ehirdir²³⁸. Fakat Hadrianus'un gezileri içerisinde hangi geli inde buraya u radı ı kesin olarak bilinmemektedir. En azından 123-124 ya da 129-131 yılları içerisinde Nikopolis'e u radı ı dü ünülmektedir²³⁹. *Neokoros* tapına ı in aası izni dı ında Hadrianus'un bu kentte yaptı ı di er faaliyetler bilinmese de "Hadrian" unvanı Hadrianus dönemi kent sikkelerinde görülmektedir²⁴⁰. Nikopolis'in, Smyrna, Ephesos, Kyzikos ve Nikaia gibi batıda bulunan *neokoros* unvanını almı kentler dı ında *neokoros* unvanını alması önemli bir ayrıcalı ın göstergesidir.

2.2.2. Sebastopolis (Tokat)

Bugün Tokat yakınlarında küçük bir kent olan Sebastopolis'in imparator tarafından ziyareti tartı malı olsa da kentin *Panhellenia* birli i içinde adının geçti i görülmektedir. Ele geçen bir yazıttan anladı ımız kadarıyla ehirde Hadrianus'a adanmı bir stoa ile beraber *ergasteria* (i lik) imparatorla ba lantılı en önemli yapıları²⁴¹.

²³⁸ Barbara Burrell, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden, 2003, s. 234: Hadrian'ın *Neokoros* yazıtı: **CIG III** 4189 ' Αδριανῆς Νικοπό(λ)εως τῆς [-?-

νε]ωκό(ρ)ου κα[ι μη]τροπόλε[ως]...

²³⁹ Magie, s. 622; Halfmann, ss. 188-210.

²⁴⁰ Burrell, (*Neokoroi*) s. 234.

²⁴¹ **IGR III** 112.

Αὐτοκράτο[ρι Καίσαρι Θεοῦ Τραιαν]οῦ Παρθικοῦ υἱῶ, Θεοῦ[Νέρουα] υἱῶνῶ, Τρα[ιανῶ ' Αδριανῶ Σεβαστῶ], ἀρχιερεῖ μέγιστω, δημα[ρχικῆς] ἐξουσίας τ[ό – αὐτοκράτορι τὸ–], ὕπα τω καὶ τῆ Σεβασ[τοπολει] τῶν πόλε[ι, Λ. 'Αντώνιος Σατορν]εῖνος τὴν μὲν στο[ἄν ἐκ τῆς πα] τρώας ἐπ[ιμελείας τὰ δὲ] ἐραστήρια ἐξ ἰδία[ς ἐτέλεσε]

2.3. K L K A

2.3.1. Antiokheia (Antakya)

mparator'un Antiokheia'ya toplam üç kere geldi i bilinmektedir. Birincisi Parth Sava ları sırasında, ikincisi ilk Anadolu gezisini yaptı ı 123 yılında, sonuncusu ise ikinci gezisi olan 129-131 tarihleri arasındır²⁴². Hadrianus'un Traianus ölmeden önce Suriye valisi olarak atanması, onun Tarsos ve Antiokheia'da imparator olmadan önce de bulundu unu göstermektedir. Hadrianus'dan önce bahar bayramları olarak kutlanan festivaller, Hadrianus'un imparatorlu u sırasında (23 Haziran 129) onun onuruna adanarak "Hadrianeion" adını almı tır²⁴³.

Hadrianus'un Antiokheia'ya yakınlarındaki Daphne'de de çe itli imar faaliyetleri içerisinde bulundu u bilinmektedir. Hadrianus, Daphne'de Nympheler tapına ı ve bölgedeki su i leriyle ilgili çalı maları tamamlamı tır.²⁴⁴ Bununla beraber Hadrianus'un kentte Traianus tarafından yaptırılan hamamları onarttı ı da bilinmektedir²⁴⁵.

Daphne (Harbiye) su kaynakları açısından çok önemlidir. 13 Aralık 115 yılında Suriye'deki büyük depremden sonra Antiokheia ve Daphne'de yıkılan su kemerleri mparator Traianus döneminde onarılmaya ba lanmı , fakat tamamlanmaları Hadrianus dönemini bulmu tur²⁴⁶. mparator Hadrianus Daphne'de Theatron (tiyatro formunda) bir sarnıcı yaptırtarak su kemerlerine su sa lamı , böylece Antiokheia'nın su ihtiyacı kar ılanmı tır²⁴⁷. Bu çalı maların dı nda Daphne'de bulunan "Zeus Soter" ve "Nympheler" tapınakları da Hadrianus döneminde in a gören di er yapılarıdır. Fakat bugün Daphne'de yer alan hem "Zeus Soter" hem de "Nympheler" tapınakları ile ilgili ayrıntılı mimari verilere ula ılamamı tır. Fakat Nympheler Tapına ı'na eklenen Zeus heykeli elinde gökle

²⁴² Glanville Downey, **A History Of Antioch In Syria**, Princenton, 1961, s. 220.

²⁴³ Downey, s. 222.

²⁴⁴ Downey, ss.221-223.

²⁴⁵ Downey, s. 179, dnt.31.

²⁴⁶ Richard H. Chowen, The Nature of Hadrian's Theatron at Daphne, **AJA Vol.60**, 1956, ss. 275-277

²⁴⁷ H. Chowen, s. 275-277.

ba lantılı olarak ta ıdı ı küre (globus) ile ilgi çekicidir²⁴⁸. Bu heykelin Nympheler Tapına ı'nda bulunması pekte normal olarak kar ılanmamaktadır. Bu tapına ın içerisine bir Zeus heykelinin diktirilmesi kendini Zeus'la e görmenin bir sonucu olarak anla ılsa da imparatorun yerel kültlerle olan dengeyi bozmak istememesi de dikkat çekicidir.

Antiokheia ve Daphne'deki su çalı maları Anadolu'daki di er kentlerde gerçekte tirilenlerden çok daha büyük ve kapsamlıdır²⁴⁹. Antiokheia ve Daphne'deki su i leri ile Aleksandria Troas'da yapılan su çalı maları imparatorun su yapılarına ve temiz suyun kentlere ta ınmasına verdi i önemi göstermektedir.

Ayrıca Antiokheia'da Hadrianus'un önemini yansıtan bir di er konu Severuslar döneminde yaptırıldı ı dü ünülen ve Septimius Severus etkileri ta ıyan bir Hadrianus heykelinin varlı ıdır²⁵⁰. Özellikle imparatorun ölümünden yaklaşık 50 yıl sonra heykelinin diktirilmesi bölge haklı tarafından Hadrianus'a duyulan saygının bir göstergesi olmu tur. Ayrıca Mysia'da da era'sının uzun yıllar kullanılması benzer bir saygının ifadesidir²⁵¹.

2.3.2. Hadriana (Aegae-Yumurtalık)

Kilikia Pedion kıyılarında bulunan bu kent, imparator Hadrianus'un bölgeyi ziyaretiyle adını de i tirmi ve "Hadriana" adını almı tur. Hadriana ile ilgili bilgilerimiz sınırlı olsa da imparatorun kenti dört kez ziyaret etmi olabilece i dü ünülmektedir. Hadrianus'un kentteki etkinlikleri tam olarak bilinmemekle birlikte kentin adının onun döneminde "Hadriana" adını alması kentte bir takım yatırımların yapıldı ını göstermektedir. Aziz Thalelaeus'un "*Hayırlı ler*" adlı eserinde burada bulunan bir Hadrianus tapına ından bahsedilmektedir. Fakat bugün tapına ın kalıntılarıyla ilgili buluntulara ula ılamamı tur. Tapına ın varlı ı kesinlik göstermese de kentin adının *Panhellenia* birli i kentleri içerisinde geçmesi kentin Yunan

²⁴⁸ Downey, s. 222.

²⁴⁹ Chowen, ss. 275-277.

²⁵⁰ Christine Kondoleon, **Antioch: The Lost Ancient City**, Princeton University Press 2000, s. 92.

²⁵¹ Schwertheim, (Zu Hadrian) ss. 37-42.

birli ine ba lı bir ehir oldu unu kanıtlamaktadır²⁵². Özellikle bu kentin Hadrianus'un güneye giden yol güzergâhı üzerinde olmasından dolayı da önem kazandı ı dü ünülebilir.

2.3.3. Tarsos (Tarsus)

Bu kent literatürde Hadrianus öncesinde Kleopatra ve Marcus Antoninus'un ilk bulu tukları yer olarak ünlenmi tir²⁵³. Hadrianus'un olasılıkla Anadolu'nun güney kıyılarını ziyaret ederken 131 yılı içerisinde buraya geldi i dü ünülmektedir²⁵⁴. Ayrıca Tarsos Hadrianus tarafından verilen *Neokoros* unvanı ve tapına ı²⁵⁵ ile “*Hadrianeia Olympia*” oyunlarının yapıldı ı merkezler içerisinde yer almı tir²⁵⁶. Hadrianus döneminde kent “Hadriane” adını da ehir isminin önüne bir sıfat olarak almı tir²⁵⁷. Kent ikinci *nekoros* unvanını Commodus döneminde almayı ba armı , bu dönem sikkelerinde iki tapınak da betimlenmi tir²⁵⁸.

130-135 yılları içerisinde Küçük Asia'nın güneydo u bölgesi Hadrianus döneminde Kilikia-Isauria-Lykaonia üçlü eyaleti olarak yeniden örgütlenmi ve Tarsos bu üç bölgenin ortak ba kenti olmu tur²⁵⁹. Hadrianus döneminde bu bölge için KOINOC KIAIKIAC yani Kilikia Birli i'nin 132-135 yılları arasında kurulması ve Tarsos'daki tapına ın *neokoros* unvanı alması kentin imparator tarafından önemsendi inin bir i areti olmu tur²⁶⁰.

²⁵² Boatwright, ss. 147-149, fig 6.

²⁵³ Speller, s. 175.

²⁵⁴ Speller, s. 167.

²⁵⁵ Nezihat Baydur & Nadide Seçkin, Tarsus Donukta Kazı Raporu, İstanbul, 2001.

²⁵⁶ Boatwright, ss. 99-105: Magie, s. 621

²⁵⁷ Boatwright, ss. 157

²⁵⁸ W. M. Ramsay, **TARSUS**, Çeviri: Levent Zoro lu, TTK, Ankara, 2000, s. 153.

²⁵⁹ Ramsay, (Tarsus) s. 153:

η πρωτω και μεγιστη και καλλιστε μετροπωλις των γ επαρχειων Κιλικιας Ίσαυριας Λυκαονιας προκαθεζομεν και β νεωκορος και τετειμεμενη μονη δημιουργιας τε και Κιλικιαρχιας επαρχικων ελευθερω κοινοβουλια και ετεραις πλεισταις και μεγισταις και εξαιρετοις δωρεας

²⁶⁰ Ruprecht Ziegler, Zur Einrichtung des Kilikschen Koinon. Ein Datierungsversuch, **Asia Minor Studien, Band-16**, 1995.

2.4. LYK A

2.4.1. Letoon (Kumluova)

Patara'ya u rayan Hadrianus'un bu bölgede kutsal bir alan olan Letoon'a da u raması çok yüksek bir olasılık olarak görülmelidir. Letoon'da Hadrianus'a adanmış en önemli yapı Nymphaion içerisinde yer alan imparator salonudur²⁶¹. Ayrıca sadece yazıtı ele geçen bir Hadrianus heykelinin de salonda yer aldığı anlaşılmaktadır²⁶².

2.4.2. Patara (Gelemi)

Hadrianus Lykia'da, diğer bölgelerde karımıza çıkan unvanlarının yanı sıra farklı bir unvanla evrenin kurtarıcısı olarak karımıza çıkmaktadır²⁶³. Ayrıca Patara'da Hadrianus kurucu ve kurtarıcı olarak saygı görürken eşi Sabina da "Yeni Hera" olarak onurlandırılmıştır²⁶⁴. Hadrianus'un Anadolu'ya yaptığı ikinci gezisi sırasında Patara'ya 129 yılında uğradığı bilinmektedir²⁶⁵. Roma döneminde Lykia'nın başkenti olan Patara'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri kentin girişindeki Hadrianus'un gelişiyle bağlantılı olduğu düşünülen Lykia Valisi ve halk tarafından yaptırılan Mettius Modestus Propylonu'dur²⁶⁶. Diğer ise yazıtından da anlaşıldığı gibi Hadrianus'a ithaf olan Horreum'dur²⁶⁷.

²⁶¹ Didier Laroche, Rapport Sur Les Travaux De La Mission Archeologique Du Letoon 2006, **Anatolia Antiqua XV**, Paris, 2007, ss. 325-334.

²⁶² Henri Metzger, **Fouilles de Xanthos VI**, 1981, s. 15.

²⁶³ Magie, s. 620.

²⁶⁴ Magie, s. 620.

²⁶⁵ Birley, s. 223.

²⁶⁶ Birley, s. 223.

²⁶⁷ **TAM II** 397= **CIL III** 12129 Horrea Imp(eratoris) Caesaris divi Traiani Parthici f(ili) divi [Nervae nepotis Traiani Hadriani Augusti Cos III

2.5. PAMPHYL A

2.5.1. Attaleia (Antalya)

mparatorun özellikle 129–131 yılları arasında çıktı ı ikinci gezide bu kente u radı ı bilinmektedir²⁶⁸. Özellikle Attaleia’da kar ımıza çıkan kent Propylonu imparatoru kar ılamak amacıyla onun onuruna in a edilen kentteki en önemli yapıdır.

2.5.2. Perge (Aksu)

mparatorun 129–131 yılları arasında çıktı ı Anadolu gezisinde bu kente de u radı ı bilinmektedir²⁶⁹. Perge’de Hadrianus dönemine tarihlendirilen üç önemli yapı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kente giri i sa layan ve Hadrianus dönemine tarihlendirilen Propylon’dur. Plancia Magna tarafından Hadrianus’un *Panhellenia* birli ine girebilmek için kentin Yunanlı atalarına dayandırıldı ının bir kanıtı olarak *ktistes*lerin heykellerin kondu u Hellenistik sur içindeki Propylon, kentteki en önemli propoganda aracıdır²⁷⁰. Bu Propylon, Attaleia ve Phaselis örnekleriyle kar ıla tırıldı ında daha erkendir²⁷¹. Perge’de Hadrianus dönemine tarihlendirilen di er iki yapı da Güney Hamamı ve Nymphaion’dur²⁷².

²⁶⁸ Birley, s. 261.

²⁶⁹ Birley, s. 261.

²⁷⁰ ahin, (**IK 54**), ss. 135-145.

²⁷¹ Kapının tarihiyle ilgili çe itli görüşler öne sürülmektedir. Kazıyı yapan Prof.Dr. Arif Müfit Mansel 117-122 yılları arasını önerirken Prof. Dr. Sencer ahin, 121-122 yılları arasını önermektedir. ahine göre yazıt: S. ahin, Die Inschriften von Perge I. Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, **IK 54**, Bonn, 1999, s. 125.

Αὐτ[οκράτορι Καίσαρι, Θεοῦ Τραϊανοῦ Παρθικοῦ υἱῶ, Θεοῦ Νέρουα υἱῶ]–[νῶ]ι,
Τρ[αιανῶ ‘ Αδριανῶι Σεβαστῶι ἀρχιέρει μεγίστωι, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ–,] [ὑπάτωι τὸ γ,
... ὁ (ῆ) δείνα Bu kapı Plancia Magna tarafından ehre ve imparatora ithafen yapılmı tır. Bu adamın bir benzeri Attaleia’daki kapıda da görünmektedir. Karl Graf Von Lanckoronski, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri, I. Cilt, Pamphylia**, stanbul, 2005. s. 13. Bu tip adamların bölge için normal kar ılanması gerekti ini hırslı vatanseverlerin bölgede ba ka yapılarda da benzer adamlarda bulduklarını belirtmektedir.

²⁷² Haluk Abbaso lu, The founding of Perge and its development in the Hellenistic and Roman periods **JRA 45**, Portsmouth, 2001, s. 179.

2.5.3. Phaselis (Tekirova)

Hadrianus'un ikinci gezisi sırasında Phaselisi ziyaret etti i bilinmektedir²⁷³. Kentte Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli yapı propylon dur.

2.5.4. Side (Side)

Hadrianus'un Side'yi 131 baharında ziyaret etti i bilinmektedir²⁷⁴. Side'deki N1 Athena, N2 Apollon ve Tykhe tapınakları Hadrianus dönemine tarihlendirilen kentteki en önemli yapılarıdır²⁷⁵.

2.5.5. Termessos (Güllük Da ı)

Pamphylia'da Hadrianus dönemiyle ba lantılı bir di er önemli kent de Termessos'dur. Özellikle Termessos'da Hadrianus döneminde yapılmı N 1 Tapına ı ve G Yapısı kentin en önemli yapılarıdır.

2.6. P S D A

2.6.1. Kremna (Bucak)

Kremna'da Küçük Hadrianus ve Hadrianus tapınakları²⁷⁶ ile Hadrianus Forumu ve Bazilikası onun dönemine tarihlendirilen yapılarıdır²⁷⁷.

2.6.2. Sagalassos (A lasun)

Sagalassos Hadrianus dönemiyle beraber Lykia-Pamphylia eyaleti sınırları içine dâhil edilmi tir²⁷⁸. mparator kültüyle de ba lantılı olarak Sagalassos'da ele

²⁷³ Birley, s. 261.

²⁷⁴ Halfmann, (Itinera) s. 208.

²⁷⁵ Arif Müfid Mansel, **S DE** 1947-1966 Yılları Kazıları ve Ara tırmalarının Sonuçları, TTK, Ankara, 1978, s. 121.

²⁷⁶ Stephen Michel, **Cremna in Pisidia**, London, 1995, ss. 86-102.

²⁷⁷ Stephen Michel, The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna, **Jale nan'a Arma an**, stanbul, 2000, s. 229-245.

geçen bir yazıtta, kentte Hadrianus'un tanrılarla tırıldı ı bilinmektedir²⁷⁹. Özellikle Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapıların zenginli i bu görü ü desteklemektedir. Sagalassos'daki Antoninus Pius Tapına ı²⁸⁰ ve kutsal alanı,²⁸¹ Propylon, A a ı Agora'nın kuzeyindeki Nymphaion,²⁸² Kuzey Batı Kutsal Alanı, E 1 Bazilikası'nın (Dionysos tapına ı?) mimari bazı bezemeleri ve Apollon Klarios Tapına ı'nın son restorasyon evresi Sagalassos'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen imar çalı malarıdır²⁸³.

2.7. PONTUS EUX NUS

2.7.1. Sebastopolis Carana (Sulusaray)

Kentte Hadrianus'a adanmı bir gymnasium ve stadion bilinmektedir²⁸⁴.

2.7.2. Trapezous (Trabzon)

Hadrianus'un Trapezous'daki faaliyetleri hakkındaki bilgilerimizi ise dostu Arrianos'un Karadeniz seyahati hakkındaki yapıtı olan *Arriani Periplus Ponti Euxini*'den edinmekteyiz²⁸⁵. Kappadokia valisi Arrianus, *Periplus Ponti Euxini* adlı eserinde Trapezous'da Hadrianus'un yardımlarıyla 130'lu yıllarda²⁸⁶ onarttı ı Hermes kutsal alanından ve Hadrianus'dan istedi i üç heykelden bahsetmektedir²⁸⁷.

“Sizin ayakta duran heykelinize gelince, her ne kadar tasarım bakımından ho sa da-zira denizi i aret ediyor-i çili i açısından ne size benziyor, ne de güzel; bu yüzden aynı bu pozda sizin adınızı ta imaya layık heykelinizi gönderin; çünkü sizin ebediyen anımsanmanız için burası son derece uygun bir yer”.

²⁷⁸ Marc Waelkens, Romanization in The East. A case study: Sagalassos and Pisidia, *IstMitt* 52, Tübingen, 2002, s. 348.

²⁷⁹ N. Karakaya, Hellenistik ve Roma döneminde Pisidia Tanrıları, İstanbul, 2007, s. 223.

²⁸⁰ Lutgarde Vandeput, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor*, Sagalassos: A case study, Leuven, 1997, ss. 64-67.

²⁸¹ Vandeput, s. 78-82.

²⁸² Vandeput, s. 89-95.

²⁸³ Marc Waelkens, *SAGALASSOS I*, First General Report on the Survey (1986–1989) and Excavations (1990–1991), Leuven, 1993, ss. 45-47.

²⁸⁴ Broughton, s. 791.

²⁸⁵ *Arrianus*, I-III.

²⁸⁶ Boatwright, s. 139.

²⁸⁷ *Arrianus*, I-III.

“Tapınak dikdörtgen ta tan özenli bir ekilde yapılmı tır; fakat Hermes heykeli ne tapına a ne de onun konumuna layıktır. E er siz de uygun bulursanız, bana Hermes’in yakla ık be ayak boyunda heykelini ve ayrıca Philesios’un dört ayak boyunda bir heykelini yollayın; çünkü ortak bir tapınak ve sunakta atasıyla beraber ortak bir tapınım görmesinin sebepsiz olmayaca ını dü ünüyorum; ayrıca bakarsınız biri Hermes’e bir di eri de Philesios’a bir ba kası ise her ikisi için de kurban sunacaktır²⁸⁸.”

Arrianos, Trapezous ziyaretinin sonunda Hadrianus onuruna kurbanlar keserek ve dualar okuyarak bir tören gerçekle tirmi tir²⁸⁹. Bugün heykellerden sadece Philesios için yaptırılmı olan bronz heykel Trabzon Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir²⁹⁰. Heykellerden birinin ele geçmesi olasılıkla hem kendisi hem de Hermes için yapılmı olanların da Hadrianus tarafından gönderildi ini göstermektedir²⁹¹. Buna kar ın Arrianos’un da bahsetti i gibi barbar Yunancasıyla yazılmı hatalı eski altarlara yerine yenilerinin beyaz mermerden yapılmasının kararla tırılması, Hadrianus’un Trapezous’daki restorasyon çalı maları sayesinde yerel kütlere (Philesios) duydu u saygıyı kanıtlamaktadır²⁹². Buna ek olarak Arrianos eskiden gemilerin sadece yaz aylarında limana demirleyebildiklerini fakat Hadrianus’dan sonra yaz-kı kullanılabilir yeni bir limanın yapıldı ını belirtmektedir²⁹³. Bugün limanın kalıntıları denizin altında olmasına ra men hala görülebilmektedir²⁹⁴.

²⁸⁸ Arrianus, I-III.

²⁸⁹ Arrianus, II.

²⁹⁰ Arrianus, Murat Arslan’ın Arrianus’un çevrisinin yorum bölümünde, s. 53: Philesios için adanmı bronz heykelin bugün Trabzon Müzesi’nde sergilendi ini belirtmektedir.

²⁹¹ Arrianus, Murat Arslan’ın Arrianus’un çevrisinin yorum bölümü, s. 54.

²⁹² Boatwright, ss. 138-140.

²⁹³ Arrianus XVI, 6; Magie, s. 621.

²⁹⁴ Bryer, A.&D. Winfield. The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Washington, 1985. s. 180.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MPARATOR HADR ANUS, PANHELLEN A VE K NC SOF STLER

3.1. HADR ANUS VE PANHELLEN A

mparator Hadrianus 129 yılında Atina'da "Olympos" sıfatını alarak tanrılarla mı ve ya ayan tanrı olarak ba ta Kyzikos olmak üzere kentlerin 13. tanrısı olmu tur²⁹⁵. Hadrianus bu unvanını kazanmadan önce 124/5 yıllarında Atina'da *Panhellenia* bayramlarını ba latmış tır²⁹⁶. Bayramlar ba ta eski Yunan kültürünü tekrar canlandırma dü üncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış tır. Bu dü ünce, mparator Hadrianus öncesinde Sezar, Augustus, Nero gibi imparatorlar tarafından dile getirilse de bu idealin kurumsal anlamda gerçekleştirilmesi mparator Hadrianus ile olmu tur.

Bu birli in Hadrianus tarafından kurulma amacı eski Yunan kültürünü yeniden canlandırmaktır. M.Ö. 6. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'da ortaya çıkan filozoflar ve onların bugünkü batı dü üncesinin temellerini atan yakla ımları 1. yüzyıl sonlarıyla beraber Anadolu'da ba ta Smyrna okulu olmak üzere birçok kentte yeniden, fakat arkaik geçmi le kar ıla tırıldı ında daha da farklı bir biçimde canlanmış tır²⁹⁷. Bu canlanma ve yaratt ı felsefi akım ba ta mparator Hadrianus olmak üzere birçok ki iyi etkilemi ve yeni filozofların, *Philostratos*'un belirtti i gibi *Niketes*'in önderli inde "ikinci sofistlerin" do ması sa lanmış tır²⁹⁸.

kinici yüzyılın ba ıyla beraber Atina'da Yunanlı lakabı ile Hadrianus tarafından ba latılan *Philhellen* yani Hellen dostlu u kıta Yunanistan d ında Anadolu'da da hızla ün kazanarak 2. yüzyılın ilk yarısında kentlerin içerisinde olmak istedikleri bugünkü birle mi milletler örgütüne benzer bir Antikça birli ine

²⁹⁵ Barattolo, s. 65.

²⁹⁶ ahin, (Perge) s. 45, Panhellen oyunlarının 124/5 yılında ba ladı ını belirtmektedir.

²⁹⁷ E.L. Bowie, *Greeks and Their Past in the Second Sophistic*, **Past and Present No.46**, 1970, s. 4.

²⁹⁸ *Philostratos* 481.

dönümü önerilmektedir²⁹⁹. Birlik Anadolu coğrafyasında Asia’da ve özellikle Bithynia’da Augustus döneminde zaten “*koinon*” adıyla kurulmuştu³⁰⁰. Hadrianus Batı Anadolu’da olduğu gibi birliğin kıta Yunanistan’da da “*Panhellenia Birliği*” yani bütün “Yunanlıların oluşturduğu birlik” adıyla kurulup yayılmasını sağladı³⁰¹. Ayrıca Atina’da bu birliğin toplanabilmesi için imparator tarafından verilen izinle bir “*sekos*” inşaatı edildi³⁰². Bu yapı Cassius Dio’nunda belirtildiği gibi bir birlik meclisinden çok imparator kültü için ayrılmış bir yapı olarak düzenlenmişti³⁰³.

Hadrianus *Panhellenia* kültürüyle beraber yeni bir Zeus olarak tapınılmak istese de sadece tanrı Hadrianus olarak saygı gördü³⁰⁴. Her ne kadar Zeus, Hadrianus tarafından asimile edilip kullanıldıysa da bu asimilasyon hiçbir zaman Hadrianus’un Zeus’un yerini almasını sağlayamamıştır³⁰⁵.

Birlik genel yapısı ve üye olma kriterleri göze alındığında kendine bağımlı kentlere büyük ayrıcalıklar tanımaktaydı. Bu nedenle 2. yüzyıl ilk yarısı içerisinde Anadolu’da birçok kent kendini bu birliğin üyesi yapabilmek için yarış içerisine girdi. Birçok entrika ve uydurma mitolojiyle aslında Yunanlı olmayan 38 Anadolu kenti bu birliğin üyesi olmayı bağırdı³⁰⁶. Böylece imparator Hadrianus’un ilgisinin de kendi kentlerine yönelmesi sağlandı. Bu yüzyıl içerisinde *Pax Romana* barışı ile sınırları ulaşılabilecek en uç noktalara varmış olan Roma imparatorluğu hızlı bir kalkınma ve gelişim süreci içerisine girdi (ek. 3).

İmparatorun cömert yardımları ve kentlerin zengin sofistlerin desteğiyle Anadolu bu yüzyılda bir antiye görünümündeydi. Bu nedenle geçmişe özlemin bir sonucu olarak ortaya çıkan *Panhellenia* düşüncesi ve Hadrianus’un birlik kentlerine olan ilgisi, Anadolu’nun imarı için büyük bir fırsattı. Bu ayrıcalığı iyi

²⁹⁹ C.P. Jones, The Panhellenion, *Chiron* 26, 1996, s. 30.

³⁰⁰ Jones (Panhellenion), s. 30.

³⁰¹ Ilaria Romeo, The Panhellenion and Ethnic Identity in Hadrian Greece, *Classical Philology* Vol. 97, No. 1, 2002, s. 21.

³⁰² Romeo, s. 22.

³⁰³ Romeo, s. 22.

³⁰⁴ Jones (Panhellenion), s. 35.

³⁰⁵ R. F. Price, Gods and Emperors: The Greek Language Of The Roman Imperial Cult, *JHS* 104, 1984, s. 86.

³⁰⁶ A. J. Spawforth & Susan Walker, The World of the Panhellenion. I. Athen and Eleusis, *JRS* Vol. 75, 1985, s. 80. (bkz. birlik kentleri için)

de erlendirilmesi sonucunda Anadolu'da görkemli Roma yapıların in aası sa landı. Birli e üye kentler elde ettikleri imtiyazların yanı sıra büyük bir saygı ve ünün de sahibi oldular.

Bu birli e kıta Yunanistan'da bulunan kentler do rudan üye sayılırken kıta Yunanistan'da olmayan di er kentler karı ık bir seçim usulüyle birli e kabul ediliyorlardı³⁰⁷. Aslında en önemli kıstas kentlerin kurucularının bir Yunanlı olmasıydı. Kan ba ı en önemli unsurdu³⁰⁸. Bu artı sa layan kentler birlik tarafından üye olarak kabul görmekteydiler³⁰⁹.

Birli in merkezi Atina'ydı ve Atina'yla ba lantılı olarak Hadrianus *Panhellenia* için düzenlenen bayram ve oyunlar bu merkezden onay aldıktan sora imparatorun da izniyle Anadolu'daki kentlerde yapılabilmekteydi. 128-132 yılları arasında Atina'da kurulan Zeus Olympos kültüyle ba lantılı *Hadrianeia* ve *Olympieia*³¹⁰ festivalleri Anadolu'daki kentlerde benzer adlarla kutlanmaya ba ladı. Örne in, Ephesos'da *Hadrianeia*,³¹¹ *Hadrianeia Olympia*, Commodus döneminde de *Hadrianeia Commodea* adını aldı³¹². Smyrna'da *Olympia Hadrianeia*,³¹³ Tralleis'de *Olympia Pythia Hadriana* gibi yerel kült ve oyunlarla birliktelik sa lanarak *Panhellenia* oyun ve törenleri imparatorun Anadolu'daki ikinci seyahati sırasında hızla yayıldı.

Bu oyunlar dört yılda bir imparator onuruna düzenlenerek yapılmaktaydı³¹⁴. Fakat oyunlar sadece Hadrianus onuruna de il Hadrianus'dan sonra da di er imparatorlar için 3. yüzyılın ba larına kadar kutlanmaya devam etti³¹⁵. Olimpiyat oyunlarında oldu u gibi bu oyunlarda da ba arı kazanımı birçok atletin adı yazıtlar aracılı ıyla günümüze ula mı tır.

³⁰⁷ Romeo, s. 24.

³⁰⁸ Romeo, s. 33.

³⁰⁹ Romeo, s. 33.

³¹⁰ Spawforth & Walker, s. 90.

³¹¹ Michael, F. Lehner, Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit, München, 2004, ss. 198-205. (yayınlanmamı doktota tezi)

³¹² Ringwood Arnold & Irene Ringwood, Festivals at Ephesus, *AJA Vol.76*, 1972. ss. 19-20.

³¹³ Cadoux, s. s. 333.

³¹⁴ Spawforth & Walker, s. 82.

³¹⁵ Jones, (Panhellenion) ss. 35-36.

Panhellenia Birli i ba ta Atina ve Eleusis ile ili kili olarak Hadrianus'un yönetimi ve denetimi altındaydı³¹⁶. Bu birli in ilk *arkhonu* ve Panhellenius ba rahibi Korinthoslu *Cn. Cornelius Pulcher*'di³¹⁷. Bu ki i 132-138 yılları arasında *Panhellenia* bayramlarının rahipli inin yanı sıra *agonothetes* olarak da görev yapmı tır. Bundan sonra gelen *arkhonlar* hem ba rahip hem de oyunlardan sorumlu *agonothetesler* olarak atanmı lardır³¹⁸. Fakat bundan önce Yunanlı olmayan ilk *arkhon* unvanını Atinalılar sadece bir Romalıya yani Hadrianus'a bir onur göstergesi olarak verdiler³¹⁹. Daha sonra da ona *Zeus, Olympios, Pythios, Panhellenios, Panionnios*, yerel bazda da kentlere yaptı ı katkılarla ba lantılı olarak *Restitutori Asiae, Restitutori Nikomedeia, Restitutori Phrygiae*³²⁰ gibi unvanları bah ettiler³²¹.

Panhellenia Birli i sadece dini bayramlarla ilgili i lerle de il aynı zamanda bayramlardaki atletlerin ücretlerinin verilmesi, yeni yapılacak binaların ve restorasyona ihtiyaç duyulan *Panhellenia* yapılarının finansal gereksimlerinin kar ılanması gibi konularla da ilgilenmekteydi³²². Birli in resmen faaliyete geçmesi 132 yılında Atina'daki muhte em Olympieion Tapına ı'nın Hadrianus tarafından açılmasıyla oldu³²³.

Yunan dünyasında birli e giren her kent Hadrianus'un bir heykelini Olympieion'a adamaktaydı³²⁴. Benjamin tarafından yapılan eski tarihli bir ara tırmaya göre, Hadrianus için Atina'da 131/2 yıllarına tarihlenen toplam altar (ev suna ı) sayısı 94, Anadolu'da 32 kentte Hadrianus'a adanmı toplam altar sayısı ise 57 dir. Ayrıca bu kentlerde imparatorun 33 heykelinin tespit edilmi olması Hadrianus'a ve kurdu u birli e olan saygı ve ilgiyi ortaya koyar niteliktedir.

³¹⁶ Spawforth & Walker, s. 79.

³¹⁷ Spawforth & Walker, s. 84.

³¹⁸ Spawforth & Walker, s. 82.

³¹⁹ Francis R. Walton, *Religious Thought in the Age of Hadrian*, **Numen** Vol.4, Facs.3, 1957, s. 168

³²⁰ Peter Weiss, *Hadrian in Lydien*, **Chiron** 25, 1995, s. 217.

³²¹ Walton, s. 168.

³²² Boatwright ss. 149-150.

³²³ Boatwright s. 153.

³²⁴ Anna S. Benjamin, *The Altars of Hadrian in Athen and Hadrian's Panhellenic Progm*, **Hesperia** Vol. 32, 1951, s. 58.

Tablo 1. Anadolu'da Hadrianus'a Adanmış Altarların Dağılımı ve Sayısı³²⁵

<u>KENT:</u>	<u>ADET:</u>	<u>KENT:</u>	<u>ADET:</u>
Kyzikos	2	Apollonia ad Rhyndacum	2
Elea	1	Kyme	1
Smyrna	1	Phokaia	3
Klazomenai	1	Tralleis	1
Ephesos	3	Miletopolis	2
Miletos	3	Halikarnassos	1
Thyateira	3	Traianopolis	1
Troketta-Tmolos	1	Telos	1
Tyra	1	Patara	4
Pergamon	11	Korydalla	1
Khimaira	1	Aizanoi	1
Kolossai	1	Nikomedia	1
Phaselis	2	Claudiopolis	1
Metropolis	1	Attaleia	1
Prusias ad Hypium	1	Perge	1
Pednelissos	1		
Myrina	1		

Tablo 2. Birlik'in Anadolu'da bilinen *Arkhon*, En Üst Düzey Yönetici Rahiplerinin Listesi³²⁶

<u>S M:</u>	<u>DÖNEM:</u>	<u>KENT:</u>
Anonim	Hadrianus ?	?
P. Cae(---) Dionysius	Hadrianus	Aizanoi
Julius Amyntianus	Hadrianus ya da Pius	Tralleis?
M. Ulpius Apuleius	Pius (.S. 156)	Aizanoi
Cornelius Miletus	Pius ya da Marcus	Miletus
Aphrodisius Primus	132-212	Apamea

³²⁵ Benjamin, s. 80, fig.2.

³²⁶ Spawforth & Walker, s. 84-86.

Bu birli e giren üyelerin kıta Yunanistan ve Atina dı nda elçilik düzeyinde temsilcilikleri bulunmaktaydı. Bu temsilciliklerde yukarıda adları geçenlerde oldu u gibi atanmı *arkhon* ya da elçi sıfatıyla görevliler çalı maktaydı. Örne in Anadolu’da Synnada’da Panhellenion elçisi olarak atanmı olan *Tib. Claudius Attalus Andragathus* 131–2 yıllarında bu görevi üstlenmi , 140 yılında da Atina’da *eponymous arkhon* olmu tur³²⁷ .

Anadolu’dakilerin kesin tarihi bilinmese de Roma mparatorlu u’nun Anadolu dı ndaki bölgelerinde *Panhellenia* kültünün özellikle Septimius Severus’un iktidarının son buldu u tarih olan 211 yılına kadar sürdü ü eldeki epigrafik verilerden anla ılmaktadır³²⁸ . *Panhellenia* dü ünçe ve anlayı mın Yunan dünyasında yakla ık 70 yıl sürmesi özellikle bu fikir ve ö retilerin sadece mparator Hadrianus dönemiyle sınırlı kalmayıp ondan sonraki üç ku ak imparator tarafından da devam ettirildi ini göstermektedir. Bu anlayı mın Roma mparatorlu u’nun çökü ünün ba ladı ı 3. yüzyılın ilk yarısı ile de yok olma e ilimine girmesi, özelliklede Paganizm’in çökü üyle paralellik göstermektedir.

3.2. HADR ANUS VE K NC SOF STLER

Panhellenia ile beraber mparator Hadrianus’un ilgisini Anadolu’daki kentlere çeken di er bir olgu da ikinci sofistler ve onların dü üncelerydi³²⁹ . mparator Hadrianus ba ta Smyrna’ya yerle en ve kendi okulunu kuran Polemon olmak üzere birçok filozofla önemli dostluklar kurmu tur³³⁰ . Özellikle Anadolu’ya verdi i önemin ana nedenlerinden biri, bu filozofların onun üzerindeki etkileridir³³¹ . kinci sofistlerin daha önceki filozoflardan en önemli farkı, do matik dü ünçe kar ısında daha rasyonel olmalarıdır. Ayrıca ikinci sofistlerin bir di er önemli amaçları da geçmi arkaik filozofların dü üncelerini tekrar canlandırmaktır. Roma döneminde bu anlayı ilk olarak Hadrianus öncesindeki imparatorlar tarafından gerçekleştirilmek istense de bu dü ünçe tam olarak Hadrianus döneminde

³²⁷ Spawforth & Walker, s. 91.

³²⁸ Spawforth & Walker, s. 86.

³²⁹ G. W. Bowersock, **Greek Sophists In The Roman Empire**, Oxford, 1969. ss. 17-29.

³³⁰ Bowersock, ss. 43-58.

³³¹ Bowersock, s. 45.

ba arılmı tır. İkinci sofistler, kendi içlerinde “Asiacılık ve Attikacılık” olmak üzere temelde iki gruba ayrılmı lardı. Asiaticlık daha çok duygulu, abartılı, süslü bir hitabetken Attikacılık klasik dönem yazarlarını taklit eden sade bir tarz içerirdi.³³² Bu iki akımdaki arkaik geçmi e geri dönü dü üncesi Hadrianus ve ondan önceki bazı imparatorların etkisi ile ortaya çıkmasına kar ın, ikinci sofistlerin Arkaistik temelleri en çok Yunanlıların ça da politik güce kar ı ho nutsuzlu undan kaynaklanmaktadır³³³ .

İkinci sofistlerin ilk çıkı ları Philostratos’un bahsetti i gibi Atrometos o lu Aesklines’in Atina’daki politik ya amından uzakla tırılarak Karia ve Rodos’a gitmesiyle ba lamı tır.³³⁴ Bu akımın ilk üyesi olarak 1. yüzyıl ortalarında ya amı olan Smyrnalı *Niketes* kabul edilmektedir³³⁵ . Bu nedenle model olan ideal Hellenizm dü üncesinin Roma dünyasına ilk sunuldu u ve akımın do du u yer Smyrna’dır³³⁶ . Daha sonra Smyrna, Asia’da birçok ünlü sofistin ya adı ı Yunan kültürünün merkezi konumuna gelmi tir³³⁷ .

Smyrna’da Polemon’un Hadrianus’dan elde etti i yakla ık 1.500.000 drahmi ile kenti nasıl yapılandırdı ı ve Herodes Atticus’un Aleksandreia Troas için Hadrianus’dan aldı ı paranın Asia’da nasıl bir tepki yarattı ından daha önce de bahsedilmi ti. Hadrianus’un, Anadolu’da sevgisini kazanmı di er önemli filozoflar, Laodikeialı *Polemon*, Smyrnalı *Nicetes*, Klazomenaili *Scopelianus*, Prusalı *Dio*, Miletoslu *Dionysius*, Epheosolu *Lollianus* ve Byzantiumlu *Marcus*’ tur³³⁸ .

Özellikle bu filozoflar, zengin ve varlıklı ailelerin çocuklarıydılar ve aldıkları iyi e itim sonucunda sofist olabilecek mertebeye yükselmekteydiler. Ancak bazen fakir aile çocuklarının da da bu seviyeye ula abildikleri görülmektedir. Her kentin bir ya da birden fazla sofisti bulunmaktaydı ve bunlar kentlerde çok önemli görevlere ve memuriyetlere getirilebilmekteydiler.

³³² Pınar Özlem Aytaçlar, **Batı Anadolu’da Entelektüeller**, İstanbul, 2006. s. 49.

³³³ Aytaçlar, s. 53.

³³⁴ Aytaçlar, s. 49.

³³⁵ *Philostratos*, 481.

³³⁶ Romeo, s. 36.

³³⁷ Broughton, s. 752.

³³⁸ Romeo, s. 36.

2. yüzyılda *Pax Romana* barı ıyla olu an ortamda, toprak sömürgecili i ve ticaretten kazanılan gelirler, ehir aristokrat ve filozoflarına, oradan da ehirlere akımı tı³³⁹. Örne in sofist Herodes Atticus, Atina'daki Panathenaik stadion ve tiyatro, Korinth'te bir tiyatro, Delphi'de bir stadion, Thermopylae'de bir hamam ve Olympia'da da bir su kemerinin in aasında rol almı tır³⁴⁰. Herodes Atticus, Atina'daki bu i leri sonucunda, 132 yılında *procurator* olarak Anadolu'daki i lerin takip edilmesi göreviyle üç yıllı ına, imparator tarafından atanmı tır³⁴¹. Yine Smyrna'da ya ayan Aristides, kamuda birçok görevde bulunmu tur. Ayrıca hatip Polemon, Smyrna'da birçok kamu görevinde bulunarak Hadrianus'un dikkatini çekmeyi ba armı ve imparatora Asia seyahatinde rehberlik yapmı bir sofistti³⁴².

Sofistlere imparator tarafından bazı ayrıcalıklar veriliyordu. Bu ayrıcalıklar yaptıkları seyahatlerde ayakbastı parası vermemenin yanı sıra imparator tarafından verilen para ödülllerinden olu maktaydı³⁴³. Büyük bir olasılıkla da bu ayrıcalıklar mparator Hadrianus'un ölümüyle sınırlandırılmı olmalıdır³⁴⁴.

Kentlerin sofistleri kendi içlerinde ezeli bir rekabet içindeydiler. Ephesoslular Favorinus ile Smyrnalı Polemon'un rekabeti buna en iyi örnektir. Sofistler ayrıca imparator kar ısında da ehirlerrinin temsilcileriydiler ve kendi kentlerinden destek almaktaydılar. Bu nedenle Ephesos ve Smyrna rekabeti sofistlerine de yansıma tır. Ephesos'un sofisti Favorinus, mparator Hadrianus ile tartı tıktan sonra imparatorun gözünden dü mü tür. Bundan da en çok etkilenen kent Ephesos olmu , buna kar ın Polemon'un savundu u Smyrna zenginle mi tir³⁴⁵. Bu nedenle sofistler kentleri için çok önemliydiler ve kentlerin kalkınmasında imparatorla ehir arasında ba lantıyı kuran en önemli ki i olarak görülmekteydiler³⁴⁶.

³³⁹ Aytacılar, s. 57.

³⁴⁰ Bowersock, s. 27.

³⁴¹ Cadoux, s. 337.

³⁴² Bowersock, ss. 120-123.

³⁴³ Cadoux, s. 334; mparator Hadrianus zmirlı hatip Polemon'un gerek karadan gerekse denizden yapaca ı yolculuklarda hiçbir yerde ayakbastı parası ödememesini bir ayrıcalık olarak bah etti. Bu ayrıcalı ın onun soyundan gelenleri de kapsamasa landı. Bunun dı ında Polemon'nun Roma seyahati sırasında 250.000 Drahma ile de ödüllendirilmesi önemlidir.

³⁴⁴ Aytacılar, s. 28.

³⁴⁵ J. Keil, *Vertreter der Zweiten Sophistik in Ephesos*, *Öjh* 40, 1953, s. 7.

³⁴⁶ Bowersock, s. 43.

Sofistlerin parasal anlamda varlıklı olmaları ve kentlerin de bundan faydalanma çabaları birçok sofistin ehirlerde kamu görevine getirilmesini sağlamıştır. Böylece Hadrianus dönemi kentlerinin önde gelen sofistleriyle imparatorun yakın ilişkileri kentlere olumlu anlamda yansımıştır.

Sonuç olarak hem imparatorluğun hem de zengin sofistlerin maddi anlamdaki avantajları kentlerin kalkınmasında lokomotif olmuştur. Sofistler, kentlerin dü ünce anlamında önderleriyken imar açısından da destekliyicileri konumundaydılar³⁴⁷. Sofistlerin imparatorla olan dostlukları güçlerine güç katarken ya adıkları kentler de gelişmekteydi³⁴⁸. Fakat burada sadece sofistlerin de il kentte yaayan di er zengin aristokratların da imar açısından yaptıkları maddi katkılar göz ardı edilmemelidir.

Anadolu'da özellikle imparator Hadrianus ile başlayan kalkınma ve imar çalışmaları, Hadrianus ve ikinci sofistlerin desteğiyle tetiklenen *Panhellenia* dü üncesi, başta tapınaklar olmak üzere birçok görkemli yapının inasına öncülük olmuştur³⁴⁹. Bu nedenle 2. yüzyıl, bütün Roma imparatorluğu'nda olduğu gibi, Anadolu için de refahın ve kalkınmanın en yüksek olduğu dönem olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemden sonra Anadolu hiçbir zaman bu refahı tekrar yakalayamamıştır. Bununla beraber özellikle ikinci sofist akımının, Anadolu ve kıta Yunanistan'a özgü niteliği bu toprakların Hadrianus döneminde imparatorluğundaki diğer bölgelerinden ayrıcalıklı olmasını sağlamıştır. Bu ayrıcalık, Anadolu'da başta ekonomi olmak üzere M.Ö. 5. yüzyıl başlarında olduğu gibi sanata, bilime, felsefeye ve mimariye yansımıştır.

³⁴⁷ *Philostratos* 530. (Polemon)

³⁴⁸ *Philostratos* 530-545.

³⁴⁹ Boatwright s. 109, tablo.6.1.

3.3. HADR ANUS'UN ANADOLU KÜLTLER

Mimari açıdan Anadolu içerisindeki yapılar mada Hadrianus döneminin en önemli özelliklerinden biri ona adanmış büyük ölçekli tapınakların in aası olmu tur. Kyzikos *Zeus-Hadrianus*, Smyrna *Zeus Akraios-Hadrianus*, Ephesos *Olympieion* ve Tarsos *Zeus-Hadrianus* tapınakları Hadrianus'un deste iyle in a edilmi Anadolu'daki en büyük ve en ünlü *neokoros* tapınaklarıdır.

Hadrianus'un *Hellen* tanrılarında Zeus'a olan hayranlı ı ile beraber çevresindekiler tarafından bu tanrıya e tutulmasını, Atina'daki yazıtlarda, Zeus Eleuteros'un o lu olarak anılmasında anla ılmaktadır³⁵⁰.

Hadrianus, kendi kültü için yaptırdı ı tapınakların yanı sıra, Yunan tanrılarında adanmış Klaros Apollon, Teos Dionysos, Sardis Artemis ve Didyma Apollon gibi birçok tapına ı da geçmi küllere duydu u saygıdan dolayı onartmış tir. Hadrianus'un bu yenileme çalı malarına verdi i destek ona kentlerin restoratörü unvanının verilmesini sa lamış tir. Bu tapınaklar içerisinde Pergamon halkı da Smyrna ve Ephesos'da oldu u gibi, Hadrianus onuruna bir *neokoros* tapına ını yaptırtmak istemi tir. Fakat Hadrianus, kentte daha önce Traianus'un yaptırttı ı *neokoros* tapına ndan dolayı buna izin vermemiş tir. Bunun yerine Traianus Tapına ı içerisindeki, Traianus'un heykelinin yanına kendi heykelinin dikilmesine izin vermiş tir³⁵¹. Hadrianus'un Pergamon'da bir *neokoros* tapına ı olmasa da, a a ı kentin büyük bir bölümünün in aasında önemli bir rol aldı ı bilinmektedir³⁵².

Hadrianus'un Anadolu küllterine, mimari ve epigrafik verilerle bakıldı nda en önemli külltünün *neokoros* ve *panhellenia* külltleri oldu u anla ılmaktadır. Fakat Antinous ve Mısır külltleri de onunla ba lantılı olan di er küllterdir.

³⁵⁰Antony E. Raubitschek, Hadrian as the Son of Zeus Eleutherios, *AJA Vol.49*, 1945, s.129, fig.2 [Αὐτ]οκράτορα Καίσαρα [Θεοῦ] Τρα[ι]ανοῦ Παρτικοῦ [Διὸς] ' Ελευθερί [ο]υ υἱὸν[Θεοῦ] Νέρο υα ὑ[ιῶ]νὸν Τρα[ιανὸ]ν 'Αδριαν[ὸν] Σεβαστ[ὸν]

³⁵¹ Radt, ss. 208-218.

³⁵² Radt, s. 45.

3.3.1. Neokoros

“*Neokoros*” sözlük anlamı olarak tapınak bekçiliği ya da tapınak koruyuculuğu anlamına gelmektedir³⁵³. Bu kültür Roma dünyasında Augustus dönemiyle ortaya çıkmıştır³⁵⁴. 2. yüzyıl ile hız kazanmış ve 3. yüzyıl sonu ile de hem Hıristiyanlığın benimsenmesi hem de imparatorluğun çöküşü dönemine girmesiyle de ortadan kalmıştır³⁵⁵. Hadrianus, aynı eyaletsel birlik (*Koinon Asia*)³⁵⁶ içerisindeki birden fazla kentte kendi kültürü için tapınak yapılmasına izin veren ilk imparatordur³⁵⁷. Bu kültür ve tapınaklar imparator ve senato kararıyla alınan özel izinle kentlerde imparator adına kurulabilmektedir.

Neokoros tapınaklarında çalışan görevliler: “Tanrı Hadrianus’un Baş Rahibi” (Gelecek Biliciliği yapan kişileri) Tanrıyla konuşanlar (*Theologoi*), Tapınak korosu arkıcıları (*Hymnodoi*),³⁵⁸ ve yaşlılar kuruluna bağlı koro arkıcıları (*Gerousia*) idi³⁵⁹. Bu kültürün temelini kesin olmamakla birlikte Tanrı Apollon biliciliğindeki kültürün temeliniyle benzerlik taşımaktadır. Her ne kadar ölmeden önce kralın tanrılaşması pek yaygın olmasa da yazıtlarda, Augustus’un yaşarken “*Theos Sebastos*” (Tanrı Augustus) olarak geçmesi imparatorların ölmeden önce de tanrılaştırıldığının bir göstergesidir³⁶⁰. İlk olarak kralların tanrılaşması Hellenistik dönemde Anadolu’da ortaya çıkan bir durumdur. Bunun en erken örneği olarak Hellenistik dönemde Kral Antiokhos I Soter’in Nemrut’da kendini tanrı olarak betimlemesi gösterilebilir³⁶¹. Roma döneminde ise imparatorlara tapınma

³⁵³ Burrell, (Neokoroi) s. 3.

³⁵⁴ J.Friesen, Twice Neokoros: Ephesus, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family, Leiden, 1993, s. 2.

³⁵⁵ Price, (ktidar) s. 116

³⁵⁶ Asya’da Roma dönemindeki kentlerin oluşturduğu birliğin adı. Bu birlik kararlarıyla Anadolu’da birçok yapı ortak maddi güçle inşa edilmiştir.

³⁵⁷ Barbara Burrell, The Temples of Hadrian, not Zeus, **Greek Roman and Byzantine Studies** 43, 2003, ss. 31-50.

³⁵⁸ Guy MacLean Rogers, **The Sacred Identity Of Ephesus**, London, 1991, ss. 55-59: Ephesus’da normalde Hymnadoslar Artemise hizmet eden görevliler olmalarının yanı sıra Hadrianus dönemiyle beraber beklide ilk kez ikinci bir *Hymnodoi* grubu ortaya çıkarak sadece imparator kültürüyle ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca *Hymnodoi* gibi başka bir grup olan *ephebosların* da Hadrianus için Ephesus tiyatrosunda arka söyledikleri bilinmektedir.

³⁵⁹ Cadoux, s. 335; Price (Gods and Emperors), s. 90.

³⁶⁰ Price, (ktidar) s. 43.

³⁶¹ Friesen, ss. 8-9.

Augustus'la ba lanmı , onuruna *neokoros* tapına ı yapılan ilk imparator da Augustus olmu tur³⁶².

Hymnodoi ve *Theologosların neokoros* tapınaklarındaki varlıkları kesin olarak bilinmese de, Hadrianus döneminde Smyrna ve Nikomedia'daki kült tapınımlarında bunların varlıkları kesin olarak yazıtlar aracılı ıyla kanıtlanmı tur³⁶³. Ayrıca eyaletlerde imparator kültünün yöneticili ini *Asiarkhes*ler yapmaktadır³⁶⁴. Asiarklık konusu Asia'da günlük ya amın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yüksek rütbeli rahipler 2. ve 3. yüzyılda kentlerde birçok kamu hizmetinde bulunsalar da, özellikle belediye ile ilgili i lerle ilgilenmekteydiler. Bu çalı maların yanında di er bir görevleri de imparator kültünün yönetiminden sorumlu olmalarıdır. Fakat bu hiçbir zaman bir zorunluluk olarak görülmemi tir³⁶⁵.

Hadrianus kendi döneminden önce yapımına ba lanılan bazı tapınakların in aasını devam ettirmi tir. Bu tapınaklar Smyrna'daki Zeus Akraios-Hadrianus, Kyzikos'daki Zeus-Hadrianus ve Pergamon'daki Traianeum tapınakları ile Atina'daki Olympieion Tapına ı'dır. Ephesos'daki Olympieion Tapına ı'nın yapımına ise Hadrianus döneminde (130-2) ba lanmı tur. Bu devasa tapınakların in aası Hadrianus'un Anadolu'ya verdi i önemin bir kanıtıdır. mparatorun iznini alıp onun onuruna tapınak yaptıran kentler, elde etmesi çok kolay olmayan *neokoros* unvanı da bir sıfat olarak almı oluyorlardı.

Böylece imparatorun ilgisi de kente çekilmi oluyordu. *Neokoros* unvanını elde etmek için Hadrianus döneminde kentler büyük bir çeki me içerisindeydiler. Örne in: Ephesos ve Smyrna'nın bu unvanı ikinci kez elde edebilmek için ne kadar yarı tıkları ünlüdür³⁶⁶. Hadrianus iki kent içerisinde bu unvanı ilk kez Smyrna'ya daha sonra da Ephesos'a vermi tir³⁶⁷. Her ne kadar Hadrianus, Olymposlu sıfatını 128/129 yılında almı olsa da Smyrna'da 124 yılında Olymposlu Zeus'a e

³⁶² Burrell, (Hadrian) ss. 31-50.

³⁶³ Burrell, (Neokoroi) ss. 349.

³⁶⁴ Frisen, ss. 92-113.

³⁶⁵ Frisen, ss. 113.

³⁶⁶ Price, (ktidar) ss. 222-223.

³⁶⁷ Cadoux, ss. 333.

tutulmu tu³⁶⁸. Bu açıdan bakıldığında, imparator kültü ça da di er kùltlerle kar ıla tırıldı nda ruhani yapısından ziyade politik ve ekonomik niteli i olan bir anlayı içermektedir³⁶⁹.

Anadolu'daki Zeus-Hadrianus tapınaklarında, mparator Hadrianus'un tanrı Zeus ile beraber tapınım gördü ü bazı bilim adamlarınca kabul edilmektedir³⁷⁰. Atina'daki Olympieion Tapına ında, Zeus'un Hadrianus ile beraber tapınım gördü ü ve Hadrianus'un devasa bir heykelinin Zeus'un gerisinde yer aldığı bilinmektedir³⁷¹.

mparator Hadrianus, çevresi tarafından 13. tanrı ya da Zeus'a e tutulmu olsa bile, Yunan dinine olan saygısından dolayı *neokoros* tapınaklarında tek ba ına tapınım görmeyi istemeyecek kadar alçak gönüllü oldu u kabul edilmektedir. Fakat bu tapınaklar içerisinde Anadolu'da bulunan Kyzikos, Smyrna ve Ephesos *neokoros* tapınaklarında tanrı Zeus ile ortak tapınım gördü ünü kanıtlayan bir veriye ula ılamamı tır.³⁷² Bu nedenle *neokoros* tapınaklarında imdiye kadar yapılan ara tırmalarda sadece kendisine tapınıldı ı sonucu çıkarılmaktadır³⁷³.

Neokoros tapınakları dı nda Anadolu'da imparatora adanmı birçok Kaiser Salonu, sunak ve heykelden bahsetmek mümkündür³⁷⁴. Sardis ve Letoon'da oldu u gibi “*Hadrianeion*” tarzında *Kaisersaal* ya da *Oiko-basilikonlar* imparator kültüyle beraber *Panhellenia* kültürünün de yönetildi i mekânları³⁷⁵. Sardis, büyük bir kent olmasına kar ın Hadrianus'a ait bir *neokoros* tapına ına sahip olmaması ilginçtir.

Anadolu'da imdiye kadar yapılan çalı malarda Hadrianus ile ba lantılı yakla ık yirmidokuz tapına ın altısına, onun tarafından *neokoros* unvanının verildi i

³⁶⁸ Cadoux, ss. 333.

³⁶⁹ Price, (Gods and Emperors) s. 91.

³⁷⁰ Bu konu üzerine Burrell, tarafından yazılan “Neokoroi”,ss. 324- 326 kitabında Hadrianus tarafından Batı Anadolu yaptırılan neokoros tapınaklarında Hadrianus'a yalnız tapınıldı ından bahsederken; Price tarafından yazılan Ritüel ve ktidar, s. 245–260 kitabında Hadrianus'un yalnız tapınım görmedi ini vurgulamaktadır.

³⁷¹ Price, (ktidar) s. 247.

³⁷² Burrell, (Neokoroi) ss. 325-326.

³⁷³ Burrell, (Hadrian) ss. 31-50.

³⁷⁴ Benjamin, s. 58.

³⁷⁵ Benjamin, s. 58.

anlanmaktadır³⁷⁶. Bu tapınakların çoğunun in aasına Hadrianus döneminde başlanmadığı, fakat onun döneminde tamamlandı ve unutulmamalıdır. Hadrianus'un yeniden inşa etme yerine, var olanları tamamlama düşüncesi, yerel geçmişi kültlere duyduğu saygının bir göstergesidir. Onun bu özelliği yasalara da yansımaları, eski yapıların yıkılmayıp koruma altına alınmaları, kanun ve hükümlerle onun zamanında yasal güvence altına alınmıştır³⁷⁷. Böylece Hadrianus Anadolu'da yaptığı restorasyon çalışmalarıyla kentlerin verdiği "Restitutor" unvanını da alan imparatorlardan birisi olmuştur.

Tablo 3. Anadolu'da İmparator Hadrianus ve Senato Tarafından "Neokoros'luk" Verilen Kentler³⁷⁸.

KENT:	TANRI:	TARİH:
1- Smyrna	Zeus Akraios-Hadrianus	124
2- Ephesos	Zeus -Olympeion-Hadrianus	130/2
3- Kyzikos	Zeus – Hadrianus	123/4
4- Tarsos	Zeus ? -Hadrianus	128–130/4
5- Nikaia	Roma ve Iulius Kaiser-Hadrianus	123/124
6- Nikopolis	? -Hadrianus	123/124 ya da 129/131

³⁷⁶ Price,(ktidar) s .403-448.

³⁷⁷ Bernard d'Orgeval, l'Empereur Hadrien, Oeuvre Legislative et Administrative, Paris, Domat Montchrestien, 1950, ss. 100-111.

³⁷⁸ Burrell, (Neokoroi) s. 86, s. 163, s. 212, s. 234.

İmdiye kadar yapılan ara tırmalarda Anadolu dı ında mparator Hadrianus dönemine ait *neokoros* unvanı verilen ba ka bir tapınak kaydedilmemi tir³⁷⁹. Bu da Hadrianus adına tapınak yapma ve kültünü yönetme anlayı ının, Anadolu'ya ait bir özellik oldu unu kanıtlamaktadır. *Neokoros* unvanı Roma imparatorluk dönemi boyunca, Anadolu'da yakla ık otuza yakın kente çe itli defalar (1., 2., 3, hatta 4. kez) verilmi tir³⁸⁰. Fakat in a edilen tapınaklara bakıldı ında en büyükleri imparator Hadrianus döneminde yaptırılanlardır. Bu da hem Hadrianus döneminin ekonomisinin ne denli güçlü oldu unu, hem de imparatorun Anadolu'ya verdi i de erin büyüklü ünü göstermektedir.

3.3.2. Antinous, Mısır ve Yerel Kahraman Kültleri

Hadrianus, kendisiyle ba lantılı imparatorluk kültüne ait tapınaklar dı ında ba ka kültürle ilgili tapınakların da in aasına katkıda bulunmu tur. Nil'de bo ularak ölen sevgilisi Antinous için, öldü ü yere yakın bir bölgede Antinoopolis adıyla bir kent kuran Hadrianus, Anadolu'da Antinous kültü için Claudiopolis (Bolu) de bir tapınak in a ettirmi tir³⁸¹. Antinous kültü, Hadrianus döneminde, Mısır ve Akdenizde yaygınken, Anadolu'da Bolu'daki tapınak dı ında ba ka bir tapınak ve kült alanı bilinmemektedir. Fakat Ephesos'da Hadrianus, kentin mitolojik kurucusu olan Androklos'la Antinousu e le tirerek halk tarafından kabulünü sa lamı tir³⁸². Ayrıca Ephesos'da Androklos'a ait Vedium Gymnasionu'ndan ele geçen heykelin portresindeki Antinous'a olan benzerlik dikkat çekicidir³⁸³. Bir sava çı ve heros olarak betimlenmesine kar ın bu heykelde Antinous Androklos'la bütünle mi tir³⁸⁴. Hadrianus'un Ephesos'a duydu u hayranlık, bu kültürün kentte yayılmasında önemli bir rol oynamı , imparatorun ölümüyle de önemini bütün Anadolu'da oldu u gibi hızla yitirmi tir.

³⁷⁹ Burrell, (Neokoroi) xix, (map of Neokoroi cities)

³⁸⁰ Burrell, (Neokoroi)

³⁸¹ Hahland, s. 76.

³⁸² Hahland, ss. 56-76.

³⁸³ Hahland, ss. 56-76.

³⁸⁴ Hahland, ss. 56-76.

Mısır kùltlerinde Hadrianus döneminin en önemli iki merkezi Ephesos³⁸⁵ ve Pergamon'dur³⁸⁶. Pergamon'daki Serapis Tapına ının in aası Hadrianus'un Asklepieion'daki çalı malarıyla aynı döneme denk gelmi tir³⁸⁷. Ayrıca Anadolu'da Mısır kùltlerinin Antinous kùltünden daha yaygın oldu u anla ılmaktadır.

Mimari açıdan bakıldı nda Hadrianus ile ba lantılı kùltlerin Anadolu'nun imarla masında önemli bir rolü vardır. Fakat Mısır ile Antinous kùltlerinin mimari yapıları, *Neokoros* ve *Panhellenia* yapılarıyla kar ıla tırıldı nda, daha sınırlı sayıdadır.

Hadrianus, Anadolu'da *Panhellenia* dü ünmesini canlandırmak için sadece tanrı ve tanrıçalara de il, aynı zamanda Anadolu'nun yerel kahramanlarına ait yapılarına da de er verdi i anla ılmaktadır. Bu nedenle Hadrianus yerel kahramanların anıtlarını onartarak, bu unutulmu kùltlerin yeniden canlanmasını sa lamı tır. Bu yapılar içerisinde Troia'daki Akhileus ve Hektor'un anıt mezarları ile Phrygia'daki (Melisia) Alkibiades³⁸⁸ anıtı, onarım geçiren yapılardan en önemlileridir. Böylece Hadrianus, bu kùltleri hem canlandırmı hem de yenilerini ekleyerek Anadolu halkını *Panhellenia* felsefesi etrafında toplamayı bir idea olarak hedeflemi tir. Anadolu'da buna en güzel örnek Ephesos'da Hadrianus öncesi kutlanan *Balbilleia* ve *Olympia* bayramlarının yanı sıra Hadrianeia bayramlarının da kutlanmaya ba lanmasıdır³⁸⁹. Ayrıca daha önce Erythrai'de *Epibateria* olarak adlandırılan oyunların *Megala Hadrianeia Epibateria* olarak de i tirilmesi geçmi oyunlara duyulan saygının da bir ifadesidir.

3.3.3. Anadolu'da Kutlanan Bayramlarla İlgili Düzenleme alı maları

mparator Hadrianus'un Anadolu'da yerel kùltlere duydu u saygının yanı sıra kendi adına düzenlenen enliklere de büyük önem verdi i anla ılmaktadır.

³⁸⁵ Peter Scherrer, Das sogenannte Serapeion in Ephesos: ein Mouseion ? **Ägyptische Kulte und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches**, 2003, ss. 109-138.

³⁸⁶ Adolf Hoffmann, Die Rote Halle in Pergamon, **Ägyptische Kulte und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches** 2003, ss. 3-20.

³⁸⁷ Marcel Le Glay, Hadrien Et L'Asklepieion De Pergame, **BCH 100**, Paris, 1976, s. 350.

³⁸⁸ Boatwright, s. 111, tablo.6.2.

³⁸⁹ Lehner, ss. 198-205.

Aleksandreia Troas kazılarında ele geçen ve 134 yılına tarihlendirilen 88 satırlık uzun yazıt, imparatorun Anadolu'daki enliklerinin nasıl yapılacağı konusunda izlenecek yöntem ve kıstasları anlatılması açısından önemlidir³⁹⁰. Bu yazıt, Hadrianus onuruna yapılan yarışmalarla ilgili önemli konulara açıklık getirmektedir. Enliklerin ne zaman yapılacağı, hangi kentin yarışmalara önce başvuracağı, yarışmalarda verilecek cezaların nasıl uygulanması gerektiği, yarışmalarda birinci gelenlerin nasıl ödüllendirileceği, ölen atletlerin masraflarının nasıl karşılanması gerektiği ve enlikler için ayrılan paraların başka amaçlarla kullanılmayacağı gibi hususlarda ayrıntılı bilgiler verilmiştir³⁹¹.

Bu yazıttaki en önemli ayrıntı yarışmaların cezalandırılması konusundaki imparator tutumudur. Eğer gerek görülürse yarışmaların kamçılanabileceğini fakat bu kamçılamanın yarışmacıya zarar vermeyip sadece uyarı niteliğinde olması gerektiğini belirtmektedir.

Yazıttan anlaşılan başka bir nokta da bu oyunların her kentte yapılamayacağı, Hadrianus tarafından onay almayı başarmı sadece *Panhellenia* birliğine üye kentler arasında yapılabileceğidir. Adı geçen kentler Miletos, Khios, Ephesos, Smyrna, Pergamon, Nikomedia, Laodikeia, Hierapolis, Philadelpheia, Tralleis ve Thyateria'dır. Kentlerde Hadrianus'un isteğiyle bu yazıtın benzerlerinin dikilme olasılığı çok yüksektir. Özellikle Smyrna'daki yarışmaların hem Pergamon hem de Ephesos'dan daha önce başlaması, Smyrna'nın Polemon döneminde edindiği ayrıcalığın da bir göstergesidir³⁹². Böylece Hadrianus'un Anadolu'daki kentler arasında da bir ayrıma veya hiyerarşiye gittiği de anlaşılmaktadır. Özellikle Smyrna bu üç kent içinde Hadrianus dönemi ayrıcalıklarında en fazla yararlanan kenttir.

³⁹⁰ George Petzl & Elmar Schwertheim, **Hadrian und dionysischen Künstler**, Drei in Alexandria Troas neugefunden Briefe des Kaisers an die Künstler-Vereinigung, **Asia Minor Studien Band 58**, 2006.

³⁹¹ Schwertheim, (dionysischen Künstler) bkz. yazıtın Türkçesi için ss.105-108.

³⁹² Bowersock, s. 43.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOKOROS TAPINAKLARI

4.1. KYZ KOS ZEUS - HADR ANUS TAPINA I

Mimari Özellikler

Roma dönemi tapınakları incelendi inde Anadolu'da bulunmu en büyük tapınak Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'dır³⁹³(ek. 4). Tapınak hakkındaki ilk veriler antik yazarlar Cassius Dio³⁹⁴ ve Aelius Aristides'ten edinilmektedir³⁹⁵. Bizanslı Anastasius (.S. 491–513) yapıyı Hadrianus'un kusursuz bir tapına ı olarak tanımlamaktadır³⁹⁶. Tapınaktan 17. yüzyılda dünyanın 7. harikasından biri olarak bahsedilmektedir.³⁹⁷ Tapınakla ilgili ilk gözlemler ve ara tırmalar batılı gezginlerin alanı ziyaretleriyle ba lamı tır. Yapı hakkında en kapsamlı ve ilk ciddi çalı mayı 1431 ve 1444 yıllarında bölgeyi iki kez ziyaret eden Anconalı Cyriacus

³⁹³ Re it Mazhar Ertüzün, **Kapıda Yarımadası ve Çevresindeki Adalar**, stanbul, 1998, s. 128.

³⁹⁴ Ertüzün, s. 128; "Antoninus döneminde meydana gelen büyük bir deprem birçok ehirlere zalimce hırpaladı, di erlerini tamamen altına üstüne getirdi. Bithynie ve Hellespontos'u mahvetti. En çok ızdırap çeken ehirlere biriside Kyzikos oldu; o zaman mevcut bulunanların en güzeli ve en büyü ü olan tapınma ın yıkıldı ını gördü."

³⁹⁵ Ertüzün, ss. 126-127, Aelius Aristides:

"Ba ardı nız esere bakarken onun âdeta bir çılgınlık i areti oldu u dü ünebilir. Bunu meydana getirmek insan gücünün üstünde görünüyor. Kaldırıp tapına ın yapısı arasına soktu unuz ada parçasının, yerinde kalandan daha büyük olup olmadı ını insan kendi kendine soruyor. Bu kadar muazzam bir binayı ancak bir tek ehirin yapaca ından ve yalnız sizin ocaklarınızın böyle bir ta kitesini temin edebilece inde herkes hemfikirdir.

Evvelce gemiciler da larının ekillerine bakarak çe itli adaları birbirinden ayıkıyorlardı. imdi tapına ınız da ların yerine geçti. Beldeniz fenerlere ve i aret bayraklarına lüzum kalmadan gemicilere yol gösteren tek ehirdir. Böylece bütün ufku dolduran tapınak ehri durumunu gösteriyor ve aynı zamanda sizin yüceli inize ahadet ediyor.

Büyükklü üne ra men o büyük oldu undan da güzeldir. E er Homeros ve Hesiodos buradan geçselerdi Troia'nın duvarlarındaki efsaneyi de i tirerek Poseidon ve Apollon'un mükemmel bir ekilde ba ardıkları eserin yerine memnuniyetle bunu yerle tirirlerdi.

Denebilir ki mermer parçalarından her biri bir tapmak kadar büyüktür; tapınak bir peribolos büyüklü ündedir ve peribolosu ile birlikte bir ehri yerini kaplamaktadır. ehir halkının ne kadar zengin oldu unu görmek için buradan artık üç katlı evleri, üç sıra kürekli gemileri de il, fakat ölçüleri bütün binaları kat kat a an, üst üste üç kısımda olu an, görünü ü bütün benzeri yapıları geçen bu muhte em tapına a bakmak yeterlidir. Kavaklarla çevrilmi birinci katı ne kadar güzel görünüyor. Bazı kısımlarının adeta yere basmadı ı sanılıyor. Orta katı bildi iniz gibidir. Yolları da yer altında ve asma olarak etrafını dola ıyor; hattâ ilâve bir ey oldu unu hiç belli etmiyor ve bina ile beraber yapılmı gibi görünüyor. Görülecek ve takdir edilecek ayrı ayrı bir yeraltı katı ve mahallin ulûhiyetine tahsis edilmi orta katı vardır. Ne kadar geni ve kullanı lı oldukları buradan görünmeyen, fer'i bir rol oynayan ve bütün binanın uzunlu unca devam edip onu çevreleyen alt ve üst kat galerileri hakiki bir gezinti yeri te kil etmektedir ve bu nedenle yapılmı tır."

³⁹⁶ Burrell, (Hadrian) s. 2.

³⁹⁷ G. Perrot, Le Temple d'Hadrien à Cyzique, **RA IX**, Paris, 1864, s. 352.

gerçekle tirmi tir³⁹⁸. Cyriacus'un bu çalı ması, daha sonra bölgeye gelen bilim adamlarına ık tutmu tur. Bugün modern bilim adamlarının tapınakla ilgili kullandıkları çizimler, Anconalı Cyriacus'a aittir³⁹⁹. Anconalı Cyriacus'dan sonra bölgede kapsamlı ara tırmalar, 19. yüzyılın ikinci yarısı içinde Perrot tarafından yapılmı tur. Perrot tapına ı Ephesos Artemis Tapına ı'nın yerine geçen 7. harika olarak tanımlamı tur⁴⁰⁰. Bu yayından sonra Ashmole, alan ile ilgili bir çalı mada bulunmu ve o da tapına ı, Reinach'dan alıntı yaparak dünyanın 8. harikası olarak görmü tür⁴⁰¹. Daha sonra bir Türk ara tırmacı olan ve bölge arkeolojisini çalı an Ertüzün, tapınakla ilgili çe itli yorumlarda bulunmu ve çalı malarını bir kitap haline getirmi tir⁴⁰². Tapınakla ilgili son çalı malar ise 1989–1996 yılları arasında Prof. Dr. Abdullah Yaylalı tarafında yürütülen kazılarda elde edilen sonuçlar olmu tur⁴⁰³. Bu çalı malara paralel olarak 1990 yılında Schulz ve Winter tarafından bir çalı ma gerçekle tirilmi tir. Bu iki ara tırmacının tapına ın planına yönelik tezlerine kar ın 1995 yılında Barattolo tarafından tapınak bir kez daha gözden geçirilip özellikle tapına ın planı için Roma döneminde Anadolu'da imdiye kadar hiç rastlanılmamı dipteros plan önerilmi tir⁴⁰⁴.

mparator Hadrianus, 123 yılında Anadolu'ya yaptı ı ilk kapsamlı gezisi sırasında Kyzikos'a gelmi tir⁴⁰⁵. Hadrianus Hellenistik dönemde ya da daha sonrasında yapımına ba landı ı dü ünülen ve uzun zamandır bitirilemeyen Zeus tapına ının tamamlanma çalı malarına katkıda bulunmu tur⁴⁰⁶. 120 yılındaki büyük

³⁹⁸ Barattolo, s. 79; Anconalı Cyriacus orjinal metinleri malesef ele geçmemi tir. Metinlerin 1513 yılında Pesaro'daki Costanza Sforza'da ve Alessandra kütüphanesindeki yangında yok oldu u bilinmektedir. Bunun yerine bugün orjinalden kopya oldu u bilinen metinler ve çizimler kullanılmaktadır.

³⁹⁹ Barattolo, 32–39.

⁴⁰⁰ Perrot, s. 352.

⁴⁰¹ B. Ashmole, Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus, **JWCI Vol. 19**, 1956, s. 191.

⁴⁰² Ertüzün, ss. 124–142.

⁴⁰³ Abdullah Yaylalı, Kyzikos 1996 Arkeolojik Kazıları, **KST XIX-II**, Ankara, 1997, ss. 367-389.

⁴⁰⁴ Barattolo, ss. 57–108.

⁴⁰⁵ *Paschale* 475,10; Halfmann, ss. 191–199; Paschale; Hadrianus'un kente ilk geli ini 123 olarak belirtirken Halfman'nın önerisi 124'tür.

⁴⁰⁶ Nurettin Koçhan, Kyzikos 1989 Kazısı Hadrian Tapına ı Mimari Bezemeleri, **TAD XXIX**, 1991, s. 120; Tapına ın 1. yüzyıl içinde yapımına ba landı ını fakat maddi sıkıntılar nedeniyle yarım bırakıldı ından bahsetmektedir: Burrell,(Neokoroi) s. 1; .Ö. 2. yüzyılda ba ka bir tanrı (Zeus) için yapımına ba lanılan Kyzikos'taki tapına ın Olympieion'la benzerlik ta ınmasının inanılması güç bir tesadüf oldu undan bahsetmektedir. Ayrıca kazı sonuçlarında elde edilen materyalin tamamının Roma dönemine ait oldu unu vurgulamı tur.

depremin yıkımını atlatmaya çalı an halk, Hadrianus'dan yardım beklemekteydi⁴⁰⁷. Bölgenin yararlarını saran Hadrianus, tapına ın da yapım çalı malarına hız verdirerek kendi döneminde tamamlanmasa bile büyük bir kısmının yapımını finanse etmi tir⁴⁰⁸. Tapına ın 161 yılındaki depremden önce tam olarak tamamlanıp tamamlanmadı ı bilinmemektedir. Hadrianus, bu deprem ile yıkılan tapına ın yapım çalı malarını tekrar ba latmı , tapınak ancak Marcus Aurelius döneminde bitirilmis tir⁴⁰⁹. Tapına ın muazzam boyutunun Aristides, Cassius Dio ve Malalas tarafından birçok kez vurgulandı ı daha öncede de inilmi ti⁴¹⁰. Anconalı Cyriacus, Tapına ın ar itravında mimar Aristenotos'un adının kazınmı oldu unu söyler⁴¹¹. Ayrıca Antoninus Pius dönemine tarihlendirilen sikkelerde 8 sütunlu tapınak **KYZIKHNQN NEOKOPQN** olarak tanımlanmaktadır⁴¹².

Yazılı kaynaklarda, Kyzikos'da mparator Hadrianus onuruna düzenlenmi Hadrianeia oyunlarından bahsedilmektedir⁴¹³. Bilim adamları arasında bu oyunların Hadrianus döneminde mi yoksa Antoninus Pius döneminde mi ba latıldı ı tartı ma konusudur. Bu oyunların tapına ın yapımında katkısı olan Hadrianus onuruna düzenlenmi olmaları daha muhtemeldir⁴¹⁴. Hadrianeia oyunlarının Smyrna, Ephesos gibi "Koinon Asias" birli ine ba lı di er *neokoros* unvanı almı kentlerde de Hadrianus onuruna kutlandı ı bilinmektedir⁴¹⁵. Olimpiyat oyunları ile benzer bir nitelik ta ıyan bu yarışmaların içeri i hakkında çok fazla ey söylemek güç olsa da en azından oyunların Hadrianus'un ölümünden sonra, be yılda bir (*pentaeteris*) gerçekleştirildi i dü ünülmektedir⁴¹⁶.

⁴⁰⁷ ahin, (Epigraphica) s. 15.

⁴⁰⁸ Price, (ktidar) s. 256; Barattolo, s. 71; Tapına ın finansörleri içerisinde Hadrianus'un yeri yadsınamasa da "Κοινὸν Ἀσίας" yani Asia birli inin yardımları da göz ardı edilmemelidir. Özellikle Hadrianus'tan sonra bu birli in gücüyle tapınak ın a edilmi tir.

⁴⁰⁹ Barattolo, s. 71.

⁴¹⁰ Price, (ktidar) s. 256.

⁴¹¹ Barattolo, s. 70:

ΕΚΔΑΠΕΔΟΥ ΜΩΡΘΩΣΕΝΟΛΛΗΣ ΑΣΙΑΣ ΑΦΘΟΝΙΗ ΧΕΙΡΩΝ ΔΙΟΣ ΑΡΙΣΤΕΝΟΤΟΣ Cyriac'ın belirtti i mimar Aristenotos'un isminin do ru yazımının "Aristenotos" oldu u belirtilmektedir.

Bununla beraber yazıtın genelinde gramer hataları bulunmaktadır.

⁴¹² Barattolo, s. 65.

⁴¹³ Barattolo, s. 64.

⁴¹⁴ Barattolo, ss. 62-65.

⁴¹⁵ Barattolo, s. 68; Bu birlik içindeki kentler Pergamon, Smyrna, Ephesos, Sardis, Kyzikos, Laodicea, Miletos ve Tralleis'di.

⁴¹⁶ Barattolo, s. 69.

Simon, Price ve Cyriacus'un aktardıklarından bu tapına ın alınılı nda bir Zeus heykelinin bulundu u belirtilse de tapına ın sadece Zeus'a de il aynı zamanda imparator Hadrianus'a da adandı ı dü ünülmektedir⁴¹⁷. Tapına ın tam olarak hangisine adandı ı kesinlik kazanmasa da Zeus ve Hadrianus'un ortak bir kültte tapınakta tapınım gördükleri dü ünülebilir. Çünkü benzer bir ekilde hem Hadrianus'a hem de Zeus'a Atina'daki Olympieion'da da tapınılmaktaydı⁴¹⁸.

Caracalla döneminde bölgede çıkan iç sava larda Kyzikos'un Romalıların tarafını tutması, kente ikinci *neokoros* unvanının verilmesinde etkili olmu tur⁴¹⁹. Bu tarihte tapınakta yapılan onarım çalı maları ile yeni düzenlemeler gerçekleştirilerek yapı Septimius Severus'a adanmış tır⁴²⁰. Severus döneminden sonra tapına ın en azından Orta Ça 'a kadar büyük bir kısmının ayakta kaldı ını, Anconalı Cyriacus'dan ö renmekteyiz. Cyriacus Kyzikos'a yaptı ı ziyaretler sırasında tapına ın ya malanmasına ahit olmu ve bundan duydu u üzüntüyü dile getirmi tir⁴²¹. Cyriacus 1431 yılında bölgeye yaptı ı ilk gezisi sırasında, tapına ın 31 sütununun ayakta oldu undan bahsetmektedir. 1444 yılında yaptı ı ikinci gezisinde ise sütun sayısının 29'a dü tü ünü belirtmiş tir⁴²². Anadolu'daki bu en büyük Roma Tapına ı'nın Bizans ve Osmanlı dönemindeki ya malarla tamamen ortadan kalktı ı ve günümüze yı ntı bir tepe konumunda kaldı ı üzücü bir gerçektir.

Abdullah Yaylalı tarafından gerçekleştirilen son kazılarda tapına ın etrafında ele geçen kireç çukurları, alandaki yıkımın nedenli yo un oldu unun ıspatıdır⁴²³. Bu muhte em tapına ın büyüklü ü yıkımının da çok kolay olmadı ını gözler önüne sermektedir. Tapına ın yapımından yakla ık 1900 yıl geçmi olsa da yı ntılarının olu turdu u alan bugün yapay bir tepecik görünümündedir. Yapının hem insan hem de do a eliyle zarar görmesine kar ın, bugünkü hali bile yakla ık 1900 yıl önceki muhte emli i ve büyüklü ü konusunda fikir vermektedir.

⁴¹⁷ Burrell,(Hadrian) ss. 31-50.

⁴¹⁸ Price, (ktidar) s. 247.

⁴¹⁹ Reinach, ss. 244-252.

⁴²⁰ Abdullah Yaylalı, 1993 Kyzikos Kazısı Etkinlikleri **KST XVI-II**, Ankara, 1994, s. 110.

⁴²¹ Barattolo, s. 79.

⁴²² Barattolo, s. 79, dnt.163.

⁴²³ Abdullah Yaylalı, Kyzikos 1990 Çalı maları, **KST XIII**, Ankara, 1991. s. 206.

Tapınak hem *opus caementicium*, hem de ta tonozlardan inşa edilmiş dehlizlerin üzerine yerleştirilmiştir (ek. 5).⁴²⁴ Tapınağın temellerinde toplam 7 tonoz bulunmaktadır. Bu tonozlar, zeminin sağlamlaştırılarak yapı mimarının nasıl inşa edildiğini açıklamaktadır. Erken mimari örneklerde, özellikle zeminin sağlam olmadığı yerlerde inşa edilen tapınaklarda sadece kemerli tonozlar kullanılırken; örneğin, Klaros Apollon Tapınağı'nda olduğu gibi; Roma dönemiyle beraber harçlı temellerin de kullanılmaya başlanılmaktadır. Burada Roma, hem tonoz-kemer mimarisindeki üstünlüğünü kullanmış, hem de dönemin yeni malzemesi olan beton-harç yapı tarzını da kullanarak temellerin sağlamlaştırılması gerçekleştirilmiştir. Tapınağın üst yapısı kadar dehlizli alt bodrum katları da dönemin hatibi Aelius Aristides tarafından vurgulanmaktadır⁴²⁵.

Tapınakta yapılan araştırmalar sonucu, yapının ölçüleri hakkında farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Mimari ölçülerle ilgili ilk ciddi çalışmayı Anconalı Cyriacus gerçekleştirmiştir⁴²⁶. Bu veriler Cassius Dio ve Aelius Aristides'in tapınağın boyutları ile ilgili verilerinin bir özetidir ve Anconalı Cyriacus'un verileri ile antik yazarların verileri arasında büyük bir çelişki görülmemektedir. Anconalı Cyriacus'a ve diğer antik yazarlara göre tapınağın boyu 240 Yunan ayağı 109,7 m, eni ise 110 Yunan ayağı 50,2 m, tapınağın cellası ise 140 Yunan ayağı 21,3 m, iki sütun aralığı 4,2 m, bir sütunun boyu ise 21,3 m'dir⁴²⁷.

Bu ölçüler tapınakta yapılan daha sonraki araştırmalarla benzerlikler taşısa da farklılıklar da bulunmaktadır. Fakat bunlar içerisinde tapınakla ilgili son kapsamlı yayını yapan Barattolo, diğer araştırmacılarından Cyriacus, Perrot/Guillaume, Reinach, Hasluck, Robertson, Dinsmoor, Ertüzün, Ashmole, Schulz/Winter'in önerisi olan pseudodipteros 8X15 sütunlu plan yapısını kabul etmemekte, tapınağın dipteros 8X30 sütunlu olduğunu vurgulamaktadır⁴²⁸. Fakat onun dipteros plan içinde de birbirinde farklı önerileri bulunmaktadır. Özellikle cellanın yapısı ve tapınağın

⁴²⁴ Barattolo, ss. 80–84.

⁴²⁵ Ertüzün, s. 126.

⁴²⁶ Barattolo, s. 77.

⁴²⁷ Barattolo, s. 79.

⁴²⁸ Barattolo, ss. 92-93.

planı konusunda üç farklı önerileri sürmektedir⁴²⁹. Fakat tapınağı diğer çağdaşlarıyla karşılaştırmamızda bunun pek de mümkün görünmediğini anlamaktadır. Batı Anadolu'da plan yapısını anlamak için Roma tapınaklarına baktığımızda genelde korinth tarzında pseudodipteros plan uygulamıdır. Anadolu'da buna en iyi örnekler Ephesos⁴³⁰, Aizanoi⁴³¹, Tarsos⁴³² pseudodipteros planlı Hadrianus tapınaklarıdır.

Tapınağın mimari elemanlarının ölçülerine bakıldığında bugün alanda yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen mimari parçalar sayesinde kesin olmasa bile doğuya yakın verilere ulaşmak mümkün olmuştur⁴³³. Ele geçen mimari verilerin ölçüleri şöyledir: Ba taban/Ar itlav 1,82 m, Friz 1,59 m, Korniş 0,70 m, Kyma 0,82 m.

Bu ölçülerden de anlaşılıyor gibi tapınağın mimari parçaları Anadolu'da şimdiye kadar ele geçmi örneklerle göre daha büyük ve görkemlidir. Özellikle ölçüleri bakımından, bu tapınakla karşılaştırılabilecek diğer tapınaklar Atina'daki Olympieion⁴³⁴, Roma'daki Jupiter Venus⁴³⁵ tapınaklarının yanında Anadolu'daki çağdaşları Ephesos, Smyrna, ve Tarsos *neokoros* tapınaklarıdır.

Hem mimari verilerin niteliği hem de ölçüler bazında bakıldığında, Hadrianus öncesinde yapılmış tapınaklarla bu tapınağı karşılaştırmak pek de mümkün görünmemektedir. Bunun en önemli nedeni Didyma Apollon Tapınağı'nda diğer tapınakların mimari parçalarında Kyzikos Tapınağı'ndaki ölçüleri yakalamak zordur. Tapınağın ön cephesine ilişkin diğer bir tartışma ise, yapının heksastylos mu yoksa oktostylos mu olduğudur. Cyriacus'da bu konuda kesin bir yargıya varamaz⁴³⁶.

⁴²⁹ Schulz, A/E. Winter, Historisch-archaologische Untersuchungen zum Hadriantemple in Kyzikos, **Asia Minor Studien 1**, Bonn, 1990, s. 76.

⁴³⁰ Karwiese, (Mary) ss. 311-319, 1995 Scherrer, (Olympieion) ss. 137-144.

⁴³¹ Naumann, (Zeustempel) ss. 1-95.

⁴³² William Bell Dinsmoor, **The Architecture of Ancient Greece**, New York, 1975, s. 283.

⁴³³ Barattolo, 79, 1995; Schulz/Winter, ss. 62-63.

⁴³⁴ Dinsmoor, s. 282.

⁴³⁵ D.E Strong, Late Hadrianic Architectural Ornament in Rome, **BSR XXI**, 1953, s. 127.

⁴³⁶ Barattolo, s. 93.

Cyriacus'un verilerinden sa da ve solda toplam 30'ar önde 20, arkada ise 12 sütunun, toplam da ise 77 sütunun tapına ı çevreledi i anlaşılmaktadır⁴³⁷.

Tapına ın 8X15 sütunlu oktostylos yapısı genel olarak Cyriacus, Perrot/Guillaume, Reinach, Hasluck, Robertson, Dinsmoor, Ertüzün, Ashmole, Schulz/Winter tarafından kabul görse de, Reinach 6X15 sütunlu heksastylos planı önermi tir⁴³⁸. Barattolo'da 8X30 sütunlu dipteros öneriyi dile getirmi tir⁴³⁹ (ek. 6).

Tapına ın pseudodipteros planlı olması ve ele geçen sikkelerde önde sekiz sütunun yer alması ara tırmacıların 8 sütunlu oktostylos önerilerini daha mantıklı kılmaktadır⁴⁴⁰ (ek. 7-8). Sikke betimlemelerinde korinth tarzındaki 8 sütunlu oktostylos tapınak, ilk olarak Antoninus Pius döneminin sonlarına do ru ortaya çıkmı , ondan sonra da Marcus Aurelius ve Lucius Verus sikkelerinde betimlenmi tir⁴⁴¹. Yaklaşık 100 yıl tapınak birinci *neokoros* unvanını korumu ; daha sonra Caracalla sikkelerden de anlaşı laca ı gibi, ikinci *neokoros* unvanını almı tir⁴⁴².

Panhellenia dü ünçe anlayı nı yayma amacındaki Hadrianus, Atina'da Olympieion Tapına ı'nı tamamlarken, Anadolu'da da Kyzikos Tapına ı'nı benzer bir amaçla tamamlatmı tır. Böylece geni bir co rafyaya yayılan Grekoromen dini ve ya am tarzı, kurumlarıyla beraber Hadrianus ve onun yarattı ı *Panhellenia* ideali etrafında toplanmı tır. Bu dü üncenin Anadolu'da filizlenen en önemli kurumu da tanrı Zeus'a ibadet görünümü altında imparator Hadrianus'a tapınılan *neokoros* tapınaklarıdır.

Mimari olarak *Panhellenia* dü ünçesinin desteklenmesi ve kalıcı hale gelmesi gerekiyordu. Hadrianus'un Kyzikos'daki tapınak projesi, Anadolu'da bu anlayı nı do du u ilk eserdir. Anadolu'daki büyük çaplı *neokoros* tapınaklarının ilki olan Kyzikos Zeus - Hadrianus Tapına ı, daha sonra Smyrna ve Ephesos'da in a edilecek

⁴³⁷ Barattolo, s. 92.

⁴³⁸ Reinach, ss. 516-545.

⁴³⁹ Barattolo, s. 100.

⁴⁴⁰ Schulz/Winter, ss. 62-63.

⁴⁴¹ Burrell, (Neokoroi) s. 89.

⁴⁴² Burrell, (Neokoroi) s. 94.

olanların öncüsü konumundadır. Yakındaki *Prokonnessos* (Marmara Adası) ve *Dokymaion* (Afyon), tapına ın yapımında en önemli rolü üstlenmiş olan mermer ocaklarıdır.

Mimari Dekorasyon

Yıllardır depremler sonucu oluşmuş olan büyük tahribatlar, tapınaktan geriye çok az şey bırakmıştır. Yinede kalan buluntular tapına ın genel yapısı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Bu buluntular içinde en önemlilerinden birisi, salkım yaprakları ve dallarıyla bezenmiş, muhtemelen tapına ın cellasında kullanılmış olan tambur parçasıdır⁴⁴³ (ek. 9). Ayrıca sütun başlığının altındaki ilk tambur parçaları üzerinde, Hadrianus dönemine özgü, ince eliptik vazo süsleri görülmektedir⁴⁴⁴ Bu süslemelere Aizanoi Zeus, Notion Athena ve Herakleia Pontike'deki tamburlarda da rastlanılmaktadır.⁴⁴⁵ Bunların yanı sıra tapına ın genel mimari yapısı hakkında fikir verecek kymation, friz ve çörtlenlere ait parçalar da tapınak alanı içinde sınırlı sayıda da olsa ele geçmiştir⁴⁴⁶.

Diğer bir önemli plastik buluntu da, frize ait olduğu düşünülen plastik kabartmalı parçalardır (ek. 10). Çok az oranda ele geçen bu parçalar friz hakkında fikir vermektedir⁴⁴⁷. 1,52 m -1,55 m eninde olan friz kabartmalarında Parthlara karşı Lucius Verus'un 162-166 yılları arasında Ephesos'u karargâh yaparak kazandığı zaferler resmedilmiştir. Kyzikos'daki tapınak frizleri de bu konu ile bağlantı kurularak tarihlendirmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır⁴⁴⁸.

⁴⁴³ Barattolo, tafel.28.

⁴⁴⁴ Barattolo, tafel.40.

⁴⁴⁵ Barattolo, s. 91.

⁴⁴⁶ Barattolo, s. 91.

⁴⁴⁷ Hans Peter Laubscher, Zum Fries des Hadrianstemples in Kyzikos, *IstMitt* 17, 1967, s. 216.

⁴⁴⁸ Laubscher, s. 216.

Kabartmaların tarihlendirilmesiyle ilgili iki öneri ortaya çıkmaktadır. Bir grup bilim adamı tapına ın frizlerini yapının ilk evresi olan Hadrianus dönemine tarihlendirmek isterken di er bir grup da Antoninler dönemine tarihlendirmektedir⁴⁴⁹.

Kabartmalarda profilden üç do ulu atlı figür betimlenmiştir. Bu üç atlı figürün giydiği baskın ve pantolonlar, bunların Parthlar olduklarını akla getirmektedir⁴⁵⁰. Sahnede sırayla, geriye bakan ve olasılıkla Yunanlı'lardan kaçarken arkasını kontrol eden bir atlı figür, onun hemen önünde atının yaralanması ya da tökezlenmesi sonucu yere dü en bir di er Parthlı, onun önünde de atı tökezleyip yere dü mek üzere olan figüre elinden tutarak yardım eden başka bir Parthlı betimlenmiştir. Kabartmalar hakkında kapsamlı ilk ve tek yayını yapmış olan Laubscher kabartmadaki savaş sahnelerini, Ephesos Parthlar anıtının savaş sahneleriyle karşılaştırarak Kyzikos'da tapına a ait kabartmaların bu sahnelerle aynı olduğunu önermektedir⁴⁵¹. Laubscher, Kyzikos'daki kabartmaların güçlü ışık altında gölge ve yansımalarla hareket kazandığını, bu barok ifadenin Hellenistik Pergamon Altarı'nın Antoninler dönemi sanatına bir etkisi olduğunu savunmaktadır⁴⁵².

Tapınak hakkındaki en güncel ve kapsamlı yayını yapan Barattolo ise bu yoruma katılmamakta, tapına a ait bu frizlerin erken Hadrianus dönemine ait olduğunu vurgulamaktadır⁴⁵³. Barattolo'nun buradaki hatası Ephesos'daki altarı, Hadrianus dönemine tarihlendiren di er bilim adamlarının yanlılığına dü mesidir. Fakat Ephesos altarında Lucius Verus'un evlat edinilmesinden ölümüne kadar olan süreç anlatılmaktadır. Hadrianus, Lucius Verus'u 28 ubat 138 yılında ölmeden kısa bir zaman önce evlat edinmiştir⁴⁵⁴. Ayrıca kabartmalarda ölüm, yani apotheosis sahnesi de i lenmiştir. Bu nedenle Laubscher'in Antoninler dönemi tarihlendirmesine katılmak daha akıllıca olmalıdır. Kabartmalar, dönemin sadece stilistik özelliklerini değil, aynı zamanda siyasi yapısını da anlatmaları açısından önemlidir. Ele geçen

⁴⁴⁹ Laubscher, s. 216.

⁴⁵⁰ Laubscher, ss. 211-217.

⁴⁵¹ Laubscher, s. 216.

⁴⁵² Laubscher, s. 217.

⁴⁵³ Barattolo, s. 91.

⁴⁵⁴ Ak it, s. 211.

mimari ve plastik elemanlar özellikle yapının, Hadrianus ve sonrasında yapıldı ı konusundaki görü leri destekler niteliktedir.

Küçük Vazo Bezemesi

Yukarıda da bahsedilen vazo betimleri Hadrianus dönemine özgü kabuledilir⁴⁵⁵(ek. 11). Bu süslemeyi üzerinde ta ıyan çok sayıda sütun tamburu alanda bulunmaktadır. Süslerin en yakın benzerleri, Kyzikos'daki tapınakla ça da olan Aizanoi Zeus Tapına ı abaküsleri üzerinde görülmektedir⁴⁵⁶ (ek. 12). Fakat bunlar Kyzikos'la kar ıla tırdı ında farklı bir tarzda i lenmi lerdir. Aizanoi'daki örnekler, Kyzikos örneklerine göre daha bodur ve birer amphoriskos formunu anımsatır tarzdadırlar. Benzer süsleme tarzını Notion Athena (ek. 13) ve Herakleia Pontike'de Hadrianus dönemine tarihlendirilen tapınaklarda da görmek mümkündür. Hadrianus dönemine tarihlendirmede, bu bezeme tarzı bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Fakat kesinli inin artması için örnek sayısının da artması gerekmektedir. Aizanoi'daki tapınakta oldu u gibi Kyzikos'daki tapınakta da bu süsler tapına ı dı tan çevreleyen sütun ba lıkları üzerinde bulunmaktadır⁴⁵⁷. Her bir sütun ba lı ında toplam 24 adet eliptik süs yer almakta ve süslerin enlerinden çıkarılan bir hesapl bir sütun çapının 1,87 m oldu unu hesaplamaktadır⁴⁵⁸. Tapınakta en son kazıları yapan Abdullah Yaylalı bu eliptik süslü parçaları selvi tomurcuklu tambur parçaları olarak tanımlanmı fakat ayrıntılı bir de erlendirmede bulunmamı tır⁴⁵⁹.

Akanthus, Lotus-Palmet, Abakus ve Kiremit Parçaları

Tarihlendirme açısından önemli bilgiler veren di er buluntu grubu da akanthus ve lotus palmet parçalarıdır⁴⁶⁰. Ele geçen akanthus yapraklı bezemeler, iki

⁴⁵⁵ Erdem, (Vazo Benzeri Motifler), ss.1-11.

⁴⁵⁶ Rudolf Naumann, (Zeustempel) s. 68; Wolfram Hoepfner, **Herakleia Pontike-Ere li**,(Eine baugeschichtliche Untersuchung) **Österreichische Akademie Der Wissenschaften Band 89**, Wien 1966, s.55.

⁴⁵⁷ Schulz & Winter, s. 79.

⁴⁵⁸ Schulz & Winter, s. 79.

⁴⁵⁹ Yaylalı, (**KST XIII**) s. 207.

⁴⁶⁰ Abdullah Yaylalı, Kyzikos 1995: Arkeolojik Kazı Etkinlikleri, **KST XVIII**, 1996, s. 413.

gruba ayrılmaktadır. Birinci grup daha çok Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtırken, di er grup Severuslar dönemi özelliklerini yansıtmaktadır⁴⁶¹. Özellikle tapınak ba lıklarında ele geçen akanthus yaprakları sayesinde, tapına ın korinth düzeninde oldu u anlaşılmaktadır.

Ayrıca akanthus yapraklarının, keskin hatlı, simetrik, derin kanallı yapısı da Hadrianus döneminin stilistik özellikleri içinde de erlendirilmektedir⁴⁶² (ek. 14).Yaprak demetleri arasındaki torba formlu gözlerin verilmesi ise Ephesos Hadrianus Tapına ı ve Pergamon Kızıl avlu benzerlerinin i leni iyle aynıdır⁴⁶³. Bununla beraber Kyzikos'daki tapınakta sadece sütun ba lıklarında de il, kornite yer alan konsol üzerlerinde de akanthus yapraklarına rastlanmaktadır⁴⁶⁴.

İkinci grupta kar ımıza çıkan akanthus yaprakları ise yo un matkap kullanımı, derin ve simetrik olmayan kanallarıyla, tapına ın ikinci *neokoros* unvanı aldığı Caracalla döneminin plastik özelliklerini yansıtmaktadır⁴⁶⁵ (ek. 15).

Ele geçen di er önemli bir plastik buluntu grubu da, lotus-palmet bezemeleridir. Bu parçalar aslan çörtlenli bir parçadan anlaşıldığı gibi simaya aittirler (ek. 16). Bunların bazıları altın yıldızlarla kaplanmışken bazılarının da kırmızı-mavi renkle boyanmış oldukları önerilmektedir⁴⁶⁶. Nurettin Koçhan bu süslemeleri geni yaprak yüzeyleri, ayrıntıya fazla yer verilmemesi, yaprak aralarının derin oyulması, zemine yayılmaları ve kapalı palmetlerde yaprak uçlarının tam olarak dü ümlenmesi özellikleriyle Antoninler dönemine tarihlendirmektedir⁴⁶⁷.

Abaküsler üzerinde kar ımıza çıkan di er bir süsleme grubu ise on ve Lesbos kymationlarıdır. Bunlar içerisinde Lesbos kymationları iki farklı tipte kar ımıza çıkmaktadır. Bu ayrımın dönemsel farklılıklardan kaynaklandığı

⁴⁶¹ Abdullah Yaylalı, 1994 Kyzikos Arkeolojik Kazısı, **KST XVII**, 1995, s. 315.

⁴⁶² Yaylalı, (**KST XVIII**) s. 413.

⁴⁶³ Koçhan, (**TAD XXIX**) s. 125; Anadolu'daki di er Hadrianus dönemi ça daları için bkz. Heilmeyer, s. 164–172.

⁴⁶⁴ Barattolo, tafel.31 (1–2), Hadrianik yorum için bkz. Vandeput, s. 138.

⁴⁶⁵ Yaylalı, (**KST XVI-II**) s. 109–110.

⁴⁶⁶ Yaylalı, (**KST XIII**) s. 207.

⁴⁶⁷ Koçhan, s. 123.

dü ünülebilir. İlk tipte bezemeler derin kanallı verilmiş , yumurtalar geniş kanalları içinde rahat izlenimlerdir. Bu özellik Hadrianus dönemini yansıtmaktadır⁴⁶⁸ (ek. 17). Diğer tip ise daha özensiz ve yüzeysel içiçiliğinden dolayı Antoninler ya da Seveuslar dönemlerine tarihlendirilebilir (ek. 18).

Tapınakla ilgili diğer mimari-plastik buluntu grubu mermer çatı kiremitleridir.⁴⁶⁹ Bu büyük yapının çatısı aynı mermer kiremitlerle kaplanmıştır. Statik olarak binanın ne kadar büyük bir ağırlığı taşıyabilecek özellikte olması önemlidir. Tamamı mermerden yapılmış duvarların pişmiş toprak kiremitler yerine mermer kiremitlerle kaplanması mimari yapıda bütünlüğü sağlamaktadır. Bununla beraber kazı ekibi tarafından mermer çatı kiremitlerinin ölçüleri konusunda kesin bir yargıda bulunulmamaktadır⁴⁷⁰.

İmparator Hadrianus'un Yunan hayranlığı mimari anlayışının felsefi özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle Kyzikos tapınağındaki mimari süslemeler Hellenistik Pergamon ekolünün Neoklasik bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber hem Hadrianus hem de Antoninler dönemindeki "Barok"⁴⁷¹ etki Roma sanatında karşımıza çıkarken her iki dönem arasında ayırma gitmek kolay değildir. Tapınaktaki Severuslar dönemine ait mimari parçalar stilistik yapılarındaki özelliklerden dolayı Hadrianus ve Antoninler döneminden daha kolay ayrılmaktadırlar. Ayrıca Lucius Verus'un barbarlarla yaptığı savaşlar, kabartmaların ve tapınağın onarım evrelerinin açıklanması konusunda önemlidir.

Yarım-Sütun Pilaster Bezemeleri

Bugün birçok İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan yarım sütun pilaster parçaları zengin bir içiçilik gösterirler⁴⁷² (ek. 19). Üzüm salkımları ve diğer bitki

⁴⁶⁸ Yaylalı, (KST XVI) s. 110; Ayrıca bkz. Vandeput, s. 96; "Northwest Shrine" pl. 42.6 onik kymation benzerli içi için.

⁴⁶⁹ Yaylalı, (KST XIII) s. 207.

⁴⁷⁰ Abdullah Yaylalı, Kyzikos 1989 Yılı Çalıışmaları, KST XII, Ankara, 1990, s. 174.

⁴⁷¹ Bkz. Anadolu'daki 2. yüzyıl "barok" mimari anlayışı ve yapıları için: Margaret Lyttelton, **Baroque Architecture in Classical Antiquity**, London, 1974, ss. 255-272.

⁴⁷² Vandeput, s. 156.

motifleri sütunu barok bir tarzda tamamen sararak hiç boş alan bırakmazlar⁴⁷³. Bu mimari plastik unsurların tapınağın içerisinde kullanıldıkları düşünülse de kesin bir şey söylemek güçtür.

4.2. SMYRNA ZEUS AKRAOS - HADRANUS TAPINAĞI

Mimari Özellikler

Tapınakla ilgili çalışmalar çok sınırlıdır. Tapınaktan hiçbir orijinal malzemenin ele geçmemesi, antik çağdaki görünümü ve yapısı hakkında kesin verilere ulaşmamızı engellemektedir. Bölgeyi ilk ziyaret eden araştırmacılardan Graf Anton Prokesch(1824–25), tapınağın doğu kısa yüzüne ait olduğunu düşündüğü 10 korinth sütunundan bahsetmekte ve bunun sonucunda da uzun kenarının 23 sütundan olabileceğini dile getirmektedir⁴⁷⁴. Ayrıca Prokesch ele geçirdiği bir sütun tamburunun ölçüsünü de almıştır. 1.8 m çapındaki bu tambur Atina'daki Olympieion Tapınağı'nın sütun tamburlarıyla aynıdır⁴⁷⁵. Bu nedenle Prokesch, tapınağın Hadrianus ya da Antoninler dönemine ait olabileceğini vurgulamıştır⁴⁷⁶. Tapınaktan bahseden diğer bir araştırmacı Charles Texier'dir⁴⁷⁷. Texier, Yahudi mezarlığının üzerinde 1836 yılında kazı yapılarak büyük taşlarla inşa edilmiş uzun bir temel ile bazı mermer kütlelerin bulunduğu bahsetmekte ve bu mimari unsurların tapınaktan geri kalan kısımlar olduğunu dile getirmektedir⁴⁷⁸ (ek. 20-21). Bununla beraber 100 yıllık bir süreç sonrasında tapınak hızlı bir şekilde çevredeki binaların yapımında kullanılmak üzere yavaş yavaş yıkılmıştır⁴⁷⁹.

⁴⁷³ Baratollo, s. 86, pl.29-30.

⁴⁷⁴ Burrell, (Neokoroi), s. 46.

⁴⁷⁵ Boatwright, s. 159.

⁴⁷⁶ Burrell, (Neokoroi) s. 46.

⁴⁷⁷ Charles Texier, Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, I. cilt, Çeviri: Ali Suat, Ankara, 2002, s. 142.

⁴⁷⁸ Texier, s. 142.

⁴⁷⁹ Burrell, (Neokoroi) s. 46.

Prokesch'den yaklaşık 100 yıl sonra bölgede ara tırma yapan Walter de yivli bir sütun tamburundan başka hiçbir arkeolojik veriye ulaşmamıştır⁴⁸⁰.

Bölge genelinde en kapsamlı ilk tarihsel-arkeolojik çalışmayı yapan Cecil John Cadoux'un, "Ancient Smyrna" adlı çalışması Roma dönemi Smyrnası için temel kaynak niteliindedir. Fakat Cadoux, yapıyı Zeus Akraios-Hadrianus Tapınağı olarak adlandırırken Philostratos, "Sofistlerin Hayatı" adlı eserinde Akraios sıfatına değinmez⁴⁸¹. Bilindiği gibi Zeus-Akraios'a adanmış ilk tapınak Vespasianus dönemindedir⁴⁸² (M.S. 79-80). Philostratos'un da yeni kurulan bu tapınağına değinirken yeniden inşaatın ya da bir restorasyondan bahsetmemiş olması, bu tapınağın başka bir yüksek noktada yeni bir tapınak olabileceği konusunda soruları yaratmaktadır⁴⁸³. Fakat tapınağına ait herhangi bir arkeolojik verinin olmayışı bu soruları cevapsız bırakmaktadır. Hadrianus burada da, diğer *neokoros* tapınaklarında olduğu gibi Zeusu asimile ederek, beraber tapınılan yerel bir kültür yaratmıştır⁴⁸⁴.

De irmentepe'de insan boyutlarında ele geçmi Zeus heykeli bölgede ele geçmi en önemli plastik eserdir (ek. 22). Pergamon'da bulunmuş Zeus heykeliyle çok benzeyen bu heykel, bugün Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Heykel De irmentepe'deki Zeus kültürünü doğulayan yegâne kanıt olması bakımından çok önemlidir.

Daha öncede değinildiği gibi Philostratos'un "Sofistlerin Hayatı" adlı eserinde ilk kez bu tapıngaktan ve onun Mimas'la (Karaburun) yarışabilecek büyüklükte olduğundan bahsedilmektedir⁴⁸⁵. Bununla beraber Smyrna'da bulunmuş, Hadrianus'a sükranların sunulduğu bir yazıtta, imparator'un yardımcılarıyla inşa edilmiş binaların içinde, Zeus Akraios (Yükseklerde Oturan Zeus) Tapınağı'ndan da

⁴⁸⁰ Burrell, (Neokoroi) s. 46.

⁴⁸¹ Cadoux, ss. 332-339.

⁴⁸² Burrell, (Neokoroi) s. 45.

⁴⁸³ Burrell, (Neokoroi) s. 45.

⁴⁸⁴ Boatwright, s. 160.

⁴⁸⁵ Philostratos, s. 531.

bahsedilmektedir⁴⁸⁶. Bu tapınakla beraber Smyrnalılar, Hadrianus'dan ikinci *neokorosluk* unvanını da almayı ba armı lardır⁴⁸⁷. Smyrna halkı bu unvanı övünçle uzun yıllar kullanmı tır.

Smyrna Agorası'nda kazı yapmı olan Rudolf Naumann ve Selahattin Kantar bölge topografyasından bahsederken Zeus Akraios Tapına ı'nın yeri konusunda topografik saptamalarda bulunmu lardır⁴⁸⁸.

Ayrıca Aristides, Smyrna'nın güzelliklerinden bahsederken do uya do ru giden bir tepeden ba ka bir tepeye ya da bir tapınaktan di er tapına a ba lanan ta dö eli bir yoldan bahsetmektedir⁴⁸⁹. Aristides'in de indi i, antikça da altın yol ($\chi\rho\upsilon\sigma\eta\ \acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\varsigma$) olarak adlandırılan bu ta dö eme, olasılıkla batıda bulunan ve Zeus Akraios-Hadrianus Tapına ı'nın üzerinde bulundu u De irmentepe'den Devlet Agorası'na giden yol olmalıdır⁴⁹⁰. Bugün bu yola ait kalıntılar, Ö retmen Evi'nin hemen önünden geçen ana caddenin sa nda izlenebilmektedir.

Bu yol aksı takip edilip biraz batıya kayıldı nda bugün apartmanların ve bir caminin oldu u alana çıkılmaktadır. Olasılıkla Zeus Akraios-Hadrianus Tapına ı da bugün varyant üzerindeki Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun hemen arkasındaki ada üzerinde yer almı olmalıydı (ek. 23).

Naumann ve Kantar, (1932–41) De irmentepe üzerinde bir tapına ın kendi dönemleri içerisinde belirlenemedi inden bahsederken,⁴⁹¹ tapına ı Storari ve Saad'ın planlarına da dayanarak Smyrna planı içerisinde göstermektedirler. Bu planlarda tapına ın, peripteral bir yapıda do u-batı do rultusunda ve bir temenos içerisinde oldu u izlenmektedir. Fakat 17. yüzyıla ait zmir gravürlerine bakıldı nda, De irmentepe üzerinde yel de irmenleri dı nda bir kalıntı gözlenmemektedir(ek. 24). Anla ıldı ı gibi epigrafik veriler aracılı ıyla yakla ık olarak yeri bilinen

⁴⁸⁶ *IGR IV* 1431.

⁴⁸⁷ *IK 24, IvS* 594.

⁴⁸⁸ Rudolf Naumann & Selahattin Kantar, *Die Agora von Smyrna, Istanbul Forschungen XVII*, 1950, ss. 70-75.

⁴⁸⁹ Kantar, (Smyrna) ss. 70–75.

⁴⁹⁰ Kantar, (Smyrna) ss. 70–75.

⁴⁹¹ Kantar, (Smyrna) ss. 70–75.

tapınakla ilgili kili bugün hiçbir arkeolojik veriye ulaşamamaktadır. 2. yüzyılla başlayıp 3. yüzyıl içinde yoğun olarak Smyrna'da karımıza çıkan Zeus Akraios sikkeleri, bu tapınağın ve kültürün varlığını doğrulayan diğer bir arkeolojik kanıt niteliindedir⁴⁹². Fakat bu sikkelerde de tapınağın görüntüsü bulunmamaktadır. Smyrna'daki Zeus Akraios-Hadrianus kültürünü kanıtlayan diğer bir sikk grubu, bir yüzünde Olympia Zeus heykeli tarzında oturur Zeus Akraios, diğer yüzünde ise Hadrianus portresinin yer aldığı Smyrna sikkeleridir⁴⁹³ (ek. 25).

Smyrna'da ikinci *neokoroslu* un Hadrianus'un doğum günü olan 24 Ocak 124 yılında, ya da Asia'da Augustus'un doğum günü olan ve yeni yılın da başı sayılan 23 Eylül 124'de verildiği düşünülmektedir⁴⁹⁴. İkinci *Neokoroslu* u vurgulayan sikkelerde, ön yüzde podyumlu 6 sütunlu heksastylos tarzında ionik bir tapınak betimlenmektedir⁴⁹⁵ (ek. 26). Bu tapınak olasılıkla Hadrianus döneminde yaptırılan Deirmentepe'deki Zeus-Akraios *neokoros* tapınağı olabilir.

19. yüzyıl seyyahlarının bahsettikleri korinth tarzındaki tapınağın ise Smyrna'da 178 yılındaki depremle büyük hasar gören ve Marcus Aurelius tarafından yenilenen, Hadrianus sonrasına ait bir tapınak olduğu akla gelmektedir. Fakat bu tapınağında Deirmentepe'de yer alan tapınak olup olmadığı belli değildir.

Ünlü hatip Aelius Aristides imparatora bir mektup yazarak depremin Smyrna'da yarattığı yıkımdan ve gerekli yardımların acilen yapılması zorunluluğundan bahsetmiştir⁴⁹⁶. İmparator tarafından yardımlar gönderilerek kent tekrar inşa edilmiş ve birçok yapı ayağa kaldırılmıştır. Bugünkü İzmir Devlet Agorası'nın büyük bölümü bu dönemde onarılmıştır. Olasılıkla Zeus Akraios Tapınağı'nda bu dönem içinde yeniden inşa edilmesi olmalıdır.

⁴⁹² Dietrich O. A. Klose, **Die Münzprägung Von Smyrna In Der Römischen Kaiserzeit**, Berlin, 1987. s. 21.

⁴⁹³ Klose, s. 16, tafel.34.

⁴⁹⁴ Klose, s. 21.

⁴⁹⁵ Klose, s. 21, tafel.33.

⁴⁹⁶ *Philostratos* 582-583.

Sonuç olarak Smyrna Zeus Akraios-Hadrianus tapına ı da di er 3 büyük *neokoros* tapına ının (Ephesos, Kyzikos, Tarsos) akıbeti gibi tamamen ya malanmı tır. Özellikle modern kentin üzerine kurulması nedeniyle de bugün hiç bir kalıntısına ula ılamamı tır. Bu nedenle epigrafik veriler ve eski seyyahların planları aracılı ıyla sadece yeri tahmin edilen tapına ın mimari ve plastik yapısıyla ilgili ayrıntılı bir yorum yapmak mümkün görünmemektedir. Yazıtlar aracılı ıyla bildi imiz Hadrianus dönemi tapına ı, özellikle Prokesch tarafında bahsedilen verileri do ru sayarsak, ön cephesi 10 sütunlu (dekastylos) korinth düzeninde ve ayrıca bir sütun tamburu 1,8 m çapındadır. Bundan da tapına ın gerçekten büyük ölçülerde oldu u sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu verilerle beraber Anadolu’da Hadrianus dönemine tarihlendirilen di er neokoros tapınaklarına baktı ımızda, Zeus Akraios Hadrianus Tapına ı da pseudodipteros planlı, ön cephesi sekiz sütunlu bir korinth tapına ı olarak dü ünülmelidir.

4.3. EPHEOSOS OLYMP E ON HADR ANUS TAPINA I

Mimari Özellikler

Tapınakla ilgili ilk bilgiyi, antik yazar Pausanias’dan (7.2.9) edinmekteyiz.⁴⁹⁷ Pausanias, Androklos’un mezarına giden yolu tarif ederken Olympieion’dan bahsetmektedir⁴⁹⁸ (ek. 27).

*“Ephesoslular onun bedenini ta ıyıp kendi topraklarında yaktılar, bugün mezarının oldu u yer (Artemision) kutsal alandan **Olympieion**’a oradan da Magnesia kapısına do ru giden yol üzerindedir. Mezarının üzerinde silahlı bir erkek heykeli bulunmaktadır⁴⁹⁹.”*

1886 yılında bölgedeki ünlü Artemis Tapına ı’nı bulmak amacıyla ilk kapsamlı ara tırmayı yapan Wood, tiyatro yakınında ke fetti i yazıt üzerinde bu

⁴⁹⁷ Pausanias 7.2.9.

⁴⁹⁸ Helmut Engelman, Das Grab Des Androklos und Ein Olympieion; (Pausanias 7. 2. 9), *ZPE* 112, Bonn, 1996, ss. 131-133.

⁴⁹⁹ Pausanias 7.2.9

yolla ilgili bilgiye ulaşma, fakat Olympieion ile ilgili bir veriye rastlamamıştır⁵⁰⁰. Bu yolla ilgili tartışmalar bugün hâlâ devam etmektedir⁵⁰¹. Olympieion Karwiese tarafından 80'li yıllarda keşfedilmiş, 90'lı yılların başında da kazısı tamlanmıştır⁵⁰²(ek. 28). Bu tapınak Pausanias'ında bahsettiği Ephesos'daki ikinci *neokoros* tapınağı olan Olympieion'dur⁵⁰³.

Ephesos'daki Zeus kültü (Ζεὺς Πατρώιος) .Ö. 5. yüzyıldan beri bilinmektedir⁵⁰⁴. Bu kültün, Roma döneminde canlanması Domitianus'un yönetiminde olduğu yıllara denk gelmektedir⁵⁰⁵. Onun dönemiyle beraber, Ephesos'da basılan sikkelerde, Ζεὺς Ὀλύμπιος sıfatı karımıza çıkmaktadır⁵⁰⁶. Ephesos'da Domitianus döneminden beri basılan sikkelerde Smyrna'dakilerde olduğu gibi oturur formda Olympia Zeus heykeli bulunmaktadır. Ayrıca bu döneme ait sikkelerde, ön yüzde Hadrianus portresi arka yüzde ise iki sütunlu iki tapınak betimlemesi ve ΑΔΡΙ[ΑΝΟΣ] ΚΑΙΣΑΡ ΟΛΥΜΠΙΟΣ,[ΕΦΕΣΙΩΝ] ΔΙΟ [ΝΕ]ΩΚΟΡΩΝ lejantları bulunmaktadır⁵⁰⁷.

128/129 yılında, Hadrianus'un Olymposlu sıfatını alması ve Ephesos'a ikinci kez gelişiyle birlikte Zeus kültü kent için farklı bir yapıya büründüğünü anlamaktadır. Smyralıların 124 yılında ikinci *neokoros*luğu almaları üzerine Ephesoslular da aynı unvanı almak için imparator ve senato nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Hadrianus, yeni bir *neokoros* kültünün Ephesos'da kurulmasına izin vermiştir. 129 sonrasında da ikinci *neokoros*luk (δῖος νεοκόρος) ifadesi diğer kentlerde olduğu gibi Ephesosluların da en ünlü unvanlarından biri olmuştur.

⁵⁰⁰ C.P Jones, The Olympieion and the Hadrianeion at Ephesos, **JHS Vol.113**, 1993, s. 150.

⁵⁰¹ Scherrer, (Olympieion) ss. 137–144; Jones, (Olympieion) ss. 149–152.; Engelman (Olympieion) s.131-133.

⁵⁰² Karwiese, (Artemis) ss. 102-105.

⁵⁰³ Engelman, (Grab) ss. 132-133.

⁵⁰⁴ Scherrer, (Olympieion) s. 138; Jones, (Olympieion) s. 150.

⁵⁰⁵ Jones, (Olympieion) s. 150; Hem Olympia oyunları hem de Olympieion Ephesos'da Domitianus tarafından kurulmuştur.

⁵⁰⁶ **BMC, onia, 75 no: 215; SNG, onia-Ephesos, no: 391.**

⁵⁰⁷ Burrell, (Neokoroi) s. 69.

Ephesos'da ilk defa, ikinci *neokoroslu* un bahsi 132/133 yıllarına tarihlendirilen bir yazıtta karımıza çıkmaktadır⁵⁰⁸.

Kültürün Ephesos'da kurulmasıyla beraber Domitianus döneminden beri kutlanan Olympia oyunlarından farklı olarak, *Hadrianeia* oyunları kutlanmaya başlanmıştır⁵⁰⁹. Smyrna'da olduğu gibi Ephesos'da da *neokoros* kültürünün ayrıntılı olarak nasıl yapıldığı bilinmemektedir. Tapınağın içinde Zeus Olympos heykeliyle beraber Atina'daki Olympeion'da olduğu gibi, bir Hadrianus heykelinin olup olmadığı da kesin değildir.

İkinci *neokoros* tapınağı ilk olarak Kuretler Caddesi'ndeki Hadrianus ve Artemis'e adanan tapınak olarak düşünülmüştü de daha sonraları Karwiese'nin çalışmalarıyla bu tapınağın liman hamamının kuzey doğusunda kalan alanda olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda yapılan kazılar sonucunda tapınağa ait bazı mimari parçalar ve tapınağın temelleri gün yüzüne çıkarılmıştır.

Ephesos'a ikinci *neokoroslu* un verilmesiyle birlikte yazıtlardan iki tapınağın başrahibinin *Tiberius Claudius Piso Diophantos* olduğu bilinmektedir. Ayrıca Diophantos, kentte ve koinon asia birliğini içinde avukat olarak da görev yapmaktaydı⁵¹⁰. Hem Diophantos'un başrahip olarak atanması hem de tapınağın tamamlanması 134/135 yıllarından sonra ya da 138'den önce olduğu önerilmektedir⁵¹¹. Smyrna'daki tapınakta olduğu gibi, burada da görevli olan *Hymnodoslar* yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir⁵¹². Ayrıca Ephesos'dan ele geçen yazıtlardan anlaşıldığı üzere, Hadrianus'a Olymposlu sıfatının yanında Pergamon'da olduğu gibi, Θεός Ἀδριανός, yani tanrı Hadrianus olarak da tapınılmaktaydı⁵¹³.

⁵⁰⁸ Karwiese, (Artemis) s. 103; Magie, s.1480; Ayrıca Atina'daki Olympeion tapınağına Ephesoslular tarafından sunulan Hadrianus heykelinin altında da ikinci neokoros Ephesos ehri ibaresi bulunmaktadır. ; **IG II**, 3297;

ἡ μητρόπολις [πρώτη καὶ μεγίστη] τῆς Ἀσίας καὶ δις νεοκόρος Ἐφεσίων πόλις. . .

⁵⁰⁹ Karwiese, (Mary) s. 314; Lehner, ss. 198-205; *Pausanias*, 7.2.9.

⁵¹⁰ Burrell, (Neokoroi) s. 67.

⁵¹¹ Burrell, (Neokoroi) s. 67.

⁵¹² **IK 24**, *IvE* 921 ve 742.

⁵¹³ Engelman, (Grab) ss. 132-133

İlk çalı malarda Karwiese, tapına ın dipteros planlı, 12X21 düzeninde ön ve arkaya eklenenlerle toplam 104 sütunlu olabilece ini önermi tir⁵¹⁴. Daha sonra o, tapına ı pseudodipteros planlı olarak kısa kenarında 9, uzun kenarda ise 15 sütunlu olarak tanımlamı tir⁵¹⁵. Burrell ise tapına ın Magnesia Artemis Leukophryene Tapına ı'nın peristasisinden biraz daha büyük oldu unu, fakat dekastylos yapısını da geçemeyece ini vurgulamı tir⁵¹⁶. Karwiese 12X21 sütunlu dipteros ya da pseudodipteros tarzındaki tapına ın peristasisinin 33 m geni li inde, 60 m uzunlu unda, oldu unu belirtmi tir⁵¹⁷. Tapınaktan ele geçen ba lıklardan da anla ıldı ı gibi yapı korinth düzenindeydi⁵¹⁸(ek. 29).

Tapınak dört yönden portikolarla çevrelenmi geni açık bir alana sahipti (350X225 m). Yakla ık 79 bin metrekarelik alan tapına ın in aası için ne denli büyük bir arazinin kullanıldı ını göstermektedir. Bugün tapına ın portikolarından sadece güneyde olanı tam anlamıyla kazılmı tir. Portiko üzerine yapılan çalı malarda, burasının Hadrianus'dan sonra iki ni li apsidal yapıda kült aktiviteleri için ayrılma bir yere dönü türüldü ü anla ılmı tir⁵¹⁹. Karwiese bu alanın üçüncü *neokoroslu* un Caracalla ve Geta (.S. 211) dönemlerinde kente verilmesiyle birlikte yeni kült için yapıldı ını öne sürmektedir⁵²⁰. Macrinus'dan (.S. 217–218) sonra *neokorosluk* ifadesinin artık Ephesos'da kullanılmadı ı eldeki sikkelerden anla ılmaktadır⁵²¹. Tapına ın cellasının 9 m geni li inde oldu unun anla ılmasına kar ın, kapısı hâlâ tespit edilememi tir⁵²². Tapına ın peristasisinin ve naosunun kaplandı ı mermer plakalar tahribata u ramı olsalar da bugün hala gözlenebilmektedir (ek. 30).

Tapınak büyük oranda ya malandı ı için planıyla ilgili kesin bir öneri getirmek güçtür. Muhtemelen bu tapınak da, Kyzikos ve Smyrna gibi pseudodipteros planlı olmalıdır. Ephesos'a ait son çizilen planlarda da tapınak, pseudodipteros planlı

⁵¹⁴ Karwiese, (Artemis) s. 103.

⁵¹⁵ Burrell, (Neokoroi) s. 68.

⁵¹⁶ Burrell, (Neokoroi) s. 68.

⁵¹⁷ Karwiese, (Mary) s. 313.

⁵¹⁸ Burrell, (Neokoroi) s. 68.

⁵¹⁹ Karwiese, (Mary) s. 314.

⁵²⁰ Karwiese, (Mary) s. 314.

⁵²¹ Karwiese, (Mary) s. 315.

⁵²² Burrell, (Neokoroi) s. 68.

ve güney–kuzey do rultusunda yerle tirilmektedir. Tapınak kentteki di er tapınaklarla kar ıla tırıldı ında, 7 harikadan biri olan Artemis Tapına ı’ndan daha küçüktü. Fakat yapının temenos sınırlarıyla (350X225 m) beraber kapladı ı alan, Artemis Tapına ı’yla boy ölçü ebilecek büyüklüktedir.

Tapına ın temelleri, Roma döneminine ait bir özellik olarak *opus caementicium* kullanılarak in a edilmi tir (ek. 31). Bu yo un harç ve moloz dolgu, devasa büyüklükteki tapına ın ta ınmasında en önemli unsur olarak kar ımıza çıkmaktadır. Olympieion’nun limana olan yakınlı ı, oynak ve sıvıla an bir zemine kar ı, *opus caementiciumun* burada en iyi çözüm olarak kullanıldı ını göstermektedir⁵²³. Ayrıca Karwiese’nin yaptı ı restitüsyon çiziminde de görüldü ü gibi, tapına ın altında ta ıyııcı 5 tonoz bulunmaktadır⁵²⁴ (ek. 32). Bu büyük dehlizler de *opus caementicium* ile in a edilmi tir. Ortada ve yanlarda, aynı boyutlarda birer küçük; en dı kenarlarda ise daha büyük ta kemerli dehlizler, tapına ın altında sütunları ta ıyan tonozlardır⁵²⁵.

Karwiese’nin tapına ın cephesine ait yeniden kurma denemesinde, tapınak 12 sütunlu ve dipteros plan stiline göre tasarlanmı tır⁵²⁶. Fakat daha sonraki planlarda tapınak pseudodipteros planında gösterilmektedir. Anadolu’daki tapınaklarda önde 12 sütun sayısına eri mi bu büyüklükte bir tapınak bilinmedi inden tapınak tarafımızdan 8 ya da 10 sütunlu, daha çok da 8 sütunlu bir ön cepheye sahip olarak de erlendirilmektedir. Tapına ın özellikle 5. yüzyıl içinde büyük oranda ya ma ve yıkıma u raması, planı ve cephe yapısı hakkında ayrıntılı sonuçlara varmamızı engellemektedir. Bugün yapının bulundu u alanda, temel kalıntıları, sütun tamburları, sütun ba lıkları ve sima blo u kalıntıları gözlenebilmektedir.

⁵²³ Alandaki jeolojik ara tırmalar ve bölgenin denizsel yapısı için bkz. Kraft J.C.-Brückner H.-Kayan . : The sea under the city of ancient Ephesos, Brandt B.-Gassner V-Ladstätter (Hrgs.): **Synergia. Festschrift für F. Krinzinger Band 1**, Wien, 2005, ss. 152-154.

⁵²⁴ Stefan Karwiese, Olympieion, **EPHESOS 100 Jahre Österreichische Forschungen**, Wien, 1995, ss. 114-115.

⁵²⁵ Benzer *Opus Caementicium* temel yapıları için bkz. Kyzikos, Tarsos tapınakları.

⁵²⁶ Karwiese, (100 Jahre) ss. 114-115.

Mimari Dekorasyon

Tapınakta ele geçen plastik unsurlar içerisinde en çok dikkati çekenler iki korni blo u, friz, korinth tarzı sütun başlıkları ve tambur parçalarıdır. Bunun dışında irili ufaklı küçük parçalar da ele geçmiştir. Olympieion'a ait bazı parçalar, güney portik üzerine kurulan Meryem Kilise'nin in aasında kullanılmıştır. Tapına ın mermerleri ise Kyzikos, Tarsos ve Phokaia tapınaklarında olduğu gibi *Prokonnessos* mermerindedir.

Korni

Kazılardan ele geçen en önemli parçalar iki adet korni blo udur (ek. 33). Büyüklük ve stilistik olarak Hadrianus dönemi özellikleri ta ımaktadırlar. Özellikle simanın hemen altında doldurma motifi olarak kullanılan dalga motiflerinin ça da larını, Pergamon ve Ephesos Tholos Yapıları (ek. 110-111) ve Laodikeia ad Lycum'daki hamam korni leri (ek. 188) üzerinde görmek mümkündür. Bununla beraber Ephesos'da benzer bir süslemeyi, belli bir yapı evresi Hadrianus dönemine tarihlendirilen Serapeion⁵²⁷ Tapına ı'nın korni lerinde de görmek mümkündür⁵²⁸. Korni e ait olan lotus-palmet (anthemion) bezemeleri, Kyzikos Hadrianus Tapına ı'nın bezemeleriyle benzerlik göstermektedir (ek. 16).

Friz

Ele geçen di er mimari bezemeler ise frize ait parçalardır. Friz blo unun içi, Hadrianus dönemine ait frizlerde ve başlıklarda gördü ümüz flüt bezemesiyle süslenmiştir⁵²⁹ (ek. 34). Friz bezemelerinin hemen üzerinde ise inci-boncuk dizisi ve on kymationu dizisi bulunmaktadır. on kymationu'nda, yumurtaların derin kanallar içerisinde sıkı tırılmadan verilmiş serbest yapısı, tipik Hadrianus dönemi özelli i olarak kar ımıza çıkmaktadır.

⁵²⁷ Scherrer, (Serapeion) ss. 109-138.

⁵²⁸ Srtocka,(Architecture) s. 305, tafel.46-5, 47-1.

⁵²⁹ Vandeput, s. 78.

Sütun Ba lıkları ve Tambur Parçaları

Sütun ba lıkları, tamburları ve bunlara ait parçalar kazıdan ele geçmi di er plastik mimari elemanlardır. Özellikle korinth tarzı sütun ba lıklarında derin kanallı akanthus yaprakları, yaprak kıvrımlarının simetrik, keskin barok yapısı, ile yaprakların göz oyu u tarzındaki kanalları, Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadır⁵³⁰(ek. 29). Benzer akanthus yapraklı korinth ve kompozit ba lıkları, Ephesos Hadrianus Kapısı ve Kuretler Caddesi'ndeki Hadrianus tapınaklarında da görmek mümkündür. Strocka tapına ın sütun ba lı ı çapının yaklaşık olarak 1.7 m olduğunu bildirmektedir⁵³¹. Fakat bu ba lıkla ba lantılı sütun tamburlarının genişli i hakkında bir yorumda bulunmamı tır.

⁵³⁰ Heilmeyer, s. 165–168.

⁵³¹ Strocka, (Architektur) s. 301.

4.4. TARSOS HADR ANUS TAPINA I (DONUKTA)

Mimari Özellikler

Tapınak, 18. yüzyıl ba ndan beri birçok kez batılı ara tırmacılar tarafından ziyaret edilmi ve tapınak ile ilgili farklı görü ler öne sürülmü tür.⁵³² Ara tırmacılar burasının Iulianus'un anıt mezarı ya da Strabon'da bahsi geçen Sardanapal Mezarı olarak yorumlamak istemi lerdir⁵³³ (ek. 35-36). Yapı hakkında ilk kapsamlı kazı ve ara tırma çalı maları Nezahat Baydur ve ekibi tarafından gerçekte tirilmi tir⁵³⁴. Tapınakta Baydur ve ekibi, özellikle .Ö. 3. yüzyıldan ba layıp 2. yüzyıl içlerine kadar devam eden seramik bulgularına ula mı lardır⁵³⁵. Fakat mimari verilerin analizi dikkate alındı nda, tapına ın en erken döneminin Hadrianus dönemi oldu u anla ılmı tır⁵³⁶.

Yapıyla ilgili di er önemli bir veri kayna ı da sikkelerdir. Özellikle Antinous'un ölümünden sonra bölgede basılan sikkelerde, ön yüzde "Antinous" büstü ile beraber *neokoros* sıfatı yer alırken, arka yüzde ise dört sütunlu bir korinth tapına ı betimlenmektedir⁵³⁷. Ayrıca ikinci bir sikke tipinde ise on sütunlu tapınakla beraber Hadrianus'un sıfatları vurgulanmı tır⁵³⁸. Ancak bu kez bu sıfatlar içerisinde *neokoros* unvanı yer almamaktadır. Olasılıkla Nezahat Baydur tarafından belirtilen "dekastylos" (10 sütunlu ön cephe) tapınak, ilk neokorlu un verildi i tapınak olmalıdır⁵³⁹ (ek. 37). Özellikle bu tapına ın, Kilikia eyaletinin merkezi Tarsos'da bulunan imparatorluk ortak tapına ı oldu u, ikinci sikke tipinde betimlenen

⁵³² Baydur & Seçkin, s. 1.

⁵³³ Baydur & Seçkin, s. 1.

⁵³⁴ Baydur & Seçkin, (Donukta)

⁵³⁵ Baydur & Seçkin, s. 57.

⁵³⁶ Baydur & Seçkin, s. 55.

⁵³⁷ Burrell, (Neokoroi) s. 212; ön: ANTINOOC HPQC arka: **ΑΔΡΙΑ ΤΑΡΚΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟ ΝΕΟΚΟΡΟΥ ΝΕΩ ΙΑΚΧΩ**, ayrıca ilk neokoroslu un verili iyle ilgili bkz: Price,(ktidar) s. 448.

⁵³⁸ Burrell, (Neokoroi), s. 212; ΑΥΤΚΑΙ ΘΕΤΡΑΠΙΡΥΙ ΘΕΝΕΡΥΙΤΡΑΙΑ ΑΔΡΙΑΝΟCCE ΠΠΠ arka: ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΤΑΡCΕΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩCΚΟΙΝΟCΚΙΑΙΚΙΑC

⁵³⁹ Baydur & Seçkin, s. 34, fig.27.

(ὁ) κοινὸς (ναός) κιλίκιας cümlesinden anlaşılmaktadır⁵⁴⁰. Sikke üzerinde yer alan ΠΠ (pater patriae=vatanın babası) ünvanını da Hadrianus'un 128 yılından önce almış olması, tapınağın bu tarihten önceki varlığını destekleyen diğer bir kanıttır⁵⁴¹. Hem "Hadrianea Olympia" bayramlarının Tarsos'da kutlanmaya başlanması hem de tapınağın bayramlarla da olan bağlantısından dolayı yapının en azından 130 yıllarında varlığını göstermektedir. Ayrıca sikke verileriyle de bu tarihlendirme doğrulanmaktadır⁵⁴².

Yapının temeli diğer Kyzikos ve Ephesos neokoros tapınaklarında olduğu gibi *opus caementicium*, yani Roma betonuyla oluşturulmuş kemer tonoz yapısıyla inşa edilmiştir⁵⁴³ (ek. 38). Baydur tarafından belirtilen planda tapınak 50,70X106,80 m ölçülerinde, 10X21 sütunlu, peripteros tarzında, kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir Korinth Tapınağıdır⁵⁴⁴. Bu görüşe karşın Dinsmoor'un tapınakla ilgili pseudodipteros plan önerisi Kyzikos ve Ephesos tapınaklarının da büyük bir olasılıkla pseudodipteros plan tarzında olması nedenleriyle bu tapınağın da pseudodipteral planlı olmasının daha doğru olduğunu göstermektedir⁵⁴⁵. Baydur, tapınağı Didyma Apollon Tapınağıyla karşılaştırarak elde edilen oranların birbirine çok yakın olduklarını vurgulamıştır⁵⁴⁶. Hadrianus döneminde ilk kez inşa edilen yapının, 4. yüzyılda bölgenin genelini etkileyen bir depremle tahrip olduğu düşünülmektedir⁵⁴⁷.

Yapının mimari elemanlarının büyük bir bölümü deprem ve yağmalanmayla yok olmuştur. Yine de mimari durum hakkında fikir verebilecek az sayıda parça,

⁵⁴⁰ Burrell, (Neokoroi), s. 213; Ruprecht, Ziegler, Zur Einrichtung des kilikischen Koinon. Ein Datierungsversuch, **Asia Minor Studien Band 16**, 1995, taf.23,4, Hadrianus Dönemi sikkesindeki 10 sütunlu ön cephe.

⁵⁴¹ Burrell, (Neokoroi) s. 213.

⁵⁴² Birley, s. 260.

⁵⁴³ Baydur & Seçkin, s. 13; Baydur ve Seçkin Anadolu'da bu tipte Roma betonu kullanılarak yapılmış başka bir tapınağın olmadığını Stierlingi (Kleinasiatiches Griechenland, s.192,1986) kaynak göstererek vurgulamaktadırlar. Fakat Ephesos ve Kyzikos'daki Hadrianus neokoros tapınakları da bu teknikle yapılan diğer tapınaklardı.

⁵⁴⁴ Burrell, (Neokoroi) s. 33; Dinsmoor, s. 283, yapının 10X21 sütunlu bir pseudodipteros planlı olduğunu vurgulamaktadır.

⁵⁴⁵ Mükerrrem Usman Anabolu, **Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları**, İstanbul, 1970, s. 27; Dinsmoor, s. 283.

⁵⁴⁶ Baydur & Seçkin, s. 35: bkz. iki tapınağın oranlarının karşılaştırıldığı tablo.

⁵⁴⁷ Baydur & Seçkin, s. 13.

kazılarda ele geçmiştir. Bunlardan en önemlileri sütun başlıklarına ait parçalardır. Ele geçen *akanthus* yapraklarından parçalar, tapınağın korinth tarzında olduğunu göstermektedir (ek. 39). Yapılan kazı çalışmaları arasında ele geçen yivli bir tambur parçasından sütun yarıçapının da yaklaşık 105 cm olduğu hesaplanmıştır⁵⁴⁸.

Kazıda mimariye ait ele geçen diğer bir parça grubu da mermer ve pimi topraktan yapılmış çatı kiremitleridir. Özellikle alttaki stroter bloklarının pimi toprak, üsteki kalipter bloklarının ise mermer olması ilgi çekicidir. Fakat bu önelerin Commodus'a mı yoksa Hadrianus dönemine ait olan çatı parçaları mı olduklarını söylemek güçtür. Ayrıca çatı malzemesine ait parçaların azlığı ayrıntılı bir yorumda bulunulmasını güçle tirmektedir. Baydur'un yaptığı kazılar sonrasında tapınakta iki yapım evresinin bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁴⁹. Baydur, ilk evrenin Hadrianus ikinci evrenin ise Commodus dönemine denk geldiğini vurgulamıştır.

Bununla beraber kazı ekibinin açtığı birçok açmada mermer kaplama (pilaster) parçalarının ele geçmesi, tapınağın tamamen mermerle örtülü olduğunu sonucunu idaret etmektedir. Ayrıca tapınağın tabanını kaplayan mermerlerin beyaz, sarı ve yeşil renkte oldukları, ölçülerinde ise bir standardın olmadığını anlaşılmıştır.

Yapıda ele geçen mimari unsurlar incelendiğinde, Güney Batı Anadolu'da karımıza çıkan *Prokonnessos* (Marmara adası) mermerinin, Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapıların genel bir özelliği olarak güneydeki en uç noktalara kadar ulaştığı görülmektedir⁵⁵⁰. Daha önce bu mermerlerin Kyzikos ve Ephesos'daki Hadrianus dönemine tarihlendirilen tapınaklarda kullanıldığını bahsedilmiştir.

Tapınak genel itibarıyla, bulunduğu bölgeyle de bağlantılı olarak, hem batılı hem de doğulu etkileri üzerinde barındırmaktaydı. Korinth tarzında oldukça büyük ölçekli yapısı, Batı Roma tapınak mimarisi ile Yunan mimarisinin karışımı olduğunu

⁵⁴⁸ Baydur & Seçkin, s. 36.

⁵⁴⁹ Baydur & Seçkin, s. 56; Winfried Held, *Überlegungen zur Rekonstruktion und Funktion eines Kolossaltemples, Olba XVI*, Mersin, 2008, s. 175.

⁵⁵⁰ Baydur & Seçkin s. 55: *Prokonnessos* mermerinin Pamphylia'da 2. yüzyıl başıyla yayılımı ve kentlerdeki büyük imar projelerinde kullanımı konusunda bkz; J.B. Ward-Perkins, *Roman Imperial Architecture*, London, 1994, s. 300.

kadar, Suriye etkisi de tapına ın hem mimari süslemelerinde hem de genelinde gözlenmektedir⁵⁵¹. Örne in tapına ın cellasında yer alan kült heykelinin kondu u adyton'un ölçüleri Suriye'deki tapınaklarla bezerlik göstermektedir⁵⁵².

Mimari Dekorasyon

Yapıda ele geçen az sayıdaki mimari plastik süsleme ö eleri, Hadrianus ve Commodus dönemlerine aittir. Parçaların azlı ı düzenli bir gruplamayı engellemketedir. Fakat bazı parçalar özelliklerinden dolayı tapına ın yapısı hakkında fikir vermektedirler.

Konsol ve on Kymation Bezemeleri

Hadrianus dönemine tarihlendirilen süsleme elemanları içerisinde en önemlilerinden biri konsollu korni blo udur⁵⁵³ (ek. 40). Özellikle on kymationu dizisi içinde derin oyulmu serbest duran yumurtalar Hadrianus döneminin tipik özelliklerini yansıtmaktadır⁵⁵⁴. Bununla beraber ba ka bir on kymationu dizisi de yumurtaların derin kanallar içine oyularak yerle tirilmelerinden dolayı Traianus-Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁵⁵⁵. Bu de erlendirmelerin yanısıra Jes, tapındaki bir ar itravin üstüne ait oldu u dü ünülen on kymationu ile astragala ait parçaları da 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirmektedir⁵⁵⁶.

Friz

Tapınakta Hadrianus döneminin mimari süsleme stiline bir özelli i olarak kar ımıza çıkan flüt bezemeleri, Tarsos Hadrianus Tapına ı'nda da görülmektedir⁵⁵⁷ (ek. 41). Fakat bu bezemelere ait sadece küçük bir parçanın ele geçmesi ayrıntılı

⁵⁵¹ Baydur & Seçkin, s. 55.

⁵⁵² Ward-Perkins, s. 305; Baydur & Seçkin, s. 55.

⁵⁵³ Baydur & Seçkin, s. 43.

⁵⁵⁴ Baydur & Seçkin, s. 43: onik kymation içinde serbest duran (sıkı ık olmayan) yumurta dizisinin Küçük Asia'nın Traianik -Hadrianik dönem özelliklerini yansıttı ını vurgulamaktadır.

⁵⁵⁵ Baydur & Seçkin, 45.

⁵⁵⁶ Baydur & Seçkin, 45.

⁵⁵⁷ Baydur & Seçkin, s. 48.

bir yorum yapmamızı engellemektedir. Bununla birlikte tapına ın mimari-plastik eserlerini çalı an Jes, bu bezemeleri 1. yüzyıl sonuna ya da 2. yüzyıl ortalarına tarihlemektedir⁵⁵⁸.

Lotus-Palmet (Anthemion)

Jes tarafından Geç Hadrianus dönemine tarihlendirilen di er bir süsleme elemanı ise Lotus-Palmet (anthemion) bezemeleridir⁵⁵⁹(ek. 42). Keskin hatlara sahip lotus-palmet bezemeleri simetrik bir ekilde derin oyularak zemine yerle tirilmilerdir. Özellikle Jes, buradaki bezeme tipinin benzerlerini Güney Anadolu'da Side, Perge gibi farklı ehirlerde görmenin mümkün oldu unu belirtmi tir. Ayrıca Tarsos'daki lotus-palmet süslerinin de Pamphylia etkisi ta ıdı nı vurgulamı tır⁵⁶⁰.

Akanthus

Tam bir sütun ba lı ının tapınaktan ele geçmemesi bir ansızlık olarak görülse de, fragmanlar halinde ele geçen akanthus yaprakları en azından sütun ba lıklarının korinth ya da kompozit olabilece ini göstermektedir (ek. 39). Akanthus yapraklarının derin kanallı yapısı ve yaprakların dı sırtlarının çok keskin bitmesi, yaprak süslemelerinin Hadrianus dönemine tarihlendirilmesi gerekti ini göstermektedir. Ayrıca yo un makkap kullanımının görüldü ü parçalarda Commodus dönemine tarihlendirilmektedir (ek. 43).

Yapının genelinde kar ımıza çıkan Batı ve Güney Batı Anadolu etkisi, tapınakta çalı an ustaların, Kilikya'nın batısından gelme olasılı nı kuvvetlendirmi tir⁵⁶¹. Jes, anthemion bezemelerinin i lenmesinde, sanatçıların Traianus-Hadrianus döneminde Prokonnessos'dan getirtilen mermerlerle bir i leme stili yarattıklarını vurgulamı tır⁵⁶².

⁵⁵⁸ Baydur & Seçkin, s. 48.

⁵⁵⁹ Baydur & Seçkin, ss. 49 -50.

⁵⁶⁰ Baydur & Seçkin, ss. 48 -50.

⁵⁶¹ Baydur & Seçkin, s. 55.

⁵⁶² Baydur & Seçkin, s. 55.

4.5. NİKAİA HADRIANUS (ROMA IULIUS CAESAR) TAPINAKI

Tapınakla ilgili günümüzde herhangi bir mimari ya da plastik veriye ulaşılamamıştır. Tapınağın imparator Augustus döneminde varlığı bilense de epigrafik veriler sayesinde ilk *neokoros* un Hadrianus döneminde verildiği anlaşılmaktadır⁵⁶³. Hadrianus 120 yılındaki büyük depremden sonra bölgenin imarı için çeşitli faaliyetlerde bulunurken daha önce varlığı bilinen ve imparatorlara adanmış olan tapınağın da ilk *neokorosluk* unvanını onun döneminde aldığı bilinmektedir. Hadrianus, 120 yılındaki büyük deprem sonra Kyzikos'daki Zeus-Hadrianus Tapınağı'nı yaptırırken, Nikaia'da ki bu tapınağı da onarttı⁵⁶⁴. Daha sonra Hadrianus'un Kuzeybatı Anadolu'da Nikopolis'e geçtiği düşünülmektedir⁵⁶⁵.

4.6. NİKOPOLİS HADRIANUS TAPINAKI

Hadrianus'un ziyaret ettiği ve yardımında bulunduğu şehirlerden biri de Nikopolis'dir⁵⁶⁶. Anadolu'da yazıtlar aracılığıyla saptanan *neokoros* sıfatını almış tapınaklardan birisi de Nikopolis Hadrianus Tapınağı'dır⁵⁶⁷. Hadrianus'un buraya 123–124 ya da 129–131 yıllarında geldiği düşünülmektedir⁵⁶⁸. Kentte kapsamlı bir arkeolojik araştırmaların yapılmaması tapınağın yeri hakkında herhangi bir mimari ya da plastik veriye ulaşmasını engellemektedir. Fakat bu tapınağın diğer *neokoros* tapınaklarına göre çok da büyük olabileceği düşünülmemelidir.

⁵⁶³ ahin, (Nikaia) s. 91.

⁵⁶⁴ ahin, (Nikaia) s. 91.

⁵⁶⁵ Burrell, (Neokoroi) s. 163.

⁵⁶⁶ Birly, s. 154.

⁵⁶⁷ Price, (Kıta) s. 435; Burrell, (Neokoroi) s. 234.

⁵⁶⁸ 'Αδριανῆς Νικοπό(λ)εως τῆς [-?– νε]ωκό(ρ)ου κα[ι] μη]τροπόλε[ως]

Magie, s. 622.

4.7. NEOKOROS TAPINAKLARINDAKİ MİMARİ VE MİMARİ DEKORATİF ÜNİTLERİN KARŞILAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İmparator Hadrianus ile birlikte Anadolu'da başlayan yeni mimarî çağına ilişkin en önemli eserleri "Neokoros Tapınakları"dır. Onun başta Zeus ile ilgili yapıları, bu yapıların Anadolu'da filizlenen Panhellenia düşüncesinin eserleri olarak inandırılması sağlamıştır. Anadolu'da Hadrianus dönemi öncesinde karımıza çıkan tapınakların metrik ölçüleriyle, neokoros tapınaklarının ölçüleri karşılaştırıldığında, dört büyük neokoros tapınağı Roma döneminde Anadolu'daki en büyük ölçülere ulaşmayı başaramamıştır, Hellenistik dönem ve öncesinde inşa edilmiş tapınaklarla boy ölçüdebilecek maddeler yapılarıdır. Ne yazık ki depremler ve yağmalanma nedeniyle, bu yapıların temelleri dışında günümüze fazla bir şey kalmamıştır. Ayrıca bu dönem hem mimari hem de plastik sanatlardaki özellikleriyle, Arkaik çağından itibaren başlayan parlak dönemin tekrar canlandırıldığı dönem olarak Roma tarihi içerisindeki yerini almıştır.

Mimari Karşılaştırma

Bu dört büyük tapınağı metrik olarak karşılaştırmamızda, Kyzikos 50.2 X 109.7 m, Smyrna 50X100 m, Ephesos 33X60 m, Tarsos 50,70X106,80 m ölçülerindedir. Ephesos örneğinde diğer üç tapınağın ölçülerinin birbirlerine çok yakın oldukları görülmektedir. Ephesos Tapınağı'ndaki metrik küçüklük, doldurulmuş limana tapınağın sırdırılma çabasıyla kaynaklanmalıdır. 2. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Ephesos'da bu büyüklükte bir yapıyı yerleştirecek baka bir nokta bulunmamaktaydı.

Ortalama 50X100 m ölçülerinde inşa edilen bu büyük tapınaklar, daha çok eski tapınaklarını anımsatır tarzdaydılar ve Roma'nın daha küçük ve iktisadi olan tapınaklarının dışında bir stili yansıtmaktaydılar. Belki de bu mimari tarz, ekonomik güçle desteklenmiş olarak Hadrianus'un geçmişiyle olan özleminin bir sonucuydu. Bu özellik göz önüne alındığında Roma döneminde Anadolu mimarisinin daha çok

Hellenistik gelenekle de bağlantılı oldu u anlamaktadır⁵⁶⁹. Bu genel durum Hadrianus'un birinci bölümde de bahsedilen *Panhellenia* anlayışıyla da örtü mektedir.

Bu tapınakların en önemli öncülerinden biri, Atina'da Hadrianus tarafından yaptırılan doğu batı doğrultulu dipteros planlı (41,15X107,90 m) Olympieion'dur⁵⁷⁰ (ek. 44). Fakat bu tapınak dipteros plan yapısı ile Anadolu'daki *neokoros* tapınaklardan ayrılmaktadır⁵⁷¹(ek. 45).

Ephesos'daki tapınak dışında, diğer 3 tapınağın ön cepheleri kuzeydoğuya da kuzey batıya bakmaktadır⁵⁷². Daha çok erken Yunan geleneğinde karşımıza çıkan doğu-batı uzantılı planlamanın bu tapınaklarda tam olarak uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Buradan da, Roma döneminde, Hellenistik gelenekle bağlantılı olan tapınaklarda eski unsurlarla yeni unsurların karıştırıldıkları anlaşılmıştır. Diğer bir yenilik olarak erken geleneğin ürünü olan opisthodomoslar bu tapınaklarda Roma etkisiyle çok nadir görülmektedirler.

Tapınakların temel yapısı ise dönemin bir mimari başarısı olarak *opus caementicium* tekniğinde ya da bununla bağlantılı yarı tonoz desteğiyle yapılmıştır. Bu teknik Kyzikos'da erken kemer sisteminin yeni bir mimari özellik olan beton tarz ile birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber *opus quadratum* ve *opus incertum* teknikleri Kyzikos'da taşıyıcı tonozların inşasında kullanılmı olan diğer taştırma teknikleridir⁵⁷³(ek. 7). Bu teknikte en önemli unsur görünmeyen içyapının Roma betonuyla doldurulmasıdır. Ephesos'da bu tarz taşıma, fonksiyon dışında dar alanın denize doğru genişletilmesi ve sınırlanan zeminin sağlamlaştırılmasında kullanılmıdır. Böylece Roma döneminde bu denli büyük tapınakların yapımında en önemli unsur, aslında tonlarca yükü taşıyan *opus caementicium* tekniğinde yapılmı olmalarıdır⁵⁷⁴.

⁵⁶⁹ Ward-Perkins, s. 305.

⁵⁷⁰ Dinsmoor, s. 280.

⁵⁷¹ Dinsmoor, s. 280.

⁵⁷² Bkz. tapınak planları(Tarsus, Smyrna, Kyzikos)

⁵⁷³ Barattolo, s. 100.

⁵⁷⁴ Anadolu, (Tapınaklar) ss. 45-47.

Tapınakların düzenleri ise di er Roma yapılarının genel stiline de ba lı olarak korinth tarzıdır⁵⁷⁵. Bu tapınaklar içerisinde Smyrna Tapına ı'nda bir korinth ba lı ı ele ge e de bunun Antoninler mi yoksa Hadrianus dönemine mi ait oldu u çok açık de ildir. Ayrıca Hadrianus dönemi Smyrna sikkelerinde kar ımıza çıkan onik sütun ba lı ı betimlemeleri tapına ın onik tarzda yapılmı olabilece ini de akla getirmektedir. Fakat di er Kyzikos, Ephesos ve Tarsos tapınaklarının korinth düzeninde yapıldıkları eldeki sütun ba lıklarına ait parçalardan anla ılmaktadır (ek. 14-29-39).

Plan açısından bu dört büyük tapına ı kesin olmasa da eldeki arkeolojik verilerden dolayı pseudodipteros planlı olarak yorumlamak gerekmektedir. Bu plan stili Hellenistik kökenli olsa da, Roma döneminde Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaya devam etmi tir⁵⁷⁶. Ayrıca bu tapınakların Hadrianus döneminde ekonomik olmaları nedeniyle de "pseudodipteros plan" tipinde yapıldıkları dü ünülmektedir.

Tapınakların pseudodipteros planla ba lantılı olarak uzun kenarlarında 15 ile 21, kısa kenarlarında ise 8 ile 10 arasında bir sütun diziliminden bahsetmek mümkündür. Eldeki sikke ve plan verileri aracılı ıyla bu tapınakların Oktastylos (8), tarzında bir ön cephe mimarisine sahip oldukları söylenebilir. Çok sütunlu bu ön cephe anlayı ı hem Hadrianus döneminin ihti amına, hem de eski gelene in tapınak stillerine uymaktadır.

Sütun aralıklarına baktı ımızda Kyzikos 4,2 m ve Tarsos 4,8-5,2 m ölçülerine sahiptir. Kyzikos Tapına ı'nın çizilen öneri planlarında kısa ve uzun kenar aralıklarının birbirine e ve bir sütun çapının iki katı iken, Tarsos Tapına ı'nda bu oranlamaya uyulmadı ı ve kısa ile uzun kenarlardaki açıklıkların birbirlerine denk olmadıkları anla ılmaktadır⁵⁷⁷. Özellikle Tarsos Tapına ı'ndaki plansal hesaplamalar ele geçen parçalar üzerinden yapıldı ı için sütun aralarının ölçümleri kesin de ildir. Benzer bir belirsizlik Ephesos Olympieion Tapına ı için de geçerlidir.

⁵⁷⁵ Anabolu, (Tapınaklar) ss. 95-99.

⁵⁷⁶ Anabolu, (Tapınaklar) s. 27.

⁵⁷⁷ Baydur&Seçkin, ss. 34-35.

Tapınakların sütun yükseklikleri ara tırmacılar tarafından hesaplanmı olsa da metrik olarak kesin bir sonuca varmak güçtür. Fakat en azından Kyzikos ve Tarsos'daki tapınakların (kaide ve başlıklar dâhil olarak) sütun yükseklikleri ortalama 20 m civarındadır. Buna karşın Ephesos Olympieion Tapına ı'nın sütun boyunun 13 m ? ölçüsüyle diğer iki örneğe nazaran daha kısa kaldığı anlaşılmaktadır. Diğer Smyrna Tapına ı'nın ön cephe uzunluğunu 50 m ve sütun çapını 1.8 m Kyzikos ve Tarsos tapınaklarıyla bir görürsek Smyrna Tapına ı sütunlarının da 17 m? civarı bir sütun uzunluğuna sahip olması muhtemeldir. Bu ölçülere paralel olarak Atina Olympieion Tapına ı 41,15 m'lik ön cephe uzunluğuna karşın sütun boyunun 17,37 m olduğunu anlaşılmaktadır⁵⁷⁸. Sonuç olarak kabaca bir hesaplamayla ön cephenin uzunluğuyla orantılı olarak sütun yüksekliklerinde de bir artıştan bahsetmek bu grekoromen tapınaklar için doğaldır.

Tapınlardan ele geçen sütun çaplarına baktığımızda Tarsos: 2.1 m, Kyzikos: 2.0 m, Smyrna: 1.8 m(?), Ephesos: 1.7 m(sütun başlığı) ölçüleriyle birbirlerine yakın çaplarda karşımıza çıkmaktadırlar. Eldeki fragmanlardan yapılan hesaplamalarla saptanan bu ölçülerde oynamalar olsa da genel olarak doğru kabul edilebilir. Yukarıda bahsettiğimiz sütun boyları ve peristasis genişliğiyle karşımıza çıkan doğru orantıdan burada da bahsetmek mümkündür. Sonuç olarak sütun çaplarındaki genişlik, sütun boyundaki uzama ve peristasis genişliği arasında doğru bir orantının varlığı yadsınamaz.

Eldeki veriler ışığında tapınakların temenosları incelendiğinde sadece Ephesos'daki (350X225 m) tapına ının temenos ölçüleri saptanabilmiştir⁵⁷⁹. Diğer tapınlardan Kyzikos Tapına ı'nda veri azlığı, Tarsos Tapına ı'nın modern kent içinde kalması, Smyrna Tapına ı'nın 19. yüzyılda yapılan planları dışında arazi üzerinde hiçbir arkeolojik verisine ulaşılamaması nedeniyle tapınakların temenosları hakkında metrik bir ölçüden bahsetmek güçtür. Fakat kent planlaması açısından bakıldığında mimari büyüklükle de bağlantılı olarak bu yapılardan ikisi kentlerin sınır noktalarında kurulmuşken diğer ikisi kent merkezinde konumlandırılmışlardır.(ek. 4-20-27) Smyrna ve Ephesos tapınakları bu

⁵⁷⁸ Dinsmoor, ss. 281-283.

⁵⁷⁹ Karwiese, (Artemis) s. 103.

açıklamaya göre sınır bölgesinde kurulan en iyi iki örnektir. Smyrna Tapına ı erken gelenekle de ba lantılı olarak De irmen Tepe üzerinde ve kent dı ı denebilecek bir konumda in a edilirken, Ephesos Tapına ı da kuzey kent sınırlarına dayanmaktadır. Kyzikos ve Tarsos'daki tapınaklar ise kent planı içinde yer alan örneklerdir.

Tablo 4. Vitruvius'a Göre Sütun Alt Çaplarının Sütun Aralıklarına Oranı

DÜZENLER	ORANLAR
Pyknostylos	1.5
Systylos	2
Eustylos	2.25
Diastylos	3
Araeostylos	3.5

Tablo 5. Neokoros Tapınaklarının Stylobat Oranları ve Sütun Alt Çaplarının Aralıklarına Oranları

TAPINAKLAR	STYLOBAT	RATIO	SÜTUN ARALIK VE ÇAPLARI	ORANLAR	DÜZENLER
Kyzikos	109,7:50.2	2.1	4:2	2	Eustylos
Smyrna	100:50?	2	5:1.8?	2.7?	Diastylos
Ephesos	60:33	1.8	2.77:1.7?	1.6?	Pyknostylos
Tarsos	106.8:50.7	2.1	4.8:2.1	2.3	Eustylos

Vitruvius'un yukarıda belirtti i genel stylobat ölçülerini ve sütun aralıklarının sütun çaplarına olan oranlarını dikkate alındı ında, neokoros tapınaklarının bu oranlara ba lı kalınarak yapıldı ı sonucu çıkarılmak mümkündür. Özellikle Hellenistik dönemden beri bilinen bu oranların, dört büyük Roma dönemi tapına ında korunması, bu yapıların Hellenistik gelene in plan sistemine de uyma çabasının bir sonucu olarak de erlendirilmelidir. Kyzikos ve Tarsos Tapınaklarının erken planlarında bir Hellenistik tapına ın varlı ı, özellikle ön cephelerinin Eustylos tarzında in a edilmesiyle açıklanmalıdır. Fakat Smyrna ve Ephesos tapınaklarının Diastylos ve Pyknostylos stillerde oldukları sonucu çıksa da, özellikle mimari parçaların azlı ı nedeniyle kesin bir hesaplama yapmak güçtür. Bu nedenle bu

tapınaklar için ortaya çıkan ön cephe oranları kesin değildir. Ancak ortaya çıkan farklı oranlar bu tapınaklarda Hellenistik geleneklerin azlığına karşın, Romalı bir tasarım olduklarını göstermektedir.

Tablo 6. Dört Neokoros Tapınağının Mimari Açısından Karşılaştırılması

ADI	<i>KYZ KOS</i>	<i>SMYRNA</i>	<i>EPHESOS</i>	<i>TARSOS</i>
Mimarı	<i>Aristenetos</i>	?	?	?
Yapım Başlangıç Tarihi	<i>123/4</i>	<i>124</i>	<i>130/2</i>	<i>128–130/134</i>
Yönü	<i>Doğu-Batı</i>	<i>Kuzeydoğu Güneybatı</i>	<i>Güney Kuzey</i>	<i>Kuzeydoğu Güneybatı</i>
Temel Sistemi	<i>Opus Caementicium</i>	?	<i>Opus Caementicium</i>	<i>Opus Caementicium</i>
Düzen	<i>Korinth</i>	<i>ion/Korinth ?</i>	<i>Korinth</i>	<i>Korinth</i>
Plan Özelliği	<i>Pseudodipteros</i>	<i>Pseudodipteros ?</i>	<i>Pseudodipteros</i>	<i>Pseudodipteros</i>
Stylobat Ölçüleri	<i>50.2X109.7</i>	<i>50X100 m?</i>	<i>33X60 m</i>	<i>50,70X106,8 m</i>
Temenos Ölçüleri	?	?	<i>350X225 m</i>	?
Sütun Çapı	<i>2.0 m??</i>	<i>1.8 m</i>	<i>1.7 m(bağlı)</i>	<i>2.1 m</i>
Sütun Sayısı ve Stili	<i>8X15 Oktastylos</i>	<i>8X? Oktastylos ?</i>	<i>8X15 Oktastylos</i>	<i>8X15 Oktastylos</i>
Sütun Aralığı Kısa Kenar	<i>4,2 m</i>	<i>5?</i>	<i>2.77?</i>	<i>4,8 m</i>
Sütun Aralığı Uzun Kenar	<i>4,2 m</i>	<i>5?</i>	<i>2.77?</i>	<i>5,2 m</i>
Sütun Yüksekliği (kaide ve başlık dahil)	<i>22 m ?</i>	?	<i>13 ?</i>	<i>20 m</i>

Dekoratif Kar ıla tırma

Yapılan kazılar ve ara tırmalar sonucunda büyük oranda ya malanmı olsalar da *neokoros* tapınaklara ait bazı mimari plastik unsurlar ele geçmi tir. Bunlar içerisinde özellikle sütun ba lıkları, kymation, korni , di sırası gibi parçalar az sayıda olsa da günümüze ula mı tır. Bu buluntuları kendi içlerinde de erlendirdi imizde Kyzikos ve Tarsos tapınaklarında daha yo un buluntulara ula ılırken Ephesos Tapına ı'na ait az sayıda, Smyrna Tapına ı'na ait ise günümüzde hiçbir mimari plastik unsura ula ılamamı tır. Bununla beraber ele geçen mimari plastik unsurlardaki bazı belirli özellikler, Hadrianus dönemi bezeme sanatının genel stilistik durumunu açıklamaktadır. Bu nedenle plastik unsurla ilgili kar ıla tırmaya dayalı genel bir de erlendirmeye gitmek mümkündür. Sonuç olarak epigrafik verilerle kesin tarihleri saptanan bu tapınakların plastik unsurları arasında da bir uyum ve benzerli in oldu u dönemsel olarak beklenmektedir. Bu nedenle bu bölümde daha çok Hadrianus döneminin mimari plastik ö elerinin stilistik yapısı açıklanmaya çalı ılarak benzer ö elere detaylı bir ekilde kar ıla tırmalı olarak de inilecektir. Bu kar ıla tırmada daha çok üç tapına ın malzemesi kullanılacak, di er ça da yapılarla ait olan mimari plastik unsurlara daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak de inilecektir.

Ephesos'daki Olympieion Tapına ı'na ait çok az sayıda parça elimize geçmi olmasına kar ın bunların Hadrianus dönemine tarihlendirilmesi kesindir⁵⁸⁰. Strocka sütun ba lıklarındaki *akanthus* yapraklarının sert ve keskin yapısını, *akanthus* çelenginde di a ta an dil formunu, Geç Hadrianus-Erken Antoninler dönemine ait özellikler olarak belirtmi tir⁵⁸¹(ek. 29). Bu süsleme Ephesos'da bulunan Hadrianus Kapısı ba lıklarında Erken Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁵⁸² (ek. 180) Ayrıca ba lı ı ele geçmese de *akanthus* yaprakları ele geçen Tarsos Tapına ı'nın da bu tapınakla ça da olması benzer özelliklerinden dolayı olasıdır⁵⁸³(ek. 39). Ephesos Tapına ı sima parçasına ait lotus-palmet (*anthemion*) bezemeleri,

⁵⁸⁰ Strocka, (Architektur) s. 301.

⁵⁸¹ Strocka, (Architektur) s. 301.

⁵⁸² Ba aran, **Anadolu Kompozit Ba lıkları**, stanbul, 1999, s. 20.

⁵⁸³ Baydur&Seçkin, lev.108-111.

Roma'daki Hadrianus Mausoleum'una çok benzemektedir⁵⁸⁴. Bu nedenle tarihlendirme için 130 civarı uygun görülmektedir⁵⁸⁵. Ephesos'daki Olympieion, Liman Hamamı, Serapeion, Pergamon'daki Traianeum Tapına ı, Serapeion ve Kyzikos'daki Hadrianus Tapına ı 120 ile 140/150 yılları arasında inşa edilmiştir⁵⁸⁶. Böylece batı inşaat teknikleri ve ideası 2. yüzyılın 2. çeyreği içinde Anadolu'da hızla yayılmıştır⁵⁸⁷.

Kyzikos Tapına ı'nın saçaklarında karıma çıkan dalga motifi,⁵⁸⁸ (ek. 46) benzer bir şekilde Ephesos Olympieion Tapına ı'nın korniş bloğunda da karıma çıkmaktadır (ek. 33). Fakat Tarsos Tapına ı'nda bu bezek görülmez.

Özellikle Kyzikos, Ephesos ve Tarsos tapınaklarında karıma çıkan onokymation bezemelerinde derin kanallar içerisinde rahat bir şekilde yerleştirilen yumurta bezemeleri, Hadrianus döneminin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadırlar (ek. 17-34-40).

Ayrıca akanthus yapraklarında karıma çıkan derin oyulmuş yaprak kanalları ve göz deliklerinin altı (torba) form, benzer bir şekilde Kyzikos ve Ephesos tapınaklarında da karıma çıkmaktadır (ek. 14-29). Hadrianus dönemi sütun başlıklarında görünen diğer bir bezeme özelliği de kalathos üzerinden yukarıya uzanan dil bezemeleridir⁵⁸⁹. Fakat bu süsleme Kyzikos, Tarsos ve Ephesos tapınaklarının sütun başlıklarında görünmez. Daha çok bu döneme ait diğer yapıların sütun başlıklarında karıma çıkmaktadır⁵⁹⁰.

Bu tapınakların plastik cephe süslemelerinin yapımında, Batı Anadolu için Heilmeyer bir Pergamon-Ephesos okulundan bahsetmektedir⁵⁹¹. Stročka'da bu

⁵⁸⁴ Stročka, (Architektur) s. 301.

⁵⁸⁵ Stročka, (Architektur) s. 301.

⁵⁸⁶ Stročka, (Architektur) s. 305.

⁵⁸⁷ Stročka, (Architektur) s. 306, 1988

⁵⁸⁸ Erdem, s. 196.

⁵⁸⁹ Baaran, tafel.7-8-9-11.

⁵⁹⁰ Vandeput, pl.78.3.

⁵⁹¹ Heilmeyer, s. 93.

okulların genel özelliklerini dile getirmektedir⁵⁹². Özellikle Aphrodisias okuluyla da bağlantılı olarak Kilikia'da Pamphylia okulunun etkilerinden bahsetmek mümkündür⁵⁹³.

Hem Kyzikos hem de Tarsos tapınaklarının 2. yüzyıl sonlarında gördükleri in a ve onarım çalımları nedeniyle bu döneme ait malzemelerle Hadrianus dönemi malzemelerinin karışımı, plastik özelliklerin farklılıklarından anlaşılmaktadır⁵⁹⁴. Hem Tarsos konsol bezemesi (ek. 43) hem de Kyzikos Lesbos kymationlarının i çili inde karımıza çıkan yonun matkabın yapraklarda ve kanallarda bıraktığı tırtıklı ve küçük delikli görünüm, 2. yüzyıl sonlarına doğru görünen, Hadrianus döneminden farklı, stilistik özellikleridir⁵⁹⁵ (ek. 47). Bu nedenle genel özellikleriyle Hadrianus dönemine tarihlendirilen bu tapınaklarda, daha sonraki dönemlere ait onarım ya da in a izlerini de görmek mümkündür (ek. 48).

Ephesos ve Tarsos tapınakları arasındaki diğer önemli benzerlik frizde karımıza çıkan flüt bezemelerinin kullanılmasıdır⁵⁹⁶ (ek. 34-41). Bu bezeme Augustus döneminden beri bilinse de yonun olarak Hadrianus döneminde kullanılmıtır. Bir bo luk doldurma motifi olarak, karımıza çıkan bu bezeme, Hadrianus dönemindeki hızlı imarla manın bir sonucu olarak frizde konulu bir sahnenin betimlenmesinden ziyade, pratik bir plastik çözüm olarak karımıza çıkmaktadır. Bu bezemeyi Anadolu'daki diğer Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapılarda da görmek mümkündür⁵⁹⁷. Kyzikos Tapına ında ise bu iki tapına ın aksine friz bölümünde Parthlarla yapılan savaşlar betimlenmiştir⁵⁹⁸ (ek. 10).

Ephesos ve Kyzikos neokoros tapınaklarının Lotus-palmet bezemelerine bakıldığında tipolojik olarak çok az farklılık görülmektedir. Ephesos'daki örnek, bir ters bir düz lotus-palmet sistemiyle, Baaran tarafından tip CII grubuna

⁵⁹² Strocka, (Architektur) s. 301

⁵⁹³ Ward-Perkins, s. 305.

⁵⁹⁴ Baydur&Seçkin, s. 56; Baydur ve Seçkin tapına ı Hadrianus dönemi'yle Severuslar dönemi arasında tarihlendirmektedirler.

⁵⁹⁵ Baydur&Seçkin, s. 45.

⁵⁹⁶ Vandeput, s. 78.

⁵⁹⁷ Vandeput, s. 78.

⁵⁹⁸ Laubscher, s. 211-217.

sokulmaktadır⁵⁹⁹(ek. 33). Bunun en yakın benzerini Ephesos Tholos yapısında görmek mümkündür⁶⁰⁰ (ek. 111) Ephesos Tholos yapısının lotus-palmet bezemeleri, plastik olarak Ephesos *neokoros* tapına ı bezemeleriyle çok benzerdir. Ayrıca lotus-palmet bezemesinin hemen altında yer alan deniz dalgası motifinin varlı ı bu iki tapınakta aynı ustanın çalı mı olabilece i izlenimini vermektedir. Bununla beraber Pergamon Tholos yapısının sima bloklarında kar ımıza çıkan dalga motiflerinin, (ek. 110). Ephesos Tholos yapısıyla olan benzerli i daha öncede Heilmeyer tarafından de inilen, Batı Anadolu'daki Pergamon-Ephesos okulunun varlı ıyla açıklanmaktadır⁶⁰¹.

Kyzikos'daki tapınakta kar ımıza çıkan lotus-palmet bezemeleri ise Ba aran tarafından, CI grubu içerisinde, düz olarak yerle tirilmi süsleme ö eleri olarak de erlendirilmi tir⁶⁰²(ek. 16). Lotus-palmet i çili inde özellikle tapınakların oranlarındaki farklılıklardan dolayı Kyzikos bezemeleri daha kaba bir yapıdayken, Ephesos örne inde daha plastik oldukları söylenebilir. Bununla beraber palmetlerin uçlarının dönerek olu turdukları yuvarlaklar bezeme biçimi açısından birbirlerine benzemektedir. ki tapına ın simasında kar ımıza çıkan lotus-palmet bezemeleri erken örneklerle kar ıla tırıldıklarında birbirlerine ematik olarak çok benzemektedirler. Lotus-palmet diziliminin bu denli birbirine benzerli i Roma'nın bu dönemdeki hızlı ve ablon mimari bezeme anlayı ının bir ürünü olarak kar ımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak üç tapına ın da mimari plastik unsurlarındaki benzerlikler bunların birbirlerine çok yakın dönemlerde in a edildiklerini göstermektedir.

⁵⁹⁹ Cevat Ba aran, **Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Ça ı Lotus Palmet Örgesi**, lev.13, c-37, Erzurum, 1995, s. 21.

⁶⁰⁰ Vandeput, pl.88-89.

⁶⁰¹ Heilmeyer, s. 93.

⁶⁰² Ba aran, (Lotus-Palmet) s. 21.

BE NC BÖLÜM

HADR ANUS LE BA LANTILI D ER TAPINAKLAR VE KUTSAL ALANLAR

5.1. A ZANO ZEUS TAPINA I

Mimari Özellikler

Aizanoi Zeus Tapına ı Anadolu'da Roma dönemi yapıları içerisinde büyük oranda sağlam kalmayı başarmış nadir yapılardan biridir⁶⁰³ (ek. 49). Uzun yıllar sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan yapı, anıtsal görünümüyle dikkatleri çeker. 8X15 sütunlu ion düzenindeki pseudodipteros tapınak, 6 basamaklı bir krepis'e sahiptir (ek. 50-51). Tapınak yazıtlarından da anlaşıldığı gibi Hadrianus döneminde Zeus ve Kybele'ye adanarak tekrar yapılmıştır⁶⁰⁴. Naumann, Hadrianus dönemiyle beraber mimari açıdan Aizanoi'da bir patlamanın yaşandığını, bu yapılaşma sürecinde de tapına ın tekrar inşa edildiğini belirtmiştir⁶⁰⁵. Tapınak Kyzikos Zeus, Ephesos Olympeion ve diğer birçok Roma tapına ı'nda olduğu gibi *opus caementicium* tekniğinde ve tonozlu alt yapısıyla inşa edilmiştir. Tapınak 53.28X35.48 m ölçüleri ve 8X15 sütunlu yapısıyla, çağdaşı olan Kyzikos Tapına ı ile benzerlikler göstermektedir. Fakat tapınak Kyzikos'daki korinth tarzının aksine ion tarzında inşa edilmiştir. Tapına ın yüksek podyum yapısı da dikkat çeken diğer özelliğdir. Yaklaşık 4 m yüksekliğindeki podyum merkez Roma'nın bir etkisidir. Tapına ın mimari açıdan diğer önemli özelliğide opisthodomos'a sahip olmasıdır. Bu özellik erken tapınak planının Euromos Tapına ı'nda olduğu gibi bozulmadan korunduğunu göstermektedir.

⁶⁰³ Naumann, (Zeustempel), s. 12.

⁶⁰⁴ Rudolf Naumann, Zeustempel und Kybeleheiligtum in Aizanoi, AA X, İstanbul, 1986, s.504; Naumann, (Zeustempel) s.10.

⁶⁰⁵ Naumann, (Zeustempel) s.10.

Mimari Dekorasyon

Tapınakta Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli mimari plastik buluntular ise onba lı nın hemen altında kar ımıza çıkan vazo bezemeleridir (ek. 12). Bu bezeme tipinin Hadrianus dönemine tarihlendirilen Notion, Kyzikos, Herakleia Pontike tapınaklarında kullanılması önemli bir tarihlendirme ölçütü olarak kabul görmektedir⁶⁰⁶. Her ne kadar bu vazo bezemelerinde biçimsel farklılıklar gözlense de dekorasyonun Hadrianus dönemi tapınaklarında kullanılması dönem ustalarının bir özelli i olarak yorumlanmalıdır.

Tapınakta Hadrianus dönemine tarihlendirilecek di er plastik buluntu ise akrotere ait süsleme elemanlarıdır⁶⁰⁷. Naumann, özellikle etkileyici yapısından dolayı daha çok orta akroterin üzerinde durmu tur (ek. 52). Bu akroteri, ça da ı akroter ya da di er benzer süsleme elemanlarıyla kar ıla tırmı tır. Tapına ın akroterinin i çili i, Teos Tapına ı akroteri ve Ephesos Hadrianus Tapına ı iç alınlık süslemeleri ile benzer özellikler ta ır. Akroterin alt bölümündeki akanthus yapra ının derin kanallı simetrik inen keskin sırtlı kıvrımları ve ya mur damlası tarzı göz deliklerinin verilmesi, Hadrianus dönemi sanat anlayı ının özelliklerini ta ımaktadır. Bu benzer süsleme tarzını, Hadrianus dönemine tarihlendirilen ve daha öncede bahsedilen korinth ya da kompozit tarzı sütun ba lıklarında da görmek mümkündür⁶⁰⁸ (ek. 14).

Ayrıca Akurgal, Aizanoi tapına ında, Hadrianus dönemi plastik sanatlarında kar ımıza çıkan neo-klasik akımın, yumurta sıralarında, kompozit ba lıklarda ve orta akroterlerdeki akanthus yapraklarında kendini gösterdi ini dile getirmektedir⁶⁰⁹. Akurgal'ın açık bir ekilde vurgulamasına da burada bahsetmek istedi i sanat anlayı ı, Augustus'la ba layan ve Hadrianus'la tekrar canlanan barok tarzın yansımalarıdır.

⁶⁰⁶ Naumann, (Zeustempel) s. 68.

⁶⁰⁷ Naumann, (Zeustempel) ss. 29-33; Hoepfner, s. 55.

⁶⁰⁸ Ba aran, (Kompozit), ss. 14-22.

⁶⁰⁹ Akurgal, s. 423; Vandeput, s. 301, pl.68.3.

Tapınakta Hadrianus dönemine tarihlendirebileceğimiz bir diğeri mimari plastik süsleme örneği, ise friz bölümündeki flüt bezemeleridir⁶¹⁰(ek. 53). Daha önce de değindiğimiz Tarsos Zeus, Sagalassos Antoninus Pius, E 1 Bazilikası, Ephesos Olympieion ve Termessos Hadrianus N1 (Artemis) tapınaklarında karşımıza çıkan bu bezeme anlayışı, Hadrianus döneminin plastik bir süsleme özelliği olarak, Aizanoi Zeus Tapınağı'nda da görülmektedir⁶¹¹.

5.2. APHRODISIAS APHRODITE TAPINAKI TEMENOSU

Mimari Özellikler

Hadrianus döneminde onarım gören kutsal alanlardan bir diğeri, Aphrodisias Tapınağı Temenosu'ndaki sütun ve duvar çalılarının⁶¹² (ek. 54-55). Temenos'da ele geçen bir yazıt, bu onarımın Hadrianus döneminde gerçekleştirildiğini göstermektedir⁶¹³. Ele geçen mimari plastik elemanlardan temenos'da Hadrianus dönemi çalılarının bilinse de, bunların dışında bir çalının varlığı bilinmemektedir.

Mimari Dekorasyon

Temenos'da ele geçen, ion kymationlarındaki farklı iğnelerin dönemsellikleri yoksa stilistik bir farklılıktan dolayı kaynaklandığı belli değildir⁶¹⁴. Fakat en azından Temenos'un doğu duvarı ve diğer üç kenarını belirleyen portiklerin Hadrianus döneminde yapıldığı kabul görmektedir⁶¹⁵(ek. 56).

Ayrıca temenosdaki aritrav kornişlerinde ve friz bloklarında gözlenen anthemion ve ion kymationu bezemelerinin sert iğneleri, yumurtaların rahat veriliği Hadrianus dönemi plastik özelliklerini yansıtmaktadır⁶¹⁶Bununla beraber temenosdaki korinth sütun başlıklarının çok yakın benzerlerini (ek. 57), Euromos

⁶¹⁰ Naumann, (Zeustempel) ss. 69-70.

⁶¹¹ Naumann, (Zeustempel) ss. 69.

⁶¹² Doruk, ss. 89-102.

⁶¹³ Doruk, s. 102.

⁶¹⁴ Doruk, ss. 101-102.

⁶¹⁵ Doruk, ss. 102.

⁶¹⁶ Vandeput, pl.76.

Zeus Tapına ında da görmek mümkündür (ek. 77). Özellikle Temenos'daki sütun başlıklarına ait abaküsteki flüt bezemeleri Euromos tapınak başlıklarında, aynı tarzda ortaya çıkmaktadır.

5.3. CLAUDIOPOLIS ANTİNOUS TAPINAKI

Mimari Özellikler

Hadrianus'un genel tanrı kültleri dışında bizzat kendisi tarafından Anadolu'da tesis edilen diğer bir kült de sınırlı bir alanda saygı gören Antinous kültüdür. Bu kültün kurulduğu kent ise Antinous'un yurdu olan Claudiopolis idi⁶¹⁷ (ek. 58).

Claudiopolis sikkelerinin ön yüzlerindeki betimlemelerden 8 sütunlu bir cepheye sahip olduğu anlaşılan korinth tapınağının, büyük bir olasılıkla pseudodipteros plan özelliğinde olduğu düşünülmektedir⁶¹⁸ (ek. 59). Eldeki veri eksikliğinden dolayı tapınağın uzun kenarında kaç sütunun bulunduğunu söylemek zordur. Ayrıca tapınak alanında ele geçen postamentler, sütunların bunlar üzerinde taşıdıklarını göstermektedir. Bu sistem benzer bir şekilde Euromos ve Termessos Hadrianus dönemi tapınaklarında da kullanılmıştır⁶¹⁹. Yapının diğer önemli bir özelliği de birçok Hadrianus dönemi tapınağında olduğu gibi, eksik kısımlarının varlığıdır. Bununla beraber tapınakta ele geçen bir sütun tamburu 24 yivlidir ve yaklaşık olarak 1.30 m çapındadır⁶²⁰. Yapının temelleri, Epheesos Olympieion, Pergamon Traianeum ve Tarsos Hadrianus tapınaklarında olduğu gibi *opus caementicium* tekniğinde yapılmıştır.

Mimari Dekorasyon

Tapındaki kazılar sonucunda ele geçen en önemli mimari plastik veriler frize ait parçalardır (ek. 60). Traianeum ve daha sonrada açıklanacak olan Side N-1

⁶¹⁷ Nezhir Fıratlı, *Impression Sur Le Temple Et Le Theatre De Bolu (Bithynion-Claudiopolis) En Bithynie, Florilegium Anatolicum*, Paris, 1979, ss. 111-120.

⁶¹⁸ Yalman, s. 450.

⁶¹⁹ Anabolu, (Tapınaklar) ss. 62-63.

⁶²⁰ Machteld J. Mellink, *Archaeology in Asia Minor, AJA Vol. 77*, ss.190-191, Princeton, 1973; Yalman, s. 442.

tapınaklarında oldu u gibi, friz bölümü konsol süslemeleriyle metoplara bölünmü tür (ek. 97-142). Bu metopların arasına da Medusa kabartmaları yerle trilmi tir⁶²¹. Bu tip friz süslemelerini genelde Hadrianus dönemi mimari süsleme sanatının bir özelli i olarak görmek mümkündür. Tapına ın kazısını gerçekle tiren Yalman yapıyı 130-138 yılları arasına tarihlendirmektedir.⁶²² Ayrıca O. Bingöl'de tapına a ait korinth tarzı sütun ba lıklarını Hadrianus dönemine tarihlendirmi tir⁶²³.

5.4. D DYMA APOLLON TAPINA I

Mimari Özellikler

Anadolu'daki tapınaklar içerisinde, Didyma Apollon tapına ı 10X21 sütunlu dipteros planıyla, en büyük onik tapınlardan biridir (ek. 61). Bu tapınak, Hadrianus dönemi tapınakları içinde geçmi gelenekle de ba lantılı dipteros plana sahip tek tapınaktır. Fakat büyüklü üyle orantılı olarak hiçbir zaman tamamlanamamı tir⁶²⁴. mparator Hadrianus döneminde, tapına ın do u cephesinde önemli onarım ve imar çalı malarında bulunulmu tur. Tapınakta Hadrianus ile ilgili bir yazıt ele geçmemi olsa da Hadrianus'un Didyma'da *Prophetes* (.S. 136-137) unvanını aldı ı yazıtlar aracılı ıyla bilinmektedir⁶²⁵. Tapınaktaki Hadrianus dönemi in aat çalı maları ancak plastik verilerle anla ılabilmektedir.

Mimari Dekorasyon

Tapına ın korni inde yer alan Lesbos kymationları⁶²⁶ ile bazı sütun ba lıkları Hadrianus döneminin özelliklerini ta ımaktadır⁶²⁷. Söz konusu bu iki bulgu dı ında Pülz, tapına ın ön cephesindeki sütun altlıklarında kar ımıza çıkan torusanthemion

⁶²¹ Anabulu, (Tapınaklar) ss.78-79; Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) s. 120, fig.23.

⁶²² Yalman, s. 450.

⁶²³ Orhan Bingöl, **Das Ionischen Normalkapitell In Hellenistischer Und Römischer Zeit In Kleinasien**, Tübingen, 1980, s. 176; Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) s.120, fig.25.

⁶²⁴ Pausanias, 7. 5.4; Gruben, s. 346.

⁶²⁵ Boatwright, s. 70

⁶²⁶ Pülz, (Didyma) s. 75; Vandeput, s. 67.

⁶²⁷ Bingöl, ss. 181-182.

bezemelerinin (ek. 62-63) Hadrianus döneminde i lendi ini ve benzer bir özelli in Sardis Artemis Tapına ı'nda da oldu unu belirtmektedir⁶²⁸.

Tapındaki plastik süslemelerde görülen bir di er önemli özellik de friz bölümündeki Medusa ba ı süslemeleridir (ek. 64). Benzer Hadrianus dönemi süslemelerini, Claudiopolis Antinous (ek. 60), Side N 1 (ek. 142) ve Pergamon Traianeum (ek. 97) tapınaklarında da görmek mümkündür. Fakat Medusa ba larının genel i leni tarzı ve barok yapısı di er üç tapındaki benzerleriyle kar ıla tırıldı nda en etkileyici olanlarıdır. Ayrıca Akurgal figürlü ba lıklar ve Medusa süslemelerinin Aphrodisiaslı heykeltıra lar tarafından yapıldı nı dile getirmektedir⁶²⁹.

5.5. EPHEOS HADR ANUS TAPINA I

Mimari Özellikler

Ephesos'da bulunan Olympieion Tapına ı'nın yanı sıra kentin ba tanrıçası Artemis'e ve Hadrianus'a adanmış bir di er tapınak da Kuretler caddesinin hemen solunda yer alan küçük Hadrianus Tapına ı'dır⁶³⁰ (ek. 27). Ba langıçta bu tapına ın kentin resmi ikinci *neokoros* tapına ı oldu u dü ünülmü se de, daha sonra bu yargıdan vazgeçilmi tir⁶³¹. Tapına ın resmi ideoloji dı nda kent aristokrasinin bir saygınlık yapısı olarak in a edildi i anla ılımtır⁶³². Yapı 1956 yılında Miltner ve ekibi tarafından yapılan kazılarla ortaya çıkartılıp tekrar aya a kaldırılmıştır⁶³³. Prostylos plan özelli inde ve korinth düzeninde planlanan tapınak 8.20 X 7.96 m

⁶²⁸ Pülz, (Didyma) s. 74-76.

⁶²⁹ Akurgal, s. 388.

⁶³⁰ **IK 24, IvE II** 429; Erdem, s. 39: "Publius o lu, Galeria phylesinden Publius Quintilius Valens Varius karısı... ve kızı Varille ile, proconsul Servaius Innocentus ve Asiarkhe Publius Vedius Antoninus'un ikincikez halkın grammateuslu u sırasındaki vaadi üzerine ve halkın grammateusu Claudius Luceianus zamanında bu tapına ı Artemis Ephesia'ya ve mparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus'a ve Ephesosluların neokoros halkına temellerinden, bütün ve içindeki heykeli kendi parasından yaptırttı."

⁶³¹ E.L Bowie, The Vedii Antonini and the Temple of Hadrian at Ephesus, **Proceedings of the XI International Congress of Classical Archaeology**. Ankara, 1978, s. 867.

⁶³² Bowie, s. 874.

⁶³³ F. Miltner, 22. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, **Öjh** 44, 1959, ss. 264-275.

ölçülerinde olup, yaklaşık kare planlıdır⁶³⁴ (ek. 65-66). Tapına ın iç cella ölçüleri ise 7.50X 5 m’dir. Daha çok do udaki tapınaklarda kar ımıza çıkan ve Termessos N1 Tapına ı’nda oldu u gibi Suriye tipi alınlı ı bu tapınakta da görmek mümkündür⁶³⁵. Tapına ın kar ısında sa da yer alan Hadrianus Kapısı’nda da aynı tip alınlık yer almaktadır⁶³⁶. Yapı, yazıtının incelenmesi sonucu 118/119 yıllarına tarihlendirilmiştir⁶³⁷. Fakat yapının 262 yılındaki depremden sonra onarıldı ı ve kültün de i tirildi i belirtilmektedir⁶³⁸. Bu tarihten sonra da tapına ın önüne “tetrarch” heykelleri konmu tur⁶³⁹. Tapınak bugün oldu u kadar, geçmi te de Ephesos Embolos’u içindeki Celsus Kütüphanesi’nden sonra, hem mimarisi hem de plastik süslemeleriyle en çok dikkat çeken ikinci yapı durumundaydı.

Mimari Dekorasyon

Tapına ın aya a kaldırılan çatısı hariç, neredeyse tamamına yakın mimari-plastik verilerine ula ılmış tır. Androklos’un yaban domuzunu öldürerek kenti kurma mitolojisinin anlatıldı ı friz bölümü yapıdaki en önemli kabartma grubudur⁶⁴⁰ (ek. 67) Bu kabartmalar Hadrianus’un Helenle tirme politikasıyla da uyu an bir mitolojik anlam içermektedir. Tapına ın tam kar ısında yer alan Androklos’un mezarı, Embolos’daki bu alanın Hadrianus döneminde, kentin en eski tanrısı Artemis ile birlikte kentin kurucusu Androklos’a ayrıldı ını göstermektedir⁶⁴¹.

Ayrıca Ephesos’da Androklos kültüyle Antinous kültünün, Hadrianus döneminde birle tirilmesi Ephesos için Helenle tirme politik anlamda Hadrianus

⁶³⁴ Miltner, ss. 264-275.

⁶³⁵ Karwiese, (Artemis) s. 102.

⁶³⁶ Hilke Thür, Das Hadrianstor in Ephesos, **Forschungen in Ephesos XI/1**, Wien, 1989, s. 80.

⁶³⁷ M Wörrle, Zur Datierung des Hadriantemples an der Kuretenstrasse in Ephesos, **AA 88**, 1973, s. 477.

⁶³⁸ Ulrike Outschar, Zur Deutung des Hadrianstempels an der Kuretenstrasse, **100 Jahre Österreichische Ausgrabungen in Ephesos**. Wien, 1999, sS. 443-448.

⁶³⁹ B.Brenk, Die Datierung der Reliefs am Hadrianstemple in Ephesos und das Problem der tetrarchischen Skulptur des Osten, **IstMitt 18**, 1968, ss. 238-258.

⁶⁴⁰ Brenk, ss.238-258.

⁶⁴¹ Hilke Thür, Der ephesische Ktistes Androklos und (s)ein Heroon am Embolos, **ÖJh 64**, 1995, ss. 63-103.

tarafından tamamlandı ı anlamını ta imaktadır⁶⁴². Bu anlayı ın kabulü, kentte imparator tarafından cömert yardımların verildi ini dü ündürtmektedir.

Kabartmaların dı konturlarının keskin ve derin oyulmu yapısı, Hadrianus dönemi sert üslubunun bir özelli i olarak yorumlanabilir. Bu nedenle yazıtla da paralel olarak kabartmalar 118/119 yıllara tarihlendirilmi tir⁶⁴³.

Tapındaki mimari plastik süslemeleri ba lıklar, alınlı ın üzerinde yer alan bezemeler ve yanlardaki dı friz olarak üç grupta incelemek mümkündür. Tapındaki ba lıkların yaprakları içlerinde yer alan göz bezemeli delikler Hadrianus döneminin özelliklerini göstermektedir (ek. 68). Önde yer alan dört ba lı ın en dı sırasında olanlar kare, iç sırada olanlar ise sütunların formuyla da ba lantılı olarak yuvarlaktır (ek. 69). Dı friz bölümünde ise birbirini takip eden yuvarlak bezemeler içinde, hayvan ve eros betimlemeleri protom olarak verilmi tir (ek. 70). Bu süslemenin 15-20 yıl daha geç benzer bir versiyonunu, asos Agorası friz süslemelerinde görmek mümkündür (ek. 198). Ayrıca tapına ın alınlı nda kar ımıza çıkan anthemion ve flüt bezemeleri (ek. 71), Pergamon Dionysos Tapına ı alınlı ıyla aynı özellikleri gösterir (ek. 103).

Daha önce plastik bezemelerdeki benzerliklerden dolayı Hadrianus döneminde Batı Anadolu'da bir Pergamon-Ephesos okulundan bahsedilmi ti⁶⁴⁴. Pergamon Dionysos Tapına ı ve Ephesos Hadrianus Tapına ı arasındaki benzerlik, iki kent arasındaki di er yapılar da kar ımıza çıkmaktadır. Bu birliktelik Pergamo-Ephesos okulun varlı ını kanıtlamaktadır.

⁶⁴² Otschar, ss. 443-446; Hahland, ss. 55-76.

⁶⁴³ Wörrle, s. 477.

⁶⁴⁴ Heilmeyer, ss. 165-168.

5.6. EPHEOS SERAPE ON(MOUSE ON?)

Mimari Özellikler

Yazıtları aracılığıyla olmasada özellikle plastik süslemelerinin yapısı açısından belli bir dönemi Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir di er yapıda, bugün i levli ara tırmacılar tarafından hala tartışılma götüren Serapeion ya da Mouseion'dur⁶⁴⁵ (ek 27). Yaklaşık 31X30 m ölçülerinde kare formundaki yapı, prostylos tarzında korinth stilinde inşa edilmiştir (ek. 72). Tapınağın önünde ise üç tarafı sütunlarla çevrili büyük bir portiko yer almaktadır. Yapıya Tetragonos-Agorası tarafından anıtsal bir kapıyla girilmektedir. Sekiz sütunlu ön cepheye, tipik bir Roma Tapınağı'nda olduğu gibi yüksek bir podyumdan, 18 basamakla çıkılmaktadır. Ephesos'daki Hadrianus döneminde inşa edilen tapınaklar göze alındığında Serapeion, Olympieion'dan sonra gelen en büyük yapıdır. Benzer tarzda merkez Roma mimar ve ustalarının etkisiyle, Pergamon'da yapılan Kızıl avlu ve Traianeum ile büyük bir oranda yıkılan Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapınağı'nda aynı tarzda çok büyük ölçülere sahip yapılarıdır⁶⁴⁶.

Mimari Dekorasyon

Alanda yapıya ait birçok mimari plastik parça, bugün yüzeyde izlenebilmektedir. Özellikle Strocka, yapının Hadrianus dönemiyle inşasının başladığını ve bu sürecin 2. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğünü belirtmiştir⁶⁴⁷. Alanda izlenen devasa mimari parçalar özellikleri açısından, Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapınağı'nın mimari parçalarını akla getirmektedir.

Bugün alanda yer alan lento, sütun başlıkları (ek. 73) ve aritrava (ek. 74) ait parçalar genel sert i li ve derin kanallı yapıları ile büyük boyutlu tarzları Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadırlar.

⁶⁴⁵ Scherrer (Mouseion), ss. 109-138.

⁶⁴⁶ Strocka, (Architektur) ss. 305-306

⁶⁴⁷ Strocka, (Architektur) s. 303.

5.7. EUROMOS ZEUS LEPS NOS TAPINA I

Mimari Özellikler

Karia bölgesinde Hadrianus döneminde inşa edilen önemli yapılardan biri de Milas yakınlarındaki Euromos Zeus Lepsinos Tapınağıdır⁶⁴⁸ (ek. 75-76) 14x27 m peripteros plan tarzında korinth düzenindeki tapınak, Zeus'a adanmış bir heksastylos'dur⁶⁴⁹. Ümit Serdaro lu'nun yaptığı ara tirmalarda, tapınağın 6 X 11 sütunlu bir peripteros olduğunu belirtmiştir⁶⁵⁰. Bugün tapınağın 16 sütunu ayakta. Tapınağın önemli özelliklerinden biri, sütunlarının farklı kişiler tarafından yaptırılmış olmasıdır. Ayrıca sütun tamburları üzerinde yaptırılan kişilerin adları da yer almaktadır. Tapınak Ümit Serdaro lu tarafından kısmen restore edilmiştir. Özellikle tapınağın güney yönünde kalan sütunları tam olarak inlenmemiştir. Tapınaktaki diğer önemli mimari özellik de yapının erken planlı bir tapınak olması nedeniyle bir opisthodomos'a sahip olmasıdır. Hadrianus döneminde büyük oranda imar edilen Euromos Zeus, Kyzikos Zeus gibi Hellenistik orijinli Roma tapınaklarında opisthodomos bozulmadan korunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Roma mimari anlayışının bu tapınakta eski mimari tasarımı koruduğu sonucuna varılabilir.

Mimari Dekorasyon

Tarihlendirmede kullanılacak en önemli buluntular, bugün birçok ayakta duran sütun başlıkları ve kymation bezemeleridir. Sütun başlıklarının sert-derin matkap oyuklu yapısı ile başlıkların son bulduğu abakusu üzerindeki flüt bezemeleri Hadrianus dönemi mimari bezeme anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (ek. 77). Bu anlayışın en yakın benzerini, başlık üzerinde olmasa da aynı tarihten olan asos Agorası korniş blokları üzerinde de görmek mümkündür⁶⁵¹ (ek. 200).

⁶⁴⁸ Mükerrrem Usman Anabolu, Euromos (Ayaklı) Tapınağı, **TÜ Mimarlık Fakültesi**, İstanbul, 1964, ss. 3-7.

⁶⁴⁹ Anabolu, (Tapınaklar). s. 24.

⁶⁵⁰ Stefan Pülz, Zur Bauornamentik des Zeustemples von Euromos, **IstMitt** 39 s. 451, 1989; Serdaro lu, s. 121.

⁶⁵¹ Vandeput, pl. 91.2; Pülz, (Euromos) s. 453.

Abaküsteki flüt bezemesi açısından benzer sütun başlıklarını Anadolu dışında Maison Caré, Baalbek ve Roma-Augustus tapınaklarında rastlanılmaktadır⁶⁵².

Ayrıca iki parçalı abaküsün en üstünde konumunu yer almaktadır. Fakat bu kısımdaki bezeme yüksekliğin çok küçük ve derin olmayışı, yakından bakılmadıkça görünümünü imkânsız kılmaktadır⁶⁵³.

Özellikle tapınağın sütun başlıklarının Miletos Agora Kapısı'nın sütun başlıklarıyla olan benzerliği yapının 120-140 arasına tarihlendirilmesine neden olmaktadır⁶⁵⁴. Ayrıca Attika tipi sütun altlıklarının Pergamon Traianeum altlıklarıyla benzerlik göstermesi bu tarihleri doğrulayan bir delil olarak değerlendirilmektedir⁶⁵⁵. Mimari plastik örneklerde birçok yarım kalmı parçanın bulunması tapınağın büyük bir olasılıkla maddi sorunlar nedeniyle bitirilemediğini göstermektedir⁶⁵⁶ (ek. 78-79). Özellikle güneydeki sütun tamburlarının ve altlıklarının işlenmemesine karşın sütun başlıkları tamamen işlidir.

Genel yapısıyla gösterdiği olan tapınağın, sütun başlıkları yapının en önemli mimari elemanlarıdır. Tapınakta friz bölümü işlenmemiştir. Bunun nedeni, friz bölümüne diğer ana mimari plastik birçok öğenin tamamlanamaması sonucu, sıranın gelmemiştir olmasıdır.

5.8. KLAROS APOLLON TAPINAĞI

Mimari Özellikler

Hadrianus'un ilk gezisi sırasında ünlü kutsal mekânlardan biri olan Klaros Apollon Kutsal Alanı'dır⁶⁵⁷ (ek. 80-82). Hadrianus'un Anadolu'daki Helenistik dönem'de başlayan ve bitirilemeyen tapınaklar üzerine olan çalışmaları

⁶⁵² Heilmeyer, tafel.33.3, 40.1, 42.3.

⁶⁵³ Pülz, (Euromos) ss. 452-453.

⁶⁵⁴ Pülz, (Euromos) s. 453.

⁶⁵⁵ Pülz, (Euromos) s. 452.

⁶⁵⁶ Pülz, (Euromos) s. 453.

⁶⁵⁷ Birley, s. 171.

içerisinde, Klaros kutsal alanındaki Apollon Tapına ı da önemli bir yer te kil etmektedir. Hadrianus, tapınakta ciddi anlamda in a çalı malarınada katkıda bulunmu , fakat Pausanias'ın belirtti i gibi kutsal alan yine de hiçbir zaman tamamlanamamı tır⁶⁵⁸.

Tapınakta, Hadrianus dönemi çalı malarının en önemli kanıtı ar itravda Hadrianus'un ünvanlarının yer almasıdır⁶⁵⁹ (ek. 81). Ayrıca burada Hadrianus'un yanı sıra, mparator Tiberius'un da ismi yer almı tır⁶⁶⁰. Bu ifadeler tapına ın Hadrianus öncesinde imparator Tiberius döneminde de in aasına katkıda bulunuldu unu göstermektedir. Ayrıca Tiberius'un tapına a Hellenistik dönemde verilen asyilia hakkını da yeniledi i bilinmektedir⁶⁶¹. Yapı 6X11 sütunlu, 26X46 m ölçülerinde, 5 krepisli peripteros plan özelli inde Hellenistik orjinli bir tapınaktır. Ayrıca tapınak, Anadolu'da çok sık rastlanılmayan dorik tarzda olmasıyla da dikkat çekicidir. Tapınak üzerinde ara tırma yapan C. Picart, Hadrianus'un tapına ı tamamen yeniden in a ettirdi ini, buna kar ın L. Robert Hadrianus'un, erken imparatorluk döneminde in aasına ba lanılmı olan tapınakta onarım faaliyetlerinde bulunuldu unu belirtmi tir⁶⁶².

Teos Dionysos Tapına ı'nın aksine Klaros Apollon Tapına ı'nda epigrafik veriler dı ında arkeolojik olarak Hadrianus dönemi onarım çalı malarının anla ılması çok güçtür. Tapına ın dorik tarzda olması, metoplarında herhangi bir konunun i lenmemesi, yapıda Roma dönemi eklemelerin anla ılması için ayrıntılı bir çalı maya ihtiyaç duyuldu unu göstermektedir. En azından epigrafik veriler tapındaki Roma dönemi in a faaliyetlerine ili kin ipuçları vermektedir.

⁶⁵⁸ Pausanias 7.5.4.

⁶⁵⁹ Jean-Louis Ferrary, (BCH 124) ss. 370-376.

Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Θεοῦ Τραιαν[οῦ] Παρτικοῦ ὕδ[ος] Θεοῦ Νέρβα υἱ[ὸ]ς Τραιανὸς Ἰουλίου Αἰδριανὸς Σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος,] δημ[αρχικῆς ἐξουσίας τὸ αὐ]τοκράτωρ τὸ δε[ύτερον, ὕπατος] τὸ (τρίτον), Ὀλύμπιος καὶ Πανελλήν[ιος καὶ Πανελλήν]ιος καὶ Πανίωνιος—] yazıtın tarihi: .S. 132.

⁶⁶⁰ Jean-Louis Ferrary, (BCH 124) ss. 368-369.

Τιβερίου Καίσαρος, Σεβαστοῦ υἱοῦ, Θεοῦ υἱωνοῦ, Σεβασ[τ]ο[ῦ]. Tiberius'a olan bu adama yazıtı kuzey pronaos üzerindeki ar itravda yer almaktadır.

⁶⁶¹ ahin, (Klaros) s. 41.

⁶⁶² ahin, (Klaros) s. 46

5.9. KLAROS ARTEMİS KLARİA TAPINAKI

Mimari Özellikler

Apollon Tapınağı'nın inşası sürdürülürken tapınağın hemen kuzeyine yeni bir onik tapınak ve atlar, Artemis Klaria'ya adanmıştır⁶⁶³ (ek. 80-82) Tapınağın önünde ele geçen Artemis'e adanmış bir heykelcik bu savı doğrulamaktadır⁶⁶⁴. Tapınağın derin pronaos yapısı (ek. 83), çok yakında yer alan ve Hadrianus döneminde inşa edildiği kabul gören Notion Athena Tapınağı'yla olan en önemli benzerliktir. Ayrıca tapınakta yapılan kazı çalışmaları, temellerde başka bir Hellenistik tapınağa ait kalıntıların varlığını doğrulamaktadır⁶⁶⁵. Fakat bu tapınağın kime adandığı ve planı hakkında eldeki veriler yetersizdir. Tapınak derin pronaos yapısı açısından çabucak Notion Athena Tapınağı (ek. 88) dımda, Sagalassos Hadrianus - Antoninus Pius Tapınağı'yla (ek. 128) da büyük benzerlik taşımaktadır. Roma dönemi tapınağıyla ilgili epigrafik verilere ulaşılamasa da aracıların ortak kanısı, yapının Apollon Tapınağı'nın inşası sürdürülürken Artemis Tapınağı'nın da Hadrianus döneminde inşa edildiği ya da onarıldığı doğrultusundadır⁶⁶⁶. Kesin olmasa da tapınağın 6X11 sütunlu peripteros bir planda olduğunu söylemek mümkündür.

Mimari Dekorasyon

Bukranion bezemeli girland bezemeli mimari süslemeler tapınak hakkında önemli ipuçları vermektedir. Fakat bu süslemelerin frizde mi yoksa tapınak içerisindeki ante duvarları üzerinde mi durdukları tartışmalıdır. Bu parçaların, Roma döneminden olduklarını söylemek kolay olsa da kesin olarak Hadrianus dönemine tarihlendirmek güçtür. Benzer bir tarzda Hadrianus dönemine tarihlendirilen Notion Athena Tapınağı'nın friz bölümünün bukranon süslü girland bezemelerine sahip olması önemli bir veri olsa da, bunlar kalite ve işçilik olarak Artemis Tapınağı'nda

⁶⁶³ ahin, (Klaros) s. 46.

⁶⁶⁴ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, 1995, s. 315.

⁶⁶⁵ ahin, (Klaros) s. 46.

⁶⁶⁶ Juliet de La Geniere, Les Nouvelles fouilles de Claros, **TAD 28**, 1989, s. 300; Akurgal, s. 315.

ele geçenlere benzememektedirler. Sonuç olarak tüm bu bilgiler Roma döneminde, Apollon Klarios kutsal alanında ciddi imar faaliyetlerinin olduğu göstermektedir.

5.10. KREMNA KÜÇÜK HADR ANUS TAPINA I

Mimari Özellikler

Kremna, Sagalassos kentinin hemen güneyinde yer almaktadır. Kent imparator Hadrianus döneminde ciddi anlamda imar görmüştür. Bunun en önemli nedeni, kentin güneyden Anadolu'nun içlerine doğru giden ana yol güzergâhı üzerinde yer almasıdır. Kentte imdiye kadar saptanan iki tapınak ve bir forum, onun döneminde inşa görmüştür.

Kremna ve çevresindeki çalımlar ilk olarak Charles Fellows tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalımlar 1852 yılında *Travels and Researches in Asia Minor* adıyla yayınlanmıştır. Bu tarihten sonra birçok gezgin ve arkeolog bölgede incelemelerde bulunmuş fakat en kapsamlı çalıma, Lanckoronski ve ekibi tarafından 1885 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalımla ana yapılar tanımlanarak kentin bir planı çıkarılmıştır⁶⁶⁷. Bölgedeki ilk modern çalıma ve kazılar ise 1970 ve 1972 yılları arasında Jale İnan ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁶⁸. Alandaki son kapsamlı çalıma ise Stephen Mitchell başkanlığındaki ekip tarafından 1985 ve 1987 yılları arasında yapılmıştır, bu çalımlarla kentin 1:1000 ölçekli önemli yapılarının belirtildiği bir haritası çıkarılmıştır⁶⁶⁹.

Kentin merkezindeki küçük sütunlu caddenin batısından Forum Longus'a geçişte 8.2X7.7m ölçülerinde prostylos tarzında küçük bir tapınakla karşılaşmaktadır⁶⁷⁰ (ek. 84). Tapınağa ait bir kapı sövesi parçası, yapının doğusunda bulunmuştur. Lento üzerindeki İon ve Lesbos kymationu bezemelerinden yapının korinthya düzeninde olduğu düşünülmektedir⁶⁷¹ (ek. 85). Yapıya ait

⁶⁶⁷ Lanckoronski, (Pisidie) ss. 168-181.

⁶⁶⁸ Stephen Mitchell, (Cremna) s. 16.

⁶⁶⁹ Stephen Mitchell, (Cremna) s. 18-26.

⁶⁷⁰ Mitchell, (Cremna) s. 86.

⁶⁷¹ Mitchell, (Cremna) s. 88.

en önemli mimari parçalar, kapıya ait olanlardır. Bunun dışında yapının geneline ilişkin fikir verebilecek fazla bir buluntu ele geçmemiştir. Mitchell, yapıyı “Hadrianik” olarak nitelendirirken, Vandeput kapı lentosundaki inci-boncuk dizisinin Side N 1 ve Sagalassos Antonin Nymphaionu aritrav ve friz bloklarındaki benzerleri nedeniyle Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁶⁷². Sonuç olarak yapı 115-125 arasında tarihlendirilmektedir⁶⁷³.

5.11. KREMNA HADRANUS ? TAPINAK I

Mimari Özellikler

Kremna’da Dorik Agora ile Küçük Antonin Tapınağı arasında yer alan prostylos tarzındaki büyük bir tapınağın ön cephesine ait bazı parçalar sağlam olarak ele geçmiştir⁶⁷⁴ (ek. 86). Yapının kesin boyutları hakkında eldeki verilerden bir çıkarımda bulunmak güçtür. Bu nedenle yapının planı hakkında da kesin bir yargıda bulunulamamaktadır. Fakat ele geçen korinth başlıklı, sima ve aritrav parçalarındaki süslemelerden yapının korinth tarzında olduğunu anlaşılmaktadır⁶⁷⁵. Sütun başlığının çapı 88 cm’dir. Bu açıdan bakıldığında yapının ölçülerinin dikkate değer büyüklükte olduğunu sonucu çıkarılmaktadır⁶⁷⁶. Fakat bu ölçüler üç büyük *neokoros* tapınağının ölçülerinden nerdeyse yarı yarıya küçüktür. Yine de yapının ön cephesinin büyüklüğü ve iğnede kalite yapıyı önemli kılmaktadır.

Mimari Dekorasyon

Şu ana kadar yapıda herhangi bir epigrafik buluntuya rastlanmaması, yapının kime adandığı konusunda soruları artirmektedir. Fakat mimari plastik unsurlarının genel özellikleri yapının dönemi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Tapınaktan ele geçen aritrav ve sima bloklarına ait palmet bezemelerinin derin kanallı, ince ve simetrik iğnelikli benzerleri “Attaleia Hadrianus

⁶⁷² Vandeput, s. 150, pl.91.3.

⁶⁷³ Walkens,(Sagalassos I) ss. 93-109.

⁶⁷⁴ Mitchell, (Cremna) s. 97.

⁶⁷⁵ Mitchell, (Cremna) s. 98, pl.37.

⁶⁷⁶ Mitchell, (Cremna) s. 97.

Kapısı”(ek. 172) ve Side’deki Apollon N 1 (ek. 143) tapına ındaki örneklerle kar ıla tırıldı ında aralarında büyük benzerlikler gözlenmiştir⁶⁷⁷. Ayrıca tapına ın çift ar itravlı yapısı, Notion Athena Tapına ı’yla benzerlik göstermektedir. Bununla beraber yaprakları derin kanallı korinth tarzı sütun ba lı ı, Ephesos Olympieion tapına ı sütun ba lı ının i çili iyle benzerlikler ta ımaktadır. (ek. 29) Mitchell, hem plastik özelliklerinden hem de Güney Batı Anadolu’daki di er benzerlerinden dolayı yapıyı 130 yılına tarihlendirmektedir⁶⁷⁸. Bununla birlikte Güney Batı Anadolu’daki birçok yapının, Hadrianus’un ikinci ziyaretiyle ba lantılı olarak 129–131 yıllarda in a edildi i unutulmamalıdır.

5.12. NOT ON ATHENA TAPINA I

Mimari Özellikler

Anadolu’da Hadrianus döneminde in a edildi i tespit edilen bir di er tapınak da Notion Athena Polias Tapına ı’dır⁶⁷⁹ (ek. 87). Hadrianus’un Ephesos’dan sonra Klaros ile birlikte Notion’a da u ramı oldu u kabul edilir⁶⁸⁰. Templum in antis plan tipinde in a edilen korinth tarzındaki tapınak (ek. 88), derin pronaos özelli iyle Arkaik Ça ’dan beri onia’da sevilen erken plan tipinin, Roma döneminde de devam etti ini göstermektedir⁶⁸¹. Tapınak in antis plan özelli iyle Hadrianus dönemine tarihlendirilen tapınaklar içerisinde tektir.⁶⁸² Tapına ın çevresi dor tarzı sütunlarla çevrelenmiş bir portikoya sahiptir. Yapı (7.50?)9.50X16 m ölçülerinde ve üç basamaklı bir krepis’e sahiptir⁶⁸³ (ek. 89-90). Tapına ın aksı ve çevresindeki portikler arasındaki uyumsuzluk burada daha eski bir tapına ın varlığını göstermektedir⁶⁸⁴. Fakat dönemi, planı ve kalıntıları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

⁶⁷⁷ Mitchell, (Cremna) s. 99.

⁶⁷⁸ Mitchell, (Cremna) s. 99.

⁶⁷⁹ Nurhan, (Klaros) s. 16.

⁶⁸⁰ Halfmann, (Itinera principum) s. 193.

⁶⁸¹ Anabolu, (Tapınaklar) s. 96.

⁶⁸² Anabolu, (Tapınaklar) s. 22.

⁶⁸³ Akurgal, s. 312.

⁶⁸⁴ Selahattin Erdemgil & Mustafa Büyükkolancı, Notion-**Claros**, İstanbul, 1994, s. 15.

Mimari Dekorasyon

Tapınakta Hadrianus dönemine ait plastik izler görülebilmektedir. Bunlar içerisinde en önemli olanı sütun başlıklarının hemen altında karımıza çıkan Küçük Vazo bezemelerinin varlığıdır (ek. 13). Naumann, benzer süsleme özelliğini Hadrianus dönemine tarihlendirilen Herakleia Pontike ve Aizanoi Zeus Tapınağı başlıklarında da var olduğunu ifade etmektedir⁶⁸⁵ (ek. 12). Bu süslemenin üç tapınakta da benzer tarzdaki betimleni biçimi, dönemin bir dekorasyon özelliği olarak tapınaklarda benimsenmiştir. Yine girland ve başlıklarının verili indeki sertlik, Hadrianus dönemi sanat anlayışının bir göstergesidir (ek. 91). Arıtravda karımıza çıkan bukephalion tarzı süsleme anlayışını Pergamon Dionysos Tapınağı'nın frizlerinde de görmek mümkündür.

5.13. PERGAMON TRAIANEUM(TRAJANUS-HADRIANUS TAPINAĞI)

Mimari Özellikler

Pergamon'daki inşaat faaliyetlerinin imparator Hadrianus döneminde ne boyuta ulaştığına kentler bölümünde değinilmiştir (ek. 92). Kentteki bu inşaat faaliyetleri içerisindeki en önemli yapılardan birisi de, Traianus tarafından *neokoros*⁶⁸⁶ unvanının verilmesi üzerine yapımına başlanan, fakat büyük bölümün imparator Hadrianus döneminde tamamlanan Traianus-Hadrianus Tapınağı'dır⁶⁸⁷ (ek. 93-94). 114 yılında yapımına başlanan tapınağın açılışı Hadrianus'un Anadolu'ya ikinci gezisi olan 129 yılında yapılmıştır⁶⁸⁸. Yapı, kazıyı gerçekleştiren ekip tarafından Traianeum olarak adlandırılmasına rağmen hiçbir antik metinde bu ibareye rastlanmamaktadır. Bu arada ünlü Sophist Aelius Aristides'in Pergamon'daki tapınağı *Hadrianeum* olarak tanımlaması çok önemlidir⁶⁸⁹.

⁶⁸⁵ Naumann, (Zeustempel), s. 68; Hoepfner, (Herakleia Pontike-Ereğli), s. 55 ; Anabolu, (Tapınaklar) s. 66.

⁶⁸⁶ Behrendt Pick, Die Neokorie-Temple von Pergamon, **Festschrift für W. Judeich**, 1929, s.28

⁶⁸⁷ **AvP VIII-2**, s. 269.

⁶⁸⁸ Radt, s. 210.

⁶⁸⁹ Radt, s. 210.

Yapının büyük bir bölümü imparator Hadrianus döneminde tamamlansa da yapıda Traianus'a "*Zeus Philios*", Hadrianus'a ise "*Zeus Olympos*" olarak tapınılmaktaydı⁶⁹⁰. Traianus'un ölümü üzerine Pergamonlular yeni bir tapına ın Hadrianus onuruna yapılmasını istemi ler, o bu iste i nazikçe reddederek Traianeum içine kendi heykelinin dikilmesini istemi tir. Özellikle mimari ve plastik verilerinden dolayı Hadrianus dönemine tarihlendirilen tapınakta ele geçen iki kolossal Traianus ve Hadrianus heykeline ait ba larda bu durumu kanıtlamaktadır⁶⁹¹ (ek. 95). Plastik verilerin dı ında, tapınak civarında ele geçmi yazıtlar da hem Traianus hem de Hadrianus'a ait adamları do rulamaktadır⁶⁹² .

Yapı 6X10 sütunlu, korinth tarzında, 32X20 m ölçülerinde ve peripteros stilindedir (ek. 96). Yapı Pergamon'nun en yüksek terası üzerine in a edilmi , a a 1 kenti akropolden izleyen 18 m yüksekli inde bir tapınaktır. Tapına ın ortasında yer alan portikoların ölçüsü ise 70X65 m dir. Tapınak klasik bir Roma tapına ı olarak yerden 3 m yüksekli inde bir podyuma sahiptir. Tapına ın çok sarp ve yüksek bir nokta da kurulmu olmas ı açısından ça da ları Smyrna Zeus Akraios, Notion Athena Polias tapınaklarıyla topo rafik açıdan benzerlik göstermektedir. Tapınak merkez Roma'nın etkisi ile *opus camenticium* tekni inde in a edilmi tir. Bununla birlikte kesme ta tonozlu kemerlere de sahiptir.

Mimari Dekorasyon

Yapının plastik verilerine gelince korinth tarzındaki tapına ın friz bölümü, Side N 1 Apollon Tapına ı'nda oldu u gibi Hadrianus dönemi friz doldurma motifi olan flüt bezemeleri arasına serpi tirilmi Medusa ba larından olu maktadır⁶⁹³ (ek. 97-98) Bu benzerli in di er bir örne i Hadrianus dönemine tarihlendirilen Claudiopolis Antinous Tapına ı'nda da görülmektedir⁶⁹⁴(ek. 60). Traianeum sütun ba lıkları (ek. 99) özellikle derin kanallı keskin hatlı yapısıyla Side N 1 ve

⁶⁹⁰ Erdem, s. 31.

⁶⁹¹ Radt, s. 209.

⁶⁹² AvP VIII-2, s. 269, s. 274; AvP VIII -1, s. 2.

⁶⁹³ Vandeput, s. 65, pl.100.1.

⁶⁹⁴ Anabolu, (Tapınaklar) resim.297a.

Sagalassos Antoninus Pius Tapına ı sütun ba lıklarıyla büyük oranda benzerdir⁶⁹⁵. Özellikle sütun ba lıklarında, sofit ve frizdeki bezemelerde görülen sert üslup, merkez Roma mimari plasti inin bir etkisi olarak yapıda ortaya çıkmaktadır⁶⁹⁶.

Tapınakta ele geçen Traianus ve Hadrianus'un kolossal ba ları dı ında Zeus Philios'a ait parçalar da ele geçmiştir. Bu nedenle tapına ın içerisinde 5 m yüksekli inde Zeus, Traianus ve Hadrianus heykellerinin yer aldı ı dü ünülmektedir⁶⁹⁷. *Neokoros* tapınaklarında, Hadrianus ile Zeus heykellerinin beraber bulundu undan daha önce bahsedilmi ti. Burada da benzer bir asimilasyondan bahsetmek mümkündür⁶⁹⁸. Fakat Radt, bu tapınakta önce ikiz sonra da üçüz olan heykel grubu betimlemelerini, Asklepion'da III. Attalos'un zırhlı heykelinin Asklepios ile yan yana olması gelene ine dayandırmaktadır⁶⁹⁹. Ayrıca bu plastik verileri destekler bir tarzda tapınakta oturur bir Zeus ve onun kar ısında ayakta duran bir Traianus heykelinin varlı ı sikkelerden de bilinmektedir⁷⁰⁰.

5.14. PERGAMON D ONYSOS TAPINA I

Mimari Özellikler

Pergamon'da Hadrianus döneminde in a gören bir di er tapınak da Dionysos Tapına ı'dır (ek. 92) Tapına ın büyük bölümü Hellenistik Dönem'den ba layan farklı evrelere sahip olsa da yapının bazı bölümlerinin Hadrianus ve Caracalla döneminde in a gördü ü anla ılmaktadır⁷⁰¹. Mimari plan olarak yapı, 21X12 m ölçülerinde prostylos tarzında onik bir tapınaktır⁷⁰²(ek. 100). Tiyatronun orkestrasından 25 basamakla çıkılan tapınak, yüzeyden 4.5 m yükseklikte yer

⁶⁹⁵ Vandeput, s. 65, pl.100.1.

⁶⁹⁶ Strocka, s. 298.

⁶⁹⁷ Radt, ss. 208-211; *AvP VII*, ss. 232-233.

⁶⁹⁸ Helmut Halfmann, *Städtebau und Bauherren Im Römischen Kleinasien*, *IstMitt* 43, Berlin, 2001, s. 56.

⁶⁹⁹ Radt, s. 210.

⁷⁰⁰ Radt, s. 209.

⁷⁰¹ Strocka, (Architektur) ss. 299-300.

⁷⁰² Radt, s. 188.

almaktadır⁷⁰³ (ek. 101). Genel özelliklerine baktığımızda tipik bir Roma Tapınağı görüntüsünde olan yapı andezit bloklar üzerinde inşa edilmiştir.

Mimari Dekorasyon

Tapınaktan ele geçen en önemli plastik mimari parçalar, kapı sövesi,(Caracalla dönemi?) (ek. 102) sima (ek. 103) bloğu ve frize ait parçalardır (ek. 104). Bu parçalardan simada üzerindeki anthemion (Lotus-palmet) bezemeleri ve onun hemen altında karımıza çıkan flüt doldurma motifleri Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadır⁷⁰⁴.

Friz üzerinde Hadrianus döneminin hızlı imar aktivitelerinin bir sonucu olarak boğaların tahtı gırlant motifleri bulunmaktadır. Bu tarza en iyi iki örnek Hadrianus dönemine tarihlendirilen Klaros Artemis antebası (?) ve Notion Athena (ek. 91) tapınaklarının friz bloklarıdır. Fakat bu bezemeler arasında da küçük farklılıklar bulunmaktadır. Pergamon'da gırlantları taşıyan boğaları bukranion stilinde iken Notion Athena Tapınağı'nda bukephalionlar yer almaktadır. Ayrıca Pergamon'da gırlantların üzerindeki boğuk alanları, yuvarlak sunu kapları ile doldurulmuştur. Friz blokların üzerinde yer alan ion kymation bezemeleri de derin oyulmuş boğuklar içerisine yerleştirilmiş yumurtalı lenelleriyle Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadır.

Ele geçen sima bloğunda karımıza çıkan anthemion bezemelerindeki Lotus-palmet uçlarının birbirlerine dokunmuş tarzındaki yapıları, Hadrianus döneminin özelliğidir. Bu tarzın benzerlerini Tarsos Hadrianus Tapınağı (ek. 42) ve Attaleia Hadrianus Kapısı (ek. 172) anthemion bezemelerinde görmek mümkündür. Dionysos Tapınağı'nın sima bloğunun altında karımıza çıkan, dönemin hızlı boğuk doldurma motifi flüt bezemelerini, asos Agorası'nda da mümkündür⁷⁰⁵.

⁷⁰³ Radt, s. 188.

⁷⁰⁴ Stroocka, (Architektur) s. 300.

⁷⁰⁵ Vandeput, pl.91.2.

5.15. PERGAMON ASKLEP E ON ÇALI MALARI

Mimari Özellikler

Hadrianus'un Asklepieion ile özel olarak ilgilenmesini en önemli sebeplerinden biri Pergamon'da yeni bir tanrı Asklepios olarak tapınım görmesidir. Ayrıca Hadrianus'un Miletos'da Apollon, Sardis, Nikaia, Bithynia- Claudiopolis, Ankyra'da Dionysos ve Klazomenai'de de yeni bir Helios olarak karılandı ı bilinmektedir⁷⁰⁶. 1930 yılı kazılarında kütüphaneden ele geçen bir Hadrianus heykeli ve altındaki “**Tanrı Hadrianus**” yazıtı bu dönemdeki in a faaliyetleriyle ba lantılıdır⁷⁰⁷. Ya ayan imparatorların tanrıla tırılması çok sık rastlanılan bir olgu olarak Roma mparatorlu u'nda kar ımıza çıkmasa da Hadrianus'un Anadolu'nun birçok yerinde gerçekle tirdi i imar faaliyetleri nedeniyle kentlerin tanrısı olarak algılanmı tır⁷⁰⁸.

Hadrianus döneminde, yo un imar gören kentlerden biri de Pergamon' dur. Özellikle a a ı kent ve Asklepieion Hadrianus döneminde ciddi onarım ve imar faaliyetlerinin oldu u alanlardır (ek. 105). Bugün Asklepieion'da görülen mimari bulguların büyük bir bölümü, Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir. Alan Hadrianus'un 123 yılındaki ziyaretiyle beraber imarla maya ba lamı , imparatorun 138'deki ölümüne kadar da sürmü tür⁷⁰⁹. Asklepieion kuzey galerisinde yer alan 36 adet ar itrav blo undaki yazıttan Hadrianus'a ithaf okunmaktadır⁷¹⁰.

Asklepieion'da, Hadrianus döneminin en önemli yapısı, Roma'nın yeni bir gelene i olarak ünlü Pantheon'un plan özelli indeki, yuvarlak Asklepios Tapına ı'dır⁷¹¹(ek. 106). Hadrianus yuvarlak yapı gelene ini severek uyguladı tır. Roma'da yapılan Venüs Tapına ı, Pantheon (ek. 107), Akademia Belverde ve

⁷⁰⁶ Glay, s. 354-355; **Avp VIII**, 3.

⁷⁰⁷ Glay, ss. 350. Nr: 6 Θεόν Ἀδρινόν | Φλ. Μελιτινή

⁷⁰⁸ Glay, s. 351-352.

⁷⁰⁹ Wolf Koenigs & Wolfgang Radt, Ein kaiserzeitlicher Rundbau (Monopteros) in Pergamon, **IstMitt** **29**, 1979.

⁷¹⁰ Erdem, s. 30.

Τοῖς ἰτε ἄλλοις Θεοῖς καὶ Ἀσκληπιῶι Σωτῆρι καὶ αὐτοκράτορι καίσαρλι Τραιανῶι Ἀλδρι ανῶι Σεβαστῶι καὶ τῆι πατρίδι.....

⁷¹¹ Koenigs & Radt, (Rundbau) ss. 317-354.

Marittimo Tiyatrosu bu ilginin bir sonucu olarak karımıza çıkan diğer yapılarıdır⁷¹². Bu açıdan Asklepieion Tapınağı'nın mimari tipi, olasılıkla merkez Roma'nın bir etkisi olarak yuvarlak tarzda karımıza çıkmaktadır. Bu tarz, Anadolu'da Roma dönemi için yeni bir mimari plan tipidir ve Anadolu'da Hadrianus dönemiyle beraber yaygınlaşmaya başlamıştır.

Mimari Dekorasyon

Asklepieion'da Hadrianus dönemine yazıtları aracılığıyla kesin olarak tarihlendirilen Kuzey Portikonun sütun başlıkları (ek. 108), Heilmeyer' in de belirttiği gibi, Ephesos-Pergamon plastik okulunun bir yansıması olarak Pergamon'da karımıza çıkmaktadır⁷¹³. Özellikle Asklepieion Kuzey Portikonun başlıkları, Ephesos kütüphanesindeki sütun başlıkları ve Ephesos Hadrianus Kapısı⁷¹⁴ (ek. 180) başlıklarıyla karşılaştırıldığında, kalathos üzerindeki dil tarzı doldurma motifleri, her iki yapıda da Hadrianus dönemi süsleme sanatının bir özelliği olarak karımıza çıkmaktadır. Kuzey Portikonun başlıklarında görülen dil motifleri, Pergamon-Ephesos okulunun ortak kullandığı süsleme elemanlarıdır. Bu başlıkların Anadolu'daki diğer benzerlerini ise çağdaş Attaleia Hadrianus Kapısı⁷¹⁵ ve Milas Gümüşkesen⁷¹⁶ Anıtı sütun başlıklarında da görmek mümkündür.

5.16. PERGAMON YUVARLAK YAPI

Mimari Özellikler

1973-1974 yılında Bergama kent merkezindeki çalılımlarda yuvarlak bir yapıya ait kalıntılara rastlanmıştır⁷¹⁷. Eldeki mimari parçalardan yapının yaklaşık 6 m çapında olduğu anlaşılmaktadır (ek. 109).

⁷¹² Jacobson, (Geometry), ss. 69-85.

⁷¹³ Heilmeyer, ss. 94-95, tafel.28.1-2, 3-4.

⁷¹⁴ Thür, Abb.151-156.

⁷¹⁵ Vandeput, s. 152, pl.78.3.

⁷¹⁶ Vandeput, s. 78, pl.98.2.

⁷¹⁷ Koenigs & Radt, (Rundbau) ss. 317.

Mimari Dekorasyon

Yapıya ait olan korni süslemeleri ve on kymation bezemeleri, tarihlendirmede yardımcı olabilecek en önemli plastik unsurlardır. Yuvarlak Yapıya ait korni blounda karımıza çıkan dalga motiflerini (ek. 110), Ephesos Olympeion (ek. 33), Serapieion, Tholos, (ek. 111) Kyzikos Zeus-Hadianus Tapınaı (ek. 46) ve Laodikeia Hamam-Gymnasionu (ek. 188) gibi Batı Anadolu'da Hadrianus döneminde inşa edilen yapılarda görmek mümkündür. Bu yapılar içerisinde özellikle Ephesos'daki Tholos (ek. 112) yapısı Pergamon'daki Yuvarlak Yapı'nın bir benzeri niteliindedir⁷¹⁸. Ayrıca Yuvarlak Yapı'nın korni blounda karımıza çıkan serbest ve kenarları derin matkap işçiliyle belirginleştirilmiş yumurta dizilimi, Hadrianus döneminin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

5.17. PERGAMON MISIR TANRILARI TAPINA I (KIZIL AVLU)

Mimari Özellikler

Anadolu'da Mısır kültürüne adanmış en önemli tapınım merkezlerinden biri Hadrianus dönemine tarihlendirilen Pergamon'daki Mısır Tanruları Tapınaı'dır (ek. 113-114). Doğulu bir etki sonucunda mistik bir kültür olarak karımıza çıkan bu inanç biçimi Anadolu'da Roma döneminde yaygınlaşmıştır. Özellikle Hadrianus'un sevgilisi Antinous'u Nil'de kaybetmesi Mısır'ın Hadrianus üzerinde yarattığı en önemli etkidir. Bu etki belki de imparatorun Mısır kültürüne karşı duyduğu ilgiyi de açıklamaktadır. Yazılı kaynaklardan Hadrianus'un Pergamon'u iki kez (.S. 124 ve 129) ziyaret ettiği tahmin edilmektedir⁷¹⁹. Bu nedenle tapınaının da imparatorun ikinci gezisi sonrasında, 130 yılı civarında yapıldığı düşünülmektedir⁷²⁰. Tapınaının yer aldığı alan, 270X100 m ölçüleriyle devasa büyüklüktedir. Son yıllarda yapılan

⁷¹⁸ Koenigs & Radt, (Rundbau) ss. 324–325.

⁷¹⁹ Katja Lembke, Ägyptischen Kulte und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches, Kolossalität und Monumentalität: Zur Größe und Ausdehnung der Roten Halle, Istanbul, **BYZAS 1**, 2005, s. 56.

⁷²⁰ Lembke, s. 57.

ara tırmalarda tapına ın hipodamik sisteme tam olarak oturdu u anla ılmı tır⁷²¹. Radt yapının tamamı tu ladan in a edilen bu özelli inin merkez Roma'nın etkisiyle Pergamon'da ortaya çıktı nı, hatta binanın Romalı mimar ve ustalar tarafından yapılmı olabilece ini öne sürmektedir⁷²²(ek. 115-116). Tapınak genel mimari formu ve yapısıyla Anadolu'da az rastlanılan bir tarzda in a edilmi tir. Özellikle devasa yapı biçimi, tekni i ve yuvarlak yapıla ma anlayı ı, Pantheon ve Asklepios Tapına ı gelene iyle de uymaktadır⁷²³(ek. 117).

Mimari Dekorasyon

Yapıda korinth mimarisine ait korni , sütun ba lı ı gibi birçok mimari süsleme unsurlarına rastlanmaktadır. Tapınakta klasik olarak Hadrianus dönemine tarihlendirebilece imiz en önemli buluntular propylon'a ait korinth tarzındaki sütun ba lıklarıdır (ek. 118). Bunlarda kütle ba lantılı olarak yaprakları arasında kanatlı kadın figürleri bulunmaktadır⁷²⁴. Ayrıca pilaster ekinde derin kanallarla oyulmuş sütun ba lıkları da Hadrianus dönemindedir⁷²⁵. Kızıl avludan ele geçen korni blokları üzerindeki Lesbos kymation bezemeleri de Vandeput tarafından Side Tykhe ve N 1 tapınaklarına olan benzerliklerinden dolayı Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁷²⁶ (ek. 119).

Mimari süslemelerin dı ında tapınakta plastik olarak dikkat çeken bir di er olgu da ta ıyıcı olarak Karyadit ya da Atalante tarzında kar ımıza çıkan Mısır stilindeki heykellerdir⁷²⁷ (ek. 120-121). Bu heykellerin bir yüzlerinde erkek, di er yüzlerinde ise kadın figürleri betimlenmi tir. Bazen sadece sırt sırta iki kadın figürü betimlenmektedir. Kolları ve yüzleri ise Mısırlı izlenimini verebilmek için siyah ta tan ekleme olarak yapılmı tır. Mısırlı Hator duru formu Hadrianus dönemi özelli i olarak Neo-klasik diyebilece imiz bir tarzda *Arkaistik* stili de andırımı

⁷²¹ Radt, (Pergamon) s. 200.

⁷²² Radt, (Pergamon) s. 207.

⁷²³ Ulrich Mania, Neue Ausgrabungen-neue Aspekte in der Erforschung der Roten Halle, stanbul, **BYZAS 1**, 2005, ss. 31-34.

⁷²⁴ Radt, (Pergamon) s. 201.

⁷²⁵ Vandeput, pl.101.2.

⁷²⁶ Vandeput, s. 67, pl.101.3.

⁷²⁷ Mania, (**BYZAS 1**), ss. 31-34.

olması açısından önemlidir⁷²⁸. Bununla beraber bugün Karyatid ya da Atalante figürlü ta ıyıcı heykellerin yapı içerisindeki konumlarıyla ilgili de bazı farklı öneriler ileri sürülmektedir⁷²⁹.

Bu tarzın en önemli benzerlerini Mısır'da el Bahari'deki Hatshepsut tapına ında ve Hadrianus villasında görmek mümkündür.⁷³⁰ Bununla beraber devasa bir yapı olan Smyrna Bazilikası'nın kabartmalarında (ek. 122) da Neo-klasik tarzda *Klasisistik* etkili figürler yer almaktadır. Hadrianus mimari projeleri kapsamında devasa yapılarda, politik olarak retrospektif anlayı ı vurgulanmak istemi tir.

Böylece Hadrianus, hayran oldu u Yunan dü ünçe, inanç ve felsefi anlayı mın yeniden canlanacına inanmaktadır. Fakat bu dü üncenin Smyrna Agorası ve Mısır Tanrıları Tapına ı dı ında Anadolu'daki Roma dönemi yapılarında çok da fazla tercih edilmedi i anla ılmaktadır. Bunun dı ında Hadrianus'un bu ideası Anadolu'daki yeni yapıların in aası dı ında eski Yunan tapınakları ve kutsal alanlarının onarılıp canlandırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Mısır Tanrıları Tapına ı hem devasa mimarisi hem de plastik ö elerinin mimaride kullanılı biçimleri açısından Anadolu'da farklı bir öneme sahiptir.

5.18. PH LADELPH A D ONYSOS TAPINA I

Mimari Özellikler

Büyük bir olasılıkla Hadrianus dönemine tarihlendirilen ve epigrafik verilerden iyi bilinmeyen bir di er tapınak da Philadelphia'daki Dionysos Tapına ı'dır. Kent içerisinde bir tepe üzerinde konumlandırılan korinth⁷³¹ düzenindeki tapına ın periptral bir formda oldu u bilirse de kesin mimari planını anlamak güçtür.(ek. 123) Fakat tapınakta yapılan kazılarda temel dokunun

⁷²⁸ Mania, (BYZAS 1), s. 31.

⁷²⁹ Otfried Deubner, Lösung eines Stützenproblems in den Atlantenhöfen der Kızıl Avlu in Pergamon, *IstMitt* 45, 1995.

⁷³⁰ Mania, (BYZAS 1), s. 31.

⁷³¹ Hümevra Birol, The Roman Temple on The Acropolis of Ala ehir (Philadelphia), The Study and Proposals Related to Restitution and Conservation of The Existing Remains, 1996, s. 22.

(yayınlanmamı yüksek lisans tezi)

Anadolu'daki di er birçok Roma dönemi tapına ında oldu u gibi *opus caementicium* tekni inde yapıldı ı anla ılmaktadır. Tapınak üzerine yapılan de erlendirmelerde yapının 2. yüzyılın ikinci yarısına ait oldu u yorumları yapılmaktadır⁷³². Bu yorum bir yazıttan ziyade plastik verilere dayandırılarak yapılmı tır. Tapına ın mimari ölçüleri ise eldeki plan denemesinden de anla ıldı ı kadarıyla 21.40X34 m ölçülerinde hesaplanmı , planlama olarak da pseudodipteros tarz önerilmi tir⁷³³. Tapına ın ön ve arka cephelerinin ise oktostylos tarzda olması kanımızca tartı ma götürmektedir. Kyzikos'daki devasa tapınak bile oktostylos olarak dü ünülmü olsa da bu tapına ın heksastylos olma olasılı ı çok daha güçlüdür.

Mimari Dekorasyon

Tapınakta ele geçen en önemli plastik veriler tapına ın korni ine ait parçalardır⁷³⁴ (ek. 124). Kornı üzerinde kar ımıza çıkan yumurta ve anthemion bezeme anlayı ı Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Tapınaktaki di er en önemli buluntu da korinth ba lıklarına ait oldu u dü ünülen akhantus yaprak parçalarıdır⁷³⁵. Yaprakların keskin sırtlı ve derin oyulmu kanal yapısı Hadrianus dönemi özelliklerini ta ımaktadır.

5.19. SAGALASSOS E 1 BAZ L KASI (D ONYSOS TAPINA I ?)

Mimari Özellikler

Yapıdaki kapsamlı ara tırma ve çalı malar Waelkens ve ekibi tarafından gerçekleştirilmektedir⁷³⁶. Waelkens'den önce ilk çalı malar Lanckoronski ve ekibi tarafından gerçekleştirilmi tir⁷³⁷ (ek. 125). "E 1 Bazilikası", bölgede ara tırmalarda bulunmu olan Lanckoronski tarafından erken bir kilise olarak adlandırılmı tir⁷³⁸. Bugün yapının sadece do u duvarı ayakta olup, alan yapıya ait yıkılmı di er mimari

⁷³² Birol, s. 66.

⁷³³ Birol, fig.3.37.

⁷³⁴ Birol, fig.3.43.

⁷³⁵ Birol, fig.3.42.

⁷³⁶ Waelkens, (KST 26) s. 427.

⁷³⁷ Lanckoronski, (Pisidie) s.157

⁷³⁸ Waelkens, (Sagalassos I) s. 93.

bloklarla çevrelenmi tir⁷³⁹. Lanckoronski bazilikadaki mimari parçaların Tanrı Dionysos'a adanmış bir tapınağa ait olduğunu da bahsetmektedir⁷⁴⁰.

Mimari Dekorasyon

Bazilika 5-6. yüzyılda inşa edilmiştir. Yapıdaki mimari öğeler ve süsleme elemanlarının iki farklı anıttan getirilerek kullanıldığı anlaşılır⁷⁴¹. Yapının mimari süslemelerini sağlayan olan Vandeput ve Lanckoronski bazı parçaların Antoninus Pius Tapınağı'ndan getirilerek yapıda kullanılmış olduğunu vurgulamaktadırlar⁷⁴². Özellikle frizde yer alan dans eden satyrlerin, trajik ve komik maskelerin Dionysos ile olan bağlantısı vurgulanmıştır (ek. 126). Ayrıca Lanckoronski, bulunduğu bir yazıtta Apollon'da kentte adı geçen diğer tek tanrının ise Dionysos olduğunu belirtmiştir⁷⁴³.

Bazilikanın kuzey-doğu köşesini oluşturan iki duvarın eski Dionysos Tapınağı'na ait olduğunu kabul edilmektedir⁷⁴⁴. Bu duvarların boyutları göz önüne alındığında tapınağın 12.94 m X 8.71 m stylobat ölçülerinde, yüksekliğinin ise korniş blokları hariç 6.115 m olduğunu hesaplanmıştır. Fakat tapınağın orijinal plan dokusu bazilikanın yapımı sırasında bozulduğunu için planı hakkında bir şey söylemek güçtür.

Yapıya ait friz blokları Antoninus Pius Tapınağı'na ait olan ve Hadrianus dönemine tarihlendirilebilecek en önemli mimari plastik buluntular olarak hâlâ yapıda ayakta durmaktadırlar. Frizlerin dışa bakan yüzlerinde daha önce Tarsos ve Ephesos Olympieion tapınaklarında Hadrianus döneminin bir özelliği olarak karımıza çıkan sıralı flüt bezemelerini, bu yapıda da görmek mümkündür (ek 127). Bu bezemelerin hemen altında ise standart bir biçimde olmayan çeşitli yüz portreleri sıralanmıştır. Bu sıralanmaya benzer bir sistemi Pergamon Traianeum Tapınağı'nda da görmek mümkündür. Özellikle bu benzerlik Sagalassos'da bir Pergamon

⁷³⁹ Waelkens, (Sagalassos I) s. 93.

⁷⁴⁰ Waelkens, (Sagalassos I) s. 99.

⁷⁴¹ Waelkens, (Sagalassos I) s. 93.

⁷⁴² Waelkens, (Sagalassos I) s. 93.

⁷⁴³ Lanckoronski, (Pisidie), s. 147-148.

⁷⁴⁴ Waelkens, (Sagalassos I) s. 93.

okulunun etkilerinden bahsetmemizi güçlendirmektedir⁷⁴⁵. Friz bloğunun yapının içine bakan bölümünde, flüt bezemesi benzer bir şekilde devam etmekte, bezemenin hemen altında ise dışarıya bakan yüzlerin aksine Satyr figürleri betimlenmektedir.

Sonuç olarak bazı mimari süsleme elemanları (aritrav, friz, sofit) yapının Geç Traianus-Erken Hadrianus döneminde inşa edildiğini göstermektedir. Örneğin aritrav üzerinde betimlenen ion kymationu ve palmet bezemeleri bölgeye yakın ve çağdaş olan Attaleia Hadrianus Kapısı ile Aphrodisias Hadrianus Hamamları bezemeleriyle paralellik göstermektedir⁷⁴⁶. Bu nedenle yapının süsleme elemanları genel olarak 115 ve 125 yılları arasına tarihlendirilmektedir⁷⁴⁷. Ayrıca Batı Anadolu kıyı kentlerinde karşımıza çıkan Pergamon-Ephesos mimari plastik ekolünün etkilerini, Sagalassos'da da görmek mümkündür. Sagalassos'da diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi hızlı ve yoğun imarla mananın varlığı Hadrianus dönemine tarihlendirilen diğer yapılarla da doğrulanmaktadır.

5.20. SAGALASSOS ZEUS-HADRIANUS-ANTONINUS PUS TAPINAKI

Mimari Özellikler

Yapıyla ilgili ilk verileri Güney Batı Anadolu'da 19. yüzyıl sonlarında çalışmaları olan Lanckoronski'den edinilmektedir⁷⁴⁸ (ek. 125). Daha sonra yapıda çalışmaları olan Anadolu ve Price yapı hakkında bazı önemli bilgiler vermektedirler⁷⁴⁹. Günümüzde tapınakta Marc Waelkens ve ekibi çalışmakta olup tapınağın mimari süslemeleriyle ilgili en yeni ve kapsamlı çalışmaları ise Vandeput tarafından yapılmıştır⁷⁵⁰.

⁷⁴⁵ Waelkens, (Sagalassos I) s. 98.

⁷⁴⁶ Waelkens, (Sagalassos I) s. 98.

⁷⁴⁷ Waelkens, (Sagalassos I) s. 100.

⁷⁴⁸ Karl Graf Von Lanckoronski, *Les Villes De La Pamphylie Et De La Pisidie Volume II*, Paris, 1893, s. 134, ss. 152-156.

⁷⁴⁹ Anadolu, (Tapınaklar) s. 12, s. 24, s. 43, s. 69, s. 96, lev.95-102; Price, s. 442.

⁷⁵⁰ Vandeput, ss. 64-77.

Tapınak, imparator Hadrianus ve Zeus'a Hadrianus tarafından Atina'da yaptırılmış olan Olympieion gibi adanmıştır⁷⁵¹. Bu veriyi tapınağın yazıtında bir Olymposlu tanrının olasılıkla da Zeus'un isminin geçmesinden anlamaktadır⁷⁵². Ayrıca tapınak *neokoros* unvanını da olasılıkla Hadrianus'un ölümü nedeniyle alamamıştır.

Sagalassos ilk kez *neokoros* unvanını belki de Hadrianus'un son yıllarında yenilenen Klarios Apollon Tapınağı ile almıştır⁷⁵³. Fakat mimari süslemeler incelendiğinde tapınak için daha çok 1. yüzyıl içlerine giden bir tarihlendirme yapılmaktadır. Yazıtından tapınağın, tanrı Apollon ve imparatorlara adandığını anlamaktadır⁷⁵⁴. Sagalassos Apollon Klarios Tapınağı ve Apollon Klaros Tapınağı aynı dönemde Lykia-Pamphylia Valisi *Cn. Arrius Cornelius'un* Proconsullüğü döneminde (.S. 138-140) onarılmıştır. Bu onarımlar Hadrianus döneminin restorasyon çalışmaları bakımından önemlidir⁷⁵⁵.

Batı-doğru yönelimli olarak temenos içerisine yerleştirilmiş olan Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapınağı 6X11 sütunlu peripteros stilinde ve 26.80 m X 13.80 m ölçülerindedir⁷⁵⁶ (ek. 128). Tapınağın 6.52 m yüksekliğindeki sütunların başlıkları korinth tarzındadır⁷⁵⁷ (ek. 129-130). Tapınak etrafı dört taraftan çevreleyen sütunlu portikolara sahiptir. Temenos alanında çalınan kazı ekibinin araştırmaları sonucunda tapınağın 1. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın başında yaptırıldığını anlamıştır⁷⁵⁸. Yapının inşaatı için kullanılan bloklar kalkerdendir⁷⁵⁹. Ele geçen bir sütun başlığı ve diğer mimari süsleme elemanlarından, yapının korinth tarzında inşa edildiğini anlamaktadır.

⁷⁵¹ Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor. Vols.I and II.** Oxford. 1993, s. 82.

⁷⁵² Mitchell, (Anatolia) s. 82.

⁷⁵³ Waelkens, (Sagalassos I) s. 46.

⁷⁵⁴ Waelkens, (Sagalassos I) s. 46.

⁷⁵⁵ Lanckoronski, (Pisidie) s. 238: 200 nolu yazıt; Waelkens, (**Sagalassos I**) s. 46.

⁷⁵⁶ Marc Waelkens, Report on The 2003 Excavations and Restoration Campaign at Sagalassos, (**KST 26**), Ankara, 2004, s. 427.

⁷⁵⁷ Waelkens, (**KST 26**) s. 427.

⁷⁵⁸ Marc Waelkens, Report on The 2004 Excavations and Restoration Campaign at Sagalassos, (**KST 27**), Ankara, 2005, s. 277.

⁷⁵⁹ Anabolu, (Tapınaklar) s. 43.

Tapına ın temenos ölçüleri 68.80X46.00 m dir⁷⁶⁰. Tapına a batı yönünden bir propylon ile girilmektedir. Tapına ın ar itravında ele geçen bir yazıttan tanrı Hadrianus ve Antoninus Pius'a adandı ı anla ılmaktadır⁷⁶¹ (ek. 131). Bununla beraber ele geçen mimari parça ve süslemelerden tapına ın in aatına ilk kez Hadrianus döneminde ba landı ı, Hadrianus'un ölümüyle beraber Antoninus Pius'a adanarak tamamlandı ı anla ılmaktadır⁷⁶². Tapına ın di er önemli bir özelli i ise mimari olarak bu dönemde çok yaygın olmasa da derin bir pronaosa sahip olmasıdır⁷⁶³. Bu yapıdaki benzer bir pronaos Klaros Artemis Tapına ı'nda gözlenmektedir. Tapına ın portikolarına ait parçalardan sütunlu galerilerin onik tarzda in a edildi i anla ılmaktadır. Portiko 7.74 m geni li inedir ve sütunları arasındaki mesafe ise 2.40 m dir⁷⁶⁴. Tapına a ait friz parçaları, Erken Bizans döneminde ya malanarak E 1 Bazilikası'nda (Dionysos Tapına ı ?) yeniden kullanılmı tır⁷⁶⁵.

Ayrıca Lanckoronski, yapıya ait mimari parçalardan bir rekonstrüksiyonuda önermi tir⁷⁶⁶.

Mimari Dekorasyon

Tapına a ait korinth tarzı sütun ba lıkları, alınlık, (ek. 132) ar itrav blokları, frize ait parçalar, (ek. 133) korni parçaları gibi birçok mimari eleman ele geçmi tir⁷⁶⁷. Tapına a ait sütun ba lıkları ve di er mimari parçalar, özellikle yerel ta cinsi olan kalkerden in a edildikleri için genel olarak kalitesiz bir i çili e sahiptirler⁷⁶⁸. Yapının genel tarihlendirmesi için Antoninus Pius dönemi kabul görse de tapına ın en uzun yapım evresinin Hadrianus dönemine denk geldi i anla ılmaktadır⁷⁶⁹. Bununla beraber bazı mimari süsleme elemanlarının Ephesos

⁷⁶⁰ Waelkens, (KST 26) s. 427.

⁷⁶¹ Waelkens, (KST 26) s. 427.

⁷⁶² Waelkens, (KST 26) s. 427.

⁷⁶³ Ümit Serdarolu, **Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlı ı**, stanbul, 2004, s.158

⁷⁶⁴ Waelkens, (KST 27) s. 277.

⁷⁶⁵ Waelkens, (KST 26) s. 427.

⁷⁶⁶ Lanckoronski, (Pisidie) fig.XXIII, XXIV

⁷⁶⁷ Vandeput, ss. 64-77.

⁷⁶⁸ Vandeput, ss. 64-77.

⁷⁶⁹ Vandeput, s. 75; Erdem, s. 66.

Celsus Kütüphanesi ve Hadrianus Tapına ı'na ait mimari parçalara olan benzerliklerinden dolayı, tapınakta ilk in a faaliyetlerinin Geç Traianus döneminde ba lamı olabilece i de göz ardı edilmemelidir⁷⁷⁰.

Tapınakta, Hadrianus dönemine i aret eden di er mimari süsleme parçaları Side N 1 ve Thyke Tapınaklarının mimari plastik verileriyle benzerlikler göstermektedir⁷⁷¹. Özellikle Side N 1 Tapına ı ile Sagalassos Antoninus Pius Tapına ı'nın kyma profilleri ve i lemeleri birbirlerine çok benzemektedir⁷⁷². Tapına ın korinth tarzı ba lıkları ise derin kanallarla olu turulmu damarlı yapısı ve yaprakların üzerinde yer alan derin oyuklu göz torbaları, yüksek ık altında ık gölge kontrastı yaratmaktadır. Bu durum ba lı ın genelinde do al ve plastik olmayan bir görüntüye sahip olmasına neden olmaktadır⁷⁷³.

Daha önceki bölümde açıklanan *neokoros* tapınaklarının i çili iyle bu tapına ın i çili i kar ıla tırıldı ında, *Prokonnessos* mermeri yerine kalitesiz yerel malzemenin kullanılması, mimari süslemelerin verili indeki özensizlik, yapıya gösterilen ilginin yetersizli i ile açıklanabilir. Ancak Sagalassos'daki mimari yapıların birço unun yerel kireç ta ıyla in a edilmesi, Sagalassos'un mermer yataklarına deniz yoluyla ba lanamamasına dayandırılmalıdır.

5.21. SARD S ARTEM S TAPINA I

Mimari Özellikler

Hadrianus dönemi imar çalı maları içerisinde yapımına Hellenistik Dönem'de ba lanılan ve tamamlanamayan çalı malardan biri de Sardis'deki Artemis Tapına ı idi⁷⁷⁴ (ek. 134). Hadrianus döneminde tapınakta onarım ve imar çalı malarında bulunulmu , Antoninus Pius döneminde de kente ikinci *neokoros*

⁷⁷⁰ Erdem, s. 75, pl.27.1-2, pl. 28.3-4, pl. 30.5, 31, 32.

⁷⁷¹ Vandeput, s. 65.

⁷⁷² Serdarolu, s. 123, 2004

⁷⁷³ Vandeput, s. 65.

⁷⁷⁴ Howard Crosby Butler, **SARDIS, Volume-II**, Part-I, The Temple of Artemis, Leyden, 1925, s. 142.

unvanının verilmesiyle bu çalı malar hız kazanmı tır. Tapına ın do u kısmında yapılan Hadrianus dönemi onarım çalı malarıyla ilgili en erken yazıt, 127 yılına tarihlendirilmektedir⁷⁷⁵.

8X20 sütunlu pseudodipteros planlı tapınakta Hellenistik dönemle ba layan ve Roma dönemiyle son bulan toplam üç evre tespit edilmi tir⁷⁷⁶ (ek. 135). Bu evrelerden sonuncusu, 127 ve 150 yıllar arasına tarihlendirilmektedir. Son evrede Gruben'nin çizimlerinden tapına ın peristasisin 2. yüzyılın ortalarında tamamlandı ı anla ılmı tir⁷⁷⁷. Apollon Klarios Tapına ı'nda da peristasisin Hadrianus döneminde tamamlanması, iki tapınak arasındaki en önemli benzerliktir.

Tapınakta yapılan ara tırmalar, Hadrianus dönemine nazaran yo un yenileme çalı malarının, Antoninus Pius tarafından 141 yılında yapıldı nı göstermektedir. Yenileme çalı maları imparatorun e i Faustina'nın ölümü üzerine tapına ın bir bölümünün onun onuruna adanmasıyla ba lamı tir⁷⁷⁸. Böylece tapınakta hem Artemis'e hem de Faustina Minor'a tapınılmı tir.

İkinci *neokoroslu* un Antoninus Pius döneminde kente verilmesiyle, tapıntaki imar çalı malarında bir artı n oldu undan bahsetmek mümkün olsa da, birinci *neokoroslu* u Hadrianus döneminde mi yoksa daha öncesinde mi verildi i kesin olarak bilinmemektedir. Fakat eldeki hem plastik hem de epigrafik verilerden, onarımların Hadrianus döneminde ba ladı ı bir gerçektir.

Tapıntaki bazı sütun ba lıkları, onarım çalı malarıyla da paralel olarak 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir⁷⁷⁹. Tapınak Klaros Apollon, Teos Dionysos ve Didyma Apollon gibi Hellenistik temelli tapınak örneklerinde oldu u gibi erken plana sadık kalınarak onarılmı tir. Tapına ın hem pseudodipteros hem de opisthodomoslu yapısı bu görü ü do rulası da Antoninus Pius döneminde iç mekânın iki ayrı bölüme ayrılması Hadrianus'un eski yapıları koruma ve orijinaline

⁷⁷⁵ Butler, ss. 106-107; Pülz, (Didyma) ss. 74-77.

⁷⁷⁶ Akurgal, s. 306.

⁷⁷⁷ Gottfried Gruben, **Die Temple der Griechen**, München, 1986, s. 397.

⁷⁷⁸ Gruben, s. 377.

⁷⁷⁹ Bingöl, ss. 228-229.

sadık kalarak in a etme anlayı na uymamaktadır. Bu anlayı , mparator Hadrianusu imar faaliyetleri açısından di er imparatorlardan ayıran en önemli özelliklerinden biridir. Daha öncede de inilen imparatorun Yunan kültürüne duydu u hayranlık ve saygı, bu yapıların orijinallerine ba lı kalarak onarımlarında yatan en önemli retrospektif anlayı nı özünü olu turmaktadır.

Mimari Dekorasyon

Tapına n genelinde Hellenistik süsleme ve mimari anlayı egemendir. Fakat tapına n do u bölümündeki sütun altlıklarının torus bölümünde yer alan me e yapraklarının verili tarzı (ek. 136), Didyma Apollon Tapına ı'nın Hadrianus dönemi sütun altlıklarındaki torusanthemion i lemelerini hatırlatmaktadır⁷⁸⁰ (ek. 62-63). Ayrıca onik sütun ba lıklarındaki ekhinus üzerinde yer alan ovolo süslemeleri de Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁷⁸¹ (ek. 137). Tapınakta Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir di er mimari parça da büyük kapı sövesi (ek. 138) ve konsoludur. Kapı konsolu üzerinde yer alan palmet bezemeleri yine Didyma Apollon Tapına ı bezemeleriyle benzerlik göstermektedir⁷⁸².

Sonuç olarak Teos Dionysos, Klaros ve Didyma Apolon tapınaklarında da oldu u gibi Hadrianus dönemi onarımlarında Hellenistik orijinal parçalar, Sardis Artemis Tapına ı'nda da de i tirilmeden kopyalanmı tır. Hadrianus döneminde ba lanılan bu onarım ve tamamlama çalı maları, eldeki mimari süslemelerin stilistik yapılarından Geç Antoninler dönemine kadar devam etmi tir⁷⁸³.

⁷⁸⁰ Butler, ss. 134-135; Pülz, (Didyma) s.75.

⁷⁸¹ Pülz, (Didyma) s.75.

⁷⁸² Pülz, (Didyma) s.75; Vandeput, s.74.

⁷⁸³ Pülz, (Didyma) ss.74-77.

5.22. SİDE N1 APOLLON TAPINAKI

Mimari Özellikler

Side’de bulunan ve Lanckoronski tarafından N1 tapınağı olarak adlandırılan Apollon Tapınağı, 6X11 sütunlu korinth düzeninde bir peripteros’tur⁷⁸⁴ (ek. 139). 16.37X29.50 m ölçülerindeki tapınak, konglomera temel üzerine yerleştirilmiş bir biçimde doğuya doğru bakmaktadır⁷⁸⁵ (ek. 140). Yapı konglomera temel üzerine yerleştirilmiş olması nedeniyle çağdaş tapınaklarda gördüğümüz *opus caementicium* yapım tekniğini bu tapınakta da görmek mümkündür⁷⁸⁶. Yapı genel mimari-plastik özellikleriyle Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁷⁸⁷. 1978 yılında tapınak Zeynep Ahunbay tarafından restore edilerek batı cephesi ayakta kaldırılmıştır⁷⁸⁸.

Mimari Dekorasyon

Tapınak alanında sütun başlıkları, tamburlar, friz ve bir korniş bloğu ele geçmiştir. Sütun tamburlarının alt çapının 1.26 m üst çapı ise 0.96 m olduğu ölçülmüştür. Sütun başlıkları ise korinth tarzıdır (ek. 141). Sütun başlıklarındaki derin kalathos ile göz formu yaprak delikleri, Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmaktadır⁷⁸⁹. Tapınakta Hadrianus döneminin diğer önemli bir özelliği de frizde karımıza çıkan Medusa başlarının konsol süslemeleri içerisinde betimlenmesidir (ek. 142). Benzer bir tarzın Claudiopolis Antinous (ek. 60) ve Pergamon Traianeum (ek. 97) tapınaklarında da kullanıldığından daha öncede bahsedilmiştir. Fakat Pergamon ve Claudiopolis örneğindeki Medusa başları, buradaki işçilik kalitesine hiçbir zaman ulaşamamıştır. Özellikle derin matkap oyukları ve derin kanallı bitki ve saç öbekleri barok bir tarzı yansıtmaktadır. Pergamon ve Claudiopolis örnekleri daha stilize ve hareketsizken Side N1 Apollon Tapınağı frizleri çok daha hareketli ve kaliteli bir matkap işçiliğine sahiptir. Bu işçilik farklılığına karşın Side N1

⁷⁸⁴ Mansel, (Side) s. 121.

⁷⁸⁵ Mansel, (Side) s. 121.

⁷⁸⁶ Mansel, (Side) s. 121.

⁷⁸⁷ Stročka, (Architektur) s. 300; Pülz, (Didyma) s. 88.

⁷⁸⁸ Zeynep Ahunbay, Side Apollo Tapınağı Restorasyonu, **Yapı**, İstanbul, 1989, ss. 31-35.

⁷⁸⁹ Heilmeyer, s. 95.

Apollon Tapına ı'nın Pergamon Traianeum Tapına ı'nın bir kopyası oldu u da dü ünülmektedir⁷⁹⁰. Mansel tapınak frizinde çalı an ustaların Pergamon Traianeum Tapına ı'na olan benzerlikten dolayı Pergamon'dan gelmi olabileceklerini öne sürmektedir. Buna kar ın bu iki tapına a frizleri açısından benzeyen Claudiopolis Tapına ı'nın plan yapısı tam olarak anla ılmadı ı için aynı benzerlikten bahsetmek güçtür.

Tapına ın frizindeki kaliteli i çilik benzer bir ekilde sima üzerindeki anthemion bezemelerinde de kar ımıza çıkmaktadır (ek. 143). Bu, tapına ın i lenmesi sırasında her yerde benzer bir i çili in korundu unu göstermektedir.

Bu açıdan bakıldı ında 2. yüzyıl ba ında merkez Roma'nın etkisiyle ba ta Ephesos-Pergamon⁷⁹¹ okulunda kar ımıza çıkan mimari anlayı ın, güney kıyı kentlerdeki mimari tarzı da ne denli etkiledi i Side N1-N2, Termessos N1 Artemis ve Tarsos Zeus-Hadrianus tapınaklarıyla anla ılmaktadır. Bu yapıların batıdaki yapılardan mimari ve teknik olarak geri kalmayı ı Hadrianus'un modernizasyon dü ünmesini tüm Küçük Asya'da e it bir ekilde yayma anlayı ının bir sonucu olarak de erlendirmek mümkündür.

5.23. S DE N 2 ATHENA TAPINA I

Mimari Özellikler

Side'deki Hadrianus dönemine tarihlendirilen di er bir tapınak da N 2 Athena Tapına ı'dır. Bu Tapınakta N1 Apollon Tapına ı'nda oldu u gibi konglomera temel üzerine oturma 6X11 sütunlu korinth düzeninde bir peripterosdur⁷⁹². 34.97X17.65m ölçülerindeki tapınak, N1'de oldu u gibi batıya bakmaktadır (ek 139-140). Yapının batı kısmında ele geçen krepisler, tapına ın 3 basamaklı oldu unu göstermektedir. Sütun tamburları 24 yivlidir ve alt çapla üst çapları N1 tapına ında oldu u gibi aynı ölçülere sahiptir⁷⁹³. Özellikle bu mimari ölçülerdeki benzerlik, bu

⁷⁹⁰ Pülz, (Didyma) s. 88.

⁷⁹¹ Heilmeyer, ss. 93-97.

⁷⁹² Mansel, (Side) s. 128.

⁷⁹³ Mansel, (Side) s. 132.

iki tapına ın aynı anda yapılma olasılı ını güçlendirmektedir⁷⁹⁴. N2 Athena Tapına ı da N1 Apollon Tapına ı'nda oldu u gibi Attika- on tarzında sütun altlıklarına sahiptir.

Mimari Dekorasyon

Tapınaktan ele geçen en önemli mimari plastik parça tapına ın frizine ait oldu u dü ünülen bir kabartmadır. Bu parça üzerindeki betimlemede sa da bir sunak ve suna a do ru ilerleyen iki ki i betimlenmiştir⁷⁹⁵. Frizin üzerinde on kymationu bezemesi vardır. Kabartmaların hasarlı yapısı tarihlendirmede frizi kullanmayı zorla tırmaktadır. Tapınakta ele geçen di er önemli bir plastik buluntu da kompozit sütun ba lı ıdır (ek. 144). Bu ba lıklar N1 Tapına ı ba lıklarıyla benzer olmasa da derin kanallı simetrik yapısıyla Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmaktadır.

5.24. S DE THOLOS (TYKHE) TAPINA I

Mimari Özellikler

Side'de Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir ba ka yapı da Agora'da yer alan yuvarlak tapınaktır⁷⁹⁶ (ek. 139). Lanckoronski yapıyı kubbe süslemelerindeki zodyak betimlemelerinden dolayı *horologium* olarak tanımlamıştır (ek. 145-146). Fakat Side'de ele geçen sikke betimlemelerinde bu tapına ın içerisinde bir Tykhe heykelinin bulunması yapının bir Tykhe Tapına ı oldu unu göstermektedir⁷⁹⁷. Tapınak 12 sütunlu, piramidal çatılı, yuvarlak planlı, 5.45 m çapında bir Korinth Tapına ı'dır. Anadolu'daki Hadrianus dönemine tarihlendirilen yuvarlak tapınaklar göz önüne alındı ında en yakın olanı Pergamon'daki Asklepios Tapına ı'dır. Bu dönem içerisindeki yuvarlak tapınak anlayı ı, Pantheon ile bir Roma etkisi olarak Anadolu'da yaygınla mıştır.

⁷⁹⁴ Mansel, (Side) s. 133.

⁷⁹⁵ Mansel, (Side) s. 132.

⁷⁹⁶ Lanckoronski,(Pamphylia) s. 135.

⁷⁹⁷ Mansel, (Side) s. 166.

Mimari Dekorasyon

Tapınaktan çok fazla mimari plastik unsur ele geçmese de bazı parçalar tapınak hakkında fikir vermektedir. Özellikle cellanın duvarları üzerindeki “Eros” betimlemeli girlandlı friz parçası ve girland arasındaki tanrı betimlemeleri önemlidir (ek. 147). Bu betimlemeler içinde elinde kerykeion taşıyan bir Hermes portresi net bir şekilde anlaşılmaktadır⁷⁹⁸. Bölük doldurma motifi olarak frizde portrelerin kullanılması, N1 Apollon Tapınağı’nda da karşımıza çıkmaktadır ki, bu geleneğin Pergamon ve Claudiopolis Hadrianus dönemi tapınaklarında da devam ettiğine daha önce değinilmiştir. Side N1 ve Tykhe Tapınakları Hadrianus döneminde batı kentlerinin de etkisiyle bu geleneği devam ettirmiş olmalıdır.

Yuvarlak plan özelliği, Hadrianus dönemi göze alındığında Anadolu’da çok yaygın bir form olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu dönemde Anadolu’da bilinen en önemli tapınak Asklepieion’daki Asklepios Tapınağıdır.

5.25. TEOS DİONYSOS TAPINAĞI

Mimari Özellikler

Anadolu’da İmparator Hadrianus döneminde yenileme geçiren tapınaklar içinde en önemlilerinden biri de mimar Hermogenes’in inşa ettiği ünlü Teos Dionysos Tapınağıdır⁷⁹⁹ (ek. 148). Hadrianus’un Anadolu’ya yaptığı ikinci gezisi sırasında kente ulaşması sonucu 132 yılında daha sonrasında tapınağın onarıldığı düşünülmektedir.⁸⁰⁰ Tapınak 18,5X35 m stylobat ölçülerinde 6X11 sütunlu heksastylos bir peripterosdur⁸⁰¹ (ek. 149). Tapınak Vitruvius’un belirttiği gibi Hermogenes’in “eustyle” (güzel stil) tarzındadır⁸⁰². Tapınağı çevreleyen sütun sayısı 30’dur. Tapınak alanı dorik ve ionik sütunlarla çevrelenmiş bir temenos portikosuna sahiptir. Yapılan ayrıntılı çalımlar, tapınağın temel olarak iki evreye sahip

⁷⁹⁸ Mansel, (Side) s. 164.

⁷⁹⁹ Duran Mustafa Uz, Teos’daki Dionysos Tapınağı, İzmir, 1987, s. 89 (yayınlanmamış doktora tezi)

⁸⁰⁰ Boatwright, s. 129.

⁸⁰¹ Mustafa Şahin, **Anadolulu Bir Mimar Hermogenes**, İstanbul, 2002, s. 26.

⁸⁰² *Vitruvius*, Mimarlık Üzerine On Kitap, 3.8.

oldu unu göstermi tir⁸⁰³. İlk evre tapına ın yapıldı ı Hellenistik evre, di eri ise depremlerle yıkılması sonucunda esaslı bir onarımdan geçti i Hadrianus dönemi evresidir. Tapınakta onarımı gösteren en önemli ayrıntılar, Hadrianus dönemine tarihlendirilen on sütun ba lıkları,⁸⁰⁴ bazı akroter parçaları⁸⁰⁵ ve frize ait parçalardır⁸⁰⁶. Tapınakta Hadrianus döneminin varlı ını kanıtlayan bir di er husus da ar itravdaki adama yazıtında unvanların olmasıdır⁸⁰⁷. Ara tırmacılar, tapına ın Hellenistik orijinli olsa da Hadrianus döneminde kapsamlı bir onarımdan geçti ini kabul etmektedirler. Batı Anadolu'da benzer tarzda Hadrianus tarafından yenilenen di er Hellenistik tapınaklar ise Klaros Apollon ve Sardis Artemis tapınaklarıdır⁸⁰⁸. Tapınak Hellenistik orijinli planıyla da ba lantılı olarak derin bir pronaos ve opisthodomos özelliklerini Hadrianus döneminde de korumu tur.

Hadrianus dönemi onarımında özellikle planlamanın hiç de i tirilmedi i daha çok üst yapı elemanlarında onarımlar yapıldı ı anla ılmaktadır.

Mimari Dekorasyon

Tapınakta Hadrianus dönemine tarihlendirilen plastik unsurlar içerisinde en dikkati çekenler akroter parçaları, friz ve sütun ba lıklarıdır. Özellikle akroterlerin yapısı genel olarak Aizanoi Zeus-Hadrianus Tapına ı akroterlerinin i leni iyle büyük benzerlikler göstermektedir. Tapına ın frizlerindeki yenileme çalı maları Hellenistik örneklerden kolayca ayrılmaktadır. Bu farklılık on kymationu bezemelerinin Hellenistik örneklerde sivri betimli (ek. 150), Roma örneklerinin ise yuvarlak betimli olması (ek. 151), figürlerdeki matkap ve kıyafet farklılıklarından anla ılmaktadır⁸⁰⁹. Fakat konuların tamamlanması açısından bakıldı ında ne derece ba arılı olundu u tartışılmalıdır. Di er bir yenileme çalı ması ise sütun ba lıklarında kar ımıza çıkmaktadır. Özellikle on ba lıklardaki volütlerin olu turulmasında orta

⁸⁰³ ahin,(Magnesia) s. 26.

⁸⁰⁴ Pülz, (Didyma) ss. 77-78; Bingöl, ss. 236-237.

⁸⁰⁵ ahin, (Magnesia) s. 26.

⁸⁰⁶ Walter Hahland, Der Fries des Dionysostemples in Teos, **JÖAI 38**, Wien, 1950, ss. 66-109.

⁸⁰⁷ Louis, Robert, Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. **Hellenica, Vol. 3**. Paris, 1946, s. 86.

Αὐτοκράτωρ Καίσαρ] θεοῦ Τρ[α]ϊανλοῦ Πα[ρ]θηκοῦ υἱ]ος Θεου[ῆ Νέρου] | α υ[ἰωνὸς] | Παν[ι]ωνιο[ς ἀρχιερεὺ]ς μεγί | [σ]τος | δημ[αρχικῆς ἐξου]σίας | [τὸ- ,ῦπατ]λος τ[ὸ-] ||.....εν

⁸⁰⁸ Boatwright, s. 130.

⁸⁰⁹ Hahland, (Dionysostemples) ss. 66-109.

noktadaki pergel deliğinin korunması en önemli Hellenistik farklılıktır (ek. 152). Hadrianus dönemi binalarında ise bu deliğe rastlanmaz. Ayrıca binaların abaküslerinde karşımıza çıkan Lesbos kymation bezemelerinin farklılığı, Hadrianus dönemi onarımı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Hellenistik dönem sütun binalarında kymationu oluşturan ok bezemelerinin sağ ve solunda gözü andıran iki delik yer alırken, Hadrianus dönemi örneklerinde ok bezemesi iç içe geçmiş iki ok formunda abaküslere doğru betimlenmiştir⁸¹⁰. Bunlarla birlikte binalarda ince ayrıntıların incelenmesinde de küçük farklılıklar gözlenmektedir.

Hadrianus'un eski Yunan kültürüne ve binalarına duyduğu saygıdan ve bu tutumun yasallaşmasından daha önce de bilinmiştir⁸¹¹. Teos Dionysos Tapınağı'nda da bu anlayışa uyulmuş, bina tamamen yıkılmayıp orijinal plana sadık kalınarak onarılmıştır. Bu onarımda da Hellenistik parçaların Roma dönemi kopyaları kullanılmaya çalışılmıştır.

5.26. TERMESSOS HADRIANUS-N 1 (ARTEMİS) TAPINAĞI

Mimari Özellikler

Yapı hakkındaki ilk ve kapsamlı çalışması, bölgede araştırmalarda bulunmuş olan Lanckoronski ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir⁸¹² (ek. 153). Tapınak ile ilgili ilk çizimler de ona aittir (ek. 154-155). Daha sonra yapı ile ilgili en güncel yayın Büyükkolancı tarafından gerçekleştirilmiştir⁸¹³. Fakat yapının Artemis'e adanmışlığı konusunda veriler bulunmaktadır⁸¹⁴. Tapınağına ilişkin herhangi bir yazıtın ulaşılamaması tarihlendirmeyi güçleştirir; de, Büyükkolancı'ya göre yapı 140-150 yılları arasında tarihlendirilmiştir⁸¹⁵.

⁸¹⁰ Vandeput, Apx-1: bkz. Hadrianus dönemi Lesbos kymationu bezemesi.

⁸¹¹ Bernard, (l'Empereur Hadrien) ss. 110-111.

⁸¹² Lanckoronski, (Pisidie) ss. 88-91.

⁸¹³ Büyükkolancı, ss. 117-126.

⁸¹⁴ Price, (ktidar) s. 443.

⁸¹⁵ Büyükkolancı, s. 120.

Tapınak 15,85X11,50 m ölçülerinde korinth tarzında prostytlos planlı olarak inşa edilmiştir⁸¹⁶. Cellanın arka duvarında 3.35 m çapında Ephesos Serapeion Tapınağı'nda olduğu gibi apsidal bir niş bulunmaktadır⁸¹⁷. Fakat bu niş dikdörtgen bir tarzdadır. Pronaos 5.00X11.50 m ölçülerinde olup üç basamaklı bir krepis'e sahiptir. Yapı altı sütunlu prostylos tarzında olmasına karşın antelerin önünde birer sütun daha bulunmaktadır.

Anadolu'da bu tapınağın en yakın benzeri cephe özelliği olarak Ephesos Hadrianus Tapınağı iken, plan açısından ise Ephesos Serapis Tapınağı'dır⁸¹⁸. Ephesos Hadrianus Tapınağı'nın alınlığı, Suriye tipinde olmasına karşın genel yapısı bunun biraz dışında kalmaktadır. Ephesos Hadrianus Tapınağı örneğinde aritrav ve friz birbirinden koparılmadan ortada yarım daire ekinde halka yaparken burada farklı olarak aritrav ve frizler köşeli olarak sonlanmakta, bunun üzerine yarım daire formundaki alınlık oturmaktadır. Yapıda karşımıza çıkan diğer ilginç bir olgu da cephedeki iki niş tir⁸¹⁹.

Mimari Dekorasyon

Mimari Plastik bezeme açısından bakıldığında yapının tarihlendirmesinde kullanılacak en önemli buluntular friz bloğuna ait kalıntılardır. Hadrianus döneminin tipik hızlı üretim stili olan flüt bezemesinin biraz daha farklı bir versiyonunu bu tapınakta da görmek mümkündür. Friz içerisinde daha önce Hadrianus dönemine tarihlendirilen basit sıralı flüt bezemesi yerine burada benzer bir ekinde sıralı akanthus yaprakları kullanılmıştır. Buna benzer bir örneği Termessos'a çok yakın olan Perge Hadrianus Çeşmesi'nin friz bloklarında görmek mümkündür⁸²⁰. Olasılıkla bu tarz bir süsleme anlayışı Perge ekolünün bir etkisi olarak Termessosu da etkilenmiş olmalıdır.

⁸¹⁶ Büyükkolancı, s. 117.

⁸¹⁷ Büyükkolancı, s. 117.

⁸¹⁸ Scherrer, (Serapeion) ss. 109-138.

⁸¹⁹ Büyükkolancı, ss. 117-127

⁸²⁰ Erdem, kat.no.160.

Flüt bezemesinin üstündeki on kymationu bezemeleri ve sima üzerinde karımıza çıkan anthemion bezemeleri, Hadrianus döneminin genel özelliklerini yansıtmaktadır (ek. 156-157). Bununla beraber tapının cephesindeki nişlerde yer alan pilaster bezemelerindeki sarmal süslerin benzerini, Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapınının süslemeli sütun tamburlarında da görmek mümkündür. Buna benzer diğer bir örnek ise Perge Tiyatrosu bezemelerinde karımıza çıkmaktadır⁸²¹. Yapının cephesindeki sarmal salkım bezemelerinin bir amphora ile sonlandırılması Hadrianus dönemi Heraklea Pontike, Aizanoi ve Notion'daki tapınaklarının sütun tamburları ve başlıklarındaki küçük vazo tarzı bezemeleri hatırlatmaktadır⁸²².

⁸²¹ Büyükkolancı, s. 119, dnt.17.

⁸²² Naumann, (Zeustempel) s. 68, Berlin, 1979; Hoepfner, (Herakleia Pontike- Ere li) s. 55.

**5.27. HADR ANUS LE BA LANTILI D ER TAPINAKLAR VE
ORANLARININ DE ERLEND RMES**

Tablo 7. Hadrianus ile Ba lantılı Di er Tapınaklar ve Oranları

<i>TAPINAK</i>	<i>STYLOBAT</i>	<i>RATIO</i>	<i>SÜTUN ARALIKLARININ SÜTUN ÇAPLARINA ORANI</i>		<i>DÜZENLER</i>
Didyma Apollon	109.34: 51.13	2.1	5.301:2.022	2.6	?
Ephesos Serapeion	31:30*	1.0		Prostylos	-
Euromos Zeus	27:14	1.9	1.73:0.87	2	Eustylos
Klaros Apollon	26:46	1.7	2:1.9	1	?
Notion Athena	16:9.50	1.7		Templum In Antis	-
Pergamon Traianeum	32:20*	1.6	2:1	2	Eustylos
Pergamon Dionysos	21:12	1.7		Prostylos	-
Philadelphia Dionysos	34: 21.40	1.6	1.9: 9.0	2.1	Eustylos
Sagalassos Antoninus Pius- Hadrianus	26.80:13.80	1.9	1.61:0.79	2	Eustylos
Sardis Artemis	94.92:41.87	2.2	2:1.8	1.1	?
Side Apollon N1	29.50: 16.37	1.8	2:1	2	Eustylos
Side Athena N2	34.97:17.65	2	2.04:1.26	1.6	Pyknostylos
Teos Dionysos	35:18.5	1.9	2.24:1.01	2.2	Eustylos
Termessos Hadrianus	15.85:11.50	1.4		Prostylos	-
Aizanoi	53.28:35.48	1.5	1.5:1	1.5	Pyknostylos

* Tapınak oranlarının bazıları yayınlardaki planlardan hesaplanarak çıkarıldı ı için kesin olmamakla birlikte do ruya yakın de erler oldukları kabul edilmektedir.

Hadrianus öncesinde yaptırılan fakat Hadrianus döneminde onarılan tapınaklarla beraber Hadrianus döneminde ilk defa in a edilen tapınakların stylobat oranlarına baktığımızda 1.4 ile 2.1 arasında değişen oranları görmek mümkündür. Burada sadece Ephesos Serapeion Tapınağı 1.0 gibi bir oranla bu grublama dışında kalmaktadır. Ortalama olarak tapınakların tamamında boyun enden yaklaşık olarak 1.5 kat daha uzun olduğunu anlaşılmaktadır.

Sütun aralıklarının bir sütun çapına bölünmesiyle ortaya çıkarılan oranlamada ise genel bir standarttan bahsetmek mümkündür. Özellikle neokoros tapınaklarında olduğu gibi bu tapınaklarda da erken Hellenistik plana bağlı kalanlarda, Vitruvius'un Eustylos olarak adlandırdığı "güzel" stilin oranı olan 2.25'e çok yakın değerleri görmek mümkündür. Bununla beraber Eustylos stile sahip olan tapınakların tamamının peripteros tarzında bir sütun dizilimine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Eustylos tarzı dışında diğer tapınaklarda ise Vitruvius'un belirttiği Diastylos ve Pyknostylos stile nadir olarak rastlanmaktadır.

Ayrıca daha önce belirtildiği gibi Radt, Pergamon Traianeum'da çalışan ustaların Side N1 Apollon Tapınağı'nda da çalışmaları olabileceklerini özellikle iki tapınağın frizlerinin benzer şekilde işlenmesine bağlanmaktaydı. Bununla beraber tapınakların sütun çap oranlarının büyük yakınlığı iki tapınakta da aynı mimari ekibin çalışmaları olabileceği olasılığını da güçlendirmektedir.

Genel oranlara bakıldığında tapınaklarda Hadrianus dönemine ait oransal anlamda bir standarttan bahsetmek mümkündür. En azından tapınaklarda sütun aralık ve çaplarının 2:1 oranına sahip olan Eustylos stilinde olması, bu anlayışın en çok tercih edilen tarz olduğunu göstermektedir. Böylece erken bir tasarım olan ve benildiği anlaşılan Eustylos tarzın Hadrianus döneminde kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Sütun aralıklarlarında ise 4 metre ve üzerindeki sütun aralıklarının daha çok Hellenistik tapınaklarda karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi Hellenistik orijinli oldukları düşünülen neokoros Hadrianus dönemi tapınakları bu açıklamanın dışında kalıp Hellenistik tapınaklarda karşımıza çıkan büyük oranlara sahiptirler.

ALTINCI BÖLÜM

HADR ANUS LE BA LANTILI D ER YAPILAR

6.1. ANDR AKE HORREUMU

Mısır'ın skenderiye kentinden yola çıkarak Roma'ya giden tahıl gemilerini Anadolu'da konaklaması ve yüklerini boşaltması için limanlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenle Hadrianus tarafından 128 yılında Myra ve Patara'da iki Horreum inşa ettirilmişti⁸²³. Böylece yakın limanlardan hem Anadolu'ya hem de Roma'ya hububatın daha güvenli ve kolay olarak taşınması sağlanmıştı⁸²⁴.

Mimari Özellikler

Horreum 65X32 m ölçülerindedir⁸²⁵ (ek. 158-159). Yapı genel planı ve düzeni açısından Patara Horreumu'yla benzerlikler taşısa da ayrıntıda bazı farklılıklar görülmektedir. Patara Horreumu'ndaki son iki magazin, diğer 6 magazine göre 27 m genişlikle daha kısa yapılmıştır. Yapıdaki bir diğer önemli farkta ana magazinlerden bağımsız olarak yapının her iki köşesinde yer alan iki küçük odanın varlığıdır. Olasılıkla bu iki odanın siloyu koruyan bekçilere ait oldukları düşünülmektedir.⁸²⁶ Pencereler ve kapılar arasındaki mesafe azlığından dolayı Andriake Horreumu, Patara Horreumu'da olduğu gibi tek katlı ön cepheye sahiptir (ek. 160-161). Kapıların hemen üzerinde, binanın tamamı boyunca yer alan Hadrianus yazıtı en önemli tarihlendirme unsurudur⁸²⁷. Ayrıca yapıda Patara'da olduğu gibi mimari süslemeden bahsetmek mümkün değildir. Yapının tamamı Patara Horreumu ile aynı tarzda inşa edilmiştir⁸²⁸.

⁸²³ Geoffrey Rickman, **Roman Granaries and Store Buildings**, Cambridge, 1971, ss. 137-140.

⁸²⁴ Rickman, s. 140.

⁸²⁵ Magie, s. 620; Rickman, s. 138.

⁸²⁶ Rickman, s. 139

⁸²⁷ **CIL III**, 6738: Horrea Imp(eratoris) Caesaris divi Traiani Parthici f(ili)i divi Nervae nepotis Traiani Hadriani Augusti Cos.III.

⁸²⁸ Rickman, s. 139.

Mimari Dekorasyon

Plastik olarak yapıda karımıza çıkan en önemli veri, binanın ortasındaki giri kapısının üzerinde yer alan Hadrianus ve Sabina'ya ait iki portredir⁸²⁹ (ek. 162) Fakat Hadrianus olduğu ünülen kişinin yüzü tahrip olmuştur. Portreler genel özelliklerinden dolayı 130'lu yıllara tarihlendirilmektedir⁸³⁰. Ayrıca yazıtlarla da belirlenen bu tarih, hem plastik hem de epigrafik olarak birbirini desteklenmektedir.

6.2. APHRODISIAS HADRIANUS HAMAMLARI

Mimari Özellikler

20. yüzyılın başlarında kefedilen hamam yazıtlarından dolayı Hadrianus Hamamları olarak adlandırılmıştır⁸³¹ (ek. 54). Simetrik iki galeri ve bunların dışında bir büyük ana holden oluşan yapı, 100X60m ölçüleriyle Anadolu'daki en büyük hamamlardan biridir⁸³²(ek. 163). Hamam planından da anlaşıldığı gibi büyük bir imparator salonuna sahiptir. Ayrıca hamamın palestrası Anadolu'daki hamamlar dü ünlü ünde en büyük palestraya sahip hamamlardan biridir. Hamamın bu devasa yapısı Hadrianus dönemi ihtişamıyla da paralellik göstermektedir.

Hadrianus dönemi imar politikası içerisinde, su ile bağlantılı yapı komplekslerinin önemi büyüktür. Hadrianus dönemi Ephesos Liman Hamamları ve Smyrna'da bugün yeri tam olarak kefedilemeyen Asia'nın en büyük hamamlarından biri olan gymnasium, aynı imar politikasının ürünleridir. Bu nedenle Aphrodisias Hadrianus dönemi hamamları genel özellikleri açısından önemli bir yere sahiptir. Hamamın iç dö emi, mermer plakalarla kaplanmış zengin bir süsleme anlayışının izlerini taşımaktadır. Hamamdan ele geçen yazıtlarda, imparatorun *Olympos* ve *Panhellenia* sıfatlarıyla anılması, binanın 132-138 yılları arasında imparatorun

⁸²⁹ Rickman, s. 139.

⁸³⁰ Schorndorfer, s. 188.

⁸³¹ Schorndorfer, s. 178.

⁸³² Kenan Erim, *Aphrodisias City of Venus Aphrodite*, ss. 95–105.

Anadolu'ya yaptı ı ikinci gezisi sonrasında yapıldı ını göstermektedir⁸³³. Hamam, önünde yer alan Tiberius portikosuyla ili ki içerisindedir. Binanın yapılmasıyla beraber imparator salonunun portikodan görünebilmesi için portikonun sütunları postomentler üzerine alınarak yükseltilmi tir.

Mimari Dekorasyon

Hamamlardaki plastik verileri temelde iki grup içerisinde de erlendirmek gerekmektedir. Birinci grubu mimari süslemeler olu tururken, ikinci grubu yapının içerisinde ele geçen plastik heykeller olu turmaktadır⁸³⁴. Mimari süsleme elemanları içerisinde en dikkati çekenler insan bezemeli kabartmalarla bitki bezemeli pilaster süsleme elemanlarıdır (ek. 164). Özellikle yuvarlak “ranke” tarzı süsleme elemanları içerisindeki kartal, aslan gibi betimlemelerin görüldü ü bu süsleme anlayı ını asos Agorası friz süsleme elemanlarında da görmek mümkündür (ek. 198). “Ranke” bezemesi içinde yer alan akanthus yapraklarının genel i leni tarzı, 2. yüzyıl ilk yarısı içerisinde tarihlendirilmektedir⁸³⁵. Hamamlara ait di er en önemli plastik veri ise konsol tarzında üzerinde kabartma olan parçalardır⁸³⁶ (ek. 165). Benzer tarzda farklı yüz betimlemelerinin oldu u di er konsolları da yapı içerisinde görmek mümkündür.

Hamamlardaki di er plastik buluntular ise heykel gruplarıdır. Bunlar içerisinde Hadrianus'un *Panhellenia* dü üncesiyle uyumlu olarak kar ımıza çıkan Apollon Portresi ile Akhileus-Penthesilea grubu önemli bir yere sahiptir⁸³⁷. Böylece Hadrianus dini olmayan yapılarda da dini figürleri kullanarak kendine has olan mimari politik anlayı ını Aphrodisias'da yaymaya çalı mı tır.

⁸³³ A Boulanger, Note sur les fouilles executees en 1913 a Aphrodisias, *CRAI*, 1914, s. 46:

‘Η Αφροδείτη Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τραιανῶ ‘Αδριανῶ Σεβαστῶ Ὀλυμπίῳ Πανελληνίῳ καὶ τῶ δῆμῳ τὸν ἐπιφερόμενον τοῖς κείοσιν καὶ ταῖς κεφαλαῖς λευκολίθον κόσμον πάντα ἐκ τῶν ἰδίων καὶ ἐκ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ Ἐπι... τοῦ Διοσκουρίδου ἀνέθηκεν

⁸³⁴ Erim, ss. 96-105.

⁸³⁵ Jens Rohman, Einnige Bemerkungen zum Ursprung des feingezahnten Akanthus, *IstMitt* 45, 1995, s. 118, tafel.45.1.

⁸³⁶ L. Crema, I Monumenti Architettonici Afrodisiensi, *Monumenti Antichi*, Vol.XXXVIII, 1937 Rome , ss. 268-270, fig.45.

⁸³⁷ Erim, ss. 97-99.

6.3. ALEKSANDR A TROAS HAMAMI

Mimari Özellikler

İmparator Hadrianus tarafından 135 civarlarında, Asia'ya *procurator* olarak atanan Herodes Atticus'un, imparatorundan temin ettiği yedi milyon drahmi sayesinde bölgedeki Nymphaion, Su Kemerli ve Hamamı da yaptırttı ve şimdi ünlülmektedir⁸³⁸. Aleksandria kent planı içerisinde diğer Roma dönemine ait yapılar da ünlüdü ünde en büyük yapı hamamdır. Hamam yaklaşık olarak 80X100 m ölçülerinde ve doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır⁸³⁹(ek. 166-167). Bugün bazı tonozlu-kemerli bölümlerin dışında binanın büyük bir bölümü yıkılmış durumdadır (ek. 168). Yapının benzeri olarak Ephesos Doğru Hamamı, Vedius Gymnasionu ve Sardis Gymnasionu önerilmektedir⁸⁴⁰.

Yapıda plastik açıdan çok fazla buluntu ele geçmemiş olsa da binada çalınmış erken gezginlerden Wheeler ve Spon hamama ait bazı korinth sütun başlıklarından bahsetmektedirler⁸⁴¹. Fakat bunlarla ilgili bugün gerçek bir veriye ulaşılamamaktadır. Diğer gezginlerin görüşlerini doğru sayarsak yapıda korinth mimarisinin kullanıldığını konusunda bir yorum yapılabilir. Fakat bunun ötesinde plastik anlamda Hadrianus ile bağlantılı bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Yine de bu büyük yapının, Herodes Atticus'un imparatorundan aldığı desteklerden dolayı Hadrianus döneminde imparatorun yardımcıları ile yapıldığını kabul edilmelidir.

⁸³⁸ Philostratos 548.

⁸³⁹ A.G.C. Smith, The Gymnasium at Alexandria Troas, **AS XXIX**, 1979, s. 39, fig.7.

⁸⁴⁰ Smith, ss. 43-47.

⁸⁴¹ Smith, s. 26.

6.4. ALEKSANDR A TROAS NYMPHA ONU

Mimari Özellikler

Aleksandria Troas'daki su problemleriyle ilgili olarak Herodes Atticus, halkın çamurlu suları içmek zorunda kaldığını ve kentin temiz suya ihtiyaç duyduğunu bir mektupla Hadrianus'a bildirmiştir⁸⁴²

Büyük bir olasılıkla Herodes Atticus'un, Aleksandria Troas'da imparator Hadrianus'dan aldığı yardımlarla yaptırdığı yapılardan biri de 8.35X17.05 m ölçülerindeki Aleksandria Troas Nymphaionu'dur⁸⁴³ (ek. 166). Yapı Herodes Atticus Hamamları'nın hemen güneyinde yer almaktadır. Yarım daire formlu planıyla bu Nymphaion tipi Anadolu'da 2. yüzyıl ile yaygınlaştırmaya başlamıştır⁸⁴⁴. Hadrianus dönemi Anadolu'daki diğer Nymphaionlarla karşılaştırıldığında yapının en önemli benzeri, Letoon Hadrianus Nymphaionu'dur⁸⁴⁵ Nymphaion'un diğer bir önemli özelliği de, temellerinin daha çok 2. yüzyılda yaygın olarak karımıza çıkan *opus caementicium* tekniğinde inşa edilmiş olmasıdır⁸⁴⁶. Buna karşın yapının dış duvarları kireç taşından yapılmıştır. Nymphaionun yarım daire formundaki planı içinde yedi adet apsidal niş yerleştirilmiştir⁸⁴⁷. Bu Nymphaion ile Herodes Atticus'un Olympia'da yaptırdığı yarım daire formlu ve iki katlı Nymphaionu karşılaştırırsak, Olympia Nymphaionu Herodes'in hem kendisi hem de imparatorluk ailesine ait heykellerin nişlerde yer almasıyla çok daha atafatlıdır⁸⁴⁸.

Yapıdan hiçbir plastik buluntunun ele geçmemesi önemli bir sorun olarak karımıza çıksa da Herodes Atticus'un *procurator* olarak Aleksandria'daki faaliyetlerinden yapının olasılıkla 134/135 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir⁸⁴⁹.

⁸⁴² Philostratos, 548-549.

⁸⁴³ Hakan Öztaner, The Nymphaeum at Alexandria Troas, *Asia Minor Studien Band 33*, 1999, ss.27-36.

⁸⁴⁴ Öztaner, s. 33.

⁸⁴⁵ Laroche, (Letoon 2006), ss. 325-334.

⁸⁴⁶ Öztaner, s. 27.

⁸⁴⁷ Öztaner, s. 30.

⁸⁴⁸ Renate Bol, Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus-Nymphäums, *Olympischen Forschungen 15*, DAI, Berlin, 1984.

⁸⁴⁹ Öztaner, s. 35.

6.5. ATTALE A PROPYLONU

Mimari Özellikler

İmparator Hadrianus onuruna yaptırılan Anadolu'daki Propylonlar dikkate alındığında en zengin mimari bezemelere sahip olan Attaleia Hadrianus Propylonu'dur (ek. 169). Propylon iki kule arasına sıkı tırlımı surların içinde kentin ana giri noktalarından biri konumundadır⁸⁵⁰(ek. 170). Lanckoronski'nin planlarından yapının 7.986X17.750 m ölçülerinde, yüksekli in ise 8.035 m oldu u anlaşılmaktadır. Kapının kemer geni likleri birbirinin aynıdır⁸⁵¹. Fakat kemerlerin önündeki sütun aralıkları farklıdır. Sağ ve solda yer alan iki sütunun arasındaki boşluk aynıken, ortada yer alan iki sütun arasındaki boşluk daha geni tir⁸⁵². Propylon önde 4, arkada da 4 olmak üzere toplam 8 sütunla ta nınmaktadır. Kompozit başlıklı ve Attika- on kaideli sütunlar granit, di ğer bölümler beyaz mermerden in a edilmi tir⁸⁵³. Lanckoronski üst katta ele geçen sütun altlıklarından dolayı yapının iki katlı oldu unu ileri sürmektedir⁸⁵⁴. Fakat bugün ikinci kata ait önemli bir veri yoktur. Yapının üzerinde Hadrianus'a adama olarak altın yaldızlı bronz harfler ile yazılmış yazıtın, bugün sadece ar itrav üzerindeki yerle tirilme noktaları görülmektedir⁸⁵⁵ (ek. 171). Yazıtlardaki sıfatlardan yapının, 131/2 yılları civarında Phaselis Propylonun'da oldu u gibi imparatorun ikinci gezisi sırasında yaptırıldı ı anlaşılmaktadır⁸⁵⁶. 1958 yılında yapının onarılması kararı alınmı , ilerleyen yıllarda da yenileme çalı maları tamamlanmı tır⁸⁵⁷.

⁸⁵⁰ Lanckoronski,(Pamphylia) s. 20.

⁸⁵¹ dil, s. 356

⁸⁵² dil, s. 357

⁸⁵³ Lanckoronski, (Pamphylia) s. 21.

⁸⁵⁴ Lanckoronski, (Pamphylia) ss. 23-24.

⁸⁵⁵ Lanckoronski, (Pamphylia) ss. 155-157.

Αὐτοκράτορι Καίσαρι, θεοῦ Τραϊανοῦ Παρθικοῦ υἱῶ, [θεοῦ Νέρουα υἱωνῶ, Τραϊανῶ Ἐδριανῶ Σεβαστῶ, Ὀλυμπίω, ἀρχι[ερ]εῖ μεγίστω, δημαρχικῆς [ἐξουσίας τὸ. ., ὑπάτω τὸ[γ', πατρὶ πατρίδος], σωτῆρι τῆς οἰκουμένης ἢ βουλή καὶ [ὁ δῆμος

⁸⁵⁶ ahin, (*IK 54*), s. 126.

⁸⁵⁷ Mahmut Akok, Antalya şehri çindeki Hadriyan Kapısının Mimari Kurulu ve Restorasyonu, *TAD XIX-I*, Ankara, 1972, ss. 37-47.

Mimari Dekorasyon

Propylon'daki en anıtsal bezemeler friz üzerinde karımıza çıkan "sarmaık" bezemeleriyle saçaklı a ait olan "anthemion" bezemeleridir (ek. 172). Bu bezemeler dönemin bir özelli i olarak son derece keskin hatlıdır ve matkapla oyularak i lenmi lerdir⁸⁵⁸. Kabartmalarda ık gölge kontrastını kullanarak barok etkiyi yo unla tırmak için matkapla yapılan derinle tirmelerde farklılıklar görülmektedir⁸⁵⁹. Kabartmaların bu keskin hatlı hareketli yapısı, Hadrianus dönemi özelli idir. Buna kar ın kabartmaların i leni indeki detaylar özensizdir⁸⁶⁰. Ayrıca Propylon'da dikkat çeken bir di er bezeme gurubu da tonozlardaki tavan kasetleridir. Tonozlardaki kasetler ön cephedeki i lemelere kıyasla daha derin i lenmemi lerdir⁸⁶¹. Ayrıca her bir kaset içerisinde farklı bir rozet betimlemesi kullanılmı tır. Bununla beraber korni üzerinde yer alan on kymationu bezemelerindeki yumurtaların ovalle tirilmi yapısı Celsus Kütüphanesi, Pergamon Asklepieion Tapına ı yumurta i çili iyle benzerlikler ta ımaktadır⁸⁶². Kompozit ba lıkların plastik olarak benzerlerini Sagalassos Antoninus Pius kutsal alanındaki propylonda görmek mümkündür⁸⁶³. Anthemion bezemeleri içerisinde yer alan palmet i çili inin benzerlerini de Kremna Hadrianus Tapına ı simasında görülebilmektedir⁸⁶⁴.

6.6. CLAUD OPOL S T YATROSU

Mimari Özellikler

Akropolde tapınakla beraber Hadrianus döneminde in a gören bir di er yapı da Claudiopolis Tiyatrosu'dur⁸⁶⁵ (ek. 58). Fakat bugün tiyatrodan scenae binasına ait

⁸⁵⁸ Lanckoronski, (Pamphylia) s. 23.

⁸⁵⁹ Lanckoronski, (Pamphylia) s. 23.

⁸⁶⁰ Lanckoronski, (Pamphylia) s. 23.

⁸⁶¹ Lanckoronski, (Pamphylia) s. 21.

⁸⁶² Vandeput, s. 66.

⁸⁶³ Vandeput, s. 78.

⁸⁶⁴ Vandeput, s. 92.

⁸⁶⁵ Berker-Bertau, *IK 31*, ss. 27 ; Erdem, s. 24; Nezhir Firatlı, (Bithynion-Claudiopolis) ss. 111-120, fig.10, Paris, 1979.

[Αὐτο] κράτορι Καίσαρι [Θεοῦ Τραιανοῦ Παρτικοῦ υἱῶι] Θεοῦ Νέρουα υἱῶνῶι, Τραιανῶι Ἀδριανῶι[Σεβαστῶι.....]

mimari-plastik parçalar dı ında yapının tam planı hakkında bir eylem söylemek güçtür. Nezh Fıratlı'nın plan çizimlerinden tiyatronun Antinous Tapına ı'nın güney do usunda Gerece yolu üzerinde lokalize edildi i anlaşılmaktadır⁸⁶⁶. Alanda gerçekleştirilen inaat çalışmaları sonucunda mimari süslemeler ve oturma basamaklarına ait parçalar ele geçmiştir. Özellikle scenae'ye ait parçalardan sahne binasının en azından bir katının onik ve aedikula'lı tarzda olduğu anlaşılmıştır. Olasılıkla iki ya da üç katlı olan sahne binası, zengin mimari süslemeleriyle alandaki en önemli yapılardan biri konumundadır.

Mimari Dekorasyon

ans eseri tiyatronun scenae binasına ait birçok mimari süsleme elemanı elimize geçmiştir⁸⁶⁷. Özellikle pilaster süslemelerine ait parçalar (ek. 173) Aphrodisias Hamamı (ek. 164) ve asos Agorası (ek. 198) insan ve hayvan bezemeli lento süslemeleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu süslemeler içerisinde tiyatrodan ele geçmiştir olan Herakles betimlemeli barok i çili e sahip parça en dikkat çekenlerden biridir⁸⁶⁸. Özellikle kabartmalar, derin oyulmuş yapıları ve zeminden kopuk tarzlarıyla Hadrianus dönemi “barok” anlayışını çok iyi yansıtmaktadırlar.

Di er önemli kalıntılar Hadrianus yazıtının olduğu aritrav ve friz blo u parçalarıdır (ek. 174). Özellikle friz bölümünde bitkisel bezemelerin insan yüzlü betimlemelerle kesilmesi daha öncede bahsi geçen Perge Güney Hamamı Frizindeki Medusa ve asos Agorası anthemion bezemelerinde de karşımıza çıkmaktadır⁸⁶⁹. Kanımızca bu benzerlikler yapının 130 yılları civarında in a görmüş olabileceğini desteklemektedir.

⁸⁶⁶ Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) s. 116, fig.1.

⁸⁶⁷ Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) ss. 114-120, fig.1-26.

⁸⁶⁸ Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) ss. 116, fig.2.

⁸⁶⁹ Vandeput, pl.91.2, pl.105.3; Fıratlı, (Bithynion-Claudiopolis) fig.10.

6.7. DAPHNE T YATROSU

Mimari Özellikler

Antiokheia bölümünde de de indi imiz gibi imparator Hadrianus tarafından in a edilen yapılar içerisindeki en ilginçlerinden biri de Antakya'nın Harbiye kasabesindeki tiyatrodur⁸⁷⁰. Tiyatronun en önemli özelli i gösteri amaçlı bir mekân olmasının yanı sıra su depolama özelli ini de kullanarak bir rezearvuvar gibi çalışıyor olmasıdır. Böylece orkestrada biriken su, kemerler aracılığıyla Antiokheia kentine taınabilmekteydi⁸⁷¹. Bu nedenle tiyatro çe itli noktalardan su giri ve çıkı ları için özel olarak yapılmı kanal ve boru sistemlerine sahiptir⁸⁷². Antik yazarlardan Malalas, Hadrianus'un Daphne'de bu tür bir binayı yaptırttı ından bahsetmektedir⁸⁷³.

Mimari Dekorasyon

Tiyatroda iki korinth başlı ı, iki korni parçası ile Lesbos ve on kymationu bezemelerine ait parçalar ele geçmiştir⁸⁷⁴. Bunlar içerisinde sütun başlıklarının benzerlerini, Hadrianus dönemine tarihlendirilen Anadolu'daki di er pek çok yapıda görmek mümkündür. Başlıklardaki derin kanallı kalathos yaprak kıvrımları ve sert i çilik tarzı Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu başlı ın Anadolu'daki en yakın benzerini ise Ephesos Olympieion Tapına ı'nda görmekteyiz. Ayrıca kornie ait iki parçada görülen zengin süsleme anlayı ı yine Hadrianus döneminin bir özelli i olarak kar ımıza çıkmaktadır. Özellikle korni üzerindeki flüt bezemeleri Hadrianus dönemini destekleyen bir di er özelliktir. Plastik özelliklerinden dolayı yapı 130-140 yılları arasına tarihlendirilmelidir. Kazısı hakkında yayın yapan Wilber yapıyı Hadrianus dönemine tarihlendirmenin yanında di er dönemlerden olan mimari elemanlara da de inmiştir⁸⁷⁵.

⁸⁷⁰ D.N. Wilber, The Theatre At Daphne, **ANTIOCH ON-THE-ORONTES II**, Wisconsin, 1938, ss. 57-94.

⁸⁷¹ H. Chowen, ss. 275-277.

⁸⁷² Wilber, 57-94.

⁸⁷³ Joannis Malalae, Chronographia, **Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, Bonn, 1831, ss. 277-278.

⁸⁷⁴ Wilber, ss. 84-92.

⁸⁷⁵ Wilber, s. 91.

6.8. EPHEOS L MAN HAMAMI

Mimari Özellikler

Ephesos'da Olympieion'dan sonra karımıza çıkan bir di er büyük ölçekli yapı da liman hamamlarına Hadrianus döneminde eklenen Verulanus Portikosu'dur. Bu portiko 200X240 m ölçüleriyle Roma döneminde Ephesos'da Olympieion Tapına ı'nın kapladığı alandan sonra en çok alana sahip ikici yerdir⁸⁷⁶ (ek. 27-175). Yapı ele geçen yazıtı sayesinde mparator Hadrianus dönemine tarihlendirilmektedir⁸⁷⁷. Yazıtın incelenmesi sonucunda hamam portikosunun Olympieion'la yaklaşık olarak aynı ya da çok kısa bir süre önce 130/131 yıllarında yapıldığı anlaşılmıştır⁸⁷⁸. Yegül tarafından yapı çift sıralı hamam grubu içerisinde, en erken örneklerden biri olarak değerlendirilmiştir⁸⁷⁹. Hamamın Verulanus Portikosu daki bölümü Flaviuslar dönemine tarihlendirilse de hamam Hadrianus döneminde portikoyla beraber genişletilmiştir⁸⁸⁰.

6.9. EPHEOS HADR ANUS KAPISI

Mimari Özellikler

Ephesos'da Hadrianus döneminde inşa edilen yapılar içerisinde yer alan bir di er önemli yapı da 11.55X1.56 m ölçülerinde ve yaklaşık 18 m yüksekliğindeki Hadrianus kapısı'dır⁸⁸¹ (ek. 27-176). Bu Kapı, Anadolu'da yer alan di er propylon ve kapılarla karılaştırıldığında en yüksek olanlardan biridir (ek. 177) Kapı

⁸⁷⁶ Yegül, ss. 272-273.

⁸⁷⁷ *IvE II* 430.

'Αρ[τὲ]μ[ίδι] | Ἐφεσία[ι καὶ] | Αὐτοκρ[άτορι] | Κ[α]ίσαρ[ι Θεοῦ] | Τραια[νοῦ Πα]ρθηκοῦ υἱῶ[ι, Θεο]ῦ | Νέρβα υἱ[ων]ῶ[ι, | Τραιανῶ[ι Ἄδρια]νῶ[ι Σεβα]στῶ[ι, Διὶ Ὀλυμπίω[ι καὶ τῶ νεοκώρω | Ἐφεσίω[ν] δήμω | Γαῖος Κλαύδιος | Βερουλανὸς | Μάρκελλος | Ἀσιάρχης μετὰ Σκαπτίνας | Φιρμίλλης | τῆς γυναικὸς | ἀρχιερείας | τῆς Ἀσίας | καὶ Κλαυδίου Βερενικιανοῦ τοῦ οὔ (sic) τήν | σκούτλωσιν | τῆς στοᾶς | ἀνέθηκεν. |

'Επὶ ἀνθυπάτου | Ἀφρανίου Φλαβιανοῦ, | γραμματέως | δὲ Κλαυδίου | Πεισωνεῖνου. vacat.

⁸⁷⁸ *IvE II* s. 150, s. 430.

⁸⁷⁹ Yegül, s. 304.

⁸⁸⁰ Dieter. Knibbe&Wilhelm Alzinger, Ephesos vom Beginn der römischen Herrschaft in Kleinasien bis zum Ende der Principatszeit, *ANRW II, 7.2*, Berlin, 1980, s. 818; Marc Waelkens, (Romanization) s. 350.

⁸⁸¹ Thür, (Hadrianstor) s. 26.

Hadrianus Tapına ı'nın kar ısında yamaç evlere geçi i sa layan sa kanat üzerinde, antik adıyla kentin merkezi aksını olu turan *Embolos* içerisinde kalmaktadır. Kapının bu noktada, konumlandırılmasının en önemli nedeni, bu alanın dört yol a zının kesi ti i ve Ortygia'ya giden kutsal tören yolunun da ba langıcı olmasıdır⁸⁸².

Bugün Hilke Thür tarafından yapının sadece ilk katının restorasyonu yapılabilm i tir. Ele geçen mimari süslemelerden ve yazıttan kapının Hadrianus'un Anadolu'ya birinci geli iyle ilgili olarak 117/118 yılları içerisinde Celsus Kütüphanesi ve Hadrianus Tapına ı'yla yakla ık olarak aynı süreçte yapıldı ı önerilmektedir⁸⁸³.

Kapı, Suriye tipi alını ıyla Ephesos Hadrianus Tapına ı ve Termessos N1 Hadrianus Tapına ı cepheleri ile benzer özelliktedir. Bu alınlık tipinin Ephesos'da sevilmesi olasılıkla bir liman kenti olarak do uyla olan yakın ili kisiyle açıklanmalıdır. Yapının, Anadolu dı ndaki en önemli yakın benzeri ise Atina'daki Hadrianus Kapısı'dır. (ek. 178). Fakat bu kapı da Ephesos Hadrianus Kapısı'ndan en az 10 yıl sonra yapılmı tır. Yapı Anadolu'daki ça da ı di er örneklerle kar ıla tırıldı nda sadece uzunlu uyla de il, mimari ö elerinin inceli iyle de dikkat çekmektedir. Özellikle kapının üç katlı formunun ayakta durabilmesi için önde bir tama yakın sütun, onun hemen arkasında da ba ka bir destek sütun sırası yer almaktadır (ek. 176). Fakat ikinci sıra sütun dizisi ön sıranın tam arkasından te et geçti i için cepheden bakıldı nda di er sıra görülmemektedir. Böylece bu uzun yapının depremlere kar ı dayanıklı hale getirilerek uzun yıllar ayakta kalması planlanmı tır.

Mimari Dekorasyon

Kapıda yapılan çalı malar sonucunda çok sayıda mimari parça ele geçmi tir. Bunlar özellikle ar itrav, friz ve sütun ba lıklarıdır⁸⁸⁴. Kapıda daha çok Hadrianus döneminde friz içerisinde sıkça kar ımıza çıkan flüt bezemeleri, birinci ve ikinci

⁸⁸² Thür, (Hadrianstor) s. 26.

⁸⁸³ Thür, (Hadrianstor) s. 133.

⁸⁸⁴ Thür, (Hadrianstor) ss. 29-57.

katta görülmektedir (ek. 179). Benzer süslemelerin daha önce bahsi geçen ve Hadrianus dönemine tarihlendirilen Pergamon Dionysos (ek. 103), Hierapolis Stoa Bazilikası, Daphne Tiyatrosu, Aizanoi Zeus, (ek. 53) Tarsos Hadrianus Tapına ı'nda (ek. 41) da yer aldığı na de inilmiştir.

Kapıda tarihlendirmede kullanılabilecek bir di er önemli buluntu grubu da kompozit ve korinth tarzı sütun ba lıklarıdır (ek. 180). Özellikle ba lıklardaki göz oyu u (torba) bezemeleri, Ephesos Hadrianus Tapına ı ve Celsus Kütüphanesi sütun ba lıklarıyla büyük benzerlikler ta ımaktadır. Embolos'da Geç Traianus ve Erken Hadrianus dönemine tarihlendirilen bu üç önemli yapının, birbirlerine yakın tarihlerde in a görmeleri, bu yapıların tek bir imar projesi içerisinde yapıldıklarını dü ündürtmektedir⁸⁸⁵.

6.10. EPHEOS VE TRAPEZOUS L MAN ÇALI MALARI

Mimari Özellikler

Hadrianus döneminde epigrafik ve edebi kaynaklardan elde edilen bilgiler ı ında Ephesos ve Trapezous'da önemli liman projelerinin gerçekleştirildi i anlaşılmaktadır⁸⁸⁶. Özellikle bu iki kentte dolan limanların boşaltılması ve yeniden in aaları Hadrianus'un yardımlarıyla gerçekleştirilebilmiştir.

Ephesos liman kapısı liman projesi kapsamında ele alınmıştır. Kapının Niemann tarafından yapılan yeniden kurma denemesi, Wilhelm Wilberg'in önerdiği gibi Hadrianus dönemine tarihlendirilmiştir⁸⁸⁷. İmparator Hadrianus'un limanı dolduran Kaystros nehrinin yata ını de i tirerek limanın i lerli ini artırma çalı maları ele geçen yazıtlardan 129 yılına tarihlendirilmektedir⁸⁸⁸. Hadrianus döneminde limanın yata ının de i tirilmesi için in a edilen duvarlar iki yüz elli yıl önce Attalos döneminde olduğu gibi Kaystros'a yeni bir yatak oluşturma için

⁸⁸⁵ Friedmang Hueber, Zur Städtebaulichen Entwicklung des Hellenistisch-Römischen Ephesos, *IstMitt* 47, 1997, ss. 264-269.

⁸⁸⁶ Zabehlicky, ss.201-215; Boatwright, ss.119-120.

⁸⁸⁷ Zabehlicky, s. 203.

⁸⁸⁸ *IK* 24, *IvE*, II 274.

yapılmı tır⁸⁸⁹. Fakat Hadrianus'dan sonra da limanın dolmaya devam etmesi yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmasına neden olmu tur. Ara ara limanın dolgusu temizlense de yazılı kaynaklardan, limanda 262 yılından sonra herhangi bir çalı manın yapılmadı ı anla ılmaktadır⁸⁹⁰. Bu tarihten sonra alüvyonlarla dolmaya ba layan liman i levini yitirmeye ba lamı erken Bizans dönemiyle beraber tamamen kullanılamaz hale gelmi tir⁸⁹¹.

Trapezous'da ise sadece yazın gemi seyri için kullanılabilinen limanın yeri de i tirilerek her mevsim kullanılabilir hale getirilmi tir⁸⁹². Böylece do uda Roma'nın ula tı ı son noktalardan biri olan Ermeni topraklarıyla ileti imin daha güvenli ve hızlı olması hedeflenmi tir⁸⁹³. Bu limanla ba lantılı olarak Hadrianus'un Kappadokia sınırlarını kontrol etmek amacıyla Trapezous'a geldi i bilinmektedir.⁸⁹⁴ Liman ile ilgili çalı maların Hadrianus'un Anadolu'ya ikinci geli i olan 130 yılı civarında gerçekte tirildi i dü ünülmektedir⁸⁹⁵. Trabzon'daki antik liman 19. yüz yılın sonlarında hâlâ görülebilmekteydi⁸⁹⁶. Ayrıca Trapezous'da sadece liman de il, aynı zamanda kentteki çe itli kutsal yapıların da onarıldı ına de inilmi ti⁸⁹⁷.

Genel Hadrianus dönemi mimari yapıla ma sürecine bakıldı ında, liman çalı malarının sadece Anadolu'da de il bütün Akdeniz havzasında çok sınırlı kaldı ı anla ılmaktadır. Anadolu'da yukarıda saydı ımız iki liman dı ında talya'da Hadrianus dönemi liman çalı malarının yürütüldü ü di er iki önemli merkez ise Lupiae ve Puteoli'dir⁸⁹⁸.

⁸⁸⁹ Zabehtlicky, s. 205.

⁸⁹⁰ Zabehtlicky, s. 206.

⁸⁹¹ Zabehtlicky, s. 211.

⁸⁹² *Arrianus*, XVI, 6; Magie, s. 621.

⁸⁹³ Boatwright, ss. 119-120.

⁸⁹⁴ Ak it, s. 203.

⁸⁹⁵ Boatwright, ss. 119-120.

⁸⁹⁶ Bryer & Winfield, s.180.

⁸⁹⁷ *Arrianus* I, II.

⁸⁹⁸ Boatwright, ss. 119-120.

6.11. H ERAPOL S AGORASI STOA BAZİLİKASI

Mimari Özellikler

Kentin kuzey do u ucunda yer alan agoradaki Stoa-Bazilikası 280X170 m ölçülerindedir⁸⁹⁹. Epigrafik verilerin eksikliği nedeniyle yapı mimari formundan dolayı “Stoa Bazilikası” olarak adlandırılmıştır⁹⁰⁰ (ek. 181). Yapının mimari olarak çağda benzerlerini Kremna ve Smyrna’da görmek mümkündür. Agora’nın doğusunda ise iki katlı bir bazilika yer almaktadır.

Bazilikaya Smyrna Bazilikası’nda olduğu gibi anıtsal ve yüksek basamaklarla vurgulanmış bir cepheyle girilmektedir⁹⁰¹. Ana girişin iki katlı mimarisi korinth stilinde dikkat çekici girişindeki alt kat sütun başlıkları da bu tarzında inşa edilmiştir. Girişe ait sütunların üzerinde aslan tarafından baskılan boğalar korinth sütun başlığı içinde betimlenmiştir (ek. 182). Bunların üzerinde ise orta giriş hariç yan girişleri taşıyan sfenksler yer almaktadır. Bu tarzın mimari form olarak Anadolu’da en önemli benzeri Smyrna Agora Bazilikası’dır⁹⁰². Özellikle iki katlı bazilika ve vurgulu giriş cephesi ortak özellikleridir. Fakat son yeniden kurma denemelerinde Hierapolis Bazilikası Smyrna’nın üç nefli yapısına karşın tek nefli olarak betimlenmektedir⁹⁰³. Kremna Bazilikası da bu bazilikalarla çağda olmasına karşın dorik tarzda, tek katlı ve üç neflidir⁹⁰⁴.

Mimari Dekorasyon

Bazilikada tarihlendirmede kullanılabilecek en önemli mimari plastik veriler anıtsal girişe ait süsleme elemanları ve birinci kata ait anthemion, kymation ve frizdeki flüt bezemeleridir⁹⁰⁵. Anthemion, kymation ve sütun başlıklarındaki barok işçilik anlayışı Hadrianus dönemi sanat anlayışını taşımaktadır. Özellikle bazilikada

⁸⁹⁹ Rossignani & Sacchi, s. 359.

⁹⁰⁰ Rossignani & Sacchi, s. 360.

⁹⁰¹ Rossignani & Sacchi, fig.3, s. 363.

⁹⁰² Mehmet Talıhan & Thomas Drew-Bear, Fouilles De L’Agora De Smyrne: Rapport Sur La Campagne De, *Anatolia Antiqua XIII*, 2005, ss. 371-434.

⁹⁰³ Rossignani & Sacchi, fig.1, s. 360.

⁹⁰⁴ Mitchel, (Cremna Basilica), s. 237, fig.2.

⁹⁰⁵ Rossignani & Sacchi, ss. 365-376, fig.1.

giri teki sütun başlıkları üzerinde yer alan hayvan ve insan portrelerinin bezeme anlayışı dönem özelliği olarak dikkat çekmektedir (ek. 182-183).

Bu bezemeler içerisinde tipik olarak Hadrianus dönemini yansıtan en önemli veri birinci kata ait flüt bezemeleridir⁹⁰⁶. Bu tarzın genel olarak Hadrianus döneminde frizi hızlı bir şekilde doldurmak için tercih edildiğinden daha önce bahsedilmemiştir. Bu tarz süsleme elemanları Güney Batı Anadolu'da Sagalassos'da E1 Bazilikası, Antoninus Pius Tapınağı; Pergamon'da Traianeum, Dionysos Tapınağı; Ephesos'da Olympieion, Hadrianus Kapısı, Hadrianus Tapınağı; Tarsos'da Hadrianus Tapınağı; Termessos'da Hadrianus Tapınağı; Aizanoi'da Zeus Tapınağı; Aizanos'da agora süslemelerinde ve diğer Hadrianus dönemi yapılarında karşımıza çıkmaktadır.

6.12. KREMNA HADRIANUS FORUMU VE BAZİLİKASI

Mimari Özellikler

Kremna'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli yapı kentin ortasında yer alan Hadrianus Forumu ve Bazilikası'dır. 57X37 m ölçülerindeki Forum'un kuzey kenarında 57X19.8m boyutlarında üç nefli bir bazilika bulunmaktadır⁹⁰⁷ (ek. 184). Özellikle bazilikanın üç nefli yapısı Aspendos Bazilikası'na benzese de ondan daha büyüktür⁹⁰⁸. Forum ve Bazilika, Pisidia bölgesine has bir tarzda dorik mimari stilinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Doğubatı doğrultusunda uzanan bazilikanın batı bölümünde de bir eksedra yer almaktadır. Yeniden kurma denemelerinde bazilikanın stylobattan çatıya kadar yüksekliğinin 14 m, diğer üç taraftaki portikoların yüksekliğinin ise 11 m olduğunu hesaplanmıştır. Bu ölçüler göze alındığında bazilika ve forumun diğer benzerleriyle karşılaştırıldıklarında orta büyüklükte oldukları anlaşılmaktadır.

⁹⁰⁶ Rossignani & Sacchi, s. 369, fig.1.

⁹⁰⁷ Mitchell, (Cremna) s. 59.

⁹⁰⁸ Mitchell, (Cremna) s. 59; Lanckoronski, (Pisidie) ss. 171-174.

Mimari Dekorasyon

Dorik mimari formun getirdi i özelliklerden dolayı yapıda plastik anlamda tarihlendirmeyi sa layacak bir veri bulunmamaktadır. Fakat yapıda ele geçen yazıtlar yapının tarihi hakkında kesin verilere ula mamızı sa lamaktadır⁹⁰⁹. Yapının imparator Hadrianus döneminde ya amı olan Kremna'nın ba magistratı ve "kader kolonisinin" rahibi *L. Fabricius Longus* tarafından, mparator Hadrianus ve tanrıla mı Caesar Traianus'a adanarak olasılıkla da 120 yılları civarında in a edilmi tir⁹¹⁰. Selçuklu döneminde kentten yakla ık 20 km uzaklıktaki ncirli Hanın ve Susuz Hanın yapımında kullanılmak üzere yapının parçaları 12. yüzyılda yerlerinden sökülme tür⁹¹¹.

Ayrıca hamamda ele geçen ve Mitchell'in yayınında 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen bir Latince yazıtta, forum içerisindeki bir *oecobasilicus* holünden bahsedilmektedir⁹¹². Price bu oda ya da holün olasılıkla imparator Hadrianus'a ithaf edildi ini belirtmi tir⁹¹³. Bu tip Hadrianus'a adanmı imparatorluk salonlarına ba ka kentlerde de rastlanmaktadır.

6.13. LAOD KE A HAMAM-GYMNASION KOMPLEKS

Mimari Özellikler

mparator Hadrianus'un 129 yılında ziyaret etti i kentte kendisiyle beraber karısı Sabina onuruna adanmı en önemli yapı Hamam-Gymnasion kompleksidir⁹¹⁴ (ek. 185). 75X133 m ölçülerindeki yapı (ek. 186), Karia gelene inde ısıtılan

⁹⁰⁹ Mitchell, (Basilica) ss. 240-241; CIL III 6874: [Imp. Caes. Traiano] Hadriano Aug. [et] div[o.....] ano Caesari et u[nive]lrsae dom[ui eorum et col.I] uliae Aug. felic[i Cremna]e basilicam [ad] forum [e]t exhed [ram e]t sta[tus ad eam]

⁹¹⁰ Mitchell, (Cremna) s. 99.

⁹¹¹ Mitchell, (Cremna) ss. 57-58.

⁹¹² Mitchell, (Cremna) s.67.

⁹¹³ Price, (ktidar) s. 442.

⁹¹⁴ George E. Bean, **Eskiça da Menderes'in Ötesi**, stanbul, 2000, s. 270; Magie, ss. 618-619 ; **IGR IV 848**:

[Αὐτοκράτορι Τρα]ιανῶ 'Αδριανῶ Καίσαρι Σεβαστῶ καὶ Σαβείνῃ Σεβ[αστῆ]| Λαοδικέων τ ῶν ἐπὶ Λύκῳ ἢ βουλῇ καὶ [ὁ δῆμος ? ἐ]πὶ ἀνθυπάτου Γαργιλίου 'Αντε[ί]κου καθιέρωσαν τὸ [γ υμνάσιον?]

mekânların olu turdu u sıralanmı derin dikdörtgen ve yarım daire kesme ta lardan ni lere sahiptir. Yapının uzun yıllardır korunmu kesme ta lardan yapılmı kemerli bölümü bugün hala ayaktadır (ek. 187). Yapının en önemli benzeri Aphrodisias Hadrianus Hamamları'dır (ek. 163). Mimari form olarak yapıda en dikkat çeken nokta iki adet caldarium bölümünün varlı ıdır. Yazıtıyla kesin olarak Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapının 135 civarında yapıldı ı ileri sürülmektedir⁹¹⁵. Hamam-Gymnasion kompleksinin batı bölümünde ele geçen mimari parçalar, buranın imparator Hadrianus ve karısı Sabina onuruna ayrılmı bir kült salonu olabilece i izlenimini vermektedir⁹¹⁶. Genel Roma dönemi Hamam-Gymnasion mimarisi dü ünüldü ünde imparator salonları bu yapılarda en süslü bölümü olu turmaktadır. Hamam-Gymnasion kompleksinin di er önemli bir özelli i de hemen yanında yer alan Stadion'dur. Olasılıkla burada yapılan sportif faaliyetler sonucunda kompleksin daha yo un olarak kullanıldı ı dü ünülmektedir.

Mimari Dekorasyon

Mimari plastik buluntu örnekleri komplekste ele geçen dalga motifleri ta ıyan paye ba lıklarıdır⁹¹⁷(ek. 188). Daha önce de de inilen Ephesos Olympeion, Ephesos Serapieion, Ephesos Tholos ve Pergamon Asklepieion Tapınaklarında, Hadrianus dönemi mimari süsleme sanatının bir özelli i olarak dalga motifini görmek mümkündür. Ayrıca dalga motifinin dı nda lesbos kymation ve Lotus-palmet bezemeleri de Hadrianus döneminin plastik özelliklerini yansıtmaktadır⁹¹⁸.

6.14. LETOON NYMPHA ONU

Mimari Özellikler

Letoon'da imparator Hadrianus dönemine tarihlendirilen en önemli yapı, 35X35 m ölçülerindeki Nymphaion'dur⁹¹⁹ (ek. 189-190). Ana apsisin sa nda ve

⁹¹⁵ Celal im ek, **Laodikeia** (Laodikeia Ad Lycum), stanbul, 2007, s. 187.

⁹¹⁶ im ek, s. 190.

⁹¹⁷ im ek, resim.66g, s. 190.

⁹¹⁸ im ek, s. 193.

⁹¹⁹ Bkz. Su kültü ve Leto kültü arasındaki ili ki; André Balland, *Inscriptions D' Epoque Impériale Du Létoon, Fouilles De Xanthos VII*, Paris, 1981, ss. 14-18.

solunda suyun havuza geldi i, yakla ık 5 m çapında iki apsis daha bulunmaktadır. Ayrıca Nymphaion'un içerisinde, apsisin merkezinde imparator kültü için adanmı yakla ık 10X10 m ölçülerinde bir imparator salonu bulunmaktadır⁹²⁰.

Bu salon son yıllarda yapılan çalı malarda iki katlı ve aedikula'lı olarak d ünülmü ve ilk katın ortasına da Hadrianus'un heykeli yerle tirilmi tir⁹²¹ (ek. 191). Bugün heykelin kendisi bulunamasa da kaidesi ve üzerindeki yazıtına ula ılmı tir⁹²². Hadrianus yazıtının tarihlendirmesi sonucunda, Nymphaion'nun 129-130 yılları içerisinde yapıldı ı anla ılmı tir⁹²³. a da ı Aleksandria Troas Nymphaionu ile benzer tarzda in a edilmi olsalar da, oran olarak Letoon rne i yakla ık olarak iki kat daha büyüktür.

6.15. M LETOS GÜNEY AGORA KAPISI

Mimari zellikler

Miletos'da yazıtları aracılı ıyla Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapılardan biri Agora Kapısı'dır⁹²⁴(ek. 192-193). Yakla ık olarak 7 X 29 m ölçülerinde olan bu yapının iki katlı aedikula'lı cephesi, bugün Berlin Pergamon Müzesi'nde bulunmaktadır (ek. 194). Yapı altta , üstte  olmak üzere toplam altı kemer üzerinde durmaktadır. Alt kemerler agoraya giri i sa larken üst kemerlerin içi ise ni formunda olup heykellerle sslenmi tir. Yapının ilk katı kompozit, ikinci katı korinth tarzında in a edilmi tir. Yapının en önemli a da ı Celsus Kütüphanesi ve Perge F 3 Nymphaionu cepheleridir⁹²⁵. Bununla beraber açık üst orta alınlı ı açısından Troia Bouleuterion ve Sagalassos Nymphaionu benzer mimari stilde olan

⁹²⁰ Laroche, s. 325.

⁹²¹ Laroche, s. 328, fig.3.

⁹²² Balland, ss. 57-74:

Ατοκράτορα [Τραιανόν] [‘Αδριανόν] Σεβαστόν πατέρα πατρίδος ’ Ολμπιον τν σωτῆρα Κλαδιος Μαρκιανός

⁹²³ Balland, s. 74; Jacques des Courtils and Laurence Cavalier, The city of Xanthos from Archaic to Byzantine times, **JRA** 45, s. 160, Portsmouth, 2001.

⁹²⁴ Volker Michael Strocka, **Das Markttor Von Milet**, s. 31, Berlin, 1981; **IvM, Band VI, Teil-1**, no: 230- 232. Yazıtların tarihlendirilmesi sonucunda yapıdaki Hadrinus dönemi için 123-124 tarihleri önerilmektedir.

⁹²⁵ Strocka,(Architektur) ss. 295-297, 1998; Mansel, (Die Nymphaeen von Perge) ss. 367-372.

di er yapılarıdır. Traianus döneminin sonuna do ru yapımına ba lanan kapının, Geç Hadrianus dönemiyle tamamlandı ı dü ünülmektedir⁹²⁶. Alt kat friz bölümü, “ranke” süslemeleriyle bezenmi ken üst katın frizleri ise bukephalionların ta ıdı ı grilantlarla süslenmi tir.

Mimari Dekorasyon

Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtan sütun ba lıkları, birinci katın frizine ait ranke bezemeleri, ikinci kat frizine ait bukephalionların ta ıdı ı grilantlar ve iki katın simasında kar ımıza çıkan Lotus-palmet bezemeleri, yapıdaki en önemli mimari plastik ö elerdir.

Birinci katın kompozit, (ek. 195) ikinci katın korinth tarzındaki sütun ba lıkları (ek. 196) özellikle Ephesos Hadrianus Tapına ı sütun ba lıklarıyla benzerlikler ta ımaktadır. Sütunların kalathosu içerisindeki akhantus yapraklarının keskin ve sert oyulmu yapısı ile göz (torba) formunda oyulmu matkap delikleri Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Benzer süsleme detaylarını on kymation süslemelerinde de görmek mümkündür.

Birinci katta yer alan ranke bezemelerinin ça da ları Ephesos Celsus Kütüphanesi ve Hadrianus Tapına ı friz süslemelerinde görülür⁹²⁷. Özellikle sert barok matkap i çili i, bezemeler içerisindeki bitkisel motiflerin verili inde görülmektedir. Genel olarak bukephalionların ta ıdı ı grilant süslemelerini tarihlendirmede kullanmak güç olsa da benzerlerini Hadrianus dönemine tarihlendirilen Pergamon Dionysos, Klaros Artemis (ante ba lı ı süslemeleri?) ve Notion Athena Tapına ı friz süslemelerinde görmek mümkündür (ek. 91).

⁹²⁶ Reinhard Köster, Die Bauornamentik von Milet, **Die Bauornamentik der Frühen und Mittleren Kaiserzeit, Teil 1**, Berlin, 2004, s.132.

⁹²⁷ Köster, s. 126 .

6.16. ASOS AGORASI

Mimari Özellikler

Yazıtları aracılığıyla Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir di er yapıda asos Agorası'dır. Dikdörtgen formlu agora Hadrianus döneminin son yılları olan 135-136 yılları içinde yapılmıştır.⁹²⁸ (ek. 197) Yaklaşık 100X80 m ölçülerinde olan yapı asos kent planı içerisinde en fazla yeri kaplayan alana sahiptir.

Mimari Dekorasyon

Yapıda Hadrianus dönemine tarihlendirilen parçalar saçaklık blokları ve frize ait parçalardır⁹²⁹. Özellikle friz bölümünün Ephesos Hadrianus Tapına ı Friz (ek. 70) bölümüyle olan benzerliği dikkat çekicidir. ki yapıda da frizlerde yer alan ranke bezemeleri içerisinde, protom ekinde insan ve hayvan betimlemeleri bulunmaktadır (ek. 198). Friz içerisindeki barok ve keskin i li bitkisel ranke bezemeleri Hadrianus döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca bu bezemeler benzerlikleri açısından Perge F3 Nymphaionu ve Güney Hamamı plastik süslemeleriyle de karşılaştırılmaktadır.⁹³⁰ Agoranın süslemelerindeki bir di er önemli parçada saçaklıktır (ek. 199-200). Saçaklıkta betimlenen Anthemion ve flüt bezemelerinin benzerlerini Hadrianus dönemine tarihlendirilen birçok yapıda görmek mümkündür.

6.17. PATARA PROPYLONU

Mimari Özellikler

Patara'da Hadrianus döneminde yaptırılan Horreum'dan sonra, bir di er yapı da kente girişte karşılaşılan üç nefli Propylon'dur (ek. 201). Bazı araştırmacılar tarafından yazıtta adı geçen Lykia-Pamphylia valisi "Mettius Modestus" nedeniyle yaklaşık olarak 100 civarına⁹³¹ tarihlendirilse de Bowersock ve Halfmann yapmayı,

⁹²⁸ W. Blümel, Die Inschriften von Iasos I-II (1985) Nr. 9 254

⁹²⁹ Vandeput, s. 103-160.

⁹³⁰ Vandeput, s. 160

⁹³¹ Bean, (Lykia) s. 86.

130-131 yıllarına yani Hadrianus'un ikinci gezisi sırasında Patara'ya u ramasıyla alakalı olarak tarihlendirmektedirler⁹³². Ayrıca bölge yazıtlarını çalı an Balland tarafından Propylon'daki yazıt 129 yılına tarihlendirilmektedir⁹³³. Sonuç olarak bu Propylonda Attaleia ve Phaselis, örneklerinde oldu u gibi imparatorun ikinci gezisi sırasında takip etti i güzergâhlarla ba lantılı olarak in a edilmi tir (ek. 202). Yapıdaki üç kemerli giri anlayı ı Attaleia örne iyle benzerlikler ta ısa da özellikle en üst katındaki triglif-metop sırası daha sadedir. Bu nedenle Propylon'da tarihlendirmede kullanılabilecek bir mimari-plastik süslemeden bahsetmek mümkün de ildir. Bununla beraber Propylon'un kente bakan yüzündeki altı adet konsol çıkıntısının Mettius Modestus ve ailesine ait büstleri ta ıdı ı dü ünülmektedir⁹³⁴. Bu açıdan bakıldı ında Patara Propylonu Attaleia ve Phaselis Propylonlarından farklılıklar göstermektedir.

Balland, Propylon'daki konsol çıkıntıları üzerinde Mettius Modestu'sun kendi ve ailesinin de il, mparator Hadrianus, Sabina, Faustina, Matidie, Lucius Verus ve Marcus Aurelius'un portrelerinin yer aldı ını önermektedir⁹³⁵. Propylon'un üst katında yer alan üç dikdörtgen ni de olasılıkla bu heykellerin kondu u ni ler olmalıdır. Bugün bu konsollar ve ni ler içersindeki büstlerin ve heykellerin kimlere ait oldukları hala tartışmalıdır. Bu tarz süslemeler açısından bakıldı ında Patara örne i di ında büst ta ıyan ba ka bir Propylon bilinmemektedir. Soli-Pompeipolis'de oldu u gibi sütunların üzerinde büst ya da heykel ta ıyan konsol çıkıntılarında Kilikia ve Suriye'de rastlanılmaktadır. Bu anlayı ı olasılıkla do ulu bir gelene in etkisi olarak Patara Propylonunun da kar ımıza çıkmaktadır.

⁹³² G. W. Bowersock, Hadrian and Metropolis, **HAC 1982-83**, s.82, Bonn, 1985; Halfmann, (Itinera), s. 130.

⁹³³ Balland, s. 67.

⁹³⁴ Bean, (Lykia) s. 86.

⁹³⁵ Balland, s. 68.

6.18. PATARA HORREUMU

Mimari Özellikler

Patara limanın batısında konumlandırılan Horreum 70X27 m ölçülerinde, birbirinden bağımsız 8 bölümden oluşmaktadır⁹³⁶(ek. 201). Yapı içerisindeki her magazin 8.75X27 m ölçülerindedir (ek. 203). Hububatın depolandığı magazinler ana yapının dikdörtgen tarzda bölümlendirilmesiyle kesme taş bloklarından oluşur. Her ne kadar bugün çatısı olmasa da yapının 10 m yüksekliindeki duvarları arazide izlenebilmektedir⁹³⁷. Her bir magazine 2 m genişliğinde ayrı bir kapıyla doğu taraftan girilmektedir. (ek. 204). Magazinler 1.13 m genişliğinde küçük bir girişle kendi aralarında bağlantılıdır. Yapının doğu kesimindeki uzun duvarları binanın iki katlı olabileceğini izlenimini vermektedir⁹³⁸. Tabandan 2.3 m yüksekliindeki büyük pencereler için mekanın havalandırılması için kullanılmaktadır (ek. 205). Yapıda İmparator Hadrianus'a ait en önemli veri binanın yazıtlarıdır.⁹³⁹ Yapıda tarihlendirmede kullanılabilecek hiçbir süsleme elemanı bulunmamaktadır⁹⁴⁰. Patara Horreumu'nun bir diğeri benzeri olan Andriake Horreumu, Rickman tarafından "Asiatik" grup içerisinde değerlendirilmektedir⁹⁴¹. Horreum'un olasılıkla Andriake Horreumu'nda olduğu gibi büstler taşıdığı belirtilse de bu sadece bir öneridir⁹⁴². Bugün herhangi bir kalıntısı tespit edilememiş olsa da Smyrna'da benzer bir Horreum'un Hadrianus döneminde inşa edildiği yazılı kaynaklardan bilinmektedir⁹⁴³.

⁹³⁶ Rickman, s. 138.

⁹³⁷ Rickman, s. 138.

⁹³⁸ Rickman, s. 138.

⁹³⁹ TAM II, 397: Horrea Imp(eratoris) Caesaris divi Traiani Parthici f(ili)i divi [Nervae nepotis Traiani Hadriani Augusti]

⁹⁴⁰ Rickman, s. 138.

⁹⁴¹ Rickman, s. 138.

⁹⁴² Bean, (Lykia) s. 90.

⁹⁴³ Philostratos 531.

6.19. PERGE GÜNEY HAMAMI

Mimari Özellikler

İmparatorun güneye giderken kullandığı yol güzergâhı üzerinde yer alan bir diğ er önemli kentte Perge'dir. Perge'de mimari süslemeleriyle Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapılardan biri de Hadrianus dönemi hamamı'dır⁹⁴⁴ (ek. 206). Fikret Yegül tarafından asimetrik hamamlar kategorisine sokulan Perge Güney Hamamı, Anadolu'daki ta ra tipi hamamlara dâhil edilmektedir⁹⁴⁵. Hamamın bölümleri arasında bir simetriklikten bahsetmek zordur. 80X80 m ölçülerinde olmasıyla yapı, dikkate de er bir büyüklüktedir⁹⁴⁶ (ek. 207-208).

Mimari Dekorasyon

Hamamda anthemion, ar itrav, friz, korni ve korinth tarzı sütun ba lıkları ele geçen en önemli mimari süsleme elemanlarıdır⁹⁴⁷. Bunlar içerisinde en dikkat çekenlerden biri friz blo u süslemeleridir. Daha önce Claudiopolis Antinous, Side N1 ve Pergamon Traianum gibi Hadrianus dönemine tarihlendirilen tapınakların friz bölümlerinde kar ımıza çıkan "Medusa" süslemelerinin bir benzerini, "ranke" süslemeleri, arasında Perge Güney Hamamı'nda görmekteyiz. Ayrıca korni blo unun derin i li anthemion süslemeleri ve on kymation süslemeleri Hadrianus döneminin plastik özelliklerini yansıtmaktadır. Bununla beraber barok i leni tarzlı, zeminden kopan akanthus yapraklı yapılısıyla sütun ba lıkları da dönemin stilistik özelliklerini yansıtmaktadır (ek. 209). Perge'deki Nymphaion ve Güney Hamamı genel özelliklerinden dolayı asos Agorası'yla aynı döneme tarihlendirilmektedirler⁹⁴⁸.

⁹⁴⁴ Vandeput, s. 160.

⁹⁴⁵ Fikret Yegül, **Baths and Bathing in Classical Antiquity**, New York, 1992, s. 291.

⁹⁴⁶ Yegül, fig.384.

⁹⁴⁷ Vandeput, pl.105-106.

⁹⁴⁸ Vandeput, s. 160.

6.20. PERGE PROPYLONU

Mimari Özellikler

Perge'de yazıtları aracılığıyla imparatora adandığı bilinen en önemli yapı, kente giriş sağlayan Propylon'dur⁹⁴⁹ (ek. 206). Propylon Hellenistik döneme tarihlendirilen kulelerin hemen önünde yer almaktadır (ek. 210-211). Fakat bugün yapının sadece ilk katına ait mimari parçalar görülebilmektedir. Yapının inşaatı ile ilgili farklı tarihlendirmeler olsa da hem yazıtlar hem de Propylon'dan ele geçen Hadrianus ve Sabina'ya ait heykeller, yapıyı 121 yılına tarihlendirmektedir⁹⁵⁰. Propylonun hemen gerisinde yer alan apsidal tarzlı avlu yapısının sağ ve solunda yer alan nişler içerisinde, yazıtlı altlıklarıyla Perge'nin (ΚΤΙΣΤΗΣ) hayali kurucularına ait heykeller yer almaktadır (ek. 212). Bu hayali Yunan soylu ataların varlığı, Hadrianus'un *Panhellenia* düşüncesine ve politik anlayışına uyması açısından çok önemlidir. Perge, Hadrianus'un bu anlayışıyla da bağlantılı olarak *Plancia Magna* döneminde, Propylonu ve gerisinde yer alan kurucuların heykellerinin yer aldığı meydanı inşa ettirerek imparatora ve onun ideallerine olan bağlılığını göstermiştir⁹⁵¹.

Mimari Dekorasyon

Perge Hadrianus Propylonu'nun da plastik olarak tarihlendirmede kullanabileceğimiz en önemli verileri, yapıya ait sütun başlıkları, aritrav bezemeleri ve frize ait süslemelerdir. Özellikle korinth tarzında ele geçen sütun başlıkları, Ephesos Hadrianus Tapınağı sütun başlıklarıyla benzerlikler taşımaktadır. Özellikle göz oyuğu (torba) tarzı olarak adlandırılacak akanthus yaprakları üzerindeki bezemeler dikkat çekicidir. Bununla beraber bir diğer önemli benzerlikte Ephesos Hadrianus Tapınağı'nın açık kapalı tarzda simasında karımıza çıkan Lotus-palmet bezeme anlayışının propylyonda da aynı tarzda kullanılmasıdır. Ayrıca hem tapınakta hem de propylyonda karımıza çıkan ion kymationu ve lesbos kymationlarının derin

⁹⁴⁹ ahin (**IK 54**), I- 94-95 [ὑ ἀ ί], ὕ[ια ὕ υιῶ] Θ ὕ ἐ[ὕ ἰ ὦ, Τραιανῶ Ἀδριανῶ.... ὦ..... ὦ δημαρχιχῆ[ς ἐξουσίας τὸ...] ὑπάτω τὸ γ..

⁹⁵⁰ Erdem, s. 52.

⁹⁵¹ ahin, (Perge) ss. 45-52.

oyulmu kanallı yapıları, benzer tarzda i lenmi tir. Friz bölümündeki süslemeler, Ephesos Hadrianus Tapına ı'ndaki "ranke" tarzını anımsatsa da ondan farklı olarak yuvarlak sarmalların içerisinde hayvan ve insan betimlemeleri bulunmamaktadır. Bu benzerlikler nedeniyle iki yapının tarihi birbirine çok yakındır. Yazıtlar aracılı ıyla Perge Propylonu'nun Hadrianus Tapına ı'ndan yaklaşık olarak 3 yıl sonra, 121 yılında yapıldı ı anla ılmaktadır⁹⁵².

6.21. PERGE F 3 NYMPHA ONU

Mimari Özellikler

Perge'de Hadrianus döneminin sonlarına tarihlendirilen bir di er yapı da kentin kuzeyinde yer alan 21X8.75m ölçülerindeki "U" formu Nymphaion'dur⁹⁵³ (ek. 206-213). Kazısında bulunan Hadrianus heykeli ve plastik süslemelerinin Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmışından dolayı yapının, 130 yılları civarında yapımına ba lanılıp Erken Antoninler döneminde tamamlandı ı dü ünülmektedir⁹⁵⁴ (ek. 214). Bu yapı, Hadrianus'un su yapılarına verdi i önem açısından, hamamlardan sonra Perge'de onun döneminde in a edilen ikinci önemli su projesinden biridir (ek. 215). Ayrıca yapının üzerinde 3. yüzyıla tarihlendirilen yazıtından, Nymphaion'un daha sonra onarıldı ı anla ılmaktadır⁹⁵⁵.

Mimari Dekorasyon

Nymphaion'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen pek çok mimari süsleme elemanı ele geçmi tir. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanlardan biri, tipik akanthus yapraklı ve abaküsünün hemen altındaki kalathos üzerinde ta ıdı ı flüt ya da dil olarak adlandırabilece imiz motifleriyle Hadrianus dönemi özelliklerini ta ıyan korinth ba lı ıdır⁹⁵⁶ (ek. 216). Bir di er mimari süsleme elemanı da modüle edilmi duvar süslemeleridir. En dikkat çekici süsleme elemanı ise frize ait

⁹⁵² Ephesos Hadrianus Tapına ı yazıtları aracılı ıyla 118-119 yıllarına tarihlendirilirken, Perge Hadrianus Propylon'u da 121 yılına tarihlendirilmektedir.

⁹⁵³ Arif Müfid Mansel, Die Nymphaeen von Perge, *IsttMit* **25**, Tübingen, 1925, ss. 369-370.

⁹⁵⁴ Erdem, ss. 53-55; Vandeput, geç hadrianik tarihlendirme için s.103.

⁹⁵⁵ Sencer ahin, Die Inschriften von Perge II. Texte aus dem 3. Jhdt. n. Chr., Grabtexte aus der frühen und hohen Kaiserzeit, Nachträge, (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. *IK* **61**) Bonn, 2004, s. 294.

⁹⁵⁶ Vandeput, s. 90.

parçalardır. Friz içerisinde karımıza çıkan barok tarzda nitelendirebileceğimiz süsleme elemanları, Hadrianus döneminin özelliklerini taşımaktadır. Son olarak da Hadrianus dönemine tarihlendirilen bir diğer süsleme elemanı da kornişe ait parçadır⁹⁵⁷. Özellikle Nymphaion'a ait parçalar özelliklerinden dolayı Karia Bölgesi'nde yer alan asos Agorası mimari süslemeleriyle karımıza tırlmaktadır⁹⁵⁸. Bu karımıza tırmada hem agoradaki, hem de frize ait süslemelerdeki “barok” tarz, benzer özellikler taşımaktadır. Frizde karımıza çıkan matkap işçiliği ve zeminden kopukluk, Hadrianus döneminin sonunda doruğuna ulaşan bir özelliktir.

6.22. PHASELİS PROPYLONU

Mimari Özellikler

İmparator Hadrianus'un Anadolu'daki ikinci seyahati sırasında güneydoğuya doğru ilerlerken kıyıda bulunan Phaselis ve Attaleia imparator onuruna iki Propylon inşa ettirmiştir. Ayrıca bu iki kentte de limandan kent içerisine olan ana giriş noktaları tercih edilerek imparator ve ordusu onurlandırılmak istenmiştir. İmparatorun ikinci seyahati sırasında bu kentlerden biri olarak düzenlenen Phaselis, imparatoru karışlamak amacıyla tek katlı bir Propylon inşa etmiştir (ek. 217). Propylondan geçen yazıtta yapının 131/2 yılları civarında, Attaleia Hadrianus Propylonu'yla aynı dönem içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır⁹⁵⁹. Limandan gelen ana cadde üzerinde yer alan propylon tek nefli bir giriş kapısı konumundadır. Bu açıdan Anadolu'daki en önemli çağdaş benzerleri olarak görebileceğimiz diğer kapılar Nikaia Lefke Kapısı ve saura Hadrianus Takı'dır⁹⁶⁰. Bununla beraber çağdaş olmasa da saura'daki Marcus Aurelius ve Alexander Severus dönemine tarihlendirilen iki takda aynı tarzda tek nefli olarak inşa edilmiştir⁹⁶¹.

⁹⁵⁷ Vandeput, s. 103.

⁹⁵⁸ Vandeput, s. 103.

⁹⁵⁹ TAM II, 1187.

Αὐτοκράτορι Καίσαρι, θε]οῦ Τραιανοῦ Παρθικο[ῦ υἱῶι, θεοῦ] Νέρουα(ι) υἱωνῶι, Τραι[ανῶι ἰ ' Ἀδριανῶι Σεβαστῶι, ἀρχιερ]εῖ μέγιστοι, δη[μ]αρχικῆ[ς ἐξουσίας τὸ] ιε, ὑπάτωι τὸ γ', πατ[ρίδος, παντὸς κόσμου σωτῆρι], Φασηλιτ[ῶν ὁ δῆμος

⁹⁶⁰ Vedat dil, Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi Zafer Takları, Jale Nan Arma anı, İstanbul, 1989, ss. 354-355.

⁹⁶¹ Vedat dil, lev.144.

Mimari Dekorasyon

Propylonun tek katlı olmasıyla da ba lantılı olarak, kemerlerinin oturdu u pilon taçları süslü yapılarıyla dikkat çekmektedir. Taçlar üzerinde yer alan on kymationu ve onun hemen üzerinde yer alan açık kapalı palmet dizisi, Hadrianus dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle kaide aya mın stilize aslan formundaki yapısı da önemlidir⁹⁶².

6.23. SAGALASSOS A A I AGORANIN KUZEY NDEK NYMPHA ON

Mimari Özellikler

Yapı, Sagalassos'da 2. yüzyılda in a edilen yapılar içerisinde Pamphylia etkili ilk kamu binası olma özelli ini ta ıtmaktadır⁹⁶³ (ek. 125). Yapı hakkındaki ilk verileri bölgede ara tırma yapan Lanckoronski ve ekibinden edinmekteyiz⁹⁶⁴. Fakat Nymphaion ile ilgili en güncel çalı ma, bölgedeki kazı çalı malarını yürüten Belçikalı ekibin 2007 yılında yapımı oldukları kapsamlı yayındır⁹⁶⁵. Yapının Hadrianus dönemine tarihlendirilmesinin en önemli nedeni, kazıda ele geçen bir Hadrianus heykelinin kaidesindeki Hadrianus'a itaf yazıtıdır⁹⁶⁶. Bununla beraber bölgede çalı an Vandeput, yapıdan ele geçen mimari parçaları Hadrianus dönemine tarihlendirmektedir⁹⁶⁷.

Yapılan ara tırmalar sonucunda yapının 16.92X5.77 m geni li inde, 2 katlı, korinth düzeninde bir aedikula'ya sahip oldu u anla ılmaktadır⁹⁶⁸ (ek. 218-219).

⁹⁶² Erdem, s. 79, lev.7.1.

⁹⁶³ Waelkens, (Romanization) s. 351.

⁹⁶⁴ Lanckoronski, (Pisidie) s. 133.

⁹⁶⁵ Semra Mägele, Julian Richard, Marc Waelkens, A Late-Hadrianic Nymphaeum at Sagalassos (Pisidia, Turkey): A Preliminary Report, *IstMitt* 57, Tübingen, 2007, ss. 469-504.

⁹⁶⁶ Semra, (Nymphaeum) s. 491, fig.16;

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Τραιανοῦ Παρτικοῦ υἱῶ Θεοῦ Νέρουα υἱωνῶ Τραιανῶ 'Αδρια νῶ ' Ολυμπίῳ Σεβαστῶ πατρὶ πατρίδος Σοτήρι τῆς οἰκουμένης κατὰ διαθήκην Yazıtın tarihlendirmesi Olymposlu sıfatının kullanılmaya ba ladı ı tarih olan 128/129 sonraki bir döneme olasılıkla da Hadrianus'un ikinci ziyareti olan 131-132 yıllarına denk gelmektedir.

⁹⁶⁷ Vandeput, s. 89-95.

⁹⁶⁸ Waelkens, (Nymphaeum) s. 475.

Yapı genel olarak yüksek kalitedeki yerel kireçtaından yapılmıştır. Ön cephesindeki sütunlar ise Troad bölgesinden getirilen pavonazetto ve dokimeion'dan getirilen granitten yapılmıştır. Bu ön cephenin özellikle granitten yapılma sütunlarının bir benzer kullanımını, Troia'da Hadrianus dönemine tarihlendirilen Odeonun aedikula cephesinde de görmek mümkündür⁹⁶⁹ (ek. 225).

Platform üzerinde duran çemeye 8 basamaklı bir podiyum ile çıkılmaktadır (ek. 220). Yapının aedikula'lı mimari formunun yanı sıra ön cephesi dikdörtgen nişlerden oluşmaktadır. Ayrıca önde 12X2.75 m ölçülerinde ve yaklaşık 0.90 m derinliğinde bir su havuzu yer almaktadır⁹⁷⁰. Yapının yan kanatlarının tam olarak nasıl olabileceği tartışılmalı olsada bir hipoteze göre, Geç Hadrianus dönemine tarihlendirilen çağdaşı Perge F 3 Nymphaionu stilinde olabileceği düşünülmektedir⁹⁷¹. Yapıda ikinci katın sonlandırıldığı alınlık, ortası açık kesik alınlık tarzındadır. Alınlığın ortasında bir Medusa başı, onun sağ ve solunda borazan çalan iki deniz yaratımının tasvir edildiği düşünülmektedir⁹⁷².

Mimari Dekorasyon

Yapıda ilk ele geçen plastik eserler, su havuzunun gerisindeki podiyum üzerine dekore edilmiş Muse betimlemeleridir⁹⁷³. Ayrıca yapının diğer blokları arasında ele geçen Klaros Apollon Kithadoros, Demeter başı, Satyr ve Poseidon heykellerinin yanı sıra, 2. yüzyılın ortalarına ait diğer heykellerden biraz daha geç olduğu düşünülen bir Aphrodite heykelinin de Nymphaion'da kullanıldığı anlaşılmaktadır⁹⁷⁴. Yapıda Sagalassos'un önemli ailelerinden olan ve Nymphaion'un yaptırılmasını vasiyet eden Romalı ilk övalye *Ti. Claudius Piso* ve oğlu *Tib. Claudius Ilagoas'a* ait bronz iki heykelle beraber, alt nişlere de yerleştirildiği düşünülen 4,50 m yüksekliğinde kolossal bir mermer kadın başı da ele geçmiştir.

⁹⁶⁹ Elizabeth H. Riorden, *The Odeon Of Ilion: A Proposed Reconstruction and Some Implications*, **Studia Troica Band 17**, 2007, ss. 47-53.

⁹⁷⁰ Waelkens, (Nymphaeum) s. 475.

⁹⁷¹ Waelkens, (Nymphaeum) s. 479.

⁹⁷² Waelkens, (Nymphaeum) s. 477.

⁹⁷³ Waelkens, (**KST 26**) s. 427.; Waelkens, (Nymphaeum) s. 475.

⁹⁷⁴ Waelkens (Nymphaeum) ss. 481-490: Nymphaion'da ele geçen heykeller yapının tarihiyle de bağlantılı olarak 130 civarlarına tarihlendirilmektedir.

Heykellerin genelinde “Roma Dönemi Perge Heykeltıraşlık Ekolü”nün etkilerinden bahsetmek mümkündür⁹⁷⁵.

Yapıdaki diğer plastik süslemeler ise mimariye ait olan friz, aritrav ve korni süsleme bloklarıdır. Bunların içinde Hadrianus döneminin bir özelliği olarak daha öncede bahsettiğimiz deniz dalgası motifini, Hadrianus dönemine tarihlendirilen Kyzikos Zeus-Hadrianus, Pergamon Tholos Yapısı, Ephesos Olympieion Tapınağı'nı da görmek mümkündür⁹⁷⁶. Bununla beraber diğer mimari süslemeler Hadrianus dönemi özelliklerini taşıması da yerel kireç taşıyla da bağlantılı olarak kaliteli bir işçiliğe sahip deildirler.

6.24. TERMESSOS PROPYLON G YAPISI

Mimari Özellikler

Lanckoronski tarafından ilk kez bilim dünyasına tanıtılan ve G. Niemann tarafından yeniden tasarlama denemeleri yapılan Propylon (N7) imparator Hadrianus'a adanmıştır⁹⁷⁷ (ek. 153). Yazıtta Hadrianus'un Olymposlu sıfatının yer alması, yapının 129 yılları ile 138 yılları arasında inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca yazıttan anlaşıldığı kadarıyla propylonun gerisinde duran tapınağı bir Artemis Tapınağı oldu u fakat propylonun eklenmesiyle yapının imparator kültü içinde kullanıldığını bilinmektedir⁹⁷⁸. Önde iki, arkada iki korinth sütunun yer aldığı tek girişli propylon anıtsal bir kapı niteliğinden çok tapınağı giriş niteliğindedir⁹⁷⁹ (ek. 221-222) Bu nedenle Hadrianus dönemine tarihlendirilen kemerli propylonlar dikkate alındığında, Termessos Propylonu dikdörtgen girişle farklı bir tarzdadır. Propylyonda çift katlı yüksek podyum, Roma döneminin bir özelliği olarak karımıza

⁹⁷⁵ Waelkens, (Nymphaeum) s. 487.

⁹⁷⁶ Vandeput, ss. 89-95. pl.38.2

⁹⁷⁷ Lanckoronski, (Pisidie) s. 66, ss. 124-126, fig.92-93 yapı yazıtı, 207, 2:

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Νέρουλα υἱῶνῶ, [Θεοῦ Τραιανῦ υἱῶ Τραιανῶ Ἀδριανῶ] [Σωτ ἦρι Σεβαστῶ, πατρὶ πατρίδος Ὀλυμπίῳ [ὁ δῆ]μος.

⁹⁷⁸ Erdem, s. 49.

⁹⁷⁹ Lanckoronski, (Pisidie) ss. 125, fig.92-93.

çıkılmaktadır. Yapının çift katlı podyum bölümünü saymazsak ana bölüm 6.66X4.45 m ölçülerindedir⁹⁸⁰.

Mimari Dekorasyon

Propylonda bugün plastik olarak gözlenebilecek en önemli veri, lento blokları üzerinde karımıza çıkan on kymationu bezemelerdir. Bu bezemeler içerisinde yer alan yumurta bezemelerinin derin oyulmuş yapıları, bunların Hadrianus döneminde i lindiklerini göstermektedir. Yerel kireç taından yapılan bezemelerin içerisinde dikkate değer bir diğer süsleme elemanı da tavan kasetleri ile üst lento konsollarıdır. Fakat tavan kasetleri ile konsollar kireç taının özelliğinden dolayı kaliteli bir işçiliğe sahip değildirler. Lanckoronski'nin yayınında, korinth tarzında resmedilen yapının plastik süslemeleriyle ilgili sadece kornişe ait ayrıntılı bir çizim bulunmaktadır.⁹⁸¹ Bu nedenle plastik verileri kullanarak tam bir tarihlendirmeden bahsetmek güçtür.

6.25. TROIA ODEONU

Mimari Özellikler

Kazısı tamamlanmış olan Odeonun mimarisi 2007 yılında bir makale ile bilim dünyasına tanıtılmıştır⁹⁸² (ek. 223-224). Odeon civarından ele geçen 75 mimari blok sayesinde scenae frons yapısının nasıl olabileceği konusunda bir öneride bulunulmuştur. Fakat ele geçen mimari parçaların yetersizliğinden kesin bir anastylosis'ten bahsetmek güçtür⁹⁸³. Buna karşın en azından sahne binasının iki katlı ve aedikula'lı tarzda olduğu eldeki verilerden anlaşılmaktadır⁹⁸⁴. Ele geçen mimari verilerden iki katlı sahne binasının her iki katının da ion sütunları tarafından taınıldığı düşünülmektedir. Ayrıca Odeondan ele geçen Hadrianus'a ait bir heykel de ikinci

⁹⁸⁰ Lanckoronski, (Pisidie) ss. 124-126.

⁹⁸¹ Lanckoronski, (Pisidie) s.1 26, fig.94.

⁹⁸² Elizabeth H. Riorden, The Odeon Of Ilion: A Proposed Reconstruction And Some Implications, **Studia Troica 17**, Mainz, 2007.

⁹⁸³ Riorden, s. 48.

⁹⁸⁴ Riorden, s. 49.

katın ortasına yerleştirilmiştir⁹⁸⁵. Ele geçen parçalardan, Odeonun ön cephesinin farklı renklere sahip opus sectile tarzında olduğu bilinmektedir⁹⁸⁶ (ek. 225).

Odeon kazısında ele geçen üst kata ait sütunların granit oldukları belirtilmiştir⁹⁸⁷. Ayrıca benzer süsleme anlayışını Hadrianus'un Tivoli'deki Villası'nda görmek mümkündür. Bugün tam olarak yeri bilinmese de Smyrna Gymnasionu'nun farklı tipteki mermerlerle süslü yapısı, odeonun süsleme anlayışıyla benzerlikler taşımaktadır. Hadrianus'un bu tarz farklı renklerden graniti sevdiği ve mimari projelerinde kullandığı bilinmektedir⁹⁸⁸. Ayrıca Perge ve Side kullanılan *prokonnessos* mermeri odeonun ikinci katında kullanılmıştır⁹⁸⁹. Birinci ve ikinci katlarda ön cephede görünen sütunların arkasında flüt bezemeli pilaster süslemelerini de görmek mümkündür⁹⁹⁰. Fakat bilgisayar modülasyonundan korniş, sima ve frize ait süslemeler hakkında bir bilgi edinilememektedir. Ayrıca odeonun yayınında yapının mimari parçalarına ait orijinal fotoğraflara da değinilmemiştir.

Odeon'da scenae'ye ait plastik süslemeler hakkındaki yayınlarda daha ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamasına karşın yapının kazısında ele geçen Hadrianus heykelinin plastik özelliklerinden dolayı odeonun Hadrianus'un bölgeye ilk gelişiyle alakalı olarak 124 yılında restore edildiği anlaşılmaktadır⁹⁹¹.

⁹⁸⁵ Riorden, s. 49, fig.1.

⁹⁸⁶ Riorden, s. 50.

⁹⁸⁷ Riorden, s. 52.

⁹⁸⁸ Riorden, s. 53.

⁹⁸⁹ Riorden, s. 53.

⁹⁹⁰ Riorden, s. 50.

⁹⁹¹ Riorden, s.53; Boatwright, ss.140-142

SONUÇ

Anadolu'da Hadrianus döneminin bu zengin imarlaşma sürecinin arkasında yatan en önemli nedenin, *ikinci sofistler*, *panhellenia* ve *neokoros* kültürünün Anadolu'da imparatorun önderliğinde yayılmasıyla elde edilen ekonomik güç olduğunu anlamaktadır. Bununla beraber imparatorun eski Helen kültürüne duyduğu hayranlı bir sonucu olarak yerel kahraman ve tanrı kültlerini tekrar canlandırmaya çalışması da önemlidir. Erythrai ve Ephesos'da olduğu gibi kendi felsefesiyle alakalı kültleri yerel kültürlerle kaynaştırarak kentsel elitlerle iyi geçinmeyi hedefleyen imparator, bu amacına ulaşmayı başarmıştır⁹⁹². Bu yaklaşım çift taraflı bir faydası için hem kentler hem de imparator tarafından benimsenmiştir. Böylece kentlerin kapılarını imparatora açan halka büyük maddi destek sağlayan Hadrianus, Roma'nın zengin mimari ve sanatsal anlayışının doğduğu son eyalet olan Anadolu topraklarında bile kendini göstermesini başarmıştır.

Hadrianus'un uzun bir zaman dilimini Anadolu'da geçirerek imar faaliyetlerini de denetlemesi göz ardı edilmemelidir. Kendisi tarafından atanan curatorlar sayesinde bu süreç daima sıcak tutulmuştur. Polemon ve Favorinus gibi Anadolu'nun en ünlü sofistleriyle olan dostluğu Smyrna, Ephesos ve Pergamon gibi Batı Anadolu'da lokomotif olan kentlerin imarlaşmasında öncülük etmiştir. Bu nedenle kentlerdeki Roma dönemi yapılaşmasının üçte birinin Hadrianus dönemine denk gelmesi de bir tesadüf değildir. Fakat bu imarlaşma sadece Asia bölgesiyle sınırlı kalmayıp Hadrianus'un gezi güzergâhıyla da bağlantılı olarak tüm Anadolu'ya yayılmıştır.

Hadrianus felsefesinin dini ve politik kent organizasyonlarının yanında en önemli sonuçları bugün antik kentlerde karşımıza çıkan ihtimamlı mimari yapılarıdır. İtalya ve Yunanistan'daki diğer bölgelerde yürütülen imar faaliyetleri, bu dönem içerisinde Anadolu'daki oranına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu yapılaşma Hadrianus ideasının somut kalıntıları olarak günümüzde de yaşamaya devam etmekte, Hadrianus dönemine işaret etmektedir.

⁹⁹² Boatwright, s. 99; Magie, s. 615; Hahland, (Antinoos-Androklos), s. 73-74.

Mimari inceleme sonucunda Hadianus dönemine tarihlendirilen yapıların temelde iki grup altında in a edildikleri anlaşılmıştır. Birinci grubu kültle bağlantılı yapılar olurken ikinci grubu da kamuya hizmet eden yapılar olur turmaktadır. Kültle bağlantılı yapılar içerisinde en önemli grubu *neokoros* tapınakları ve diğer tanrılara adanan tapınaklar olur turmaktadır. Bu yapılarda, ilk defa in a edilenlerin yanı sıra büyük bir bölümünde aslında Hadrianus öncesinde yapımına başlanan ve tamamlanamayan yapıların bitirildiği ya da restorasyonlarının yapıldığı örneklerdir. Bu dinsel amaçlı yapılardan sonra gelen grubu ise şehirlerin kalkınmasıyla da bağlantılı olarak kamusal amaca yönelik tiyatro, odeon, hamam, propylon, nymphaion, su kemeri, stoa-bazilika gibi yapılar olur turmaktadır.

Plan olarak *neokoros* tapınakları incelendiğinde Hadrianus felsefesiyle de bağlantılı olarak Hellenistik gelenekte devasa yapılar in a edilmiştir. Günümüze kadar yapılan ara tırmalarda yazıtları aracılığıyla *neokoros* unvanını almış toplam altı tapınak tespit edilmiştir. Bu tapınaklardan Kyzikos ve Tarsos'da yer alanlarda erken evrenin Hellenistik döneme kadar gittiği bilinmektedir. Diğerleri içerisinde Roma dönemi öncesine ait bir evresinin olmadığı kesin olarak bilinen tek örnek Ephesos Olympieion Tapınağıdır. Smyrna, Nikaia ve Nikopolis'de yer alan diğer üç tapınakta ise Roma öncesine ait bir evrenin olup olmadığı belli değildir.

Bu tapınaklardan dördünün pseudodipteros planında ve korinth tarzında in a edildikleri eldeki arkeolojik ve filolojik verilerden anlaşılmaktadır. Plan yönelimleri ise tam olarak olmasa da doğu-batı doğrultuludur. Bu yönlendirme içerisinde sadece Ephesos Olympieion Tapınağı kuzey-güney yönelimiyle bu değerlendirilmiştir. Özellikle Kyzikos ve Tarsos tapınakları, erken planla bağlantılı olarak doğu-batı doğrultuludurlar. Kyzikos, Trason ve Smyrna *neokoros* tapınaklarında 50X100 m en boy ve yaklaşık 20 m ön cephe yüksekliği den bahsetmek mümkünken Ephesos 33X60 m ve 13 m ön cephe yüksekliğiyle bu standartları karşılamaktadır.

Kült mimarisi içerisinde ikinci grup olarak karşımıza çıkan yapılar ise diğer tanrılara adanmış olan tapınaklar ile kutsal alan çalımlarıdır. Bunlar içerisinde Klaros ve Didyma Apollon tapınakları Hadrianus dönemi öncesinde in a görmeye

ba layan yapılarıdır. Bu iki tapınakta Hadrianus döneminde büyük oranda onarım ve tamamlama çalı maları yapılmı tır. Bu yapı grubu içerisinde onarım görenlerde örne in Teos Dionysos Tapına ı'nda oldu u gibi hem sütun ba lıklarında hem de kabartmalarda orijinal parçaların kopyaları kullanılarak tamamlama çalı malarına gidilmi tir⁹⁹³.

Kutsal alan çalı malarında ise örne in Aphrodisias Aphrodite Tapına ı temenos geni letme çalı malarıyla, Pergamon Asklepieion ve Klaros Apollon kutsal alanı çalı maları önemli bir yer tutmaktadır. Bunun dı ında Hadrianus döneminde in a edilen Notion Athena, Klaros Artemis ve Sagalassos Antoninus Pius Tapınakları gibi Hellenistik gelene e benzer tarzda derin pronaoslu tapınaklar bu dönem içerisinde kar ımıza çıkmaktadır.

Tapınaklara plansal olarak baktı ımızda örne in Euromos Lepsinos Zeus, Aizanoi Zeus ve Teos Dionysos gibi tapınaklar opisthodomoslu olarak erken bir gelenekte in a edilmi lerdir. Sardis Artemis, Aizanoi Zeus gibi devasa büyüklükteki tapınaklar, plan özelli i olarak daha çok pseudodipteros tarzı seçerken daha küçük olan Side Apollon N1, Athena N2 Tapına ı ve Teos Dionysos, gibi orta büyüklükte sayabilece imiz tapınaklar, 6X11 sütunlu ve peripteros plan tarzını tercih etmi lerdir. Bunlardan daha küçük olan Pergamon Dionysos ve Ephesos Hadrianus gibi tapınaklar ise prostylos tarzda in a edilmi lerdir.

Plan özelliklerine göre bir sınıflama yaptı ımızda peripteros plan en çok kullanılan tiptir; daha sonra özellikle *neokoros* tapınaklarının büyüklükleriyle de ba lantılı olarak pseudodipteros tarz gelir, bundan sonra da yuvarlak plan, son olarak da prostylos ve in antis tarz çok daha az olarak kar ımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Didyma Apollon Tapına ı Arkaik gelenekle il kili olarak dipteros formundaki tek örnektir.⁹⁹⁴

Tapınaklara ölçüleri açısından baktı ımızda sadece *neokoros* tapınakları için bazı ortak verilerden bahsetmek mümkünken di er tapınaklarda hem alan

⁹⁹³ ahin, (Hermogenes) s. 26, resim. 52

⁹⁹⁴ Gruben, ss.339-354

ba lamında hem de mimari elemanların ölçüleri ba lamında belli bir standartı yakalamak çok zordur. Ayrıca tapınakların yönelimleri konusunda bir standartın olmadığı sadece *neokoros* tapınaklarının yukarıda bahsettiğimiz gibi, tam olmasa da, doğu-batı yönelimli oldukları anlaşılmıştır.

Kültürel çalışmalarında ikinci ana grubu oluşturan yapı topluluğu daha çok halka yönelik olan kamusal yapılardır. Bunlar içerisinde Hadrianus'un ziyaretleriyle bağlantılı olarak inşa edilen Propylonlar en önemli yapı grubunu oluşturmaktadır. Özellikle Patara, Phaselis ve Perge örneklerinin de gösterdiği gibi imparatorun gezi güzergâhı içerisinde ulaşılabilir yüksek olan kentlerde bu tip ana giriş kapılarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Propylonlarda daha çok üç geçitli bir plan formunun tercih edildiği görülmektedir. Propylonların genelde tek katlı oldukları anlaşılsa da Atina Hadrianus Kapısı'yla benzerlik taşıyan Ephesos Hadrianus Kapısı üç katlı bilinen tek örnektir.⁹⁹⁵

Bundan sonra yaygın olarak gelen diğer yapı grubu ise Nymphaionlar ve Hamamlardır. Nymphaionlarda genelde iki tip mimari tasarıdan bahsetmek mümkündür. Birincisi Aleksandria Troas ve Letoon Nymphaionlarında olduğu gibi yarım daire formulu plan, diğeri ise Perge ve Sagalassos Nymphaionlarında olduğu gibi "u" formulu plandır. Hamamlarda ise Perge Hamamı'nın asimetrik planlı yapısı dışında diğer Ephesos liman, Laodikeia ve Aphrodisias Hamamları Yegül'ünde belirttiği gibi küçük imparatorluk hamamları sınıflaması içerisine girmektedir.⁹⁹⁶

Halkın içme suyu sağlama ve yıkanma gereksinimiyle bağlantılı bu yapılar Hadrianus döneminde hızla çoğalmıştır. Özellikle Antiokheia ile ilişkili olarak Daphne'de yürütülen çalışmalar sonucunda inşa edilen tiyatro formundaki su deposu sistemleriyle bağlantılı en ilginç yapı tiplerinden biridir. Ayrıca Letoon'daki Nymphaion Hadrianus'a adanmış bir Kaiser salonunun varlığıyla tekil niteliktedir. Özellikle Aphrodisias Hadrianus Hamamları, hem mimari hem de plastik özellikleriyle Anadolu'daki en büyük ve gösterişli hamamların başında gelmektedir. Ayrıca Aleksandria Troas'da imparator tarafından gönderilen yardımlarla yapılan

⁹⁹⁵ Thür, (Hadrianstor) tafel-3

⁹⁹⁶ FikretYegül, (Baths and Bathing in Classical Antiquity)

Nymphaion, hamam ve su kemeri bölgenin su konusunda çekti i sıkıntılar üzerine yapılmı tır. Ephesos ve Trapezous limanlarının iyile tirme çalı maları da Hadrianus'un su projelleriyle ba lantılı di er önemli liman çalı malarıdır.

Mimari form olarak yapılarda genelde korinth, nadir olarak da di er düzenlerden süsleme anlayı larını görmek mümkündür. Korinth mimari tarzı, merkez Roma kökenli bir anlayı olarak Anadolu'daki Hadrianus dönemine tarihlendirilen yapılarda oldu u gibi Hadrianus dönemi sonrası yapılarında da yo un olarak kar ımıza çıkmaktadır.

Hadrianus Dönemi mimari yapılarını genelde iki grup içerisine toplamak mümkündür. Birinci grupta kültler ve tanrılarla ba lantılı kutsal yapılar, ikinci grup içerisinde de daha çok halkın temel ihtiyaçlarıyla ba lantılı kamu yapılarının yer aldı ı anla ılmı tır. ki grup içerisinde hem teknik hem de nitelik olarak ayırımı gidilmedi i mimari yapıların kalitelerinden anla ılmaktadır.

Anadolu'da mparator Hadrianus Dönemi'de in a edilen yapılar dikkate alındı ında hangileriyle do rudan ilgilendi i çok net bilinmemektedir. Fakat Anadolu'da in a edilen Roma dönemi yapıların hem stil kritik hem de yazıtları aracılı ıyla belirlenenlerin yakla ık üçte birinin onun döneminde yapılmı olması, imparatorun mimari anlayı ının Anadolu'da ne kadar etkili oldu unu göstermektedir. Sadece mimari formsal yenilenme de il, bunun yanı sıra ba ta *opus caementicium* tekni i olmak üzere birçok yenilik onun zamanında Anadolu'daki Roma mimarlı ını etkisi altına almı tır.

Mimari Plastik olarak Hadrianus dönemi yapılarında birçok yenilikten bahsetmek mümkündür. Görkemli ve zengin bir anlayı ın özelliklerini ta ıyan bu dönem plastik sanat akımı yüzyıla damgasını vurdu u gibi sonraki dönem sanat felsefelerini de önemli anlamda etkilemeyi ba armı tır. Temelde Hellenistik "barok" gelene in tekrar canlandı ı bu dönem plastik sanat anlayı ı, sert Roma üslubunun doru a çıktı ı dönemdir. Özellikle plastik süslemelerde kar ımıza çıkan yo un matkap kullanımının yanı sıra figüratif süslemelerde derin kanallarla verilen ık-

gölge kontrastı dönemin kendine has en önemli özelliğidir. Bu anlayışın ilk ortaya çıktığı akım Hellenistik gelenekteki Pergamon Zeus Altarı'dır. Bu akım Hadrianus dönemiyle tekrar canlanmıştır.

Hadrianus döneminin plastik sanatları açısından bir diğer önemli özelliği de Augustus'dan sonra Arkaistik ve Klasisistik öykünmeli sanat anlayışının ikinci kez canlandığı dönem olmasıdır. Fakat Anadolu'da günümüze kadar incelenen yapılarda Smyrna Agora Bazilikası dışındaki birçok plastik örnekte bu sanat anlayışının çok etkili olmadığı, bu akımın daha çok merkez Roma kentlerinde daha yoğun olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra Aphrodisias Hadrianus Hamamları'nda olduğu gibi Troia'dan alınan sahneler, Hadrianus'un Yunan kültürüne duyduğu hayranlıkla da paralel olarak karımıza çıkmaktadır.

Plastik sanatlarda rastlanan bir diğer olgu da yapıların friz bölümlerinde mitolojik konularla bağlantılı sahnelerden çok; hızlı imarlaşmanın bir sonucu olarak flüt bezemelerinin ya da ranke tarzı bitkisel bezemelerin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Teknik bir çözüm olarak kullanılan bu yöntem, döneme has plastik süslemelerin tarihlendirilmesi açısından önemli bir kıstas olarak karımıza çıkmaktadır. Bu nedenle özellikle yapıların friz bölümlerinde mitolojik sahnelere az yer verilmiştir. Bunun yerine doldurma motifi stilinde ve birbirini takip eden tarzda bir süsleme anlayışının varlığı, dönemin hızlı imarlaşma anlayışına da uymaktadır.

Hellenistik dönemdeki friz süsleme anlayışıyla bu dönemi karşılaştığımızda, özellikle Hellenistik sanat anlayışı ve politik yapısının da gösterdiği gibi daha çok düzeni sağlamak için Gigantomakhia, Amazonomakhia, Kentaumakhia gibi konular üzerinden yönetime karşı gelenlerin nasıl cezalandırıldığına halka anlatılmıştır.⁹⁹⁷ Fakat Roma dönemiyle sağlanan barın ortamında etkisiyle bu anlayıştan vazgeçilmiştir, yapılardaki friz bölümlerinin erken geleneksel ikonası olma özelliği ortadan kalkmıştır. Roma döneminin geneli göz önüne alındığında Hadrianus dönemi bu anlayışın en iyi gözlemlendiği dönem olarak değerlendirilebilir.

⁹⁹⁷ Hüseyin Sabri Alanyalı, Das Friesprogramm des Theaters von Perge in Gallienischer Zeit, Wien 1999, ss. 281-282 (yayınlanmamış doktora tezi)

Flüt bezemeleri, Tarsos Hadrianus, Ephesos Olympieion, Sagalassos Dionysos E1 Bazilikası, Euromos Zeus Lepsinos Tapına ı ve asos Agorası gibi Hadrianus dönemine tarihlendirilen birçok yapıda friz bölümünde karımıza çıkmaktadır. Ranke bezemeleri içerisindeki yarım protom hayvan ya da insan betimlemeli kabartma süsleri Aphrodisias Hadrianus Hamamları lento süslerinde görülürken, benzer bir ekilde asos Agorası ve Ephesos Hadrainus Tapına ı'nın friz bölümlerinde de izlenmektedir.

Hadrianus dönemine tarihlendirilen Pergamon Traianeum, Claudiopolis Antinous, Side N1 Athena tapınaklarının friz bölümlerinde karımıza çıkan Medusa süslemeli friz anlayı ı, olasılıkla Hadrianus dönemine has bir süsleme tekni inin bu zaman içerisinde moda olarak karımıza çıktığını göstermektedir. Benzer Medusa balarını devasa olarak yine Didyma Apollon ve Aphrodisias Hadrianus Hamamları'nda görmek mümkündür.

Plastik olarak Hadrianus döneminin bir di er ayrıntı bezemesi de sıralı küçük vazo bezemeleridir. Bu bezeme tarzıda özellikle Kyzikos, Aizanoi, Notion ve Herakleia Pontike Tapınakları sütun bahlıklarının hemen altında karımıza çıkmaktadır.⁹⁹⁸ Fakat bu tarz süslemenin Hadrianus dönemine ait bir özellik olduğunu vurgulamak için benzer süslemeye sahip daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir di er plastik bezeme anlayı ı ise deniz dalgası motifi olarak adlandırılabilen imiz süsleme figürüdür. Özellikle Ephesos Olympieion Tapına ı Anthemion bezemelerinin hemen altında karımıza çıkan arka arkaya sıralı bu motif dizilimini Ephesos Tholos, Pergamon Tholos, Laodikeia ad Lycum Hamamı ve Kyzikos Zeus Tapına ı korniş bloklarında da görmek mümkündür. Her ne kadar bu motif tipine Hadrianus dönemi öncesinde rastlanılsa da Hadrianus döneminde bir yonlu un gözlenmesi önemli bir kıstas olarak de erlendirilmelidir.

⁹⁹⁸ Zeynep Koçel Erdem, İmparator Hadrianus Dönemi Mimari Süslemeleri: Sütun Yivleri arasındaki Vazo Benzeri Motifler, **Haluk Abbaso lu Arma anı**, İstanbul, 2008.

Hadrianus dönemine atfedebileceğimiz bir diğer süsleme tarzı da sütun başlıklarında abaküs üzerinde ya da aritrav ve sima üzerinde karımıza çıkan dil motifi süslemeleridir. Bu süsleme anlayışı Hadrianus dönemine tarihlendirilen Euromos Zeus Lepsinos Tapınağı, Aphrodisias Hamamı ve Aphrodite Tapınağı Temenos başlıklarında görülürken, Pergamon Dionysos Tapınağı sima süslemeleri üzerinde de görülmektedir.

Ayrıca bu süsleme biçimini, palmet yaprakları tarzında ve yine dil motifine benzer bir biçimde sütun başlığı üzerindeki kalathos bölümünde de izleriz. Bu özelliği Hadrianus dönemine tarihlendirilen Ephesos Hadrianus Kapısı, Pergamon Asklepieion Kuzey Portikosu, Attaleia Propylonu ve her ne kadar Antoninler döneminin başında inşa edildiği düşünülen Gümüş Kesme Anıtı başlıklarında da görmek mümkündür.

Özellikle Batı Anadolu'da yapılan çalılımlarda mimari bezemelerle ilgili bir Pergamon-Ephesos ekolünden ve Güney Batı Anadolu'da da bir Pamphylia süsleme ekolünden bahsetmek mümkündür. Fakat 2. yüzyıl içerisinde bu iki ekolün birbirinden etkilendiği, özellikle iki bölge arasındaki mimari süslemelerin niteliklerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Hadrianus dönemi hem mimari sanatsal niteliği hem de genel özellikleriyle Anadolu Roma mimarisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çalılımla bu birikimin arkasında yatan ana politik, dini ve sosyal nedenler araştırılarak dönem genel özellikleriyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çalılımla dönemin özelliklerini belirleyen ortak mimari ve plastik sonuçlara varılarak dönemin detay özellikleri vurgulanmıştır. Böylece Roma arkeolojisi açısından en önemli dönemlerden biri olan Hadrianus dönemi çok kapsamlı incelenerek açıklanmak istenmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar, hem dönemin hem de bu dönemin öncesine ve sonrasına tarihlendirilen mimari ve plastik yapıların daha iyi anlaşılmasında önemli ipuçlarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Böylece Hadrianus döneminden

Severuslar dönemine kadar geçen mimari ve plastik sürecin anlaşılmasıyla elde edilen sonuçların ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Anadolu arkeolojisinin özellikle Roma mimarisi anlamında en zengin döneminin arka planında yatan ana sebeplerin açıklanması, bu dönemin anlaşılmasında önem taşımaktadır. Dönemin mimari ve plastik anlamda araştırılması sonucunda, kendinden önceki ve kendinden sonraki dönemlerin kronolojik olarak kavranmasıyla Roma arkeolojisinin sınırlarının belirginleşmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada dönemin açıklanması konusunda sadece belirli bir arkeolojik özelliğin incelenmesi değil döneme damgasını vuran mimari sonuçların çok farklı dü ünsel etkilerle ortaya çıkmasının anlaşılması açısından da önemlidir. Böylece mimari ve sanatsal yaklaşımların açıklanmasında sadece teknik ve materyal özelliklerin değil bununla beraber tarihsel, dini, ekonomik ve diğer farklı dü ünce tarzlarının da nedensel etkili olduğunu anlaşılması açısından çalışmanın değeri kazanacaktır. Bu nedenle araştırmamızın Roma arkeolojisi ve özellikle de mimari ve mimari plastik alanındaki çalışmalara tarihsel ve epigrafik anlamda destek vereceği, Roma'nın bu en ilginç döneminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanısındayım.

Anadolu'da Hadrianus döneminde inşa edilen ve yukarıda bahsedilen yapıların yanı sıra yeni kazı ve çalışmalarla bu sayının daha da artacağı yadsınamaz bir gerçektir. Böylece Hadrianus bedenen ulaşamadığı fakat ruhen hedefi olan ölümsüzlüğü inşa edilen bu yapılarla yakalamayı başarmıştır.

KAYNAKLAR

ANT K

Aelius Aristides, Orationes

Arrianus, Περιπλους Ευξεινου Ποντου

Cassius Dio, Romaike Historia

Chronicon Paschale, Epitome Khronon

Pausanias, Graeciae Descriptio

Philostratos, Βιοι Σοφιστων

Scriptores Historia Augusta

Vitruvius, De Architectura

MODERN

ABASO LU, Haluk. The founding of Perge and its development in the Hellenistic and Roman periods, **JRA 45**, Portsmouth, 2001.

ABMEIER, A. Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos, **Asia Minor Studien Band 1**, Bonn, 1990.

AHUNBAY, Zeynep., Side Apollo Tapına ı Restorasyonu, **Yapı**, stanbul, 1989.

AK T, Oktay. **Roma Tarihi**, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, stanbul, 1976.

AKOK, Mahmut. Antalya ehri çindeki Hadriyan Kapısının Mimari Kurulu ve Restorasyonu, **TAD XIX-I**, Ankara, 1972.

AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, stanbul, 1995.

ALANYALI, Hüseyin Sabri. **Das Friesprogramm Des Theaters Von Perge In Gallienischer Zeit**, Wien 1999. (yayınlanmamı doktora tezi)

ALZINGER, Dieter Knibbe&Wilhelm. Ephesos vom Beginn der römischen Herrschaft in Kleinasien bis zum Ende der Principatszeit, **ANRW II, 7.2**, Berlin, 1980.

ANABOLU, Mükerrerem Usman. **Küçük Asya'da Bulunan Roma mparatorluk Ça ı Tapınakları**, stanbul, 1970.

ARNOLD, Irene Ringwood. Festivals at Ephesus, **AJA Vol.76**, 1972.

ASHMOLE, B. Ashmole, Cyriac of Ancona and the Temple of Hadrian at Cyzicus, **JWCI Vol.19**, 1956.

AYTAÇLAR, Pınar Özlem. **Batı Anadolu'da Entelektüeller**, İstanbul, 2006. s. 49.

BALLAND, André. Inscriptions D' Epoque Impériale Du Létoon, **Fouilles De Xanthos VII**, Paris, 1981.

BAS. Philippe and Waddington, W.H. Inscriptions grecques et Latines recueillies en Asie Mineure, Paris 1870.

BA ARAN, Cevat. **Anadolu Kompozit Ba lıkları**, İstanbul, 1999.

BA ARAN, Cevat. **Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Ça ı Lotus Palmet Örgesi**, Erzurum, 1995.

BARROW, Reginald H. **Romalılar**, İstanbul, 2002.

BARDON, H. **Les Empereurs et les lettres latines d' Auguste à Hadrien**, Paris, 1968.

BARATTOLO, Andrea. The Temple of Hadrian – Zeus at Cyzicus, **IstMitt 45**, İstanbul, 1995.

BENJAMIN, Anna. S. The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program, **Hesperia, Vol.32**, 1963.

BEAN, George. E. **Lycian Turkey: An Archaeological Guide**. London, 1978.

BEAN, George. E. **Eskiça da Menderes'in Ötesi**, İstanbul, 1987.

BERTAU, F. Becker., Die Inschriften von Klaudiupolis, **IK 31**, Bonn, 1986.

BEAUJEU, J. **La religion romaine a l'apogee de l'empire, Vol. I** Paris, 1955.

BLTIMEL, **Die Inschriften von Iasos I-II** (1985) Nr. 9 254

BOATWRIGHT, Mary T. **Hadrian and the Cities of the Roman Empire**, Oxford University Press, Oxford, 2000.

BOWERSOCK, G. W. **Greek Sophists In The Roman Empire**, Oxford, 1969.

BOWERSOCK, G. W. Hadrian and Metropolis, **HAC 1982-83**, Bonn, 1985.

BOWIE, E. L. The Vedii Antonini and the Temple of Hadrian at Ephesus, **Proceedings of the XI International Congress of Classical Archaeology**. Ankara, 1978.

BOWIE, E. L. Bowie, Greeks and Their Past in the Second Sophistic, **Past and Present, No.46**, 1970.

BOL, Renate. Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus-Nymphäums, **Olympischen Forschungen 15**, DAI, Berlin, 1984.

BOULANGER, A. Note sur les fouilles executees en 1913 a Aphrodisias, **CRAI**, 1914.

BURRELL, Barbara. Temples of Hadrian, not Zeus in Greek, **Roman and Byzantine Studies 43**, 2003.

BURRELL, Barbara. **Neokoroi**: Greek Cities and Roman Emperors, Vol. IX Leiden, 2003.

BUTLER, Howard Crosby. **SARDIS VOLUME II**, The Temple of Artemis, Leyden, 1925.

BÜYÜKKOLANCI, Selahattin Erdemgil & Mustafa. **Notion-Claros**, stanbul, 1994.

BÜYÜKKOLANCI, Mustafa. Termessos N1 Yapısı, **Adalya 2**, stanbul, 1997.

BROL, Hümeýra. The Roman Temple on The Acropolis of Alaehir (Philadelphia), The Study and Proposals Related to Restitution and Conservaton of The Existing Remains, 1996. (basılmamı yüksek lisans tezi)

BNGÖL, Orhan. **Das ionischen Normalkapitell In Hellenistischer Und Römischer Zeit In Kleinasien**, Tübingen, 1980.

BIRLEY, Anthony R. **HADRIAN** The restless emperor, London, 1997.

BRENK, B. Die Datierung der Reliefs am Hadrianstemple in Ephesos und das Problem der tetrarchischen Skulptur des Osten, **IstMitt 18**, 1968.

BROUGHTON, T.R.S. **An Economic Survey of Ancient Rome IV**, New York, 1959.

CADOUX, Cecil John. **Ancient Smyrna**, London, 1938 Çeviri: Bilge Umar, İlk Ça da zmir, 2003.

CAVALIER, Jacques des Courtils and Laurence. The city of Xanthos from Archaic to Byzantine times, **JRA 45**, Portsmouth, 2001.

CHOWEN, Richard H. The Nature of Hadrian's Theatron at Daphne, **AJA Vol.60**, 1956.

CLAIRMONT, Christoph W. *Die Bildnisse des Antinous*. Ein Beitrag zur Portraitplastik unter Kaiser Hadrian. Schweizerisches Institut in Rom, 1966.

CORSTEN, Thomas. Ein Baubeauftragter Hadrians in Nikaia, **EpigAnat 10**, Bonn, 1987.

CREMA, L. I Monumenti Architettonici Afrodisiensi, **Monumenti Antichi, Vol-XXXVIII**, Rome, 1937.

D'ANDRIA, Francesco. Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times, **JRA 45**, Portsmouth, 2001.

DEUBNER, Otfried. Lösung Eines Stützenproblems In Den Atlantenhöfen Der Kızıl Avlu In Pergamon, **IstMitt 45**, 1995.

DMITRIEV, Sviatoslav. **City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor**, Oxford, 2005.

DOWNEY, Glanville. **A History Of Antioch In Syria**, Princeton, 1961.

DORUK, Seyhan. Aphrodisias'taki Aphrodite Tapına ı Temenos'u, **DTCF dergisi, XXXIII**, 1990.

DINSMOOR, William Bell. **The Architecture of Ancient Greece**, New York, 1975.

DREW-BEAR, Mehmet Ta lıalan &Thomas. Fouilles De L'Agora De Smyrne: Rapport Sur La Campagne De, **Anatolia Antiqua XIII**, 2005.

ENGELMAN, Helmut. Das Grab Androklos und ein Olympieion, **ZPE 112**, Bonn, 1996.

ERDEM, Zeynep Koçel. Anadolu'da Hadrianus Dönemi Mimari Bezemeleri, stanbul, 1996.(yayınlanmamı doktora tezi)

ERDEM, Zeynep Koçel. mparator Hadrianus Dönemi Mimari Süslemeleri: Sütün Yivleri arasındaki Vazo Benzeri Motifler, **Haluk Abbaso lu Arma anı**, stanbul, 2008.

- ER M, Kenan. **Aphrodisias, City of Venus Aphrodite**, New York, 1986.
- ERTÜZÜN, Re it Mazhar. **Kapıda Yarımadası ve Çevresindeki Adalar**, stanbul, 1998.
- BERTI, Daniel Baldoni, Carlo Franco, Paolo Belli, Fede. **Iasos, Karia'da Bir Liman Kenti**, stanbul 2004.
- FIRATLI, Nezh. **zmit ehri ve Eski Eserleri Rehberi**, stanbul, 1971.
- FIRATLI, Nezh. Impression Sur Le Temple Et Le Theatre De Bolu (Bithynion-Claudiopolis) En Bithynie **Florilegium Anatolicum**, Paris, 1979.
- FERRARY, Jean-Louis. Les inscriptions du sanctuaire de Claros en l'honneur de Romains, **BCH 124**, Paris, 2000.
- FRISCH, P. Die Inschriften von Ilion **IK 3**, Bonn, 1975.
- FRIESEN, J. **Twice Neokoros: Ephesus, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family**, Leiden, 1993.
- FREEMAN, P. W. M. Romanization and Roman Material Culture, **JRA 6**, 1993.
- FREEMAN, Charles. **Mısır Yunan Roma**, stanbul, 2003.
- GENIERE, Juliet de La. Les Nouvelles fouilles de Claros, **TAD 28**, 1989.
- GENIERE, Juliet de La. **Cahiers de Claros II**, Paris, 1998
- GLAY, Marcel Le. Hadrien et l' Asklepieion de Pergame, **BCH 100**, 1976.
- GRUBEN, Gruben. **Die Temple der Griechen**, München, 1986.
- HAHLAND, Walter. Ebertöter Antinoos-Androklos, **JÖAI 41**, Wien, 1954.

HAHLAND, Walter. Der Fries des Dionysostemples in Teos, **JÖAI 38**, Wien, 1950.

HALFMANN, Helmut. **Itinera principum**, Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich, Stuttgart, 1986.

HALFMANN, Helmut. Städtebau und Bauherren Im Römischen Kleinasien, **IstMitt 43**, Berlin, 2001.

HENDERSON, Bernard W. **The Life & Principate of the Emperor Hadrian A.D.76-138**, London, 1923.

HEILMEYER, W.-D. **Korinthische Normalkapitelle**, Heidelberg, 1970.

HELD, Winfried. Überlegungen zur Rekonstruktion und Funktion eines Kolossaltemples, **Olba XVI**, Mersin, 2008.

HERRMANN, Peter. **Inschriften Von Milet**, Teil 1, Berlin, 1997.

HOEPFNER, Wolfram. **Herakleia Pontike-Ere li**,(Eine baugeschichtliche Untersuchung) Österreichische Akademie Der Wissenschaften, Wien, Band 89, 1966.

HOFFMANN, Adolf. Die Rote Halle in Pergamon, **Ägyptische Kulte und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches**, 2003.

HUEBER, Friedmung. Zur Städtebaulichen Entwicklung des Hellenistisch-Römischen Ephesos, **IstMitt 47**, 1997.

D L, Vedat. Anadolu'da Roma mparatorluk Dönemi Zafer Takları, **Jale nan Arma anı**, stanbul, 1989.

JACOBSON, David. M. Hadrianic Architecture and Geometry, **AJA Vol. 90**, No-1, 1986.

JOHNSON, Sherman E. Preliminary Epigraphic Report on the Inscriptions Found at Sardis in 1958, **ASOR 158**, 1960.

JONES, Mark Wilson. **Principles of Roman Architecture**, New Haven, 2000.

JONES, C.P. The Panhellenion, **Chiron 26**, 1996.

JONES, C.P. The Olympieion and the Hadrianeion at Ephesos, **JHS Vol.113**, 1993.

KANTAR, Rudolf Naumann & Selahattin, Die Agora von Smyrna, **Istanbulischer Forschungen, XVII**, 1950.

KARWIESE, Stefan. The church of Mary and the temple of Hadrian Olympios Metropolis of Asia. An interdisciplinary approach to its archaeology, religion, and culture, **Harvard Theological Studies 41**, Cambridge, 1995.

KARWIESE, Stefan. **Gross Ist Die Artemis Von Ephesos, Die Geschichte Einer Der Grossen Städte Der Antike**, Wien, 1995.

KARWIESE, Stefan. Olympieion, **EPHESOS 100 Jahre österreichische Forschungen**, Wien, 1995.

KARAGÖZ, ehrazat. **Eskiçağ'da Depremler**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005.

KARAKAYA, N. **Hellenistik ve Roma döneminde Pisidia Tanrıları**, İstanbul, 2007.

KAYHAN, Kraft J.C.-Brückner H.- . . : The sea under the city of ancient Ephesos, Brandt B.-Gassner V-Ladstätter (Hrsg.): **Synergia. Festschrift für F. Krinzinger, Band 1**, Wien, 2005.

KEIL, J. Vertreter der Zweiten Sophistik in Ephesos, **Öjh 40**, 1953.

KIENAST, Dietmar. Zur Baupolitik Hadrians in Rom, **Chiron 10**, 1980.

KLOSE, Dietrich O. A. **Die Münzprägung Von Smyrna In Der Römischen Kaiserzeit**, Berlin, 1987.

KOÇHAN, Nurettin. Kyzikos 1989 Kazısı Hadrian Tapına ı Mimari Bezemeleri, **TAD XXIX**, 1991.

KONDOLEON, Christine. **Antioch: The Lost Ancient City**, Princeton University Press, 2000.

KORFMANN, Manfred. **Dü ve Gerçek Troia**, stanbul, 2001.

KÖSTER, Reinhard. Die Bauornamentik von Milet, **Die Bauornamentik der Frühen und Mittleren Kaiserzeit, Teil 1**, Berlin, 2004.

LANCKORONSKI, Karl Graf Von. **Les Villes De La Pamphylie Et De La Pisidie Volume II**, Paris, 1893.

LANCKORONSKI, Karl Graf Von. **Pamphylia ve Pisidia Kentleri, I. Cilt, Pamphylia**, stanbul, 2005(1890).

LAUBSCHER, Hans Peter. Zum Fries des Hadrianstemples in Kyzikos, **IstMitt 17**, 1967.

LAROCHE, Didier. Rapport Sur Les Travaux De La Mission Archeologique Du Letoon 2006, **Anatolia Antiqua XV**, Paris, 2007.

LEHNER, Michael, F. Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit, München, 2004. (yayınlanmamı doktora tezi)

LEMBKE, Katja. Ägyptischen Kulte Und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches, Kolossalität und Monumentalität: Zur Größe und Ausdehnung der Roten Halle, **BYZAS 1**, stanbul, 2005.

LYTTELTON, Margaret. **Baroque Architecture in Classical Antiquity**, London, 1974.

MAGIE, David. **Roman Rule in Asia Minor**, Princeton, 1950.

MALALAE, Joannnis. Chronographia, **Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae**, Bonn, 1831.

MANSEL, Arif Müfid. **S DE 1947-1966 Yılları Kazıları ve Ara tırmalarının Sonuçları**, **TTK**, Ankara, 1978.

MANSEL, Arif Müfid. Die Nymphaeen von Perge, **IsttMit 25**, Tübingen, 1925.

MANIA, Ulrich. Neue Ausgrabungen-neue Aspekte in der Erforschung der Roten Halle, stanbul, **BYZAS 1**, 2005.

METZGER, Henri Metzger. **Fouilles de Xanthos VI**, Paris, 1981.

MELLINK, Machteld J. Archaeology in Asia Minor, **AJA Vol.77**, Princeton, 1973.

METCALF, WILLIAM. E. **The Cistophori of Hadrian**, American Numismatic Society, New York, 1980.

MITCHELL, Stephen. The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna, **Jale nan'a Arma an**, stanbul, 2000.

MITCHELL, Stephen. **Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor. Vols. I and II**. Oxford. 1993.

MITCHELL, Stephen. **Cremna in Pisidia**, An Ancient City in Peace and in War London, 1995.

MILTNER, F. 22. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos, **Öjh 44**, 1959.

MURNO, Arthur R. Inscriptions from Mysia. **JHS Vol.17**, 1897.

MÜHLENBROCK, Stefanie. Hadrian in Alexandria Troas ? **Asia Minor Studien Band 11**, Bonn, 1994.

NAUMANN, Rudolf. Zeustemple und Kybeleheiligtum in Aizanoi, **AA X**, stanbul, 1986.

NAUMANN, Rudolf. **Der Zeustempel Zu Aizanoi**, Berlin, 1979.

OUTSCHAR, Ulrike. Zur Deutung des Hadrianstempels an der Kuretenstrasse, **100 Jahre Österreichische Ausgrabungen in Ephesos 1895-1995**. Kongressakten Wien 1999.

ORGEVAL, Bernard. I **‘Empereur Hadrien, Oeuvre Legislative et Administrative**, Paris, Domat Montchrestien, 1950.

ÖZTANER, Hakan. The Nymphaeum at Alexandria Troas, **Asia Minor Studien Band 33**, 1999.

PARRISH, David. **Urbanism in Western Asia Minor**, Portsmouth, Rhode Island, 2001.

PICK, Behrendt. Die Neokorie-Temple von Pergamon, **Festschrift für W. Judeich**, 1929.

PRICE, R. F. **Rituals and Power, The Roman Imperial Cult in Asia Minor**, **Çeviri: Taylan Esin, Ritüel ve ktidar**, Ankara, 2004.

PRICE, R. F. Gods and Emperors: The Greek Language of the Roman Imperial Cult, **JHS Vol.104**, 1984.

POLJAKOV, Fjodor B. *Die Inschriften von Tralleis und Nysa, Teil 1, Band 36, 1* Bonn, 1989.

PÜLZ, Stefan, Zur Bauornamentik des Zeustemples von Euromos, **IstMitt 39**, Tübingen, 1989.

PÜLZ, Stefan, Untersuchungen Zur Kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, **IstMitt Beiheft 35**, Tübingen, 1989.

RADT, Wolfgang. **Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, stanbul, 2002.

RADT, Wolfgang. Pergamon Archaeological Guide, stanbul, 1984.

RADT, Wolf Koenigs & Wolfgang. Ein kaiserzeitlicher Rundbau (Monopteros) in Pergamon, **IstMitt 29**, 1979.

RAMSAY, W. M. **The Historical Geography of Asia Minor**, Çeviri: M. Pekta , Anadolu'nun Tarihi Co rafyası, stanbul, 1960.

RAMSAY, W. M. **TARSUS**, Çev: Levent Zoro lu, TTK, Ankara, 2000, s. 153.

RAUBITSCHKE Antony E. Hadrian as the Son of Zeus Eleutherios, **AJA Vol.49**, 1945.

REINACH, T. Lettre à J.B de Rossi au sujet du Temple d' Hadrian à Cyzique, **BCH 14**, 1890.

REYNOLDS, Joyce. **Aphrodisias and Rome**, London, 1982.

RICKMAN, G. **Roman Granaries and Store Buildings**. Cambridge, 1971.

RIORDEN, Elizabeth H. The Odeon of Iliion: A Proposed Reconstruction and Some Implications, **Studia Troica Band 17**, 2007.

ROBINSON, W. H. Buckler&David M. **SARDIS VOLUME VII**, Greek and Latin Inscriptions, Leyden, 1932.

ROBERT, Louis. La dédicace du Temple de Dionysos à Teos, **Hellenica Vol.3**, Paris, 1946.

ROGERS, Guy MacLean. **The Sacred Identity Of Ephesos**. London, 1991.

ROMEO, Ilaria. The Panhellenion and Ethnic Identity in Hadrian Greece, *Classical Philology*, **Vol.97, No. 1**, 2002.

ROSE, Charle Brain, The 1993 Post-Bronze Age Excavations at Troia, **Studia Troica 4**, Mainz, 1994.

ROBERT, Louis. Robert, Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. **Hellenica, Vol. 3**. Paris, 1946.

ROHMAN, Jens. Einnige Bemerkungen zum Ursprung des feingezahnten Akanthus, **Istmitt 45**, s. 118, taf.45.1, 1995.

SACCHI, Maria Pia Rossignani & Furio. **Hierapolis di Frigia I**, La Stoà-basilica dell' Agorà settentrionale, (Regio I) 2007.

SALAC, A. Inscriptions De Kymé, D'Eolide, De Phocée, De Tralles, **BCH 51**, Paris, 1927.

SEÇK N, Nezihat Baydur & Nadide. **Tarsus Donukta Kazı Raporu**, stanbul, stanbul, 2001.

SERDAO LU, Ümit. **Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlı ı**, stanbul, 2004.

SCHERRER, Peter. Am Olympieion Vorbei...? Pausanias' Wegbeschreibung in Ephesos und der hadrianische Neokorietempel, **Steine und Wege, Festschrift Für Dieter Knibbe Zum 65**, Wien, 1999.

SCHERRER, Peter. Das sogenannte Serapeon in Ephesos: ein Mouseion ? **Ägyptische Kulte und Ihre Heiligtümer Im Osten Des Römischen Reiches**, 2003.

SCHWERTHEIM, Elmar. Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien, Die Inschriften Von Hadrianoi und Hadrianeia, **IK 33**, Bonn, 1987.

SCHWERTHEIM, Elmar. Zu Hadrians Reisen und Stadtgründungen in Kleinasien Eine Neue Gründungsära, **EpigAnat 6**, 1985.

SCHWERTHEIM, George Petzl Elmar &. Hadrian und dionysischen Künstler Drei in Alexandria Troas neugefunden Briefe des Kaisers an die Künstler-Vereinigung, **Asia Minor Studien, Band 58**, 2006.

SCHORNDORFER, Susanne. **Öffentliche Bauten Hadrianischer Zeit in Kleinasien**, Münster, 1997.

SMITH, A.C.G. Smith, The Gymnasium at Alexandria Troas: Evidence for an Outline Reconstruction, **AS 29**, 1979.

SPELLER, Elizabeth. **Following Hadrian** A Second-Century Journey Through the Roman Empire, London, 2002.

STROCKA, Volker Michel. **Das Markttor von Milet**, Berlin, 1981.

STROCKA, Volker Michel. Wechselwirkungen der stadtrömischen und kleinasiatischen Architektur unter Trajan und Hadrian, **IstMitt 38**, 1988.

STRONG, D.E. Late Hadrianic Architectural Ornament in Rome, **BSR XXI**, 1953.

SYME. Ronald, Journeys of Hadrian, **ZPE 73**, 1988.

- AH N, Sencer. **Perge, Adalya 1**, stanbul, 1996.
- AH N, Sencer. **Katalog Der Antiken Inschriften des Museums Von znik (Nikaia)**, Bonn, 1987.
- AH N, Sencer. **Bithynisch Studien, IK 7**, Bonn, 1978.
- AH N, Sencer. Epigraphica Asiae Minoris neglecta et iacentia, **EpigAnat 9**, Bonn, 1987.
- AH N, Sencer. Die Inschriften von Perge I. Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, **IK 54**, Bonn, 1999.
- AH N, Sencer. Die Inschriften von Perge II. Texte aus dem 3. Jhd. n. Chr., Grabtexte aus der frühen und hohen Kaiserzeit, Nachträge, (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, **IK 61**, Bonn, 2004.
- AH N, Mustafa. **Anadolulu Bir Mimar Hermogenes**, stanbul, 2002.
- AH N, Nurhan. **Klaros Apollon Bilicilik Merkezi**, stanbul, 1998.
- M EK, Celal. **Laodikeia** (Laodikeia Ad Lycum), stanbul, 2007.
- TA LIKLIO LU, Zafer. **Trakya'da Epigrafik Ara tirmalar II**, stanbul, 1971.
- TEXIER, Charles. **Küçük Asya, Co rafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, I. Cilt, çeviri: Ali Suat, Ankara, 2002.
- THÜR, Hilke. Das Hadrianstor in Ephesos, **Forschungen in Ephesos XI/1**, Wien, 1989.
- THÜR, Hilke. Der Ephesische Ktistes Androklos und (s)ein Heroon am Embolos, **ÖJh 64**, 1995.

TUCHELT, K. Didyma. Bericht über die Arbeiten, **IstMitt 21**, 1969/70, Tübingen, 1971.

UZ, Duran Mustafa. Teos'daki Dionysos Tapına ı, 1987.(yayınlanmamı doktora tezi)

VANDEPUT, Lutgarde. **The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: A case study**, Leuven, 1997.

WAEKENS, Marc. Report on The 2003 Excavations and Restoration Campaign At Sagalassos, **KST 26**, Ankara, 2004.

WAEKENS, Marc. Romanization in The East. A case study: Sagalassos and Pisidia, **Istmitt 52**, Tübingen, 2002.

WAEKENS, Marc. **SAGALASSOS I**, First General Report on the Survey (1986–1989) and Excavations (1990–1991), Leuven, 1993.

WAEKENS, Marc. Report on The 2004 Excavations and Restoration Campaign at Sagalassos, **KST 27**, Ankara, 2005.

WAEKENS, Semra Mägele, Julian Richard, Marc. A Late-Hadrianic Nymphaeum at Sagalassos (Pisidia, Turkey): A Preliminary Report, **IstMitt 57**, Tübingen, 2007.

WALTON, Francis R. Walton, Religious Thought in the Age of Hadrian, **Numen Vol.4, Facs.3**, 1957.

WALKER, A. J. Spawforth; Susan. The World of the Panhellenion. I. Athen and Eleusis, **JRS Vol.75**, 1985.

WARD-PERKINS, J.B. **Roman Imperial Architecture**, London, 1994.

WEBER, W. **Untersuchungen zur Geschichte des Kaiser Hadrianus**, Leipzig, 1907.

WEISS, Peter. Hadrian in Lydien, **Chiron 25**, 1995.

WILBER D.N. The Theatre At Daphne, **ANTIOCH ON-THE-ORONTES II**, Wisconsin, 1938.

WINFIELD, Bryer, A. & D. **The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington, 1985.

WINTER, Schulz. A/E. Historisch-archäologische Untersuchungen zum Hadriantemple in Kyzikos, **Asia Minor Studien Band 1**, Bonn, 1990.

WÖRLLE, M. Zur Datierung des Hadriantemples an der Kurettenstrasse in Ephesos, **AA 88**, 1973.

YALMAN, Bedri. Bolu Hisarlık Tepe Kazısında Bulunan Tapınak Kalıntısı, **IX. TTK I. Cilt**, Ankara, 1986.

YAYLALI, Abdullah. Kyzikos 1995: Arkeolojik Kazı Etkinlikleri, **KST XVIII**, Ankara, 1996.

YAYLALI, Abdullah. 1994 Kyzikos Arkeolojik Kazısı, **KST XVII**, Ankara, 1995.

YAYLALI, Abdullah. Kyzikos 1996 Arkeolojik Kazıları, **KST XIX-II**, Ankara, 1997.

YAYLALI, Abdullah. Kyzikos 1989 Yılı Çalı maları, **KST XII**, Ankara, 1990.

YAYLALI, Abdullah. 1993 Kyzikos Kazısı Etkinlikleri, **KST XVI-II**, Ankara, 1994.

YAYLALI, Abdullah. Kyzikos 1990 Çalı maları, **KST XIII**, Ankara, 1991.

YEGÜL, Fikret. **Baths and Bathing in Classical Antiquity**, New York, 1992.

ZABEHLICKY, Heinrich. Preliminary Views of the Ephesian Harbor, **Metropolis of Asia**, Cambridge, Wien, 1995.

ZAHRNT, M. Vermeintliche Kolonien des Kaisers Hadrian, **ZPE 71**, Bonn, 1988.

ZEYREK, H.T. **Nikomedia: Arkeolojik Açidan Genel Bir De erlendirme**, stanbul, 2005.

ZIEGLER, Ruprecht. Zur Einrichtung des Kilikischen Koinon. Ein Datierungsversuch, **Asia Minor Studien Band 16**, 1995.

D Z N

A

A. Fabricius Priscianus Charmosynus, 45
Adramyteion, 19
Aelius Aristides, 15, 72, 76, 87, 127, 194
Aiaks, 12, 26
Aizanoi, 17, 40, 59, 77, 79, 81, 111, 112, 113, 127, 148, 151, 152, 165, 168, 187, 191, 205
Akmonia, 29
Aleksandreia, 26, 61, 71, 158
Aleksandria Troas, 13, 15, 16, 17, 40, 48, 157, 158, 171, 188, 189
Alkibiades, 13, 70
Amaseia, 25
Androklos, 20, 32, 69, 88, 117, 185, 199, 200, 209
Ankyra, 9, 12, 40, 131
Antinous, 13, 18, 32, 64, 69, 70, 95, 114, 116, 117, 128, 133, 144, 161, 176, 191, 198
Antiokheia, 9, 12, 13, 25, 40, 47, 48, 162, 188
Antiokhos, 21, 65
Antoninler, 3, 80, 82, 83, 84, 103, 107, 143, 178, 192
Antoninus Pius, 25, 32, 40, 43, 53, 74, 78, 113, 123, 129, 137, 139, 140, 141, 142, 152, 160, 168, 187
Apameia, 17
Aphrodisias, 2, 28, 109, 113, 138, 155, 156, 161, 170, 187, 188, 190, 191, 192, 197, 199, 200, 206
Aphrodisius Primus, 59
Aphrodite, 2, 28, 155, 181, 187, 192, 199, 200
Apollon, 2, 29, 30, 34, 35, 36, 52, 53, 64, 65, 72, 76, 77, 96, 115, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 131, 137, 139, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 152, 153, 156, 181, 186, 187, 191, 209
Apollon Klarios, 53, 124, 139, 142
Apollonia Ad Rhyndacum, 18, 59
Aristides, 62, 74, 86
arkhon, 58, 59, 60
arkhontes, 15, 22
Arktonessos, 22
Arrianos, 53, 54
Artemis, 29, 30, 32, 33, 35, 40, 64, 73, 88, 89, 90, 91, 92, 104, 113, 116, 117, 123, 130, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 152, 172, 182, 187, 197, 202
Artemis Klaria, 35, 123
Asiacılık, 61
Asklepieion, 10, 37, 38, 70, 131, 132, 147, 160, 170, 182, 187, 192, 200
Asklepios, 38, 129, 131, 134, 146, 147

Athena, 35, 36, 52, 79, 81, 123, 126, 128, 130, 145, 152, 172, 187, 191
Athena Polias, 35, 36, 126, 128
Atina, 3, 11, 13, 23, 30, 39, 43, 44, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 75, 77, 78, 84, 90, 102, 104, 139, 164, 188
Attaleia, 51, 59, 125, 130, 132, 138, 159, 174, 179, 188, 192
Attalos, 129, 165
Attikacılık, 61
Augustus, 3, 25, 26, 28, 29, 40, 55, 56, 65, 87, 100, 109, 112, 116, 121, 190

B

Bazilika, 137, 168
Bithynia, 4, 9, 12, 17, 23, 24, 25, 26, 40, 56, 131
Blaundos, 29

C

Caracalla, 75, 78, 82, 91, 129, 130
Cassius Dio, 9, 19, 56, 72, 74, 76, 194
Celsus Kütüphanesi, 117, 141, 160, 164, 165, 171, 172
cistophorus, 17, 26, 28, 30, 33, 34, 38, 41, 43
Claudiopolis, 13, 18, 19, 59, 69, 114, 115, 116, 128, 131, 144, 147, 160, 161, 176, 191, 200
Cn. Cornelius Pulcher, 58
Commodus, 49, 57, 97, 98, 99
Cornelius Miletus, 59
curator, 1
Cyriacus, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78

D

Daphne, 47, 48, 162, 165, 188, 198, 211
De irmentepe, 85, 86, 87
Didyma, 2, 29, 30, 35, 64, 77, 96, 115, 116, 142, 143, 144, 145, 148, 152, 186, 187, 191, 206, 210
Dio, 9, 61
Dionysius, 59, 61
Dionysos, 25, 39, 44, 53, 64, 118, 122, 127, 129, 130, 131, 135, 137, 140, 142, 143, 147, 149, 152, 165, 168, 172, 187, 191, 192, 207, 210
Dokymaion, 79

E

Embolos, 117, 164, 165, 209
Ephesos, 2, 11, 13, 20, 25, 30, 31, 32, 33, 37, 40, 41, 44, 46, 57, 59, 62, 64, 65, 66, 67,

68, 69, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 80, 82, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 101, 102,
103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 116, 117, 118, 119, 126, 132,
133, 137, 138, 140, 145, 150, 152, 153,
155, 157, 162, 163, 164, 165, 168, 170,
172, 173, 177, 178, 182, 185, 186, 187,
188, 189, 191, 192, 195, 198, 201, 202,
203, 205, 207, 208, 209, 211
era, 14, 48
Erythrai, 33, 40, 70, 185
Euromos, 111, 113, 114, 120, 121, 152, 187,
191, 192, 206

G

Geta, 91

H

Hadrian Erasi, 13
Hadriana, 42, 48
Hadrianea, 23, 96
Hadrianeia, 5, 12, 14, 19, 20, 33, 42, 43, 49,
57, 70, 74, 90, 208
Hadrianeia Commodea, 57
Hadrianeia Olympia, 57
Hadrianeion, 39, 40, 47, 67, 89, 202
Hadrianoi, 5, 12, 14, 15, 20, 21, 208
Hadrianoutherai, 4, 12, 19, 20
hamam, 6, 17, 34, 41, 62, 93, 155, 163, 186,
189
Hamam-Gymnasion, 36, 169
Hadrianoutherai, 19
Hektor, 12, 26, 70
Herakleia Pontike, 79, 81, 112, 127, 191, 201
Herakleia Salbake, 34
Herodes Atticus, 15, 16, 61, 62, 157, 158
Hierapolis, 34, 71, 165, 167, 199, 207
Horreum, 50, 154, 173, 175
Hymnodoi, 65, 66

asos, 2, 36, 118, 120, 130, 156, 161, 168,
173, 176, 179, 191
kinci sofistik, 5
lion, 12
onia, 89, 101, 126
zmir, 41, 86, 87, 147, 198

K

Khimaira, 59
Khios, 12, 71
Kızıl avlu, 82, 119
Kibyra, 20, 40
Klaros, 2, 35, 64, 76, 121, 122, 123, 126, 130,
139, 140, 142, 143, 148, 152, 172, 181,
186, 187, 209

Klazomenai, 36, 59, 131
koinon, 56, 90
Koinon Asia, 65
Kolophon, 35
Kolossai, 59
Kremna, 52, 124, 125, 160, 167, 168, 169
Kyzikos, 2, 12, 19, 22, 31, 46, 55, 59, 64, 66,
67, 68, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 88, 91, 92, 93, 96, 97, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 119, 120, 133, 136, 151, 182,
186, 191, 203, 211

L

Laodikeia, 28, 34, 36, 71, 93, 133, 170, 188,
191, 209
Letoon, 50, 67, 158, 170, 171, 188, 203
Liman, 31, 36, 108, 155, 166, 200
Lykia, 13, 25, 33, 50, 52, 139, 140, 173, 174,
175, 207

M

M. Plancius Varus, 24
M. Ulpius Apuleius, 59
Macrinus, 91
Marcus, 23, 49, 59, 61, 74, 78, 87, 174, 179
Marcus Aurelius, 23, 74, 78, 87, 174, 179
Megala Hadrianeia, 70
Melissa, 13
Melitene, 12
Metropolis, 30, 31, 32, 37, 59, 174, 197, 202,
212
Mısır, 10, 13, 19, 26, 37, 45, 64, 69, 70, 133,
134, 135, 154, 200
Miletopolis, 12, 59
Miletos, 29, 30, 37, 40, 59, 71, 74, 121, 131,
171
Mimas, 42, 44, 85
Motella, 37
Myra, 25, 154
Myrina, 59
Mysia, 4, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 23, 48, 205

N

Neokaisarea, 25
Neo-klasik, 134, 135
neokoros, 3, 5, 6, 24, 30, 42, 43, 46, 49, 64,
66, 67, 69, 74, 75, 77, 78, 82, 85, 87, 88,
89, 90, 95, 96, 100, 101, 102, 105, 107,
109, 116, 125, 127, 139, 141, 142, 153,
185, 186, 187
Nero, 55
Nicetes, 61
Nikaia, 12, 23, 24, 25, 26, 46, 68, 100, 131,
179, 186, 198, 209
Nikomedia, 9, 12, 24, 25, 26, 59, 66, 71, 212

Nikopolis, 25, 46, 68, 100, 186
Notion, 35, 36, 79, 81, 112, 123, 126, 128,
130, 151, 152, 172, 187, 191, 197
Numidia, 42
Nymphaion, 6, 16, 25, 30, 50, 51, 53, 157,
158, 170, 171, 176, 178, 180, 181, 186, 188

O

Odeon, 37, 181, 183, 184, 207
Oinoanda, 33, 40
Olympia Pythia Hadriana, 45, 57
Olympieion, 2, 10, 31, 32, 33, 58, 64, 66, 67,
68, 73, 75, 77, 78, 84, 88, 89, 90, 92, 93,
102, 103, 104, 105, 107, 108, 111, 113,
114, 116, 119, 126, 133, 137, 139, 162,
163, 168, 170, 182, 186, 191, 199, 208
Olympios, 16, 31, 58, 202
Olympos, 21, 31, 55, 57, 90, 128, 155
opus caementicium, 2, 76, 92, 96, 102, 111,
114, 136, 144, 158, 189
opus incertum, 102
opus quadratum, 102

P

Pamphylia, 13, 33, 51, 52, 97, 99, 109, 139,
146, 159, 160, 173, 180, 192, 203
Panhellenia, 3, 5, 20, 33, 39, 40, 45, 46, 48,
51, 55, 56, 57, 58, 60, 63, 67, 70, 71, 78,
101, 102, 155, 156, 177
Panhellenion, 20, 39, 56, 57, 60, 202, 207, 210
Panhellenios, 58
Panionion, 20
Panionnios, 58
Pantheon, 131, 134, 146
Partrokles, 23
Patara, 25, 50, 59, 154, 173, 174, 175, 188
Pax Romana, 3, 56, 62
Pednelissos, 59
Pergamon, 2, 10, 11, 13, 25, 32, 37, 38, 59,
64, 66, 70, 71, 74, 80, 82, 83, 85, 90, 93,
108, 110, 114, 116, 118, 119, 121, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
137, 138, 144, 145, 146, 147, 152, 153,
160, 165, 168, 170, 171, 172, 176, 182,
185, 187, 190, 191, 192, 199, 201, 205, 206
Perge, 20, 51, 55, 59, 99, 150, 151, 161, 171,
173, 176, 177, 178, 181, 182, 184, 188,
190, 195, 204, 209
Periplus Ponti Euxini, 53
Phaselis, 51, 52, 59, 159, 174, 179, 188
Philesios, 54
Philhellen, 55
Philostratos, 16, 41, 42, 43, 55, 61, 63, 85, 87,
157, 158, 175, 194
Phlegon, 44, 45
Phokaia, 39, 59, 93
Plancia Magna, 20, 51, 177, 209

Polemon, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 60, 61, 62,
63, 71, 185
Pontus, 25, 40
Proconsul Gargilius Antiquus, 37
procurator, 16, 62, 157, 158
Prokonnessos, 79, 93, 97, 99, 141
Prophetes, 29, 115
propylon, 6, 52, 134, 140, 163, 179, 182, 186
Propylon, 51, 53, 159, 160, 173, 174, 177,
178, 179, 182
Prusias ad Hypium, 59
Pythios, 58

R

ranke, 2, 156, 160, 172, 173, 176, 178, 190
Restitutor, 26, 68
Restitutori Asiae, 58
Restitutori Nikomedeia, 58
Restitutori Phrygiae, 58
Rodos, 61

S

Sagalassos, 52, 53, 113, 123, 124, 125, 129,
136, 137, 138, 139, 141, 152, 160, 168,
171, 180, 181, 187, 188, 191, 210
Sardis, 39, 40, 41, 64, 67, 74, 116, 131, 141,
143, 148, 152, 157, 187, 202
Sebastopolis, 40, 46, 53
Septimius Severus, 48, 60, 75
Serapeion, 2, 10, 70, 93, 108, 119, 150, 152,
153
Sidamaria, 41
Side, 52, 99, 114, 116, 125, 126, 128, 134,
141, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 176,
184, 187, 191, 195
Smyrna, 11, 31, 32, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46,
55, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 71,
74, 77, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 101,
102, 103, 104, 105, 107, 128, 135, 155,
167, 175, 184, 185, 186, 190, 198, 202, 203
Soli-Pompeipolis, 40, 174
Stadion, 19, 37, 53, 62, 170
Stephanephoros, 29
Strabon, 95
strategoi, 15
Stratonikea-Hadrianopolis, 4
Stratonikeia-Hadrianopolis, 16, 19, 21, 22
su kemer, 16, 24, 186, 189
Synnada, 40, 42, 60

T

T. Avianius Bassus Polyaenus, 21
Tanri Hadrianus, 65, 131
Tarsos, 9, 12, 47, 49, 64, 68, 77, 88, 92, 93,
95, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 108,
109, 113, 130, 137, 145, 165, 168, 186, 191

Temenos, 28, 106, 113, 114, 139, 192, 199
 Teos, 44, 64, 112, 122, 142, 143, 147, 148,
 149, 152, 187, 201, 207, 210
 Termessos, 33, 52, 113, 114, 117, 145, 150,
 152, 164, 168, 182, 197
 tetrapylon, 24
 Thalelaeus, 48
 Theologoi, 65
 Thyateira, 44, 59
 Ti. Claudius Candidus, 16
 Tib. Claudius Attalus Andragathus, 60
 Tiberius, 90, 122, 156
 Tiberius Claudius Piso Diophantos, 90
 tiyatro, 6, 34, 47, 62, 88, 162, 186, 188
 Tlos, 25
 Traianeum, 37, 66, 108, 114, 116, 119, 121,
 127, 128, 137, 144, 152, 153, 168, 176, 191
 Traianus, 1, 7, 8, 9, 24, 29, 37, 38, 47, 64, 98,
 99, 116, 127, 128, 129, 138, 141, 165, 169,
 172
 Tralleis, 31, 44, 45, 57, 59, 71, 74, 206
 Trapezitai, 38
 Trapezopolis, 12
 Trapezous, 12, 13, 31, 53, 54, 165, 166, 189
 Troia, 12, 26, 27, 70, 72, 171, 181, 190, 203,
 207
 Tykhe, 52, 134, 146, 147

V

 Vitruvius, 105, 147, 153, 194

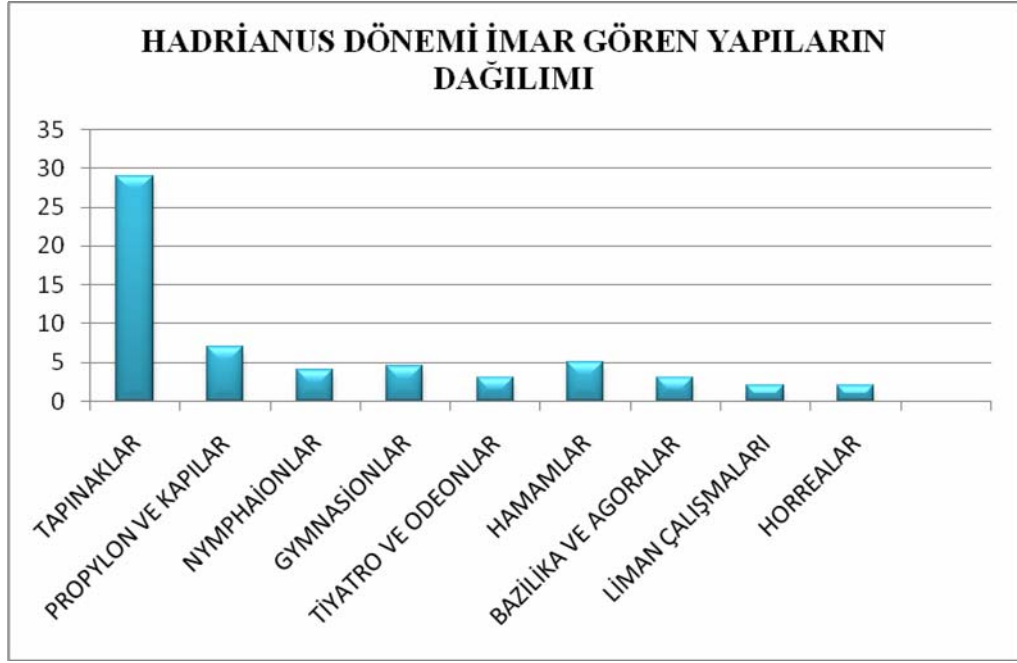
Y

 Yunanistan, 10, 19, 26, 55, 57, 60, 63, 185

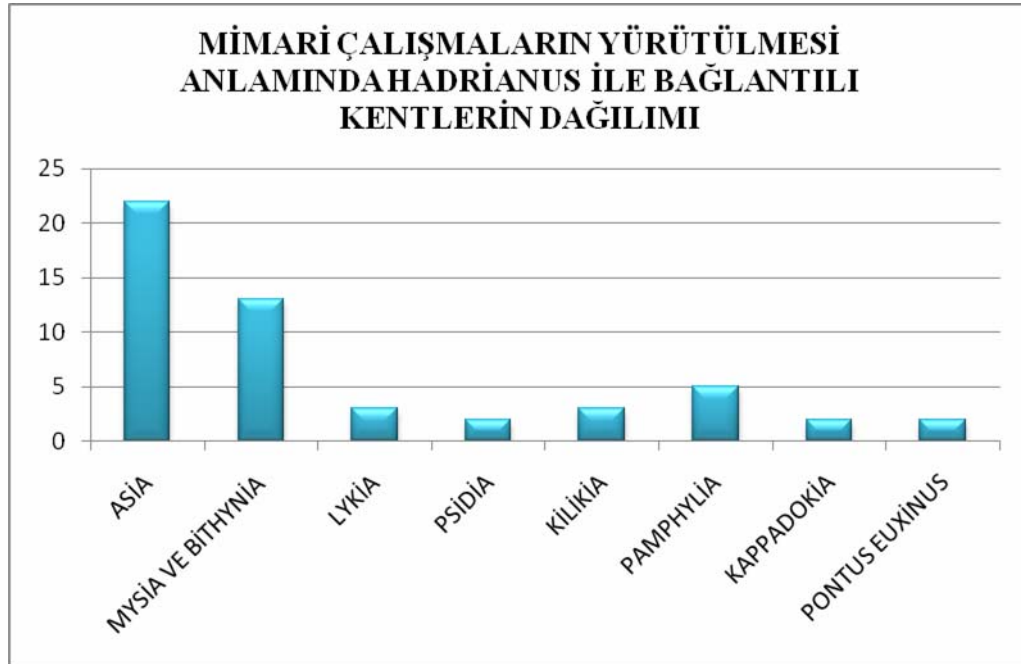
Z

 Zeus, 2, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 29, 34, 41, 42,
 43, 47, 56, 57, 58, 64, 65, 66, 67, 68, 72,
 73, 75, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
 100, 101, 111, 113, 114, 119, 120, 127,
 128, 129, 133, 139, 145, 148, 151, 152,
 165, 168, 182, 187, 190, 191, 192, 196,
 197, 206
 Zeus Akraios, 42, 43, 64, 66, 85, 86, 87, 88,
 128
 Zeus Kygnesios, 22
 Zeus Olympios, 21
 Zeus Pandemos, 20

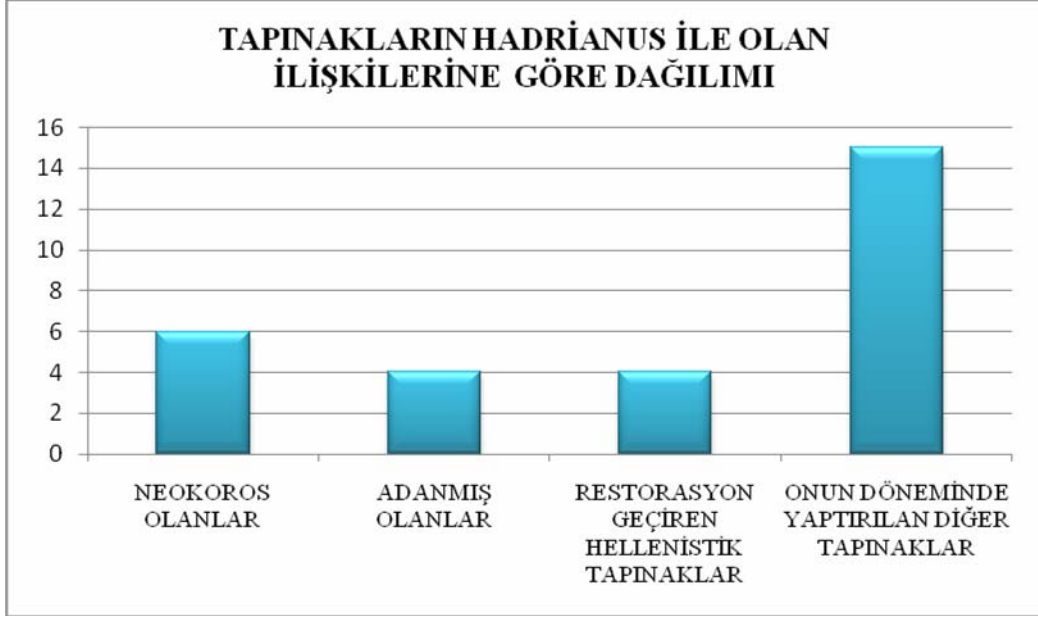
GRAFİKLER

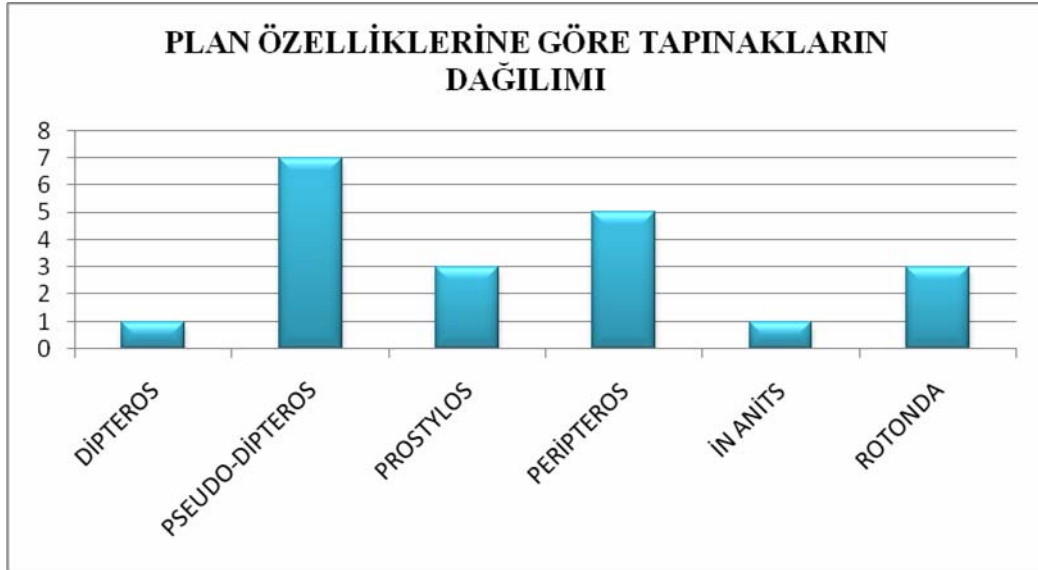
Grafik 1.

Grafik 2.

Grafik 3.

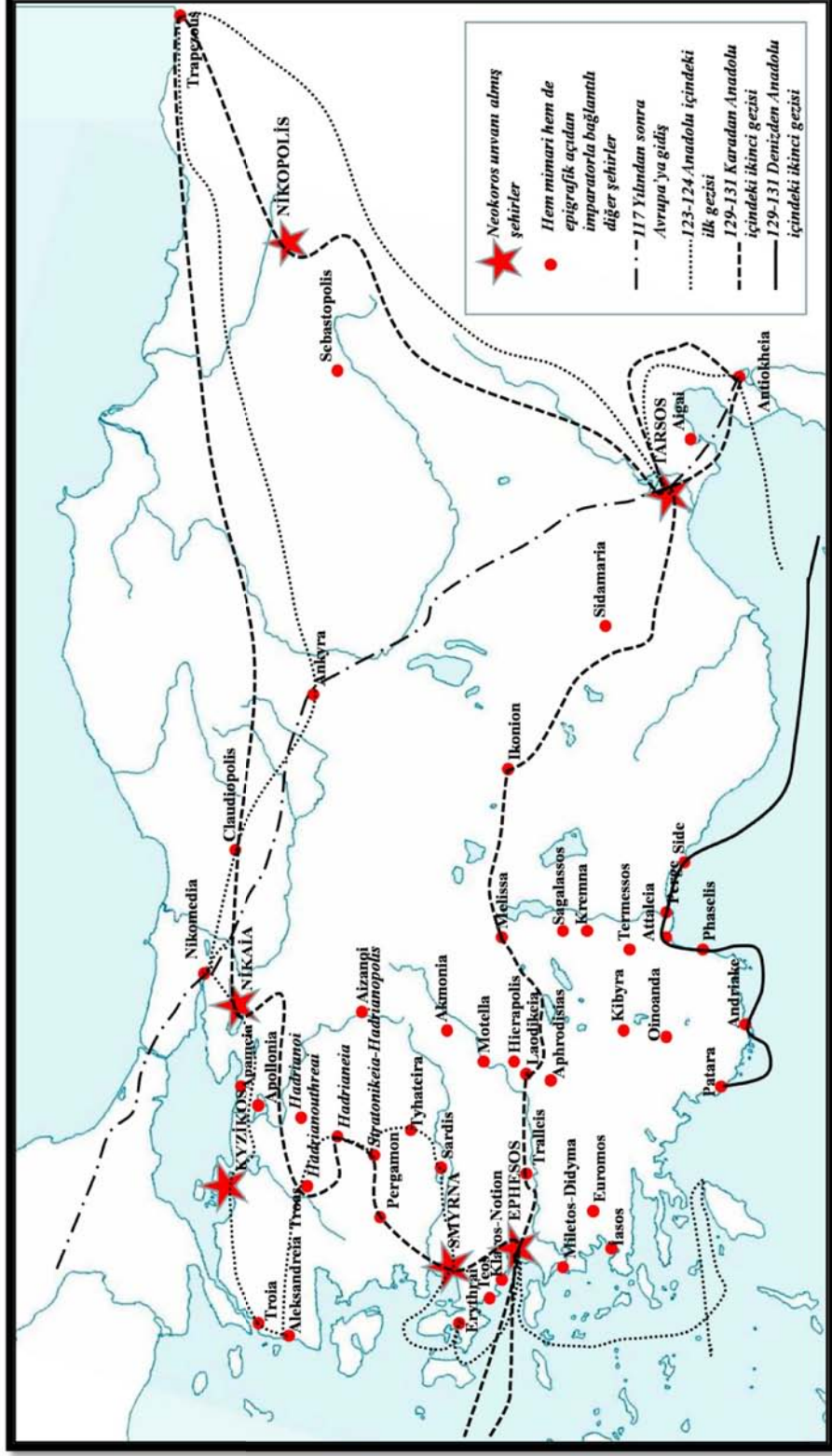

Grafik 4.

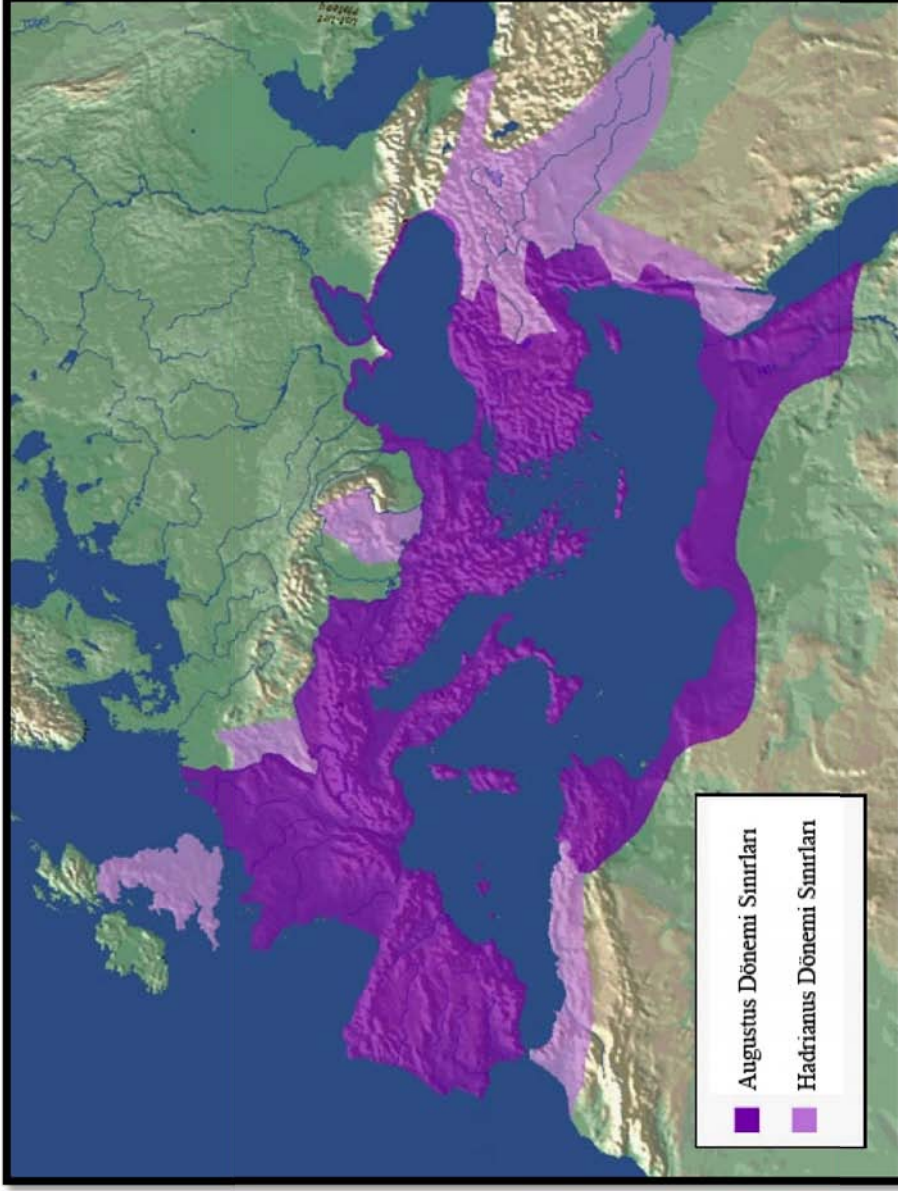
ŞEKİLLER

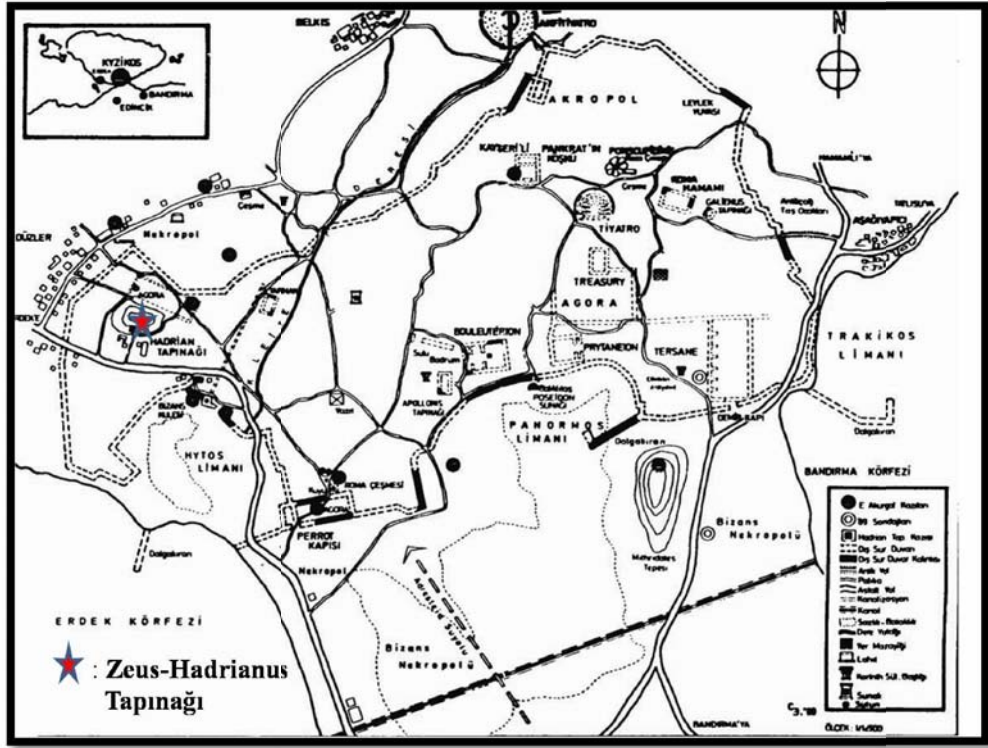
ekil 1. Publius Aelius Hadrianus

ekil 2. Hadrianus'un Gezi Güzergâhları ve Onun Dönemine Tarihlendirilen Yapıların Oldu u ehirler

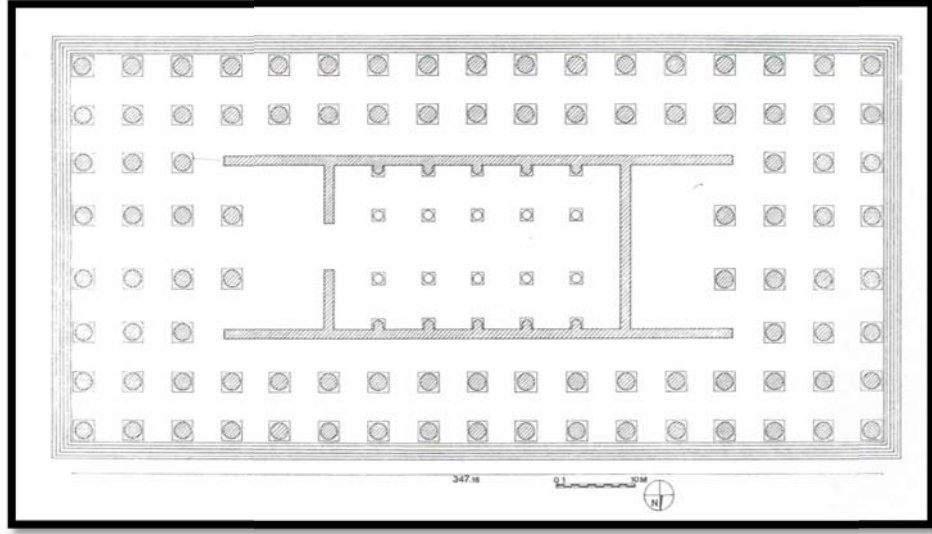
ekil 3. Roma mparatorlu u'nun Augustus ve Hadrianus Dönemi Sınırları

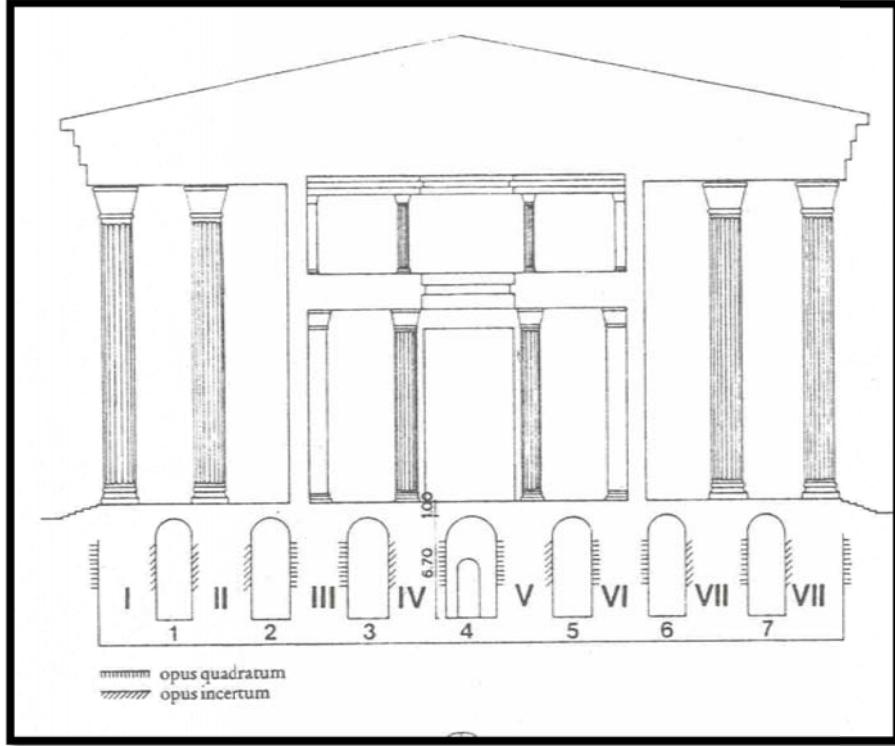
ekil 4. Kyzikos Kent Planı çerisinde Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına 1'nin Konumu (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

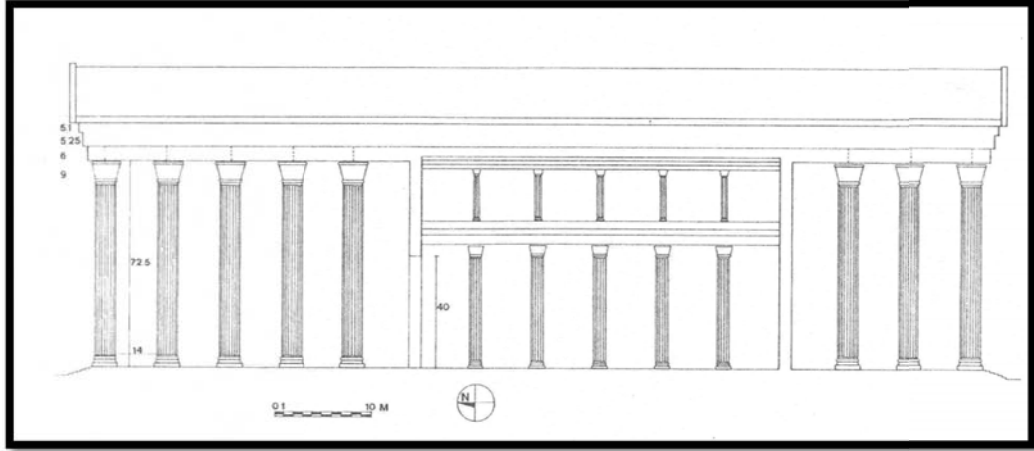
ekil 5. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına 1'mi Ta ıyan Tonozlardan Bir Örnek

ekil 6. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'yla İlgili Öneri Planı
(Barattolo, The Temple of Hadrian-Zeus)

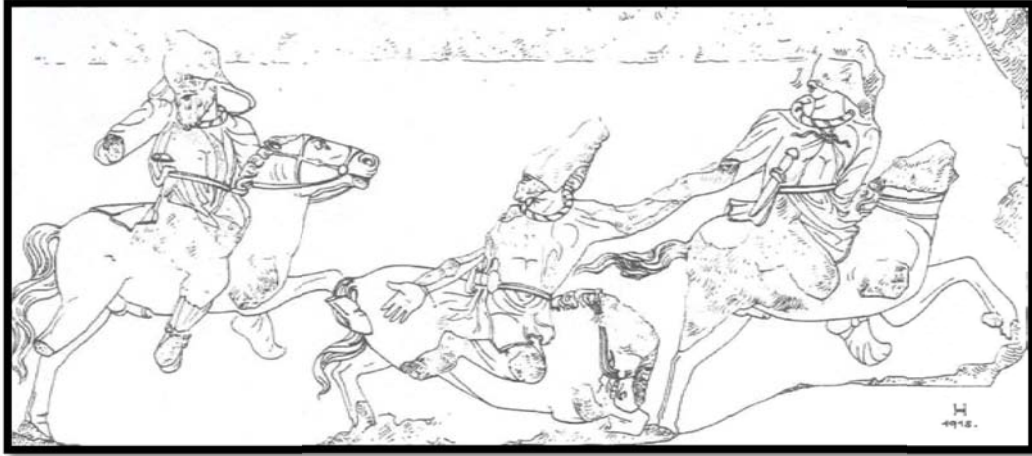
ekil 7. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Ön Cephesine İlişkin Yeniden Kurma Denemesi(Barattolo, The Temple of Hadrian-Zeus)

ekil 8. Barattolo'nun Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Yan Cephesine 'li kin Yeniden Kurma Denemesi (Barattolo, The Temple of Hadrian-Zeus)

ekil 9. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Cellasında Kullanıldı ı Dü ünülen Tambur Parçası

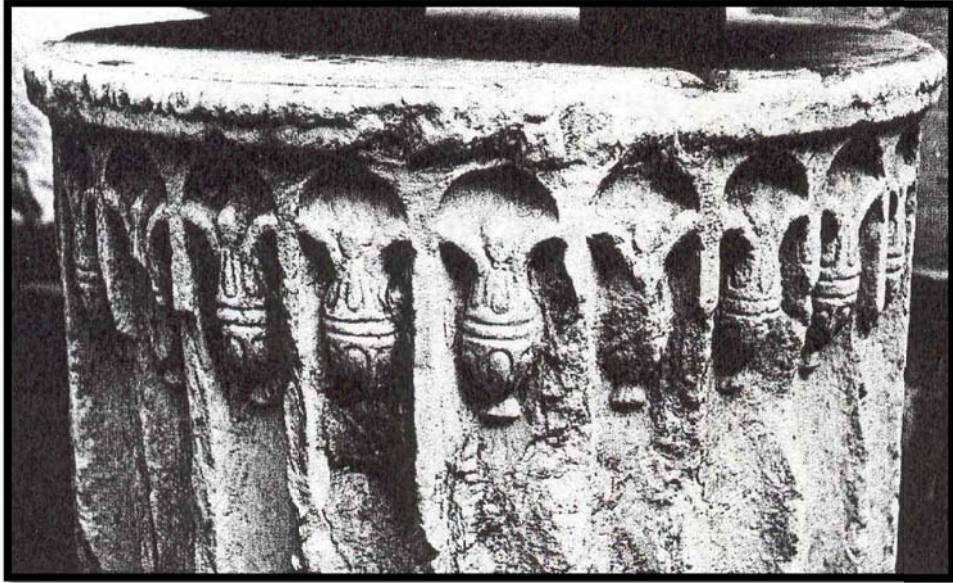
ekil 10. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Frizinden Bir Parça, Parthlarla Yapılan Sava (Laubscher, Zum Fries des Hadrianstemples in Kyzikos)

ekil 11. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Özgü Eliptik Vazo Süsleri

ekil 12. Aizanoi Zeus Tapına ı Eliptik Vazo Süsleri

ekil 13. Notion Athena Tapına ı Eliptik Vazo Süsleri (Naumann, Zeustempel)

ekil 14. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Korinth Sütun Ba lı ına Ait Akanthus Yapra 1

ekil 15. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Korinth Sütun Ba lı ına Ait Akanthus Yapra 1

ekil 16. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'nın Simasına Ait Çörten Parçası

ekil 17. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait on ve Lesbos Kymation Bezemeleri

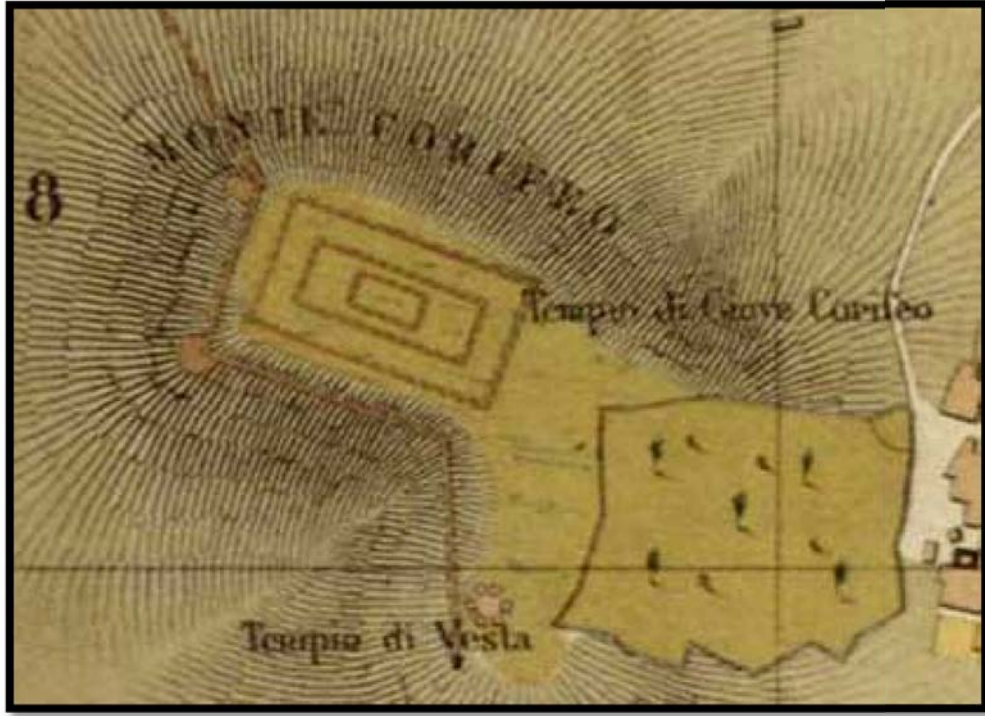
Resim 18. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait İon ve Lesbos Kymation Bezemeleri

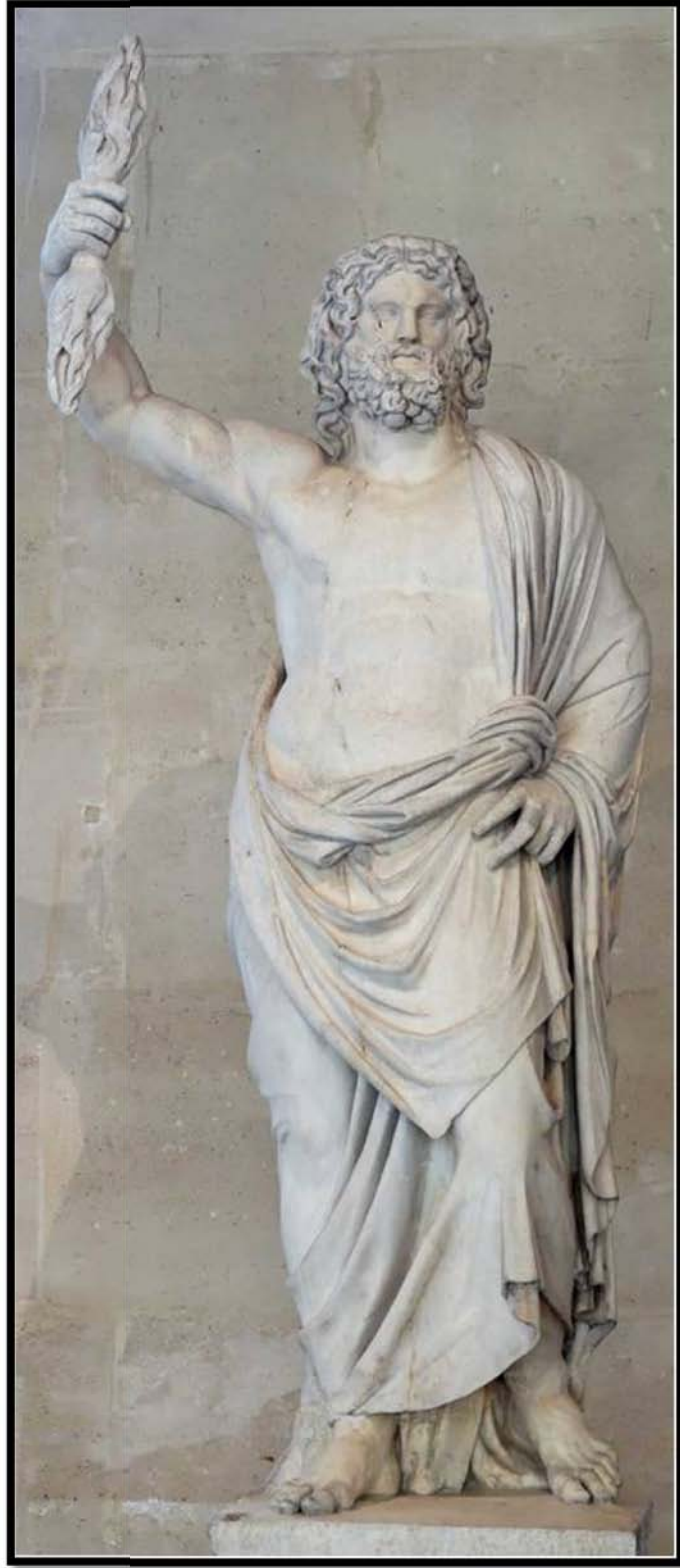
Resim 19. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı'na Ait Yarım Pilaster Sütun Parçası

ekil 20. 19. Yüzyıl Smyrna Kent Planı ve Antik Yapılar

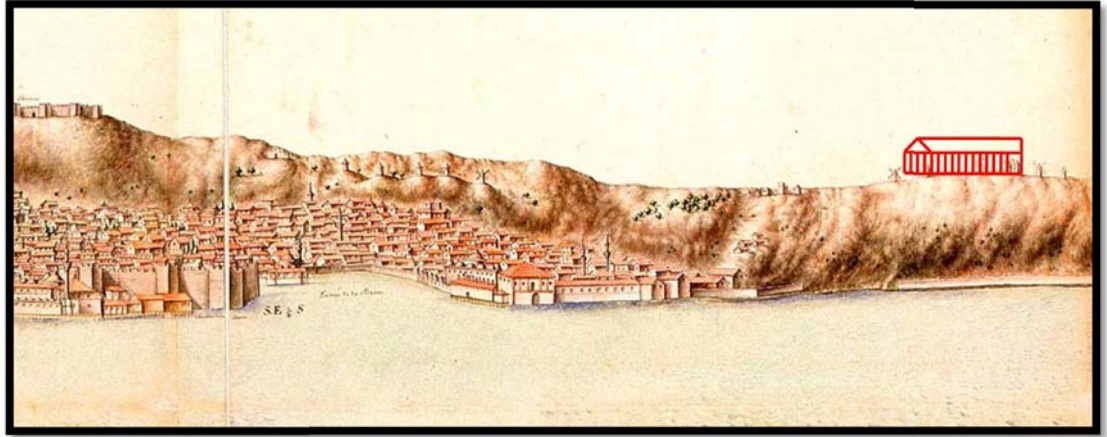
ekil 21. 19. Yüzyıl Planlarında Çizilen Zeus Akraios-Hadrianus Tapına 1

ekil 22. De irmentepe’de Bulunmu Zeus Akraios Heykeli

ekil 23. Zeus Akraios-Hadrianus Tapına ı'nın Bulundu u Dü ünülen Alan ve Antik Roma Yolunun Hava Foto rafı

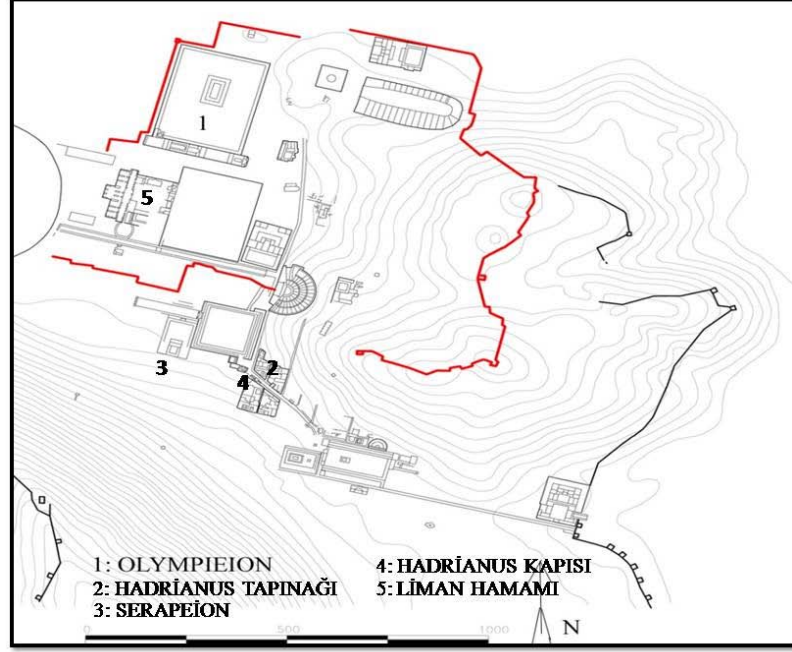
ekil 24. İzmir'in 17. Yüzyılda Denizden Çizilmi Gravürü ve De irmentepe Üzerinde Oldu u Dü ünülen Tapınak

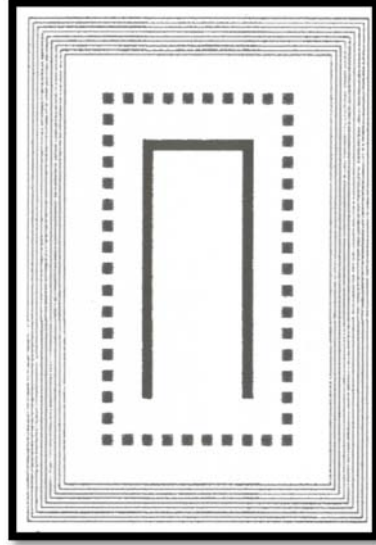
ekil 25. Ön Yüzde mparator Hadrianus Arka Yüzde Oturur Formda Zeus-Akaios'un Betimlendi i Smyrna Sikkesi

ekil 26. kinci Neokoroslu un Vurgulandı ı Hadrianus Dönemi Smyrna Sikkesinin Arka Yüzü

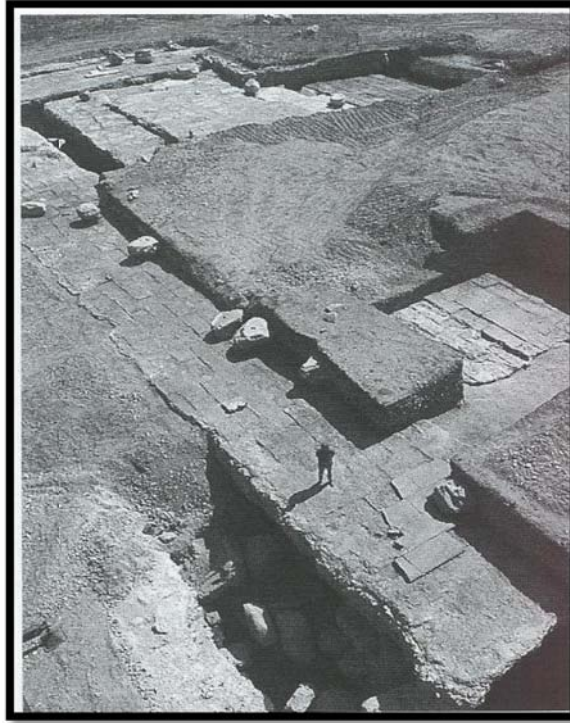
ekil 27. Ephesos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları

ekil 28. Olympeion Tapına 1 Planı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

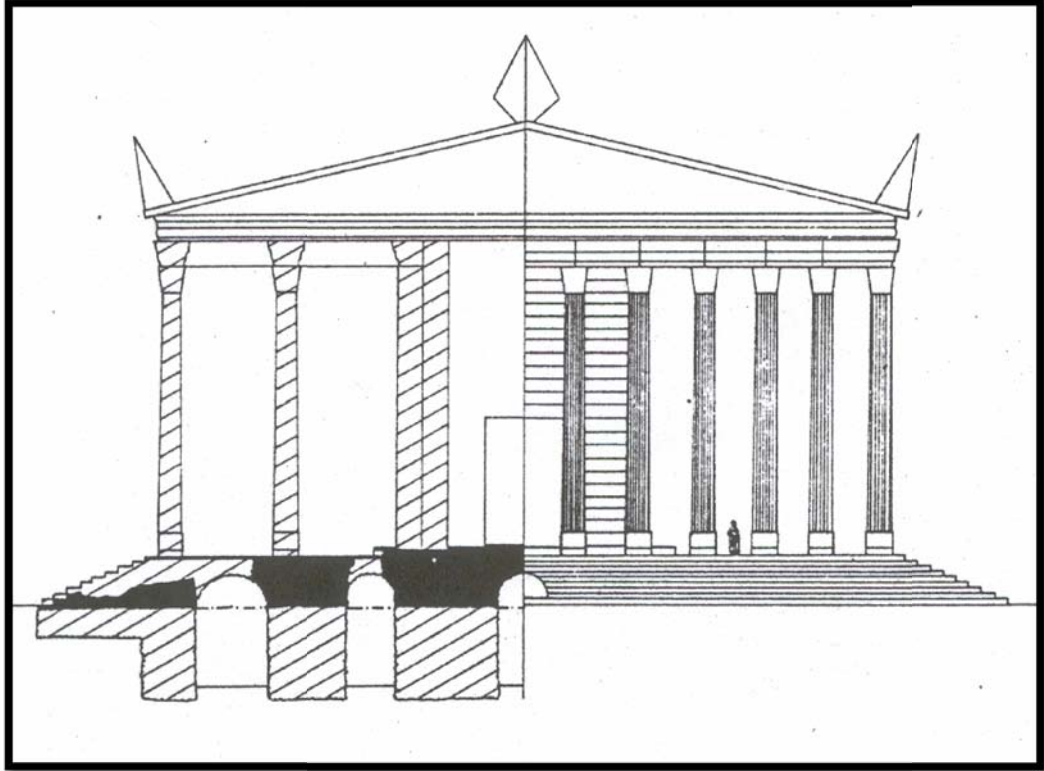
ekil 29. Olympieion Tapına ı Korinth Ba lı ı

ekil 30. Olympieion Tapına ı Mermerlerle Kaplı Taban Dö emesi (Scherrer, Efes Rehberi)

ekil 31. Olympieion Tapına ının Opus Caementicium Temelleri

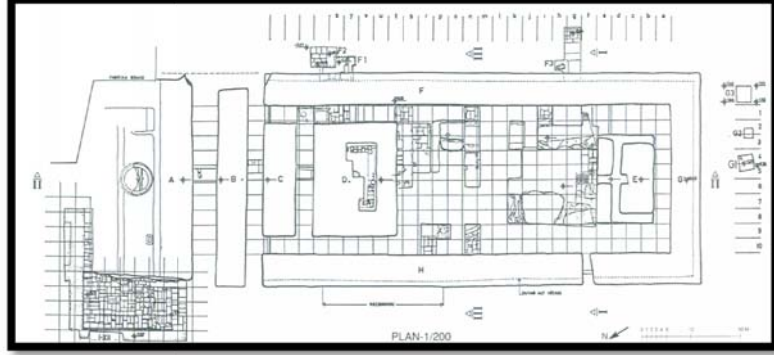
ekil 32. Karwiese Tarafından Kurgulanan Tapına ının Ön Cephesi (Karwiese, EPHEOSOS 100 Jahre)

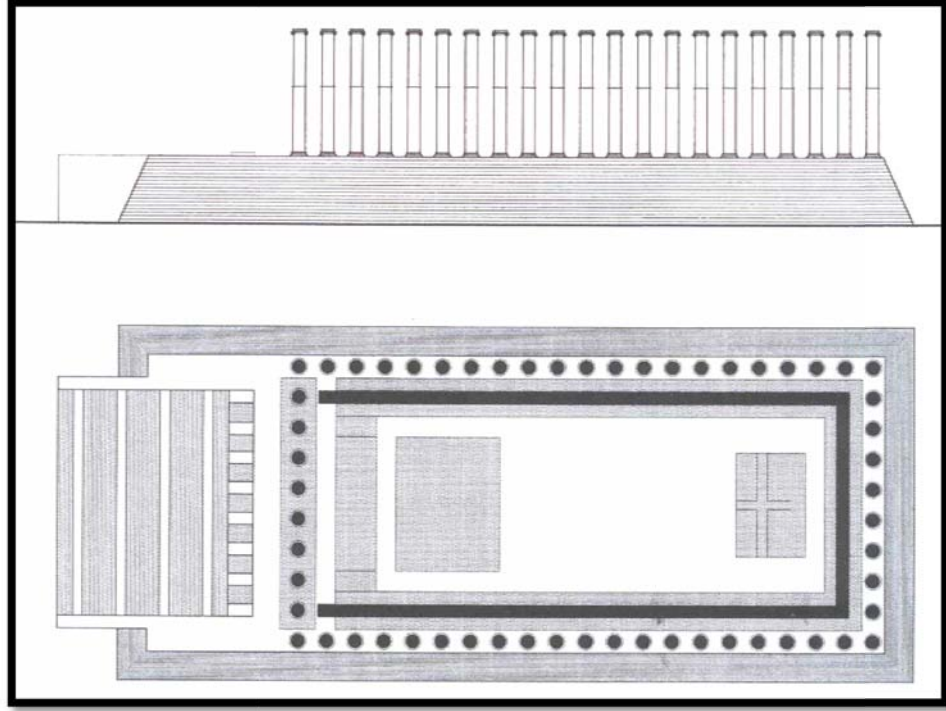
ekil 33. Olympieion Tapına ı Kornı Blo u ve Dalga Motifi

ekil 34. Olympieion Tapına ı Friz Blo u ve Flüt Motifi

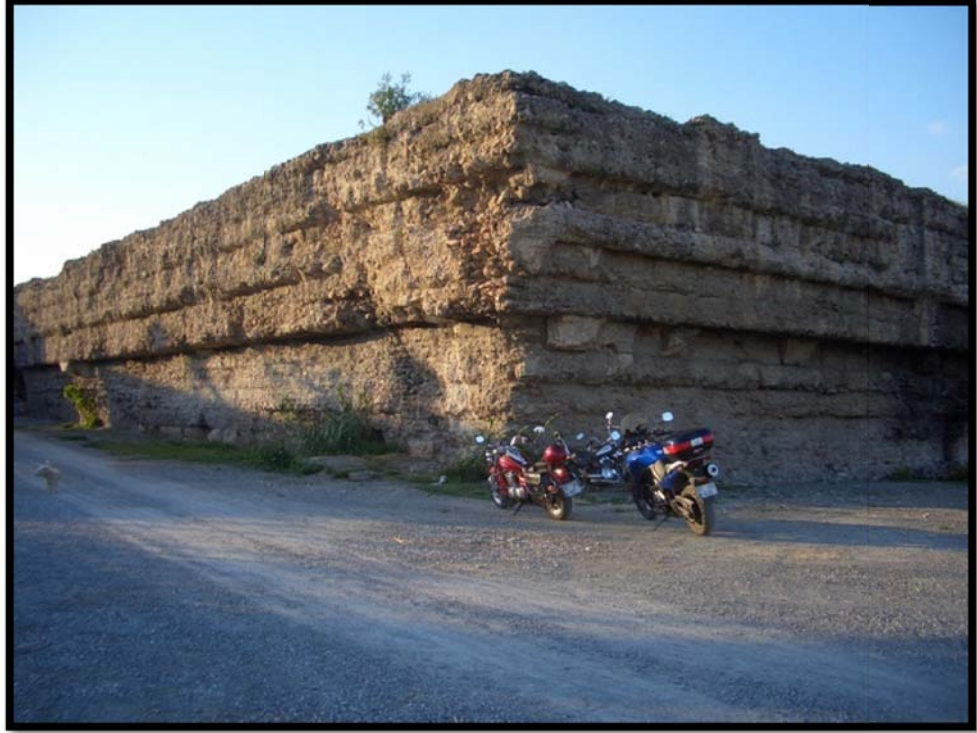
ekil 35. Tarsos Hadrianus Tapına 1 Planı (Baydur & Seçkin, Donukta)

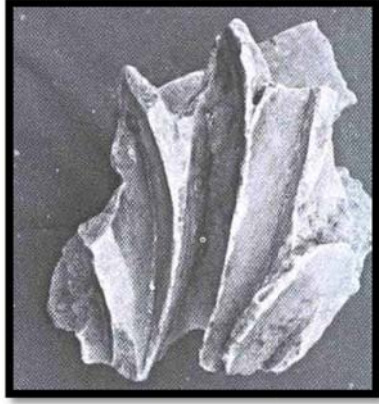
ekil 36. Tarsos Hadrianus Tapına 1 Öneri Planı (Baydur & Seçkin, Donukta)

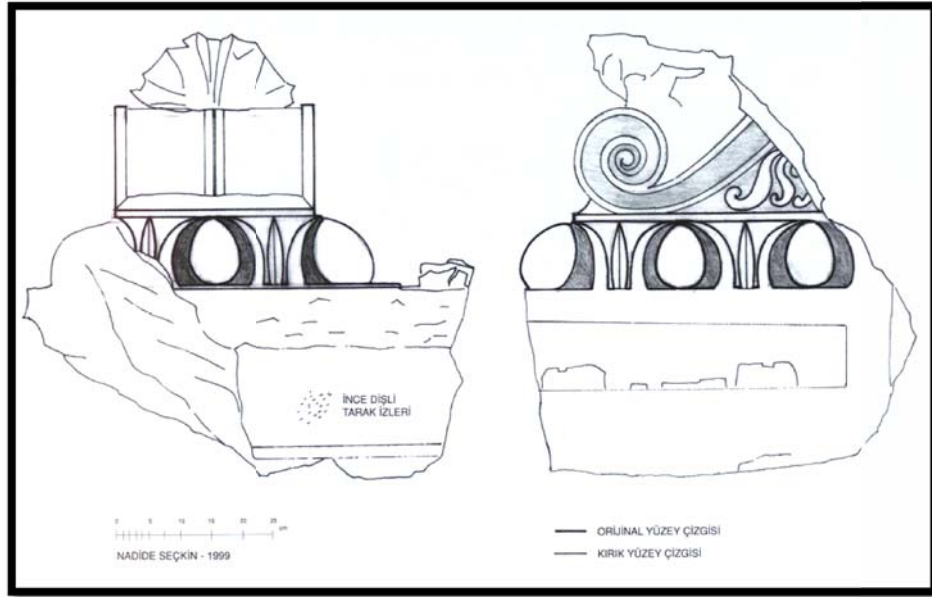
ekil 37. On Stünlu Tarsos Tapınak Cephesinin Betimlendi i Sikke (Baydur & Seçkin, Donukta)

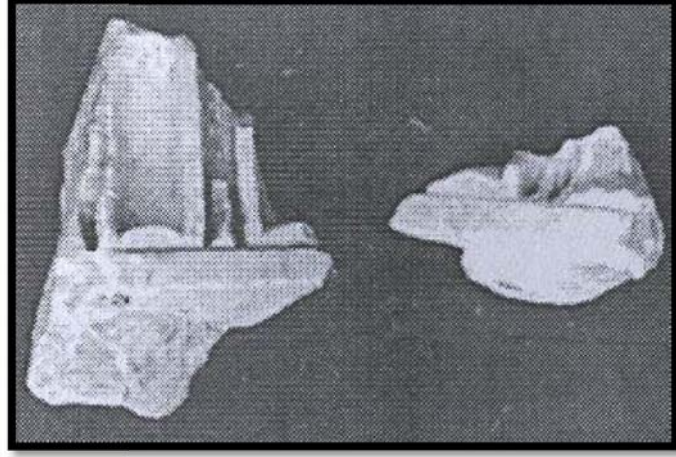
ekil 38. Tarsos Hadrianus Tapına ı Opus Caementicium Temelleri

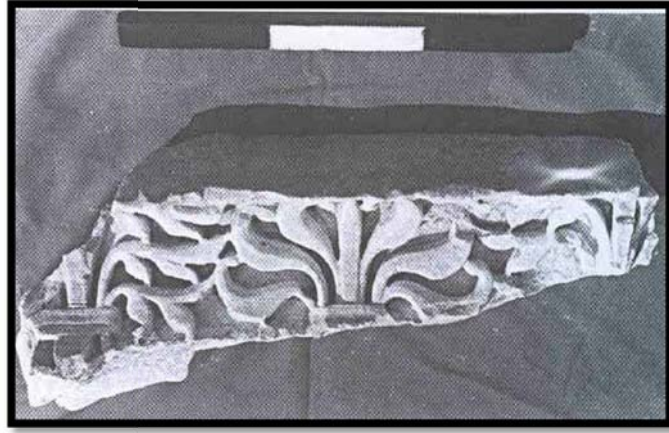
ekil 39. Tarsos Hadrianus Tapına ı Korinth ya da Kompozit Sütun Ba lı ı Parçaları (Baydur & Seçkin, Donukta)

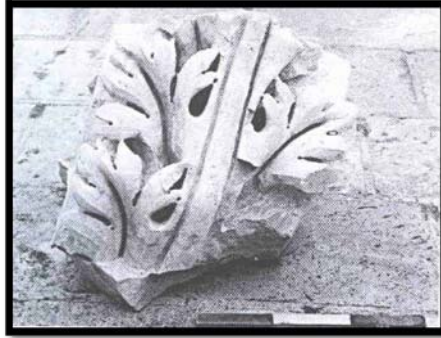
ekil 40. Tarsos Hadrianus Tapına ı Konsol Korniş Blo u (Baydur & Seçkin, Donukta)

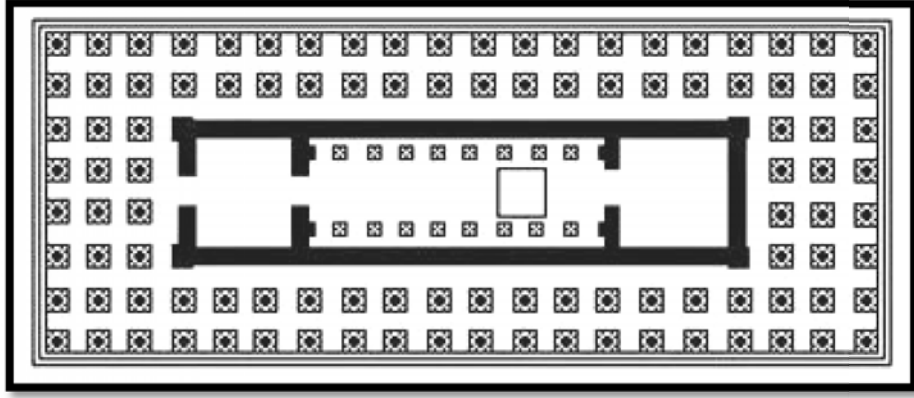
ekil 41. Tarsos Hadrianus Tapına 1 Frize Ait Flüt Bezemeleri
(Baydur & Seçkin, Donukta)

ekil 42. Tarsos Hadrianus Tapına 1 Anthemion Bezemeleri
(Baydur & Seçkin, Donukta)

ekil 43. Tarsos Hadrianus Tapına 1 Akantus Yaprakları
(Baydur & Seçkin, Donukta)

ekil 44. Atina'daki Do u Batı Do rultulu Dipteros Planlı Olympieion Tapına 1

ekil 45. Atina'daki Olympieion Tapına 1'nın Kuzeyden Görünü ü

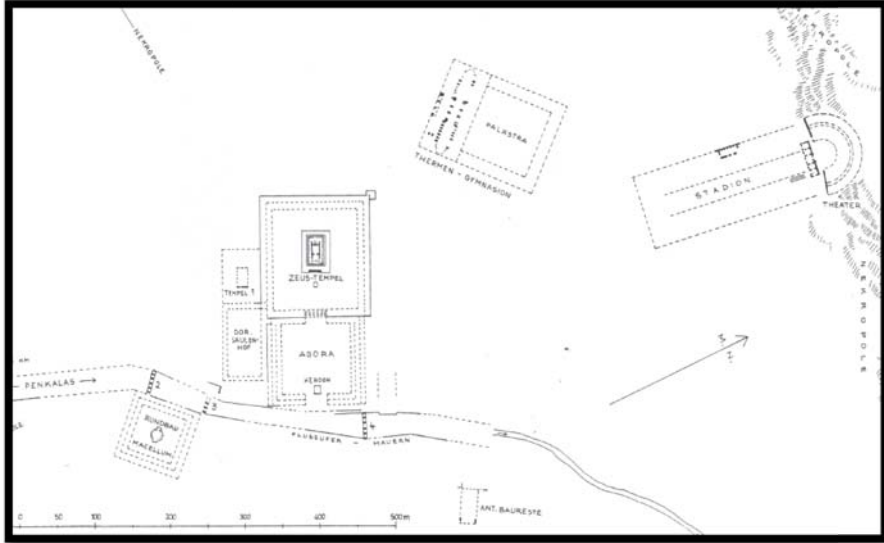
ekil 46. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Kornı indeki Dalga Motifi

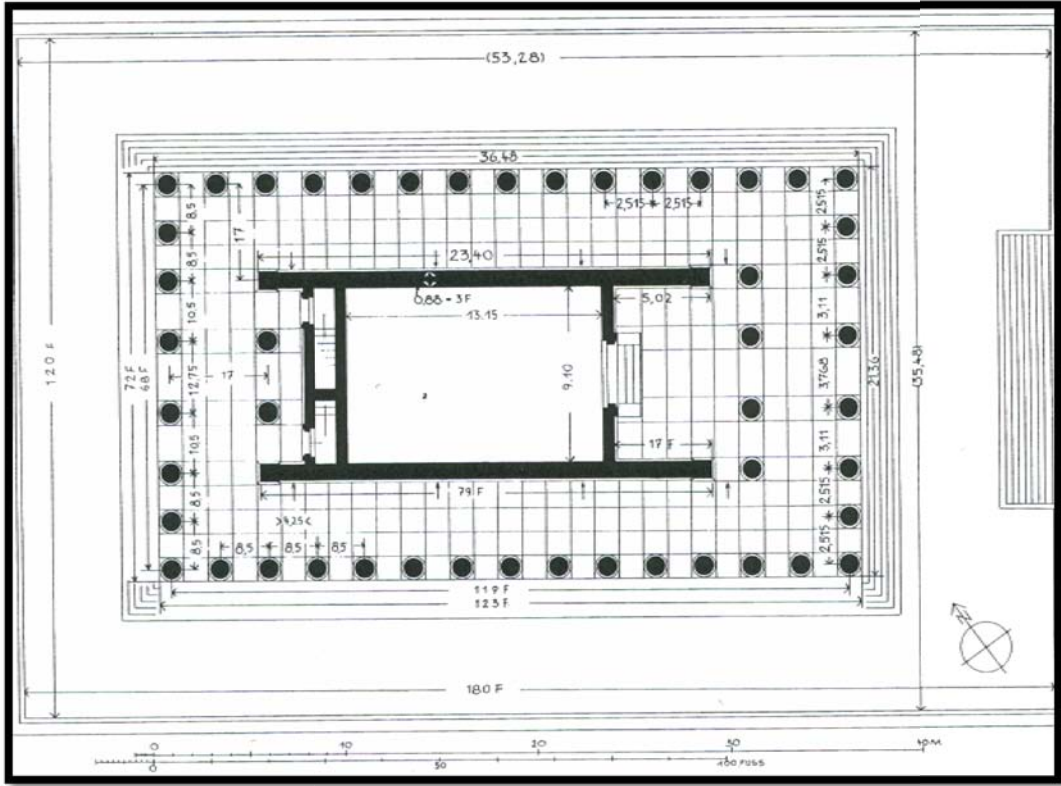
ekil 47. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Lesbos Kymation Bezemeleri

ekil 48. Kyzikos Zeus-Hadrianus Tapına ı Sütun Tamburu Onarım Kenetleri

ekil 49. Aizanoi Kent Planı ve Zeus Tapına ı (Naumann, Zeustempel)

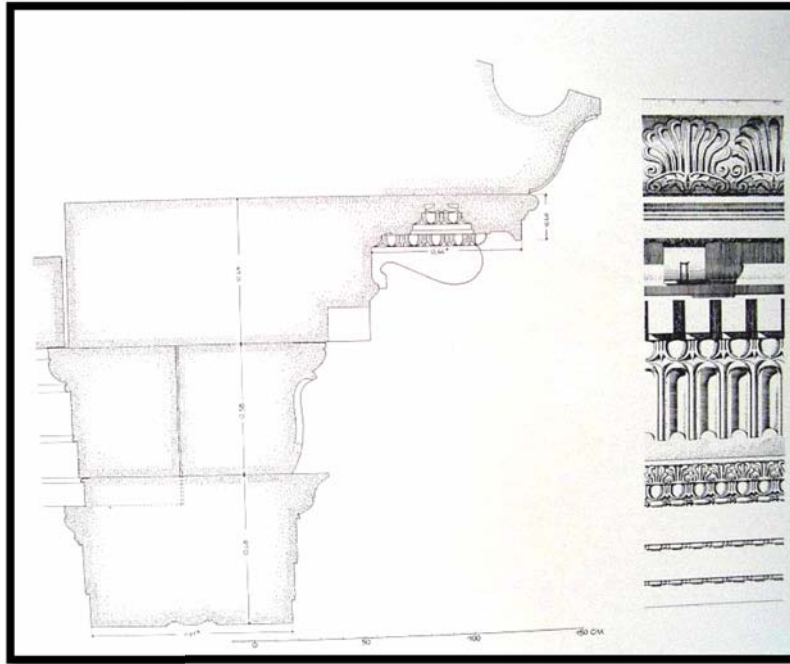
ekil 50. Aizanoi Zeus Tapına 1 Planı (Naumann, Zeustempel)

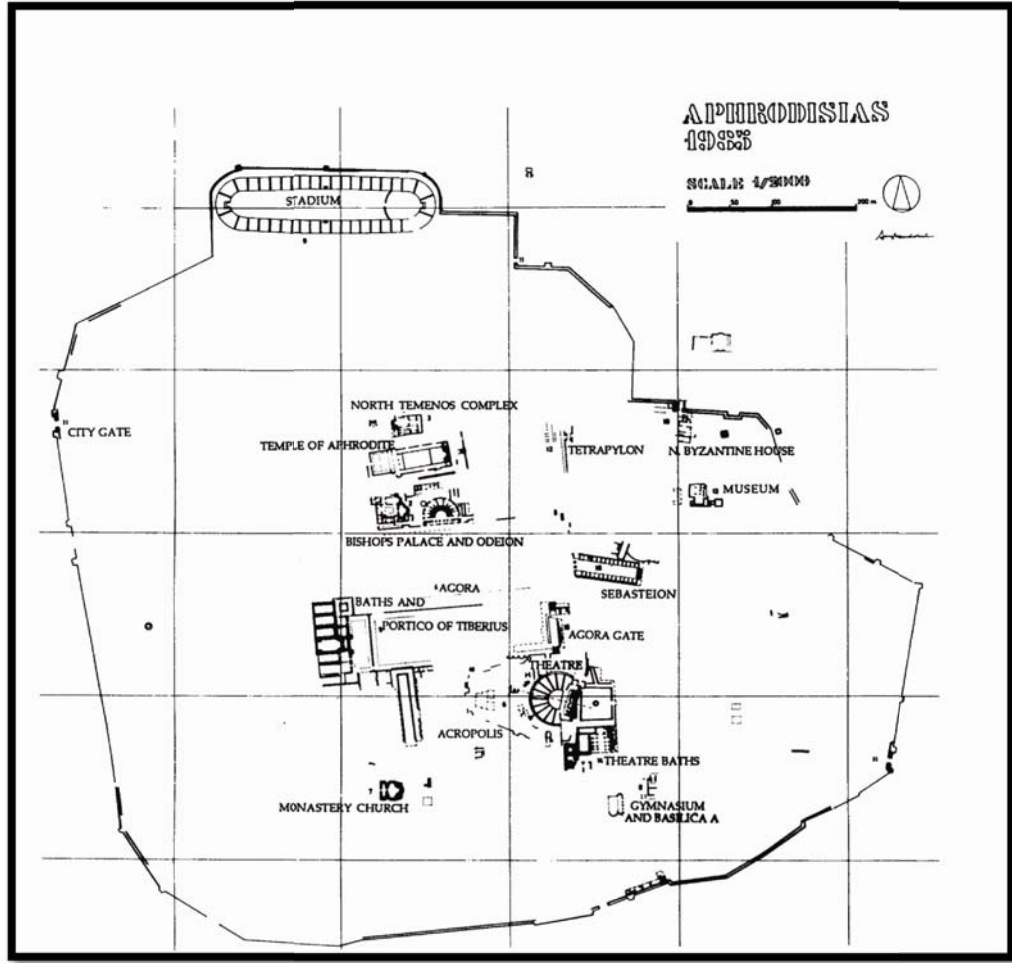
ekil 51. Aizanoi Zeus Tapına 1'na Kuzey Batıdan Bakı

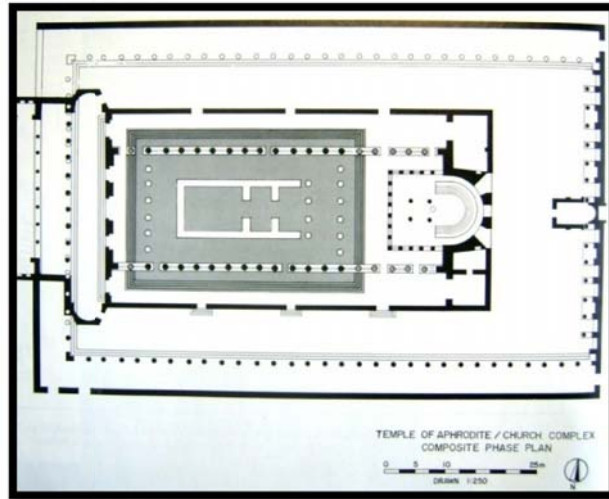
ekil 52. Aizanoi Zeus Tapına 1 Akroteri

ekil 53. Aizanoi Zeus Tapına 1'nın Friz Bölümündeki Flüt Bezemeleri(Naumann, Zeustempel)

ekil 54. Aphrodisias Kent Planı ve Aphrodite Tapına 1 (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

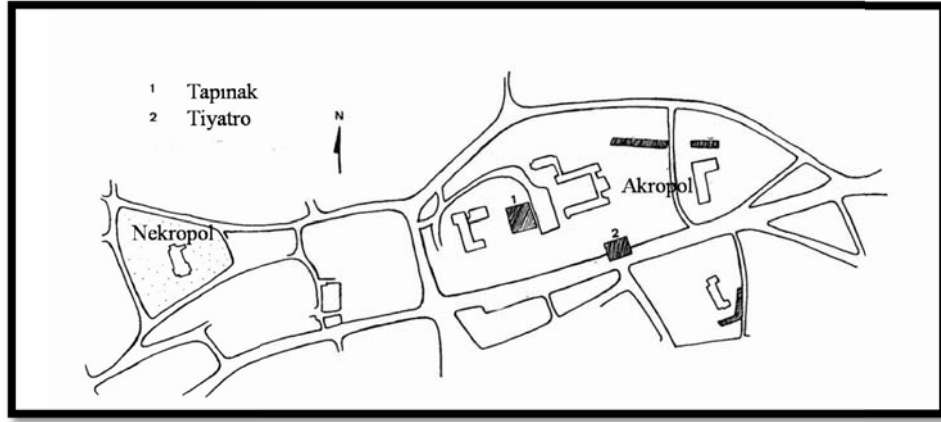
ekil 55. Aphrodite Tapına 1 ve Temenos Alanı (Parrish, Urbanism)

ekil 56. Aphrodite Tapına ı Hadrianus Dönemi Temenos Portikosu

ekil 57. Aphrodite Tapına ı Temenos Portikosu Sütun Ba lı ı

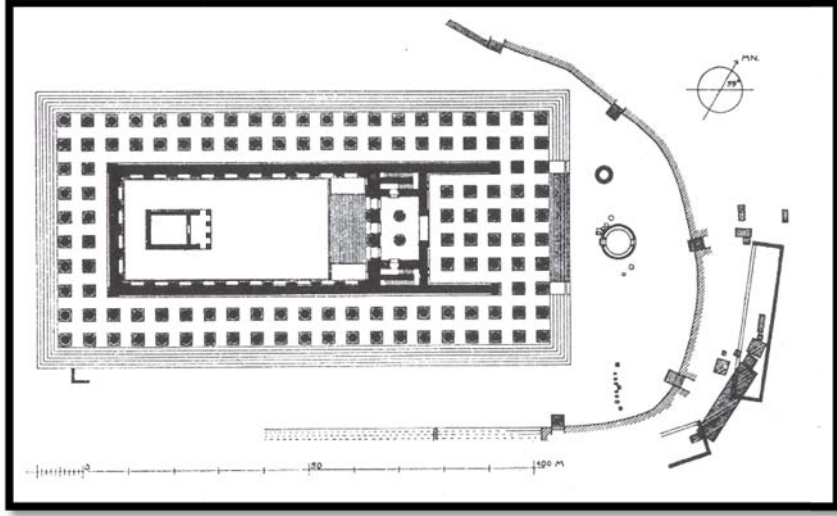
ekil 58. Claudopolis Kent Planı (Fıratlı, En Bithynie Florilegium Anatolicum)

ekil 59. Claudopolis Antinous Tapına ı Betimlemeli Hadrianus Sikkesi

ekil 60. Antinous Tapına ı Frizinde Yer Alan Medusa Kabartması (Yalman, IX. TTK I. Cilt)

61. Didyma Apollon Tapına 1 Planı (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

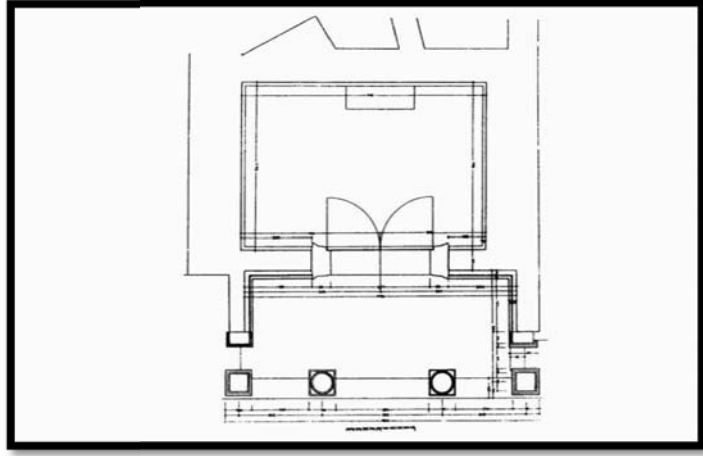
ekil 62. Didyma Apollon Tapına 1 Sütun Kaidesi Torusanthemion Bezemeleri

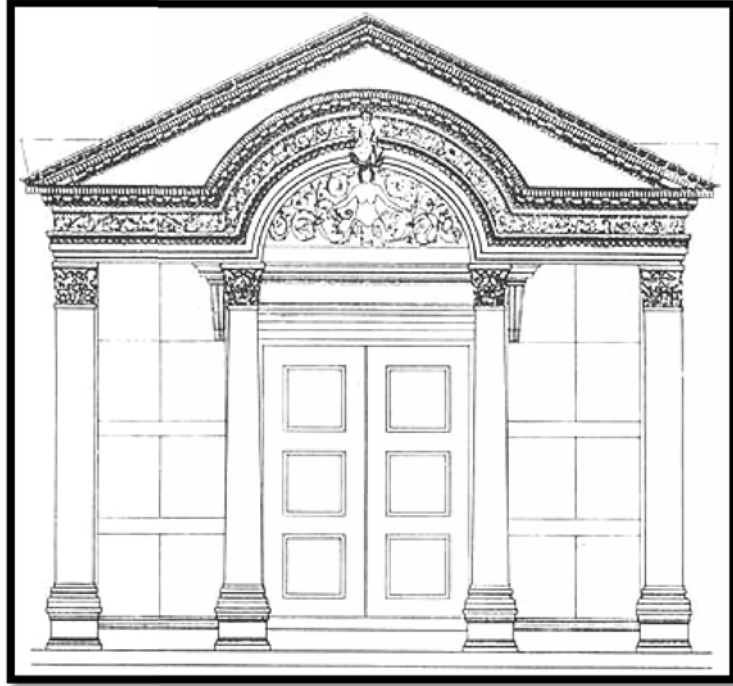
ekil 63. Didyma Apollon Tapına 1 Torusanthemion Bezemelerinden Ayrıntı

ekil 64. Didyma Apollon Tapına 1 Frizinde Yer Alan Hadrianus Dönemi Medusa Kabartması

ekil 65. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Planı (Miltner, 22. Vorläufiger Bericht)

ekil 66. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Yeniden Kurma Denemesi

ekil 67. Ephesos Hadrianus Tapına ı Frizinden Androklos'un Domuz Avı Sahnesi

ekil 68. Ephesos Hadrianus Tapına ı Sütun Ba lı ı

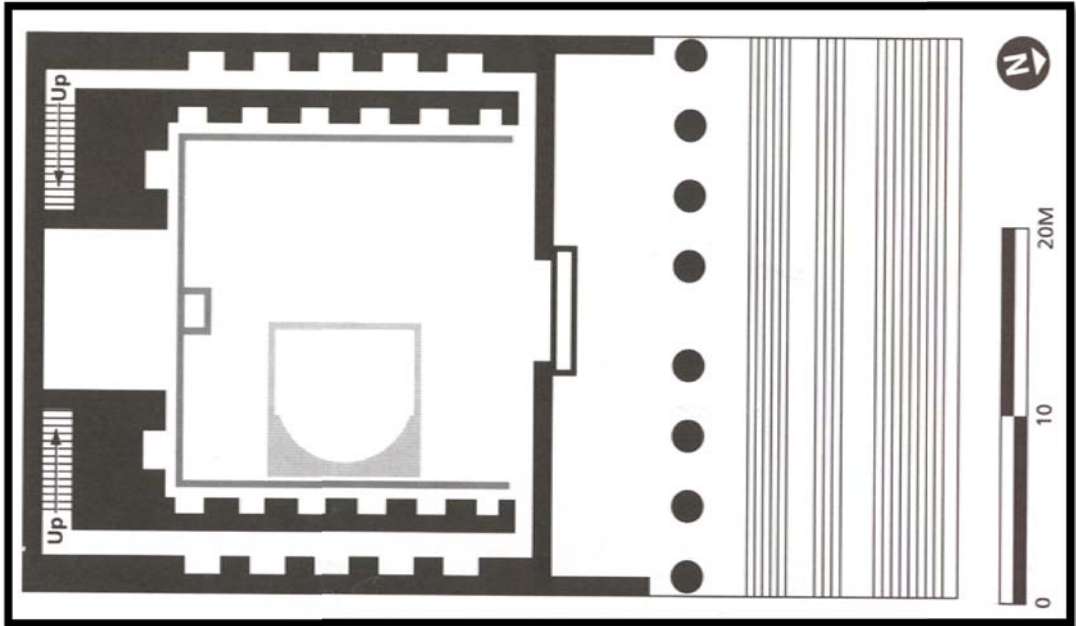
ekil 69. Ephesos Hadrianus Tapına ı Faklı Tipteki Sütun Ba lıkları ve Suriye Tipi Alınlık

ekil 70. Ephesos Hadrianus Tapına ı Dı Frizden Ayrıntı

ekil 71. Ephesos Hadrianus Tapına 1 Sima Bölümünde Yer Alan Anthemion ve Flüt Bezemeleri

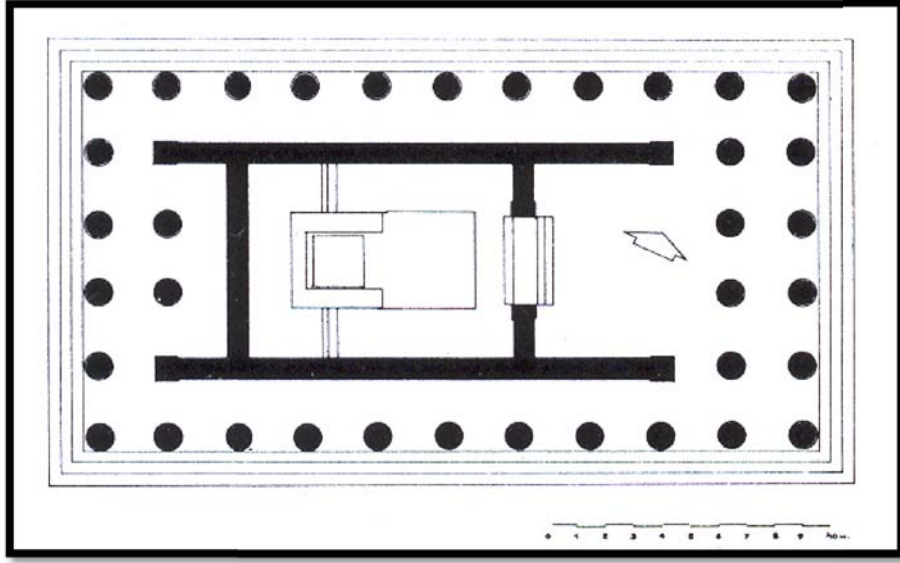
ekil 72. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapınak (Walters, Ephesos: Metropolis of Asia)

ekil 73. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapına ın Sütun Ba lı 1

ekil 74. Serapeion ya da Mouseion Olarak Adlandırılan Tapına ın Ar itravına Ait Bir Parça

ekil 75. Euromos Zeus Lepsinos Tapına ı Planı (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

ekil 76. Euromos Zeus Lepsinos Tapına ı Hava Foto rafı

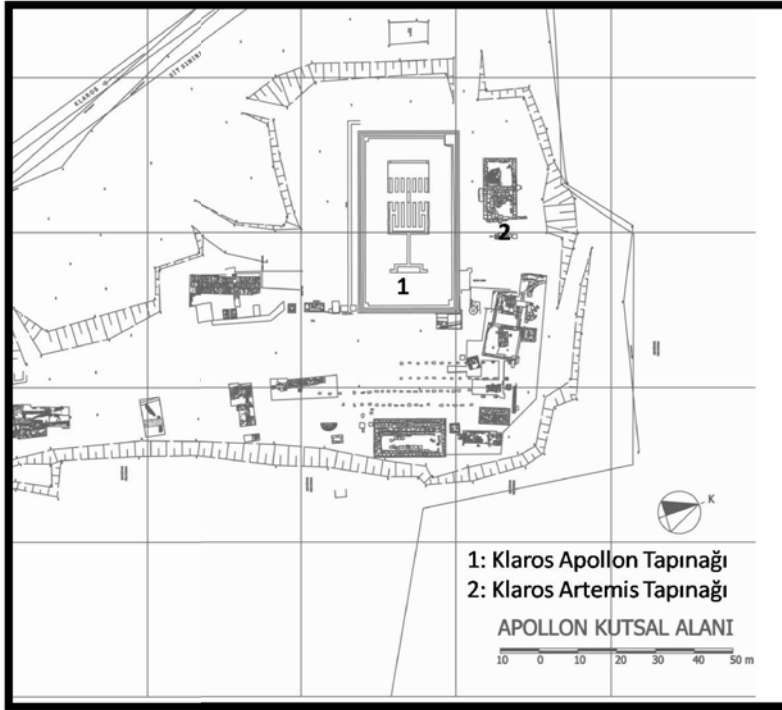
ekil 77. Euromos Zeus Tapına ı Sütun Ba lı ı

ekil 78. Euromos Zeus Tapına ı İlenmemi Sütun Kaidesi

ekil 79. Euromos Zeus Tapına 1 lenmi Sütun Kaidesi

ekil 80. Klaros Kutsal Alanı Planı(Geniere, Cahiers de Claros II plan A'nın yeniden çizimi)

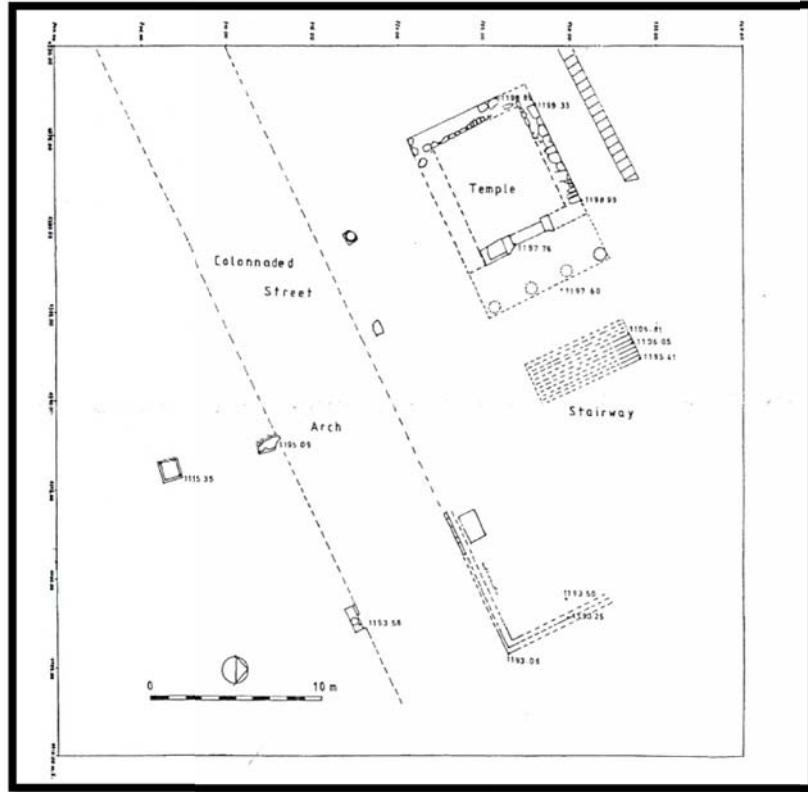
ekil 81. Klaros Apollon Tapına ır'nın Ar itravı Üzerindeki Hadrianus Unvanları

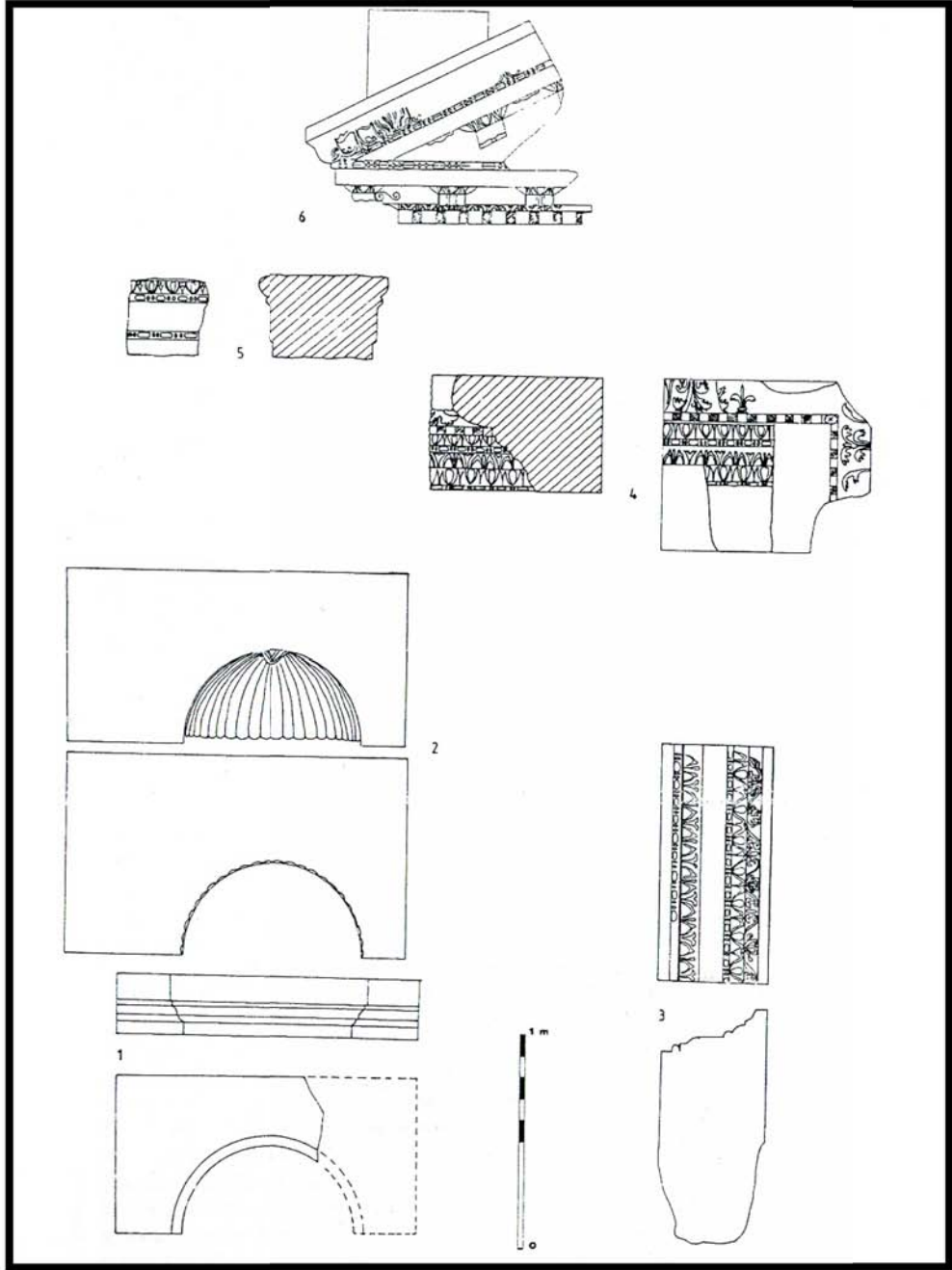
ekil 82. Klaros Apollon ve Artemis Tapınakları'nın Hava Foto rafı

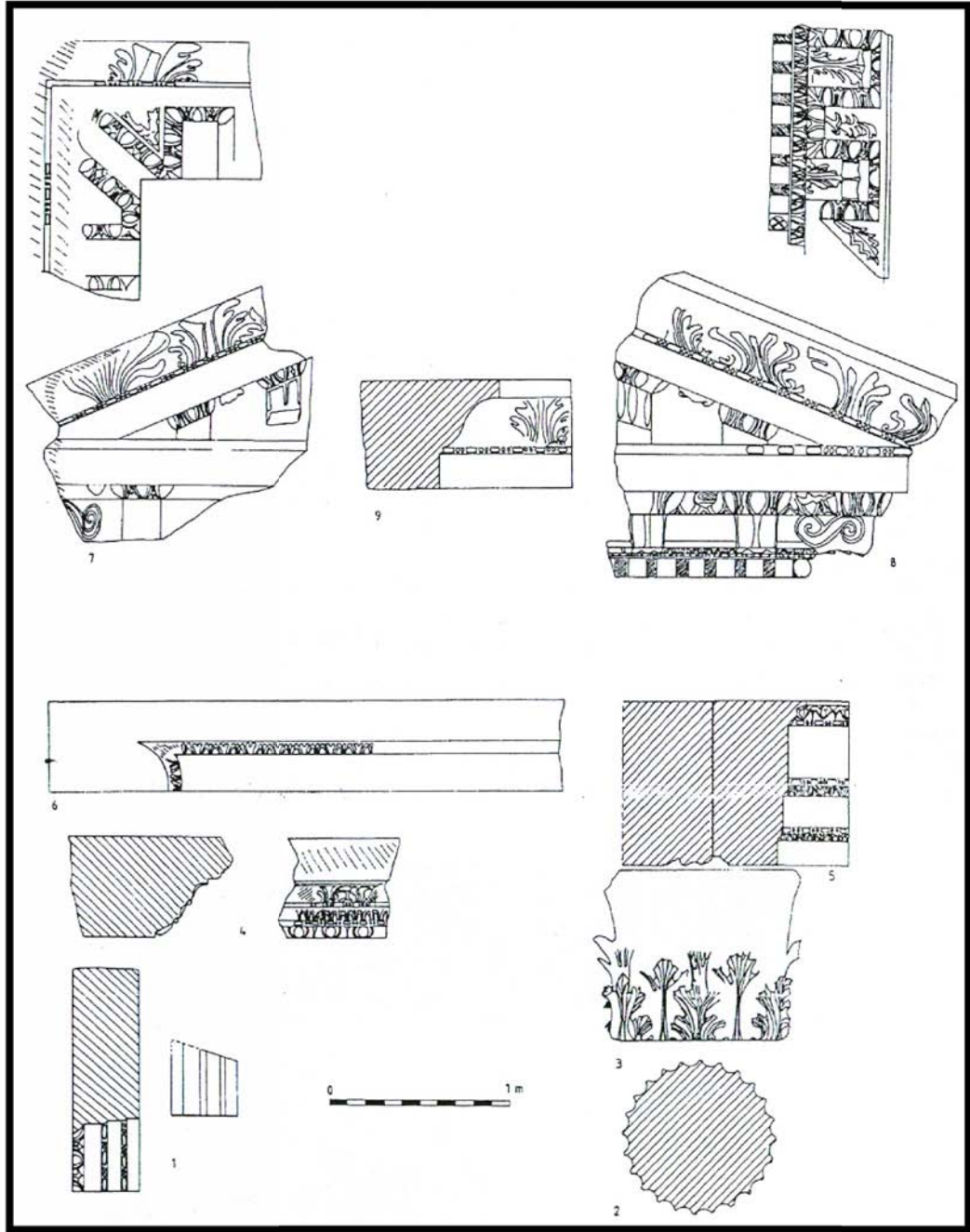
ekil 83. Derin Pronaoslu Klaros Artemis Tapına 1

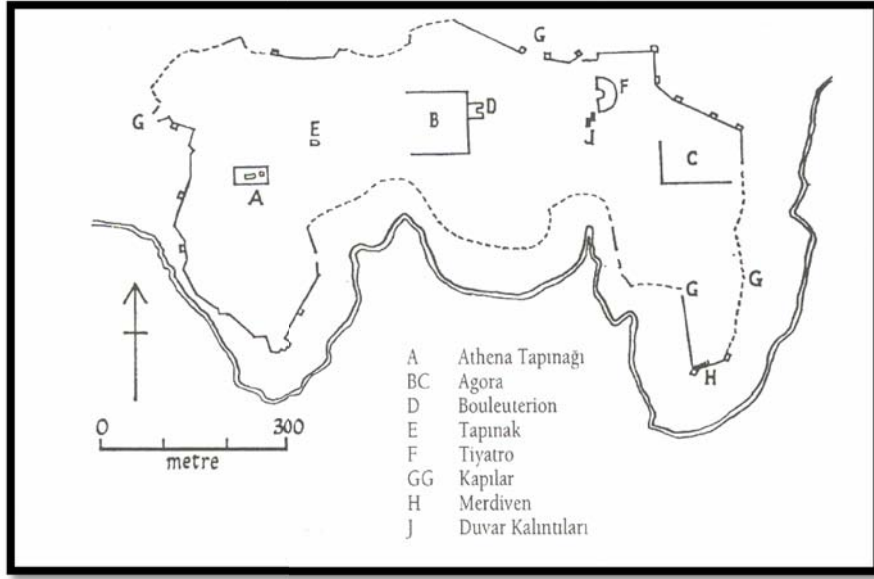
ekil 84. Kremna Küçük Hadrianus Tapına 1 (Mitchell, Cremna in Pisidia)

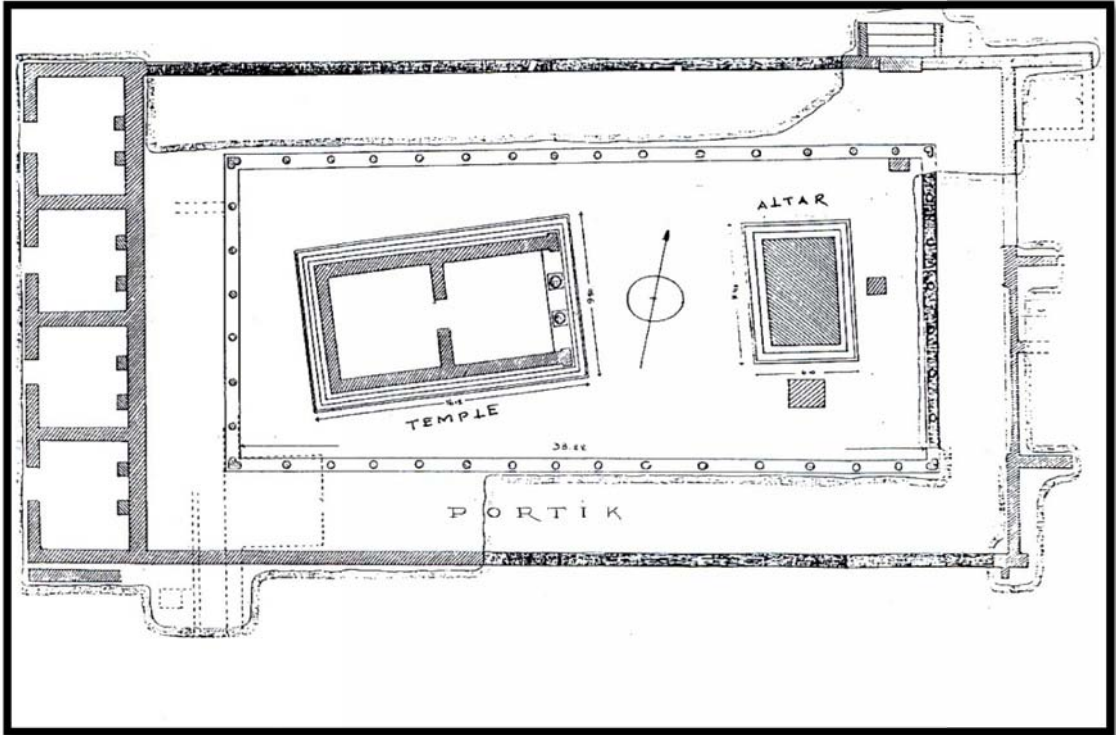
ekil 85. Kremna Küçük Hadrianus Tapınağı 1 Süslemeleri (Mitchell, Kremna in Pisidia)

ekil 86. Kremna Hadrianus ? Tapına 1 Süslemeleri (Mitchell, Kremna in Pisidia)

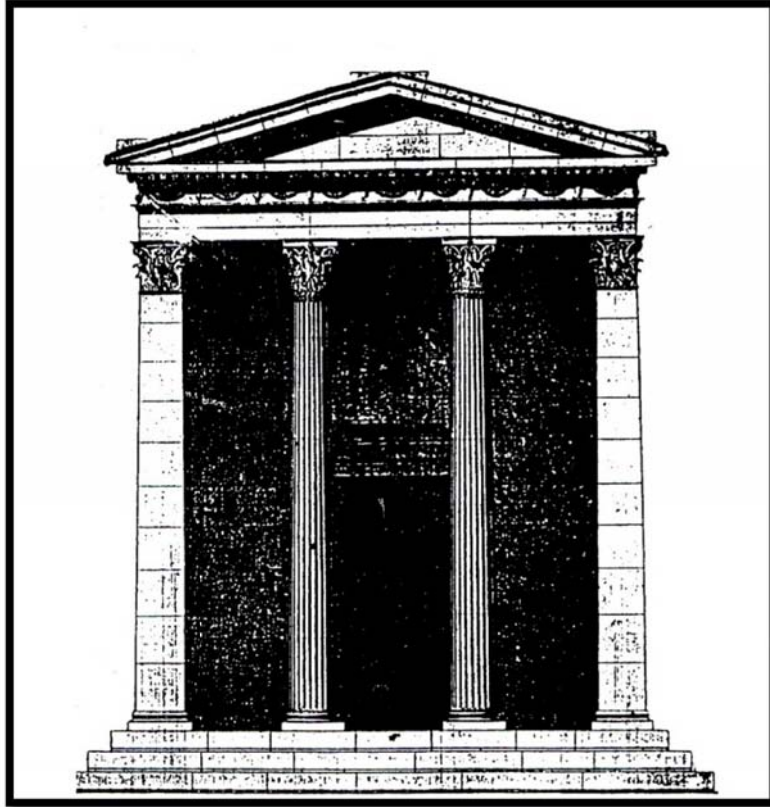
ekil 87. Notion Kent Planı ve Yapılar (Bean, Eski Ça da Ege Bölgesi)

ekil 88. Notion Athena Tapına ı Planı (Erdemgil & Mustafa, Notion-Claros)

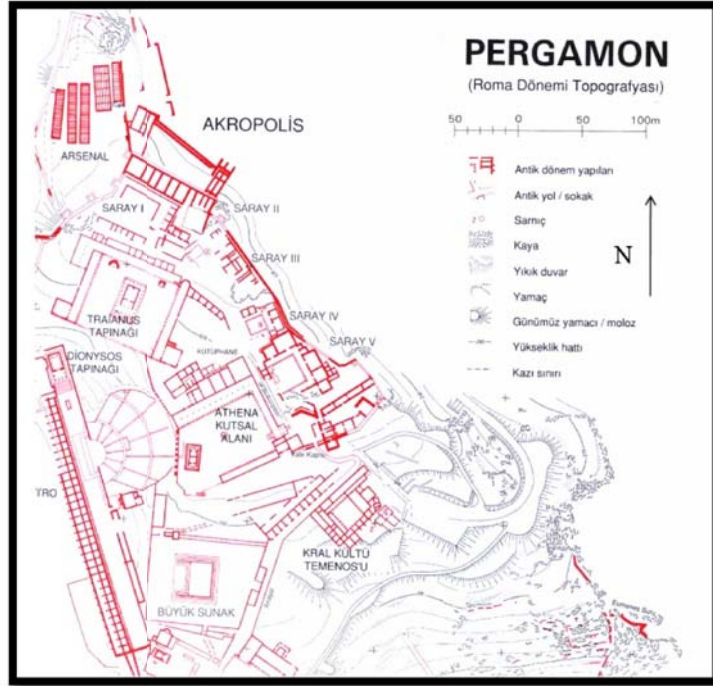
ekil 89. Notion Athena Tapına 1 Alınlık ve Sütunlar

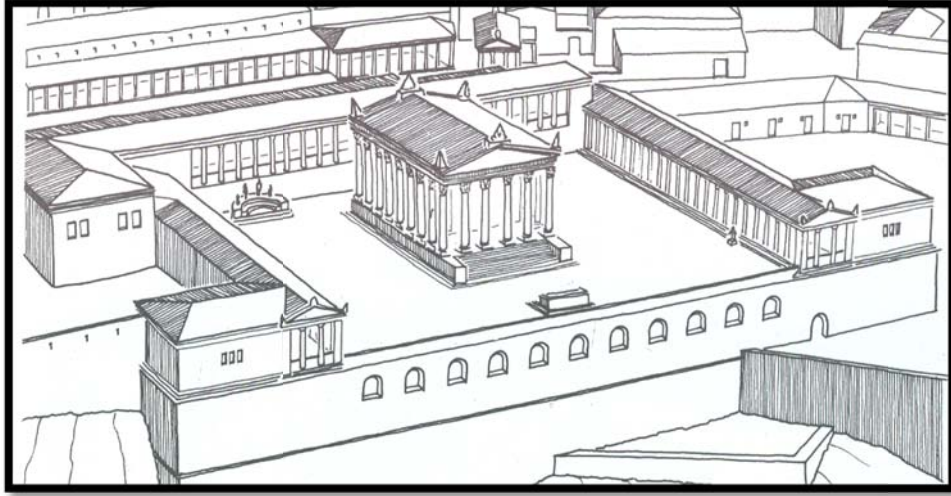
ekil 90. Notion Athena Tapına 1 Ön Cephenin Yeniden Kurma Denemesi (Erdemgil & Mustafa, Notion-Claros)

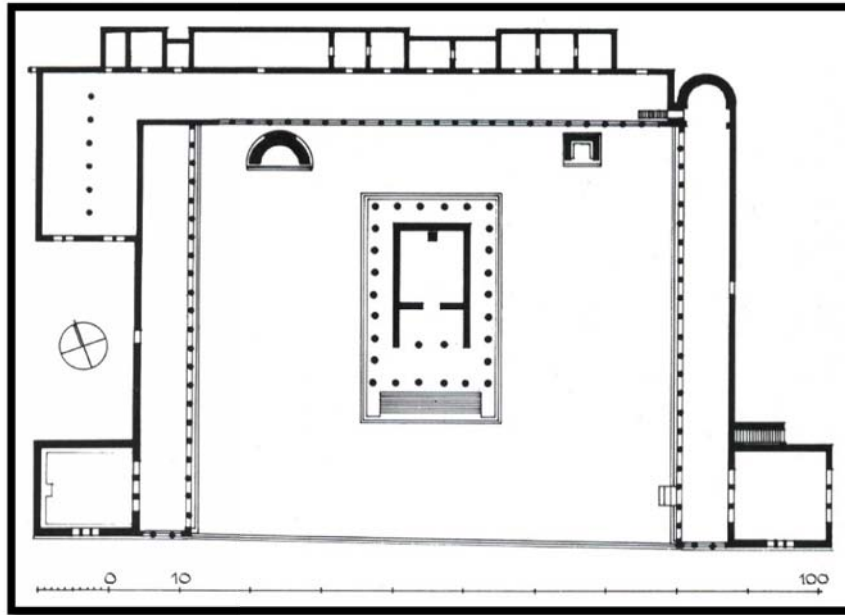
ekil 91. Notion Athena Tapına 1 Frize Ait Girland Bezemesi

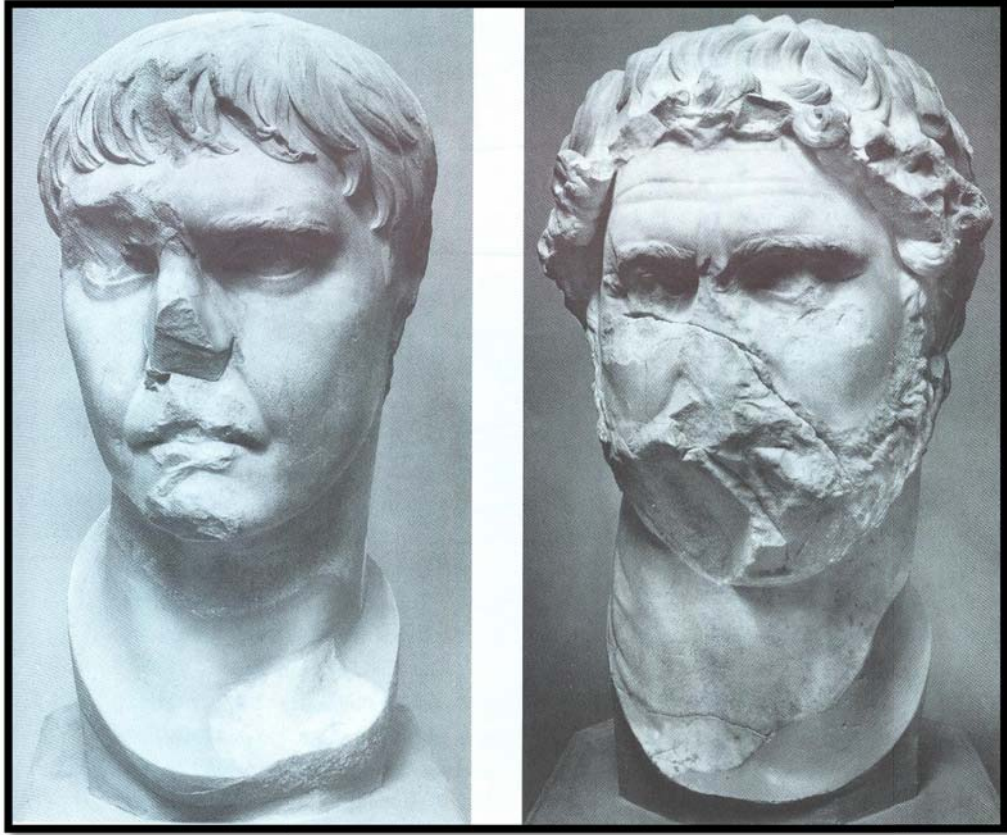
ekil 92. Pergamon Akropolisi Planı ve Yapılar (Radt, Pergamon)

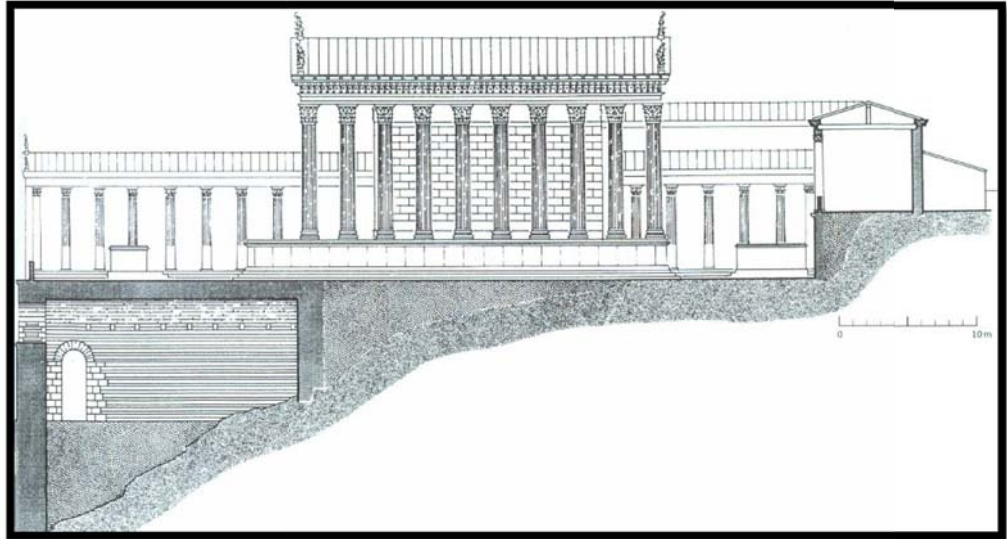
ekil 93. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus)Tapına 1 (Radt, Pergamon)

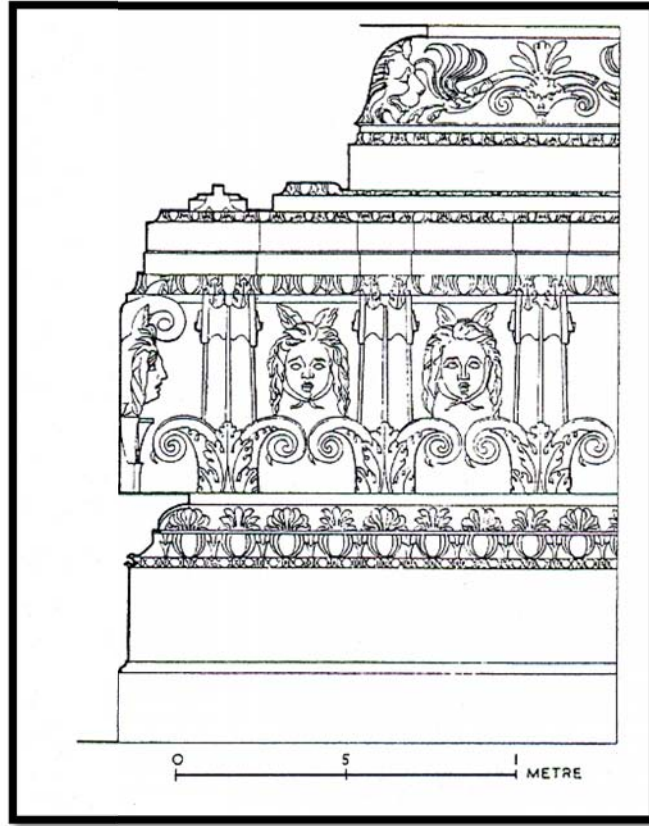
ekil 94. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Planı (Radt, Pergamon Archaeological Guide)

ekil 95. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 çinde Ele Geçen Traianus ve Hadrianus Heykelleri (Radt, Pergamon)

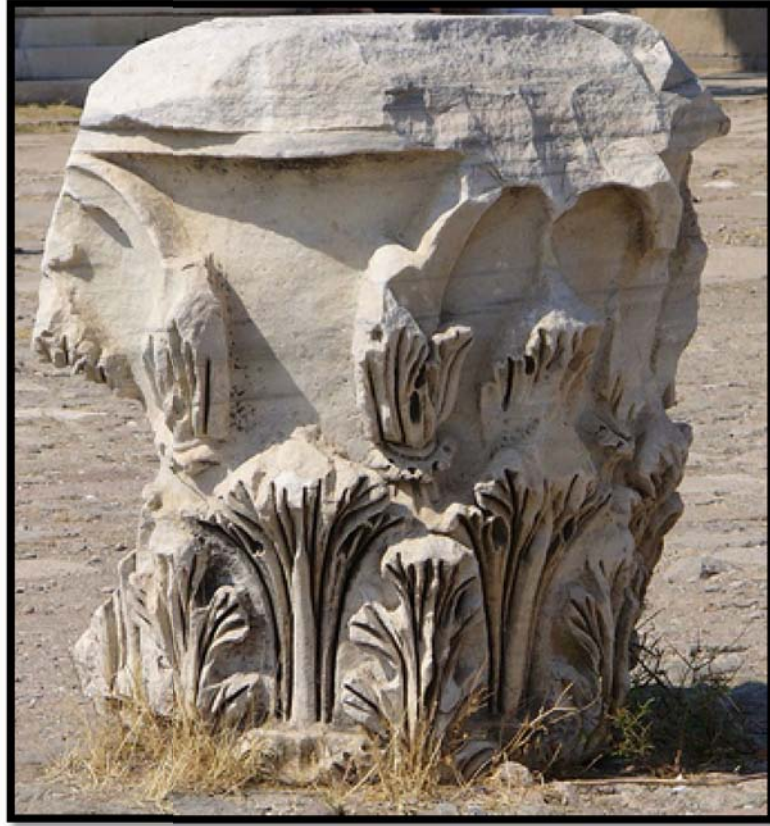
ekil 96. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına 1 Yandan Görünü

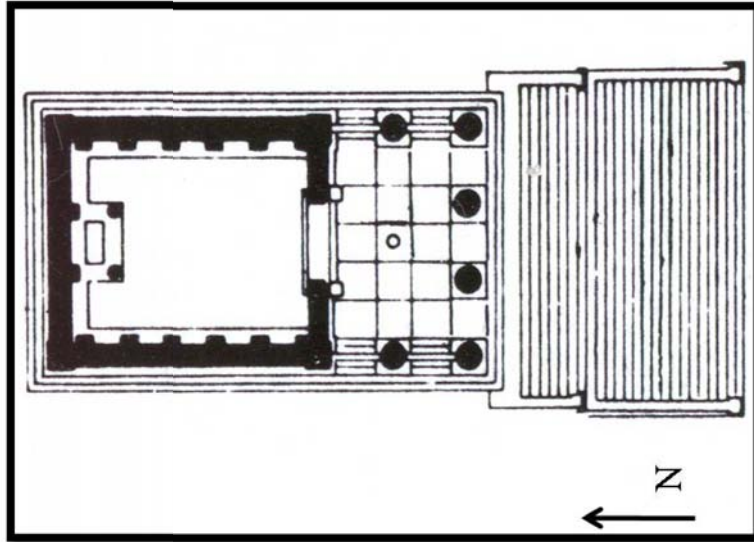
ekil 97. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına ı Frizi
(Radt, Pergamon)

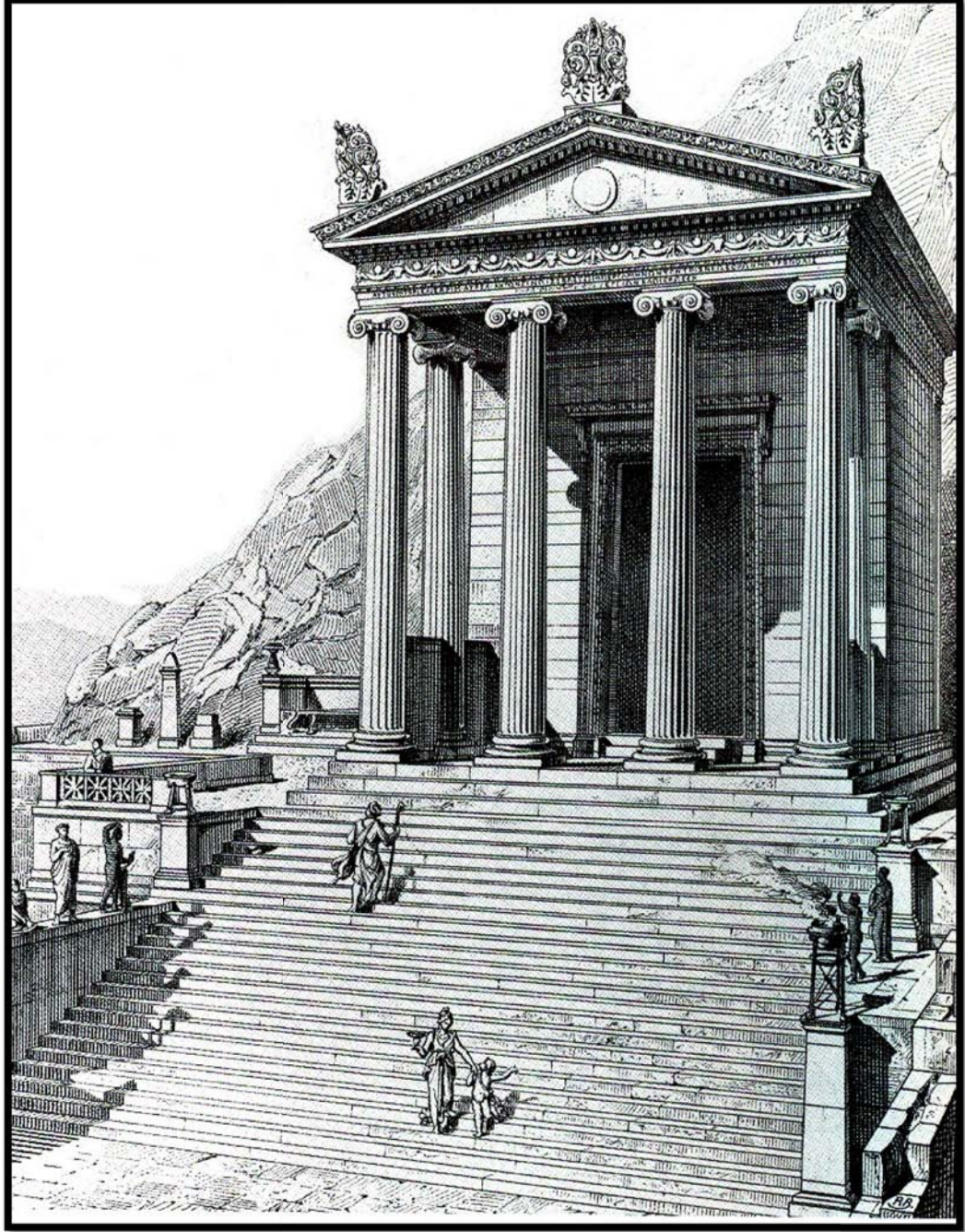
ekil 98. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına ı Frizi

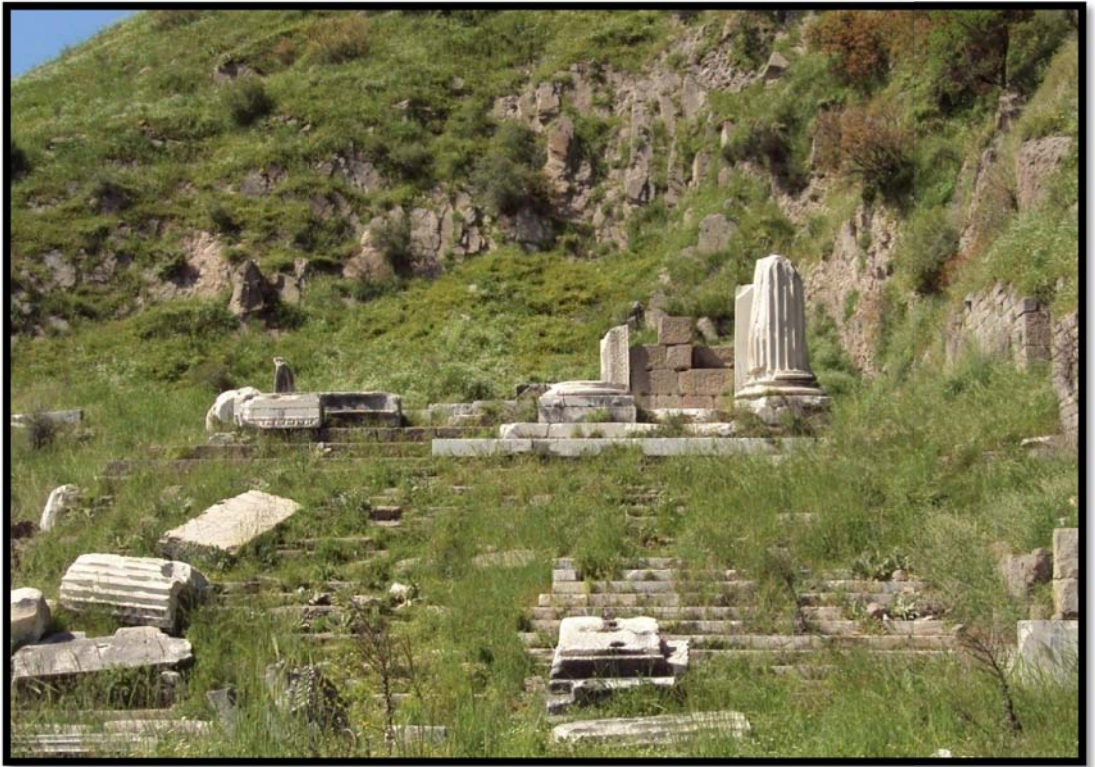
ekil 99. Pergamon Traianeum(Traianus-Hadrianus) Tapına ı Korinth Sütun Ba lı ı

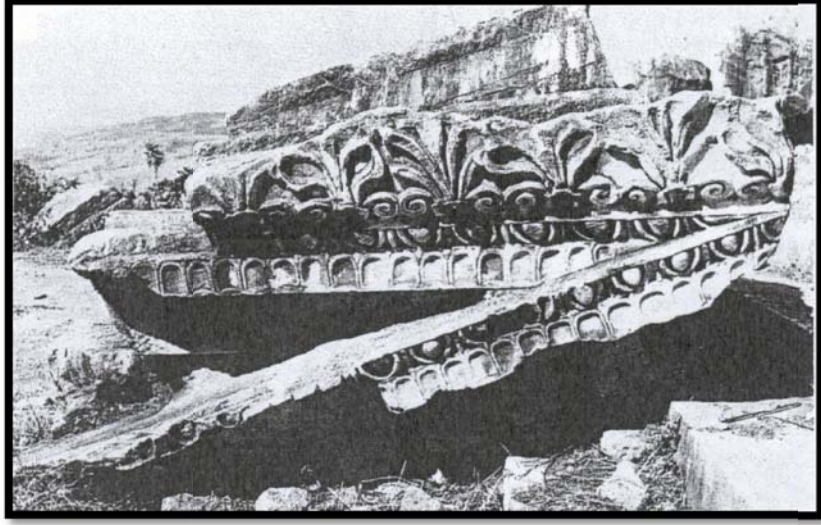
ekil 100. Pergamon Dionysos Tapına ı Planı (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

ekil 101. Pergamon Dionysos Tapına ı Yeniden Kurma Denemesi (Radt, Pergamon)

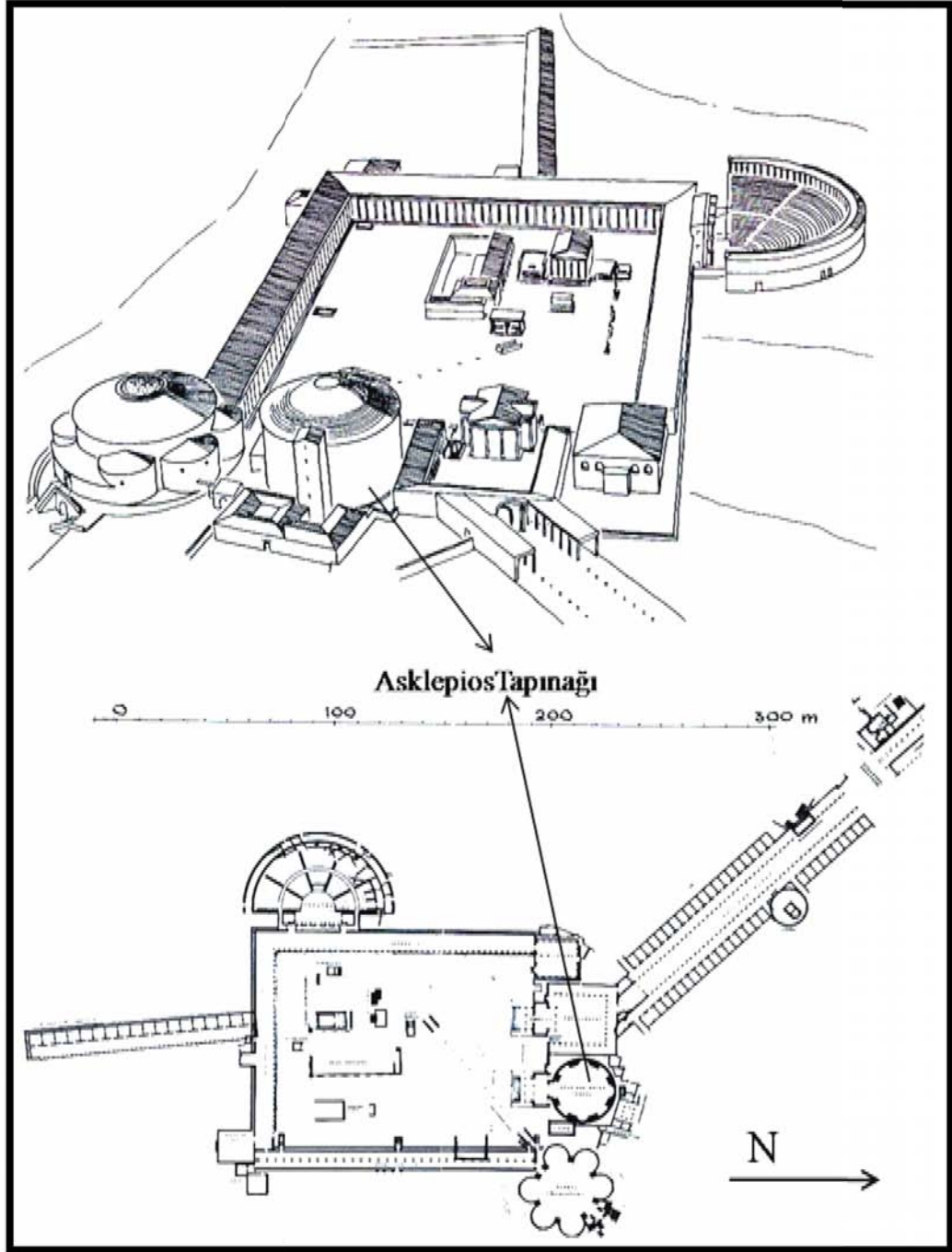
ekil 102. Pergamon Dionysos Tapına 1

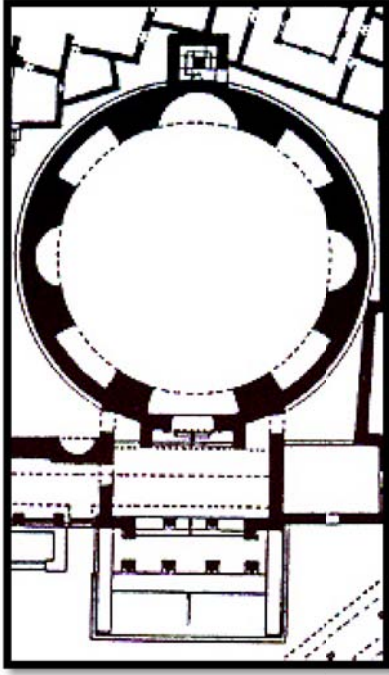
ekil 103. Pergamon Dionysos Tapına 1 Alınlık Sima Parçası (Vandeput, The Architectural Decoration)

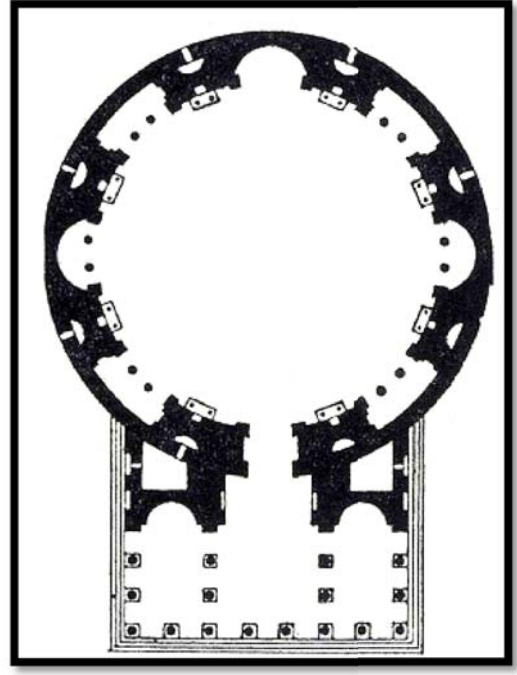
ekil 104. Pergamon Dionysos Tapına 1 Friz Parçası

ekil 105. Pergamon Asklepeion Kutsal Alanı (Radt, Pergamon Archaeological Guide)

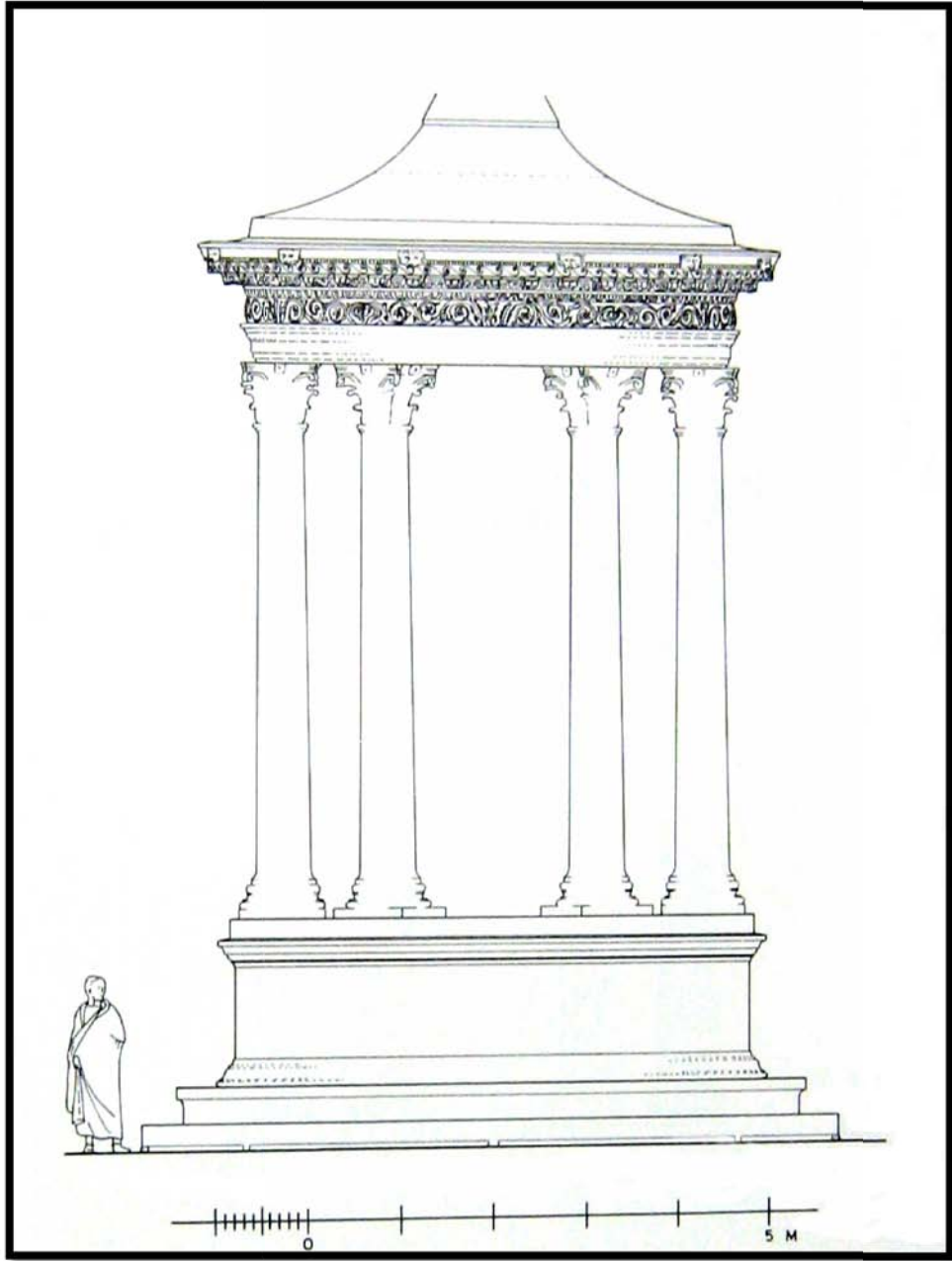
ekil 106. Pergamon Asklepios Tapına 1

ekil 107. Pantheon

ekil 108. Asklepieion Kuzey Portikoya Ait Sütun Ba lı 1

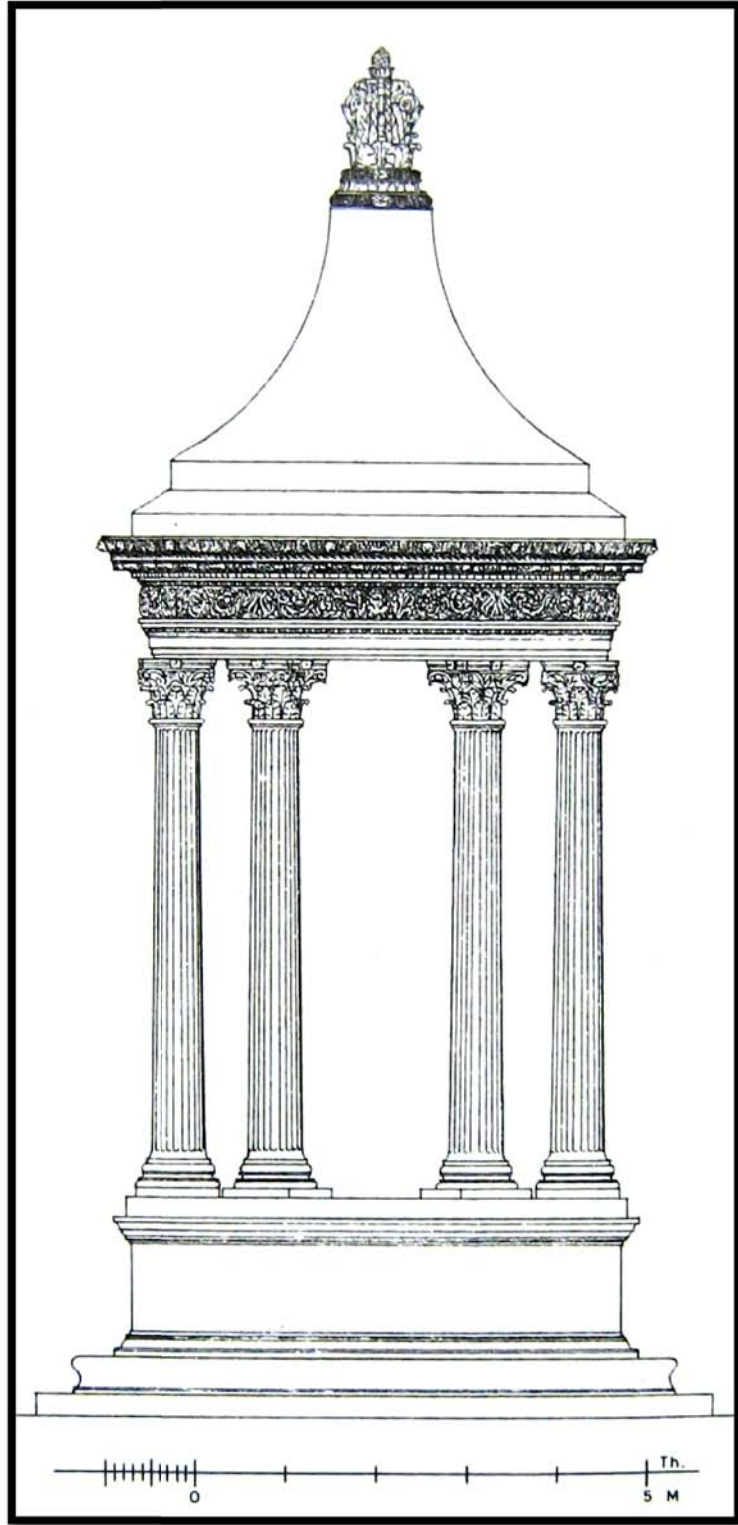
ekil 109. Pergamon Yuvarlak Yapı Planı (Koenigs & Wolfgang, Rundbau)

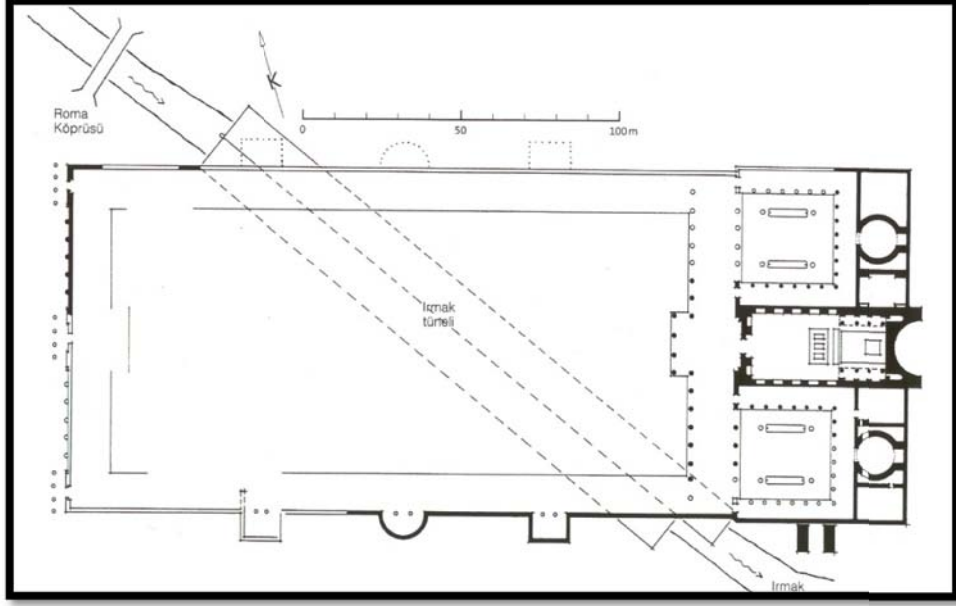
ekil 110. Pergamon Yuvarlak Yapı Kornisine Ait Dalga Motifi (Koenigs & Wolfgang, Rundbau)

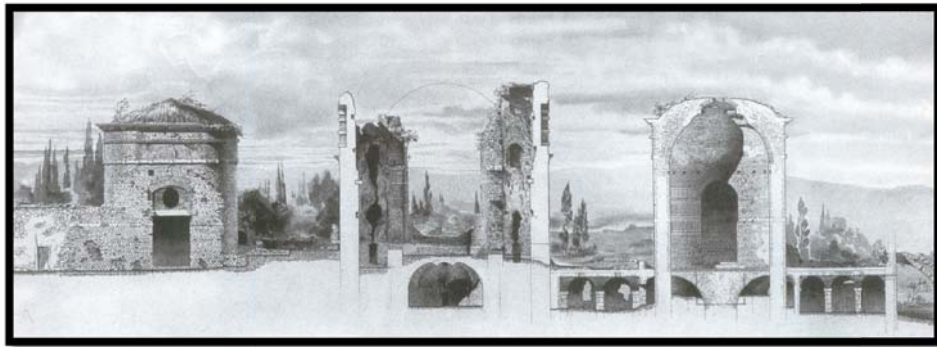
ekil 111. Ephesos Tholos Yapısı Kornisine Ait Dalga Motifi (Koenigs & Wolfgang, Rundbau)

ekil 112. Ephesos Tholos Yapısı Planı (Koenigs & Wolfgang, Rundbau)

ekil 113. Pergamon Serapeion Planı (Hoffmann, Roten Halle, BYZAS 1)

ekil 114. Pergamon Serapeion Avludan Görünü (Hoffmann, Roten Halle, BYZAS 1)

ekil 115. Pergamon Serapeion Kuzeyden Görünü

ekil 116. Pergamon Serapeion Tu la Örgü Duvarlar

ekil 117. Pergamon Serapeion Batıdan Yuvarlak Yapının Görünü ü

ekil 118. Pergamon Serapeion'a Ait Korinth Sütun Ba lı 1

ekil 119. Pergamon Serapeion'a Ait Korní Blo u

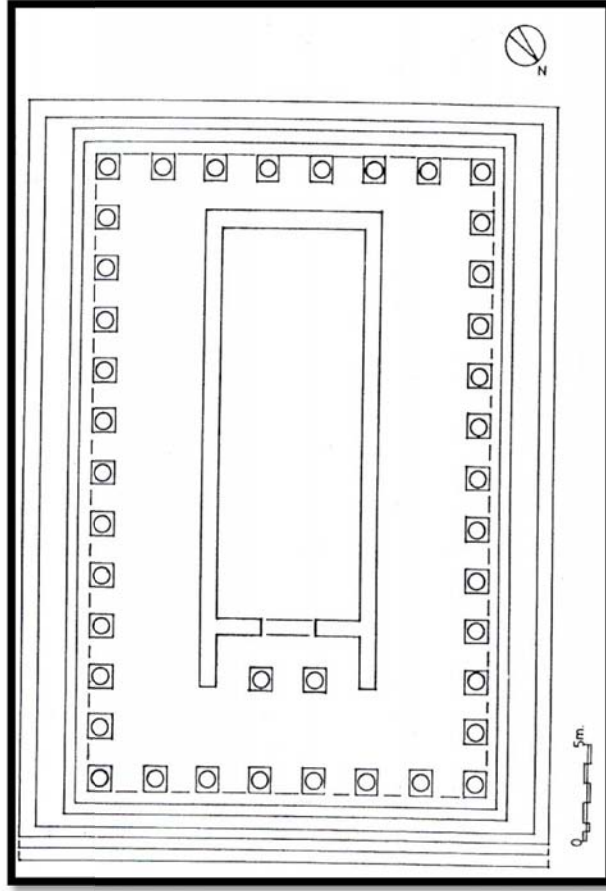
ekil 120. Pergamon Serapeion'a Ait Atalante Heykelinin Yandan Görünü ü

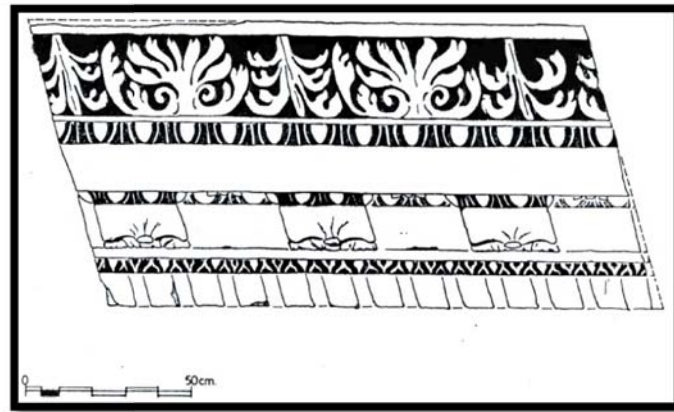
ekil 121. Pergamon Serapeion'a Ait Atalante Heykelinin Cepheden Görünü ü

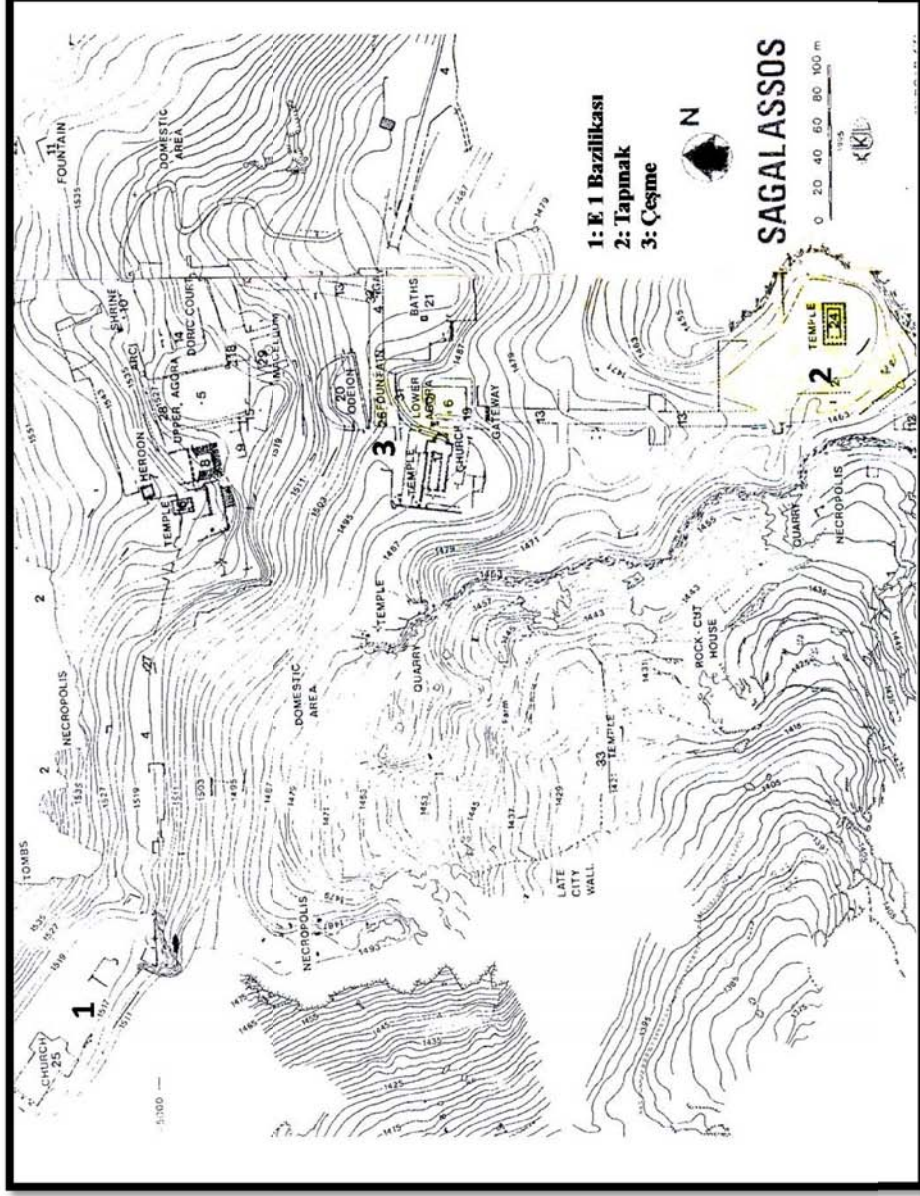
ekil 122. Smyrna Bazilikası Kabartmaları

ekil 123. Philadelphia Dionysos Tapına ı Planı (Birol, The Roman Temple)

ekil 124. Philadelphia Dionysos Tapına ı Anthemion Bezemelerinin Oldu u Kornı Blo u (Birol, The Roman Temple)

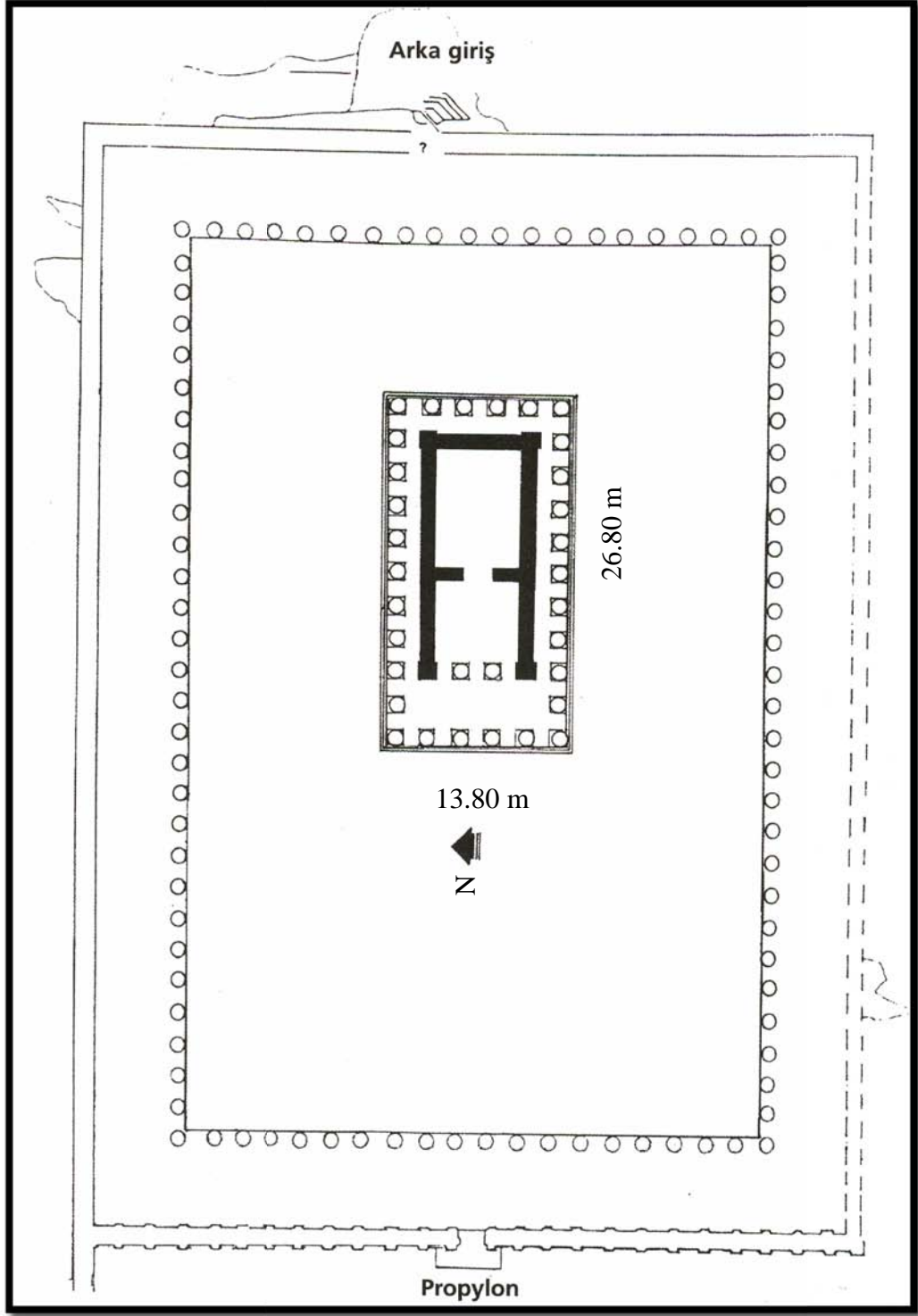
ekil 125. Sagalassos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları (Vandeput, The Architectural Decoration)

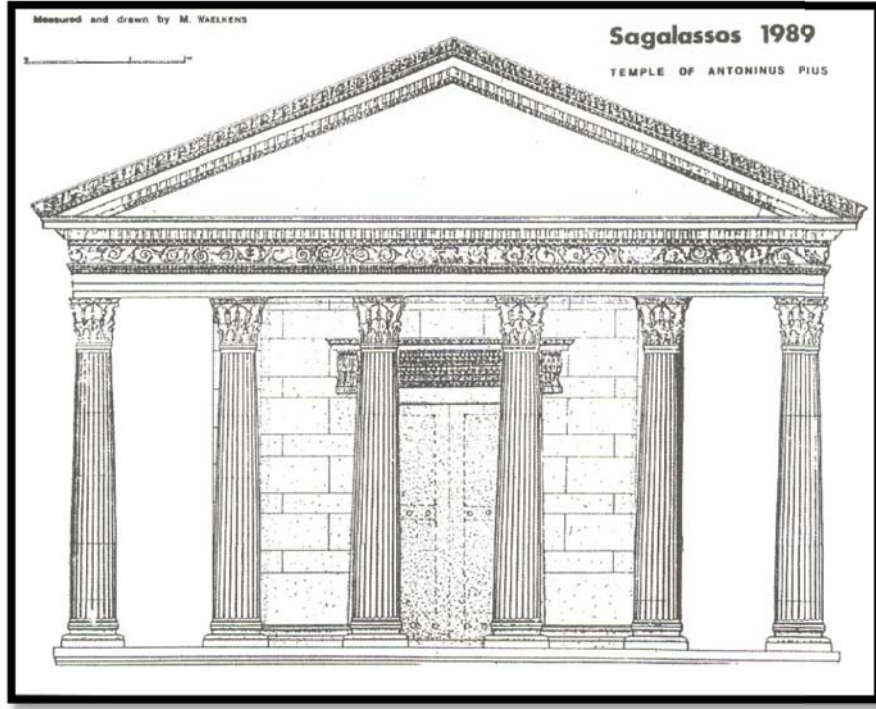
ekil 126. Sagalassos E 1 Bazilikası Yapının çine Bakan Friz Bölümü

ekil 127. Sagalassos E 1 Bazilikası Yapının Dı a Bakan Friz Bölümü

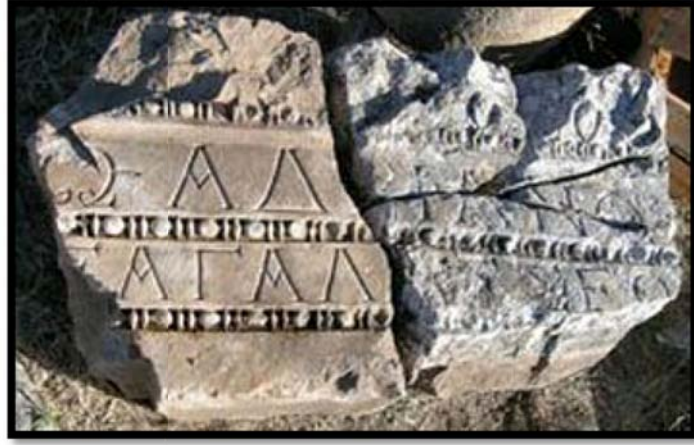
ekil 128. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına 1 Planı
(Serdaro lu, Lykia-Karia'da Roma Dönemi)

ekil 129. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına 1 Ön Cephe Yeniden Kurma Denemesi (Waelkens, Sagalassos)

ekil 130. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına 1'nın Bugünkü Ön Cephe Durumu

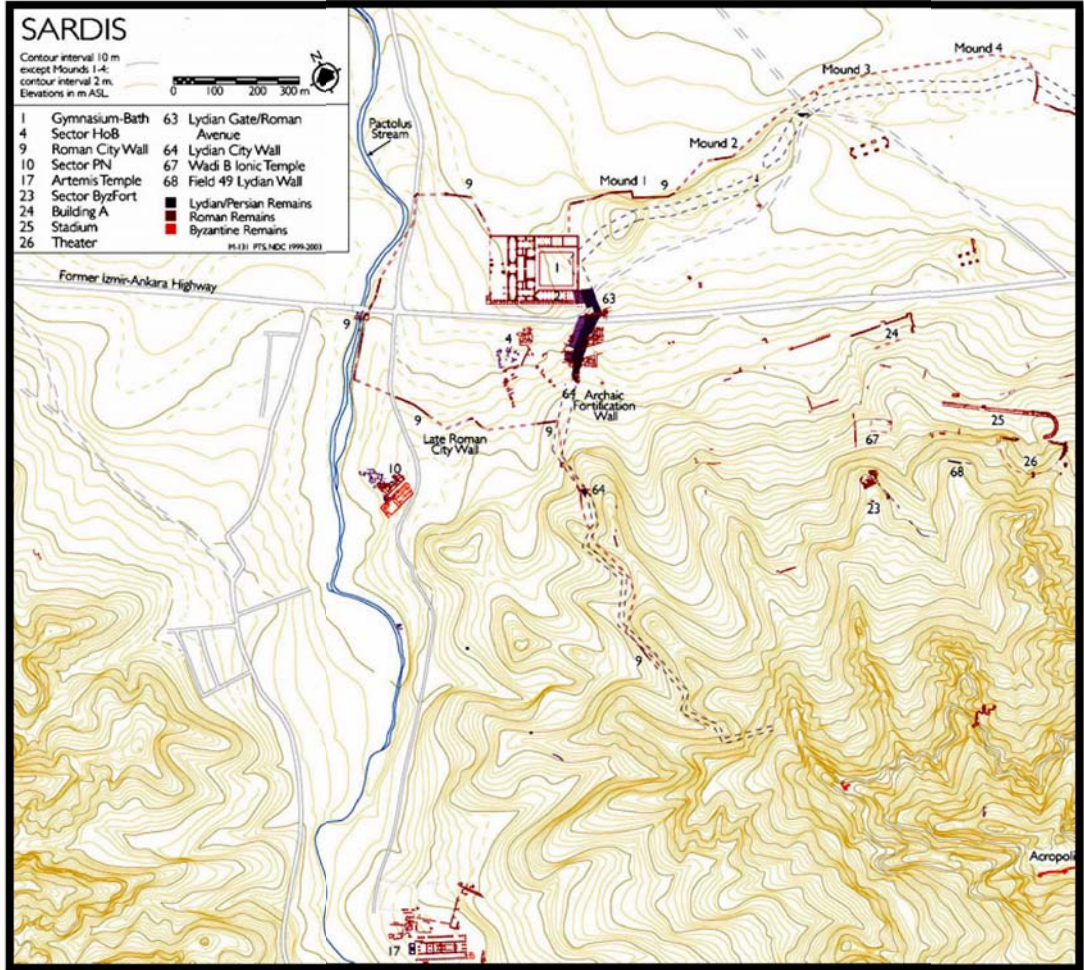
ekil 131. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Hadrianus sminin Geçti i Ar itrav Parçası

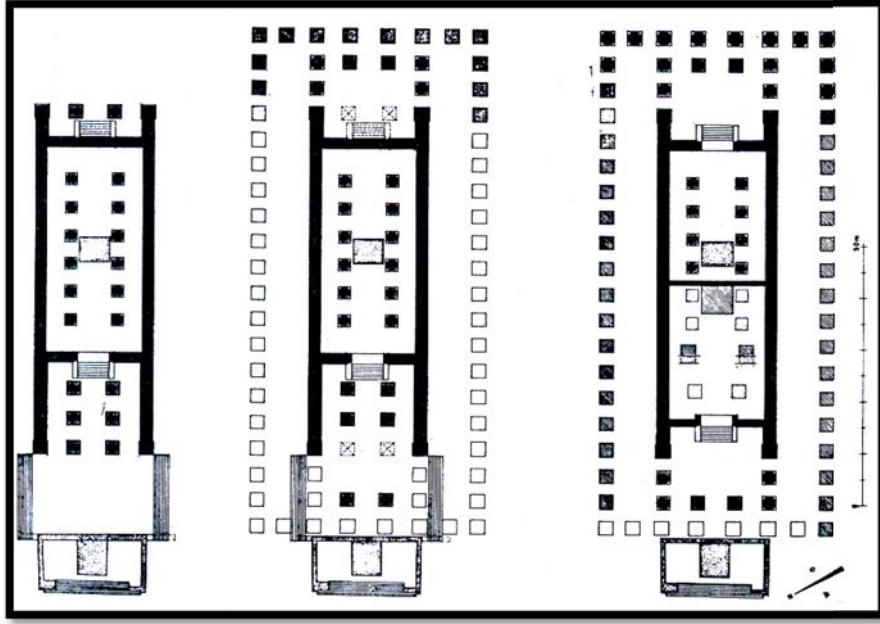
ekil 132. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına ı Alınlı a Ait Parça

ekil 133. Sagalassos Zeus-Hadrianus-Antoninus Pius Tapına 1 Sarma 1ık Bezemeli Frize Ait Parça

ekil 134. Sardis Kent Planı ve Artemis Tapına 1

ekil 135. Gruben'e Göre Sardis Artemis Tapına 1 Planı ve Evreleri
(Gruben, Die Temple der Griechen)

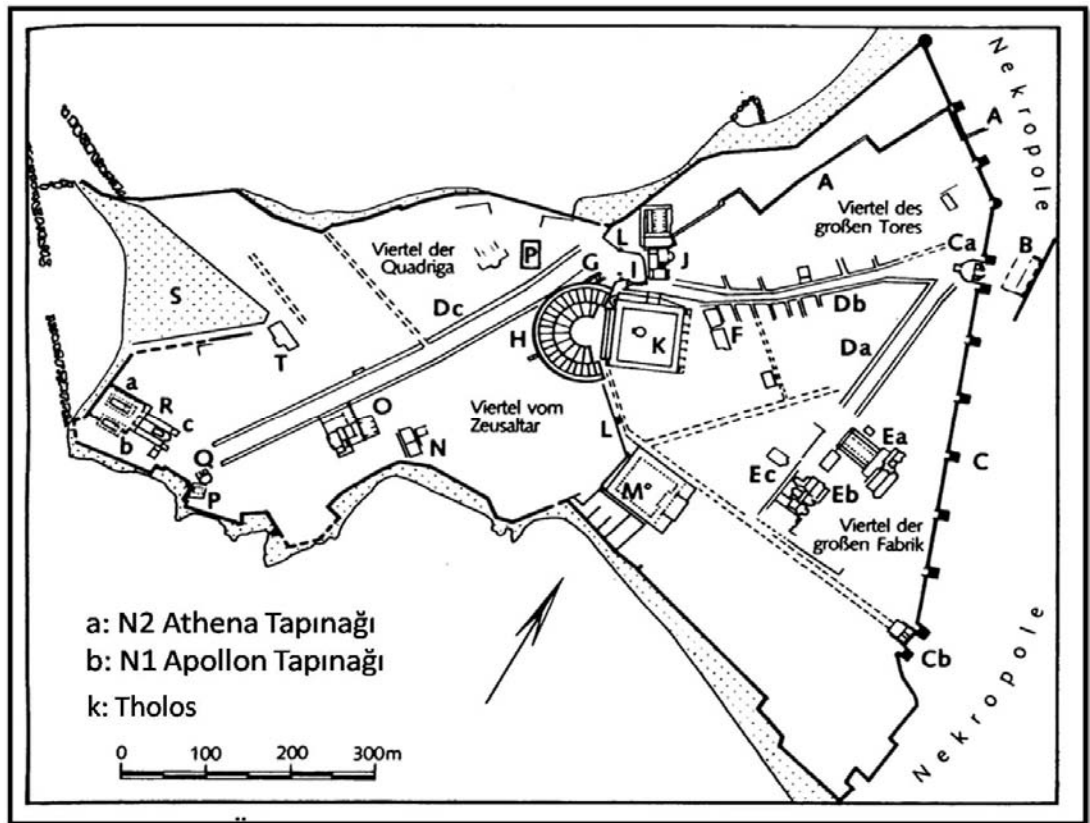
ekil 136. Sardis Artemis Tapına 1 Sütun Kaidesi

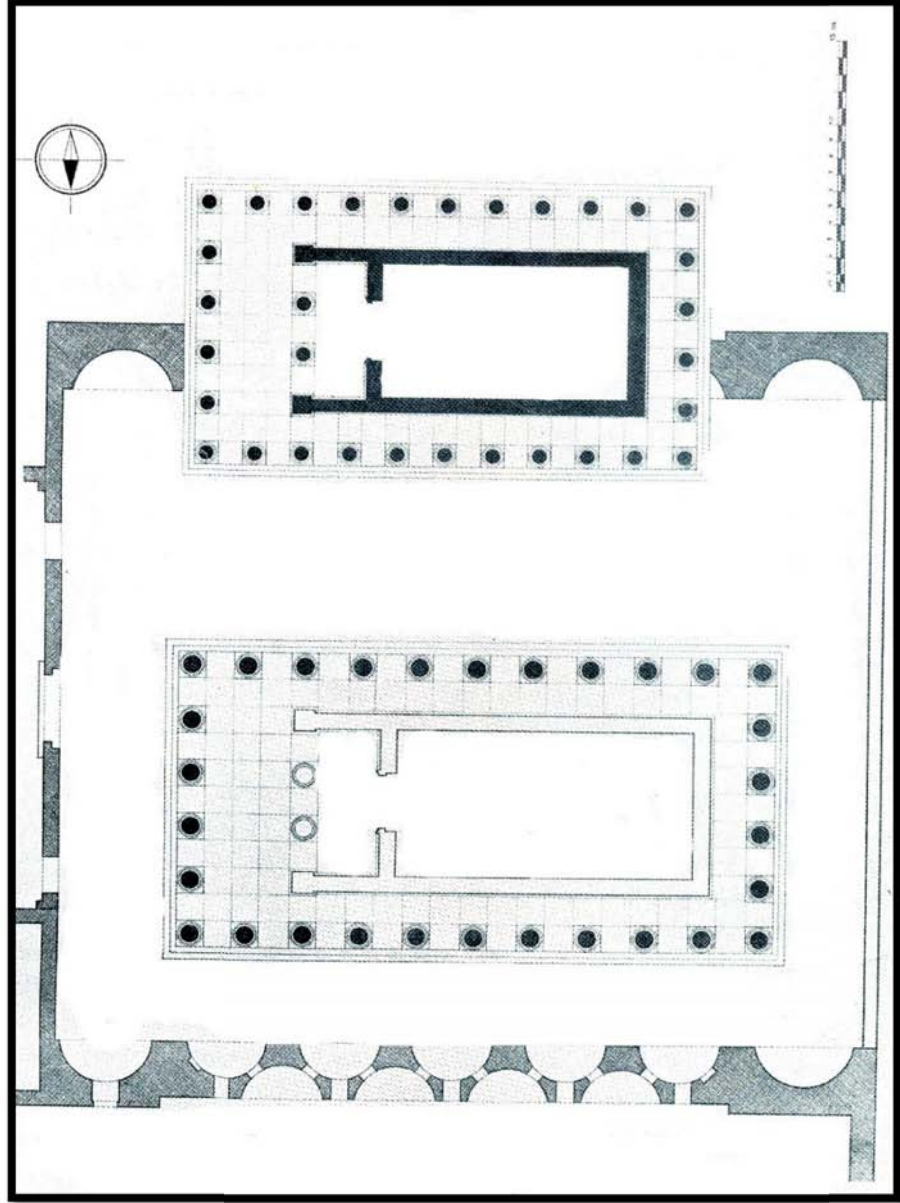

ekil 137. Sardis Artemis Tapına 1 onik Sütun Ba lı 1

ekil 138. Sardis Artemis Tapına 1 Kapı Söve Parçası

ekil 140. Side N1 Apollon ve N2 Athena Tapınakları (Mansel, Side)

ekil 141. Side N1 Apollon Tapına ı Korinth Sütun Ba lı ı (Mansel, Side)

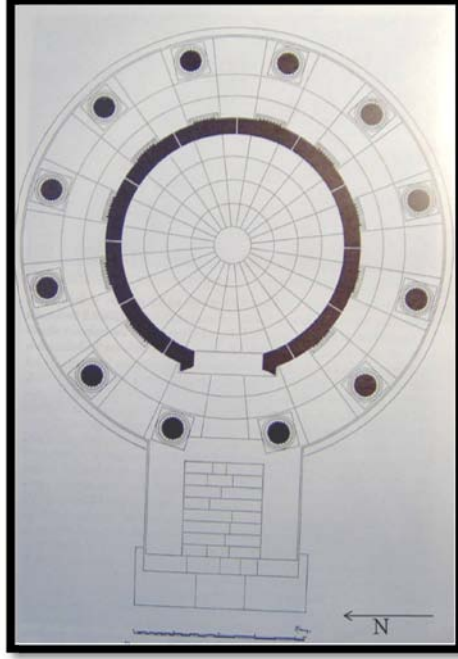
ekil 142. Side N1 Apollon Tapına ı Frizine Ait Medusa Süslemeleri (Mansel, Side)

ekil 143. Side N1 Apollon Tapına ı Saçaklı ına Ait Anthemion Bezemesi (Mansel, Side)

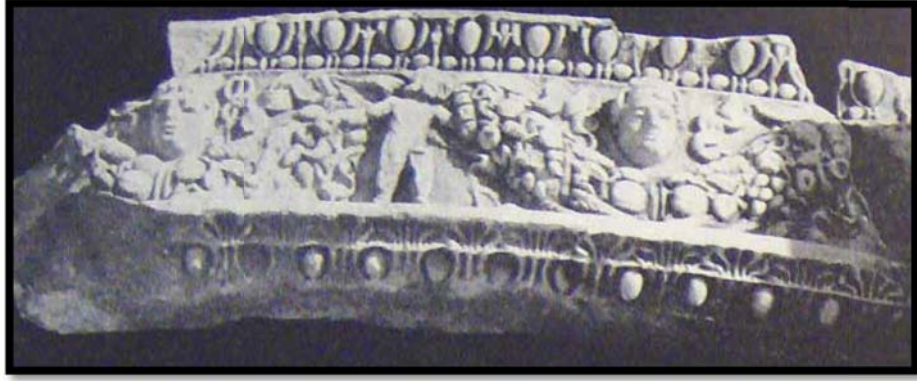
ekil 144. Side N2 Athena Tapına ı'na Ait Kompozit Ba lık (Mansel, Side)

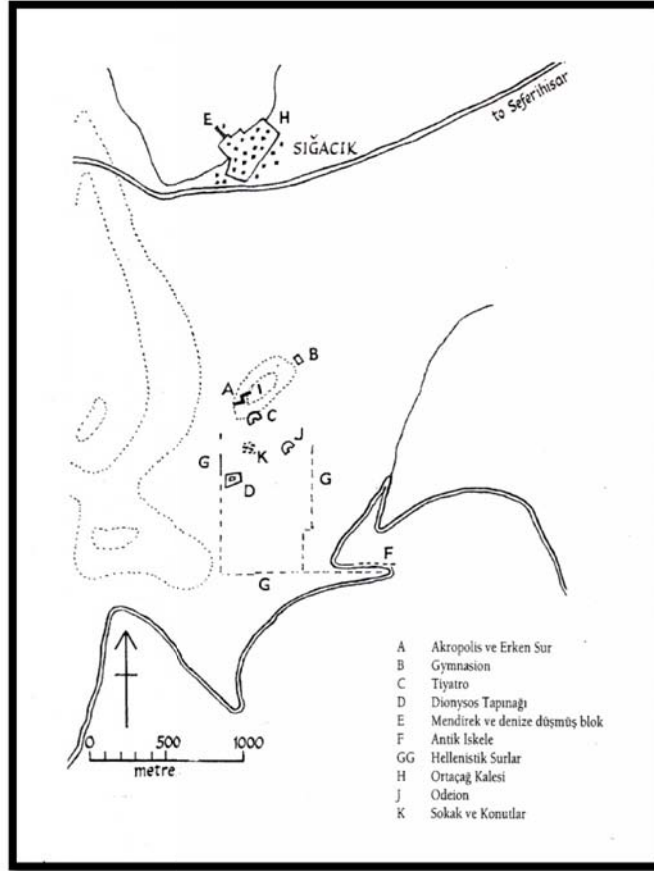
ekil 145. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Planı (Mansel, Side)

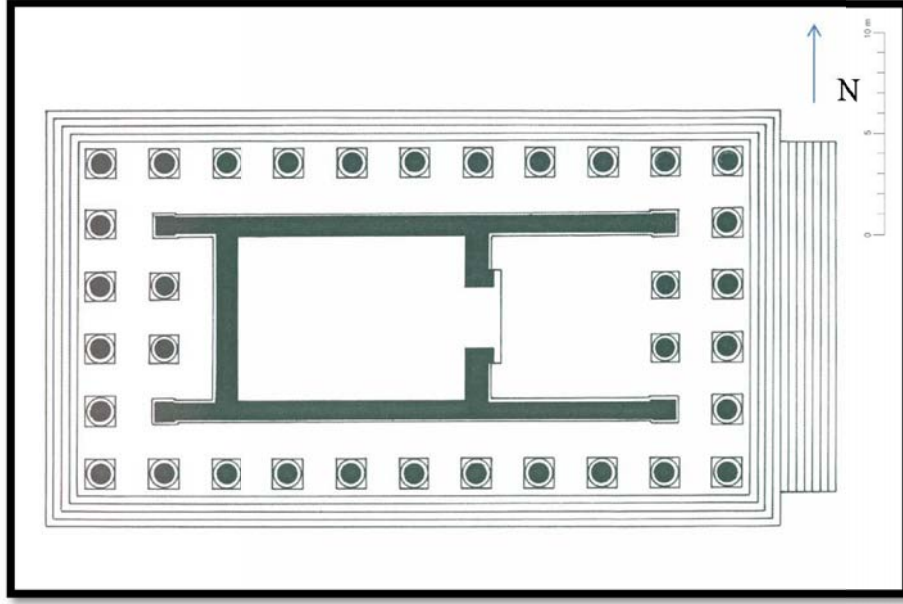
ekil 146. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Yeniden Kurma Denemesi (Mansel, Side)

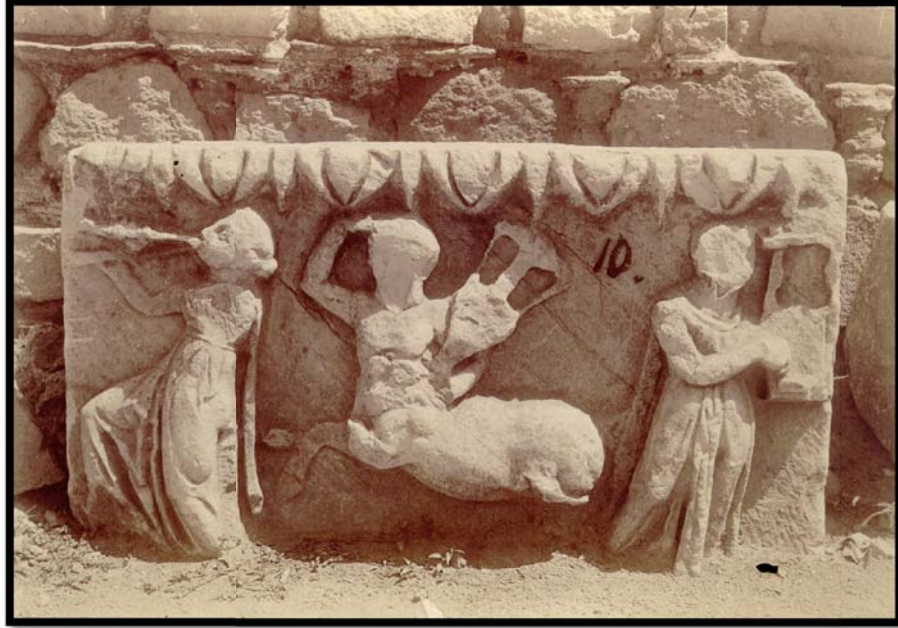
ekil 147. Side Tholos Tykhe Tapına 1 Friz Bölümü (Mansel, Side)

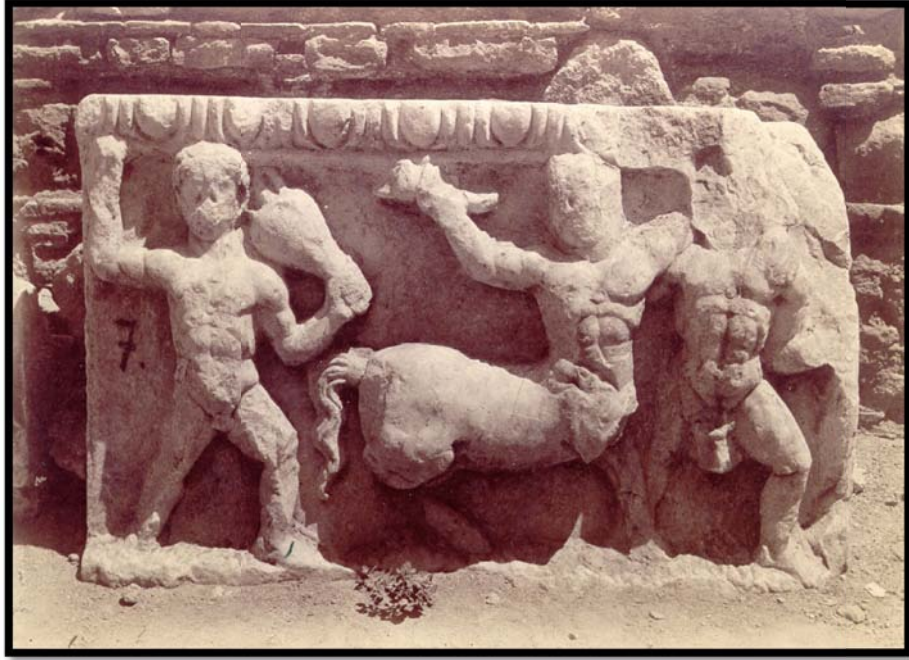
ekil 148. Teos Kent Planı (Bean, Eski Ça da Ege Bölgesi)

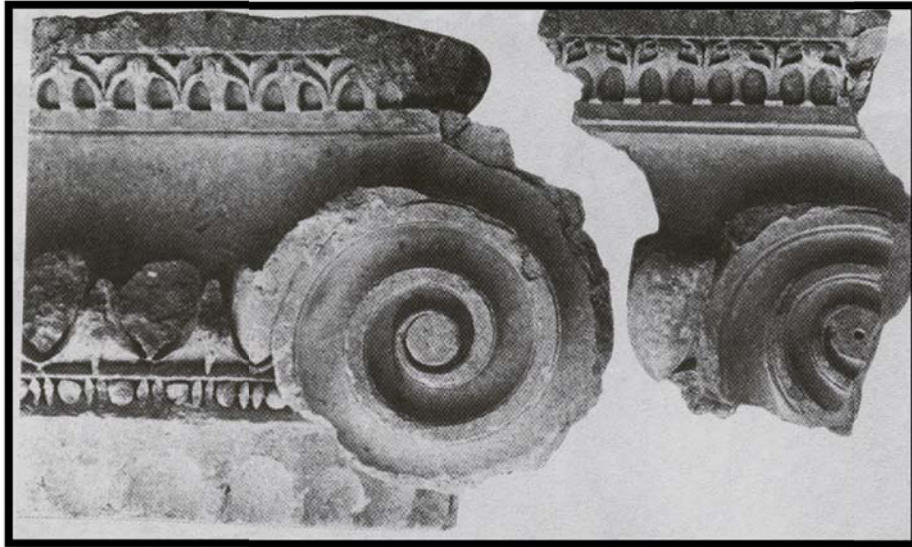
ekil 149. Teos Dionysos Tapına ı Planı (ahin, Hermogenes)

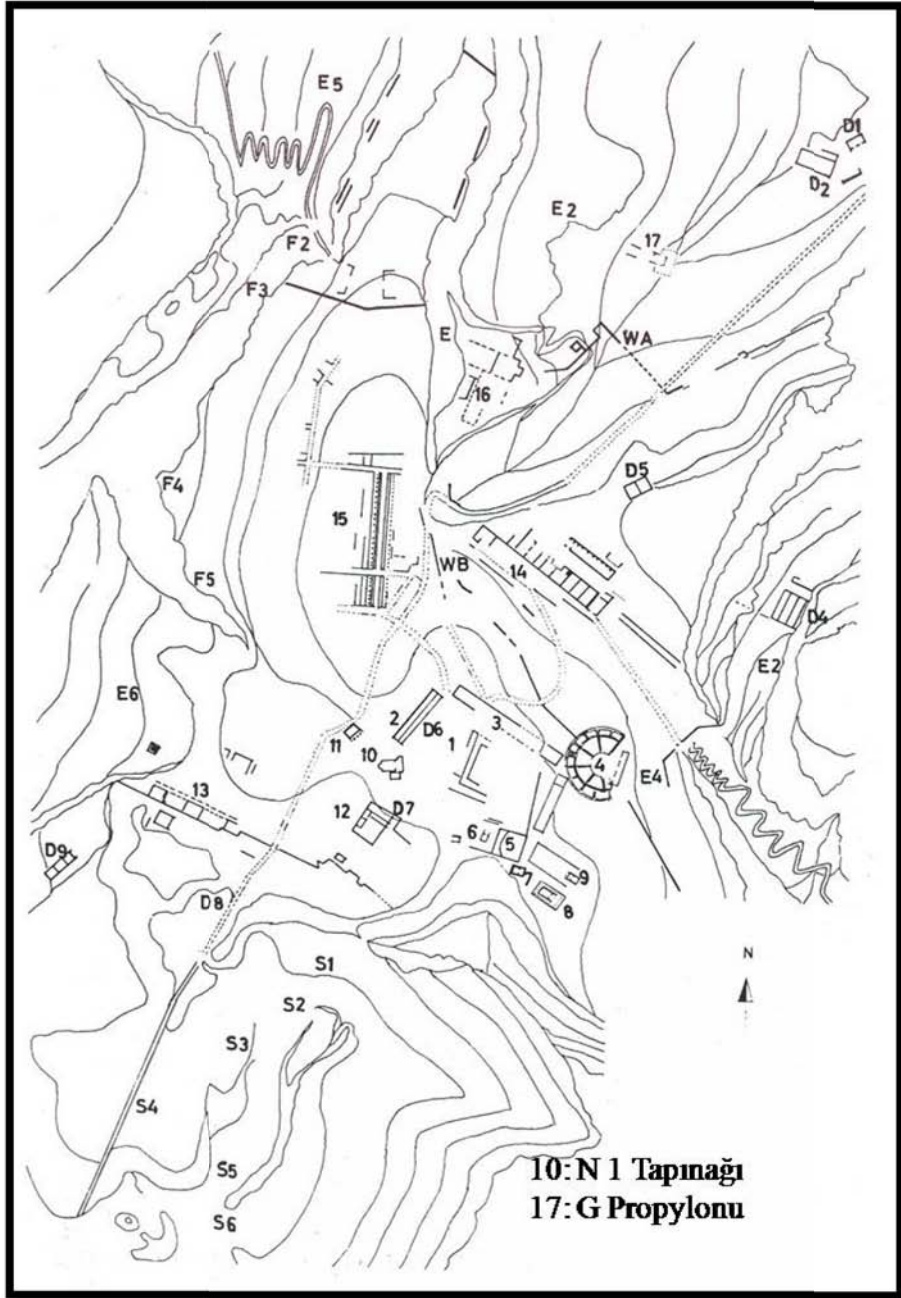
ekil 150. Teos Dionysos Tapına ı Frizine Ait Hellenistik Parça

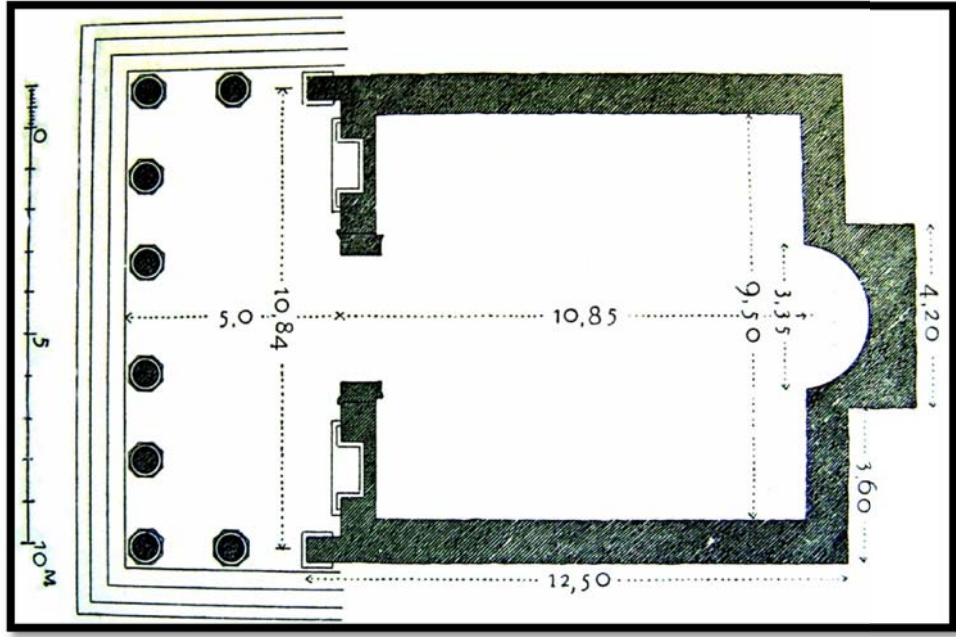
ekil 151. Teos Dionysos Tapına ı Frizine Ait Hadrianus Dönemi Parçası

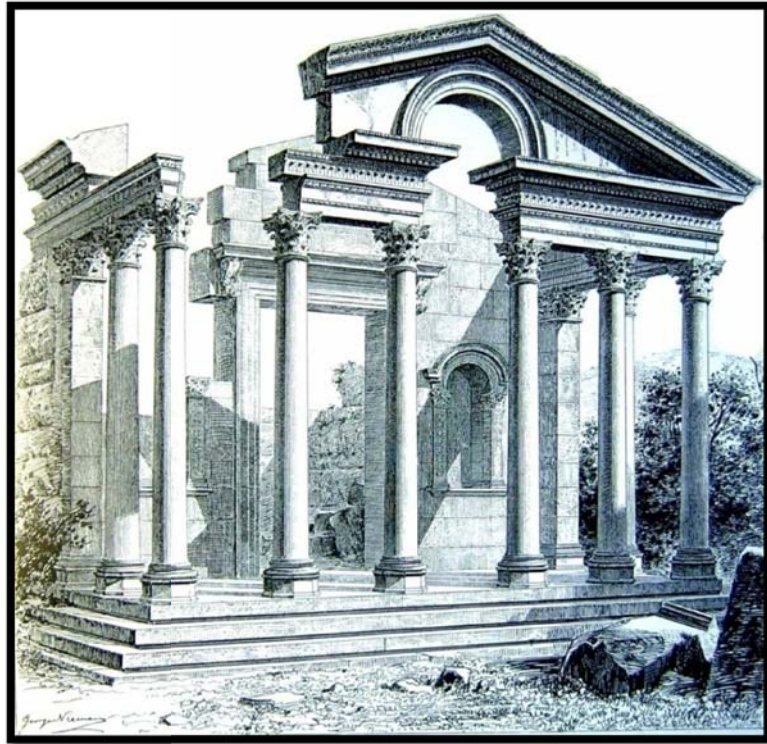
ekil 152. Teos Dionysos Tapına ı Frizine Ait Hadrianus dönemi ve Hellenistik döneme Ait Parçalar (ahin, Hermogenes)

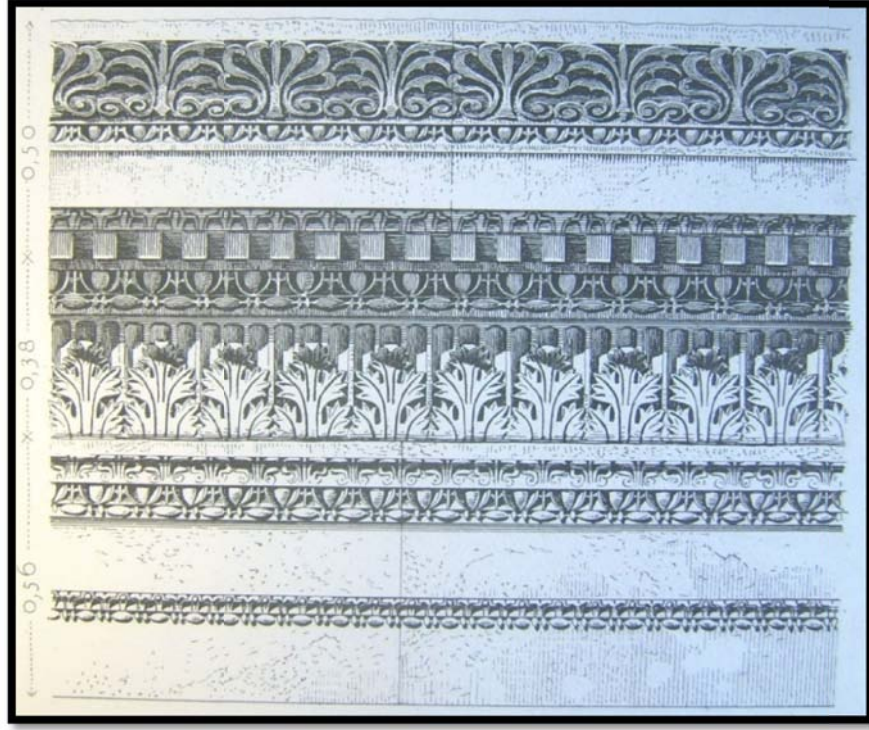
ekil 153. Termessos Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

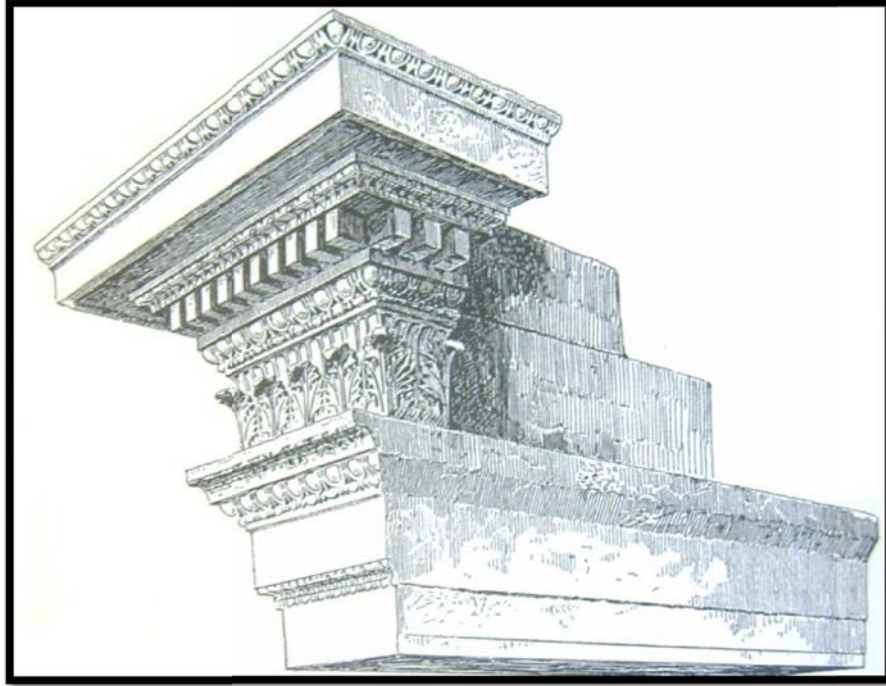
ekil 154. Termessos Hadrianus N1 Tapına ı (Lanckoronski, Pisidie)

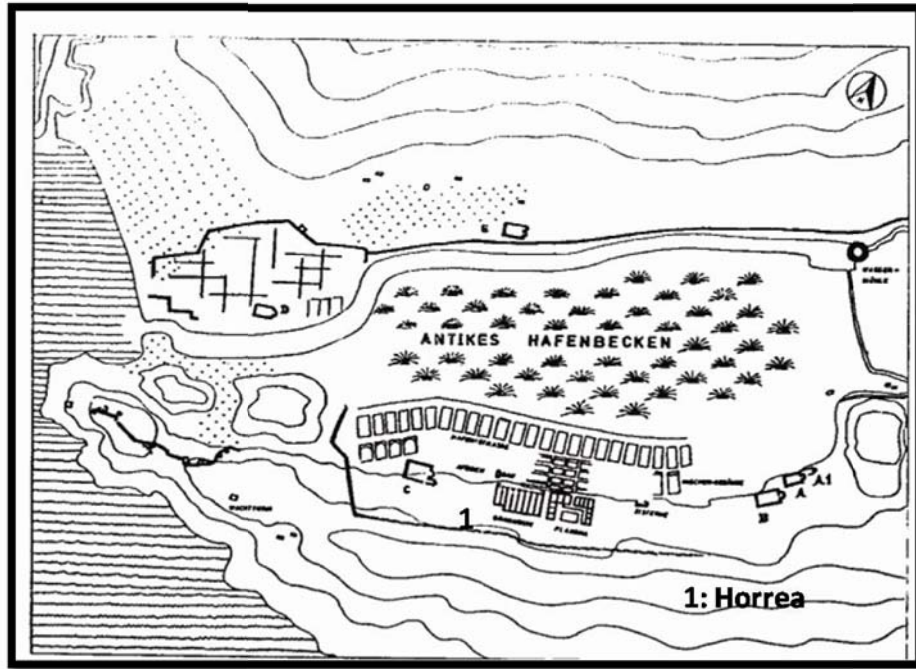
ekil 155. Termessos Hadrianus N1 Tapına ı Ön Cephenin Yeniden Kurma Denemesi (Lanckoronski, Pisidie)

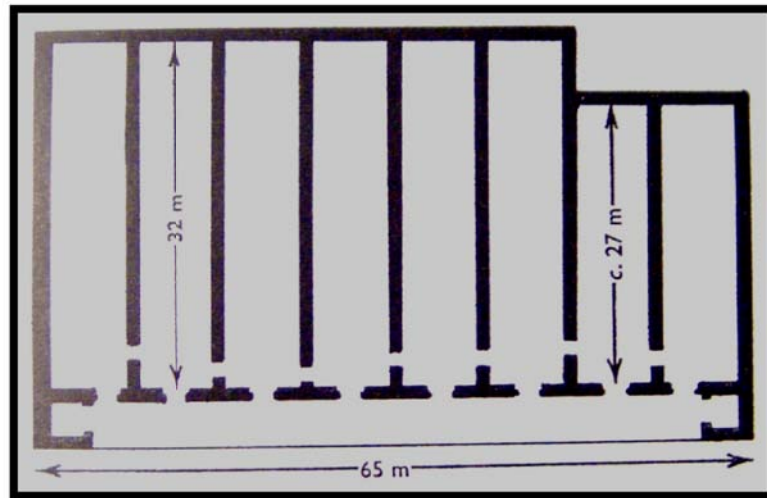
ekil 156. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1 Ar itrav, Friz ve Saçaklı ın Cepheden Görüntüsü (Lanckoronski, Pisidie)

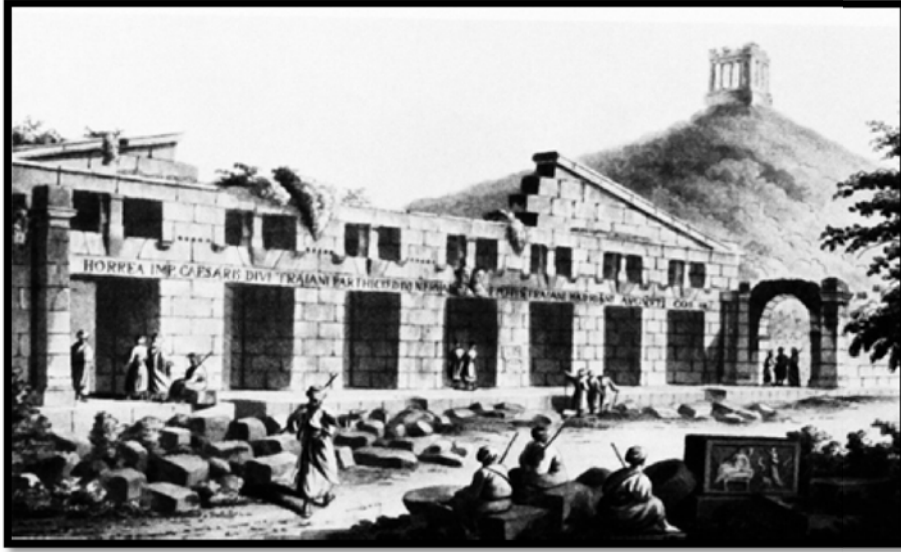
ekil 157. Termessos Hadrianus N1 Tapına 1 Ar itrav, Friz ve Saçaklı a Ait Parçalardan Ayrıntı (Lanckoronski, Pisidie)

ekil 158. Andriake Planı ve Horreum (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

ekil 159. Andriake Horreum Planı (Rickman, Roman Granaries)

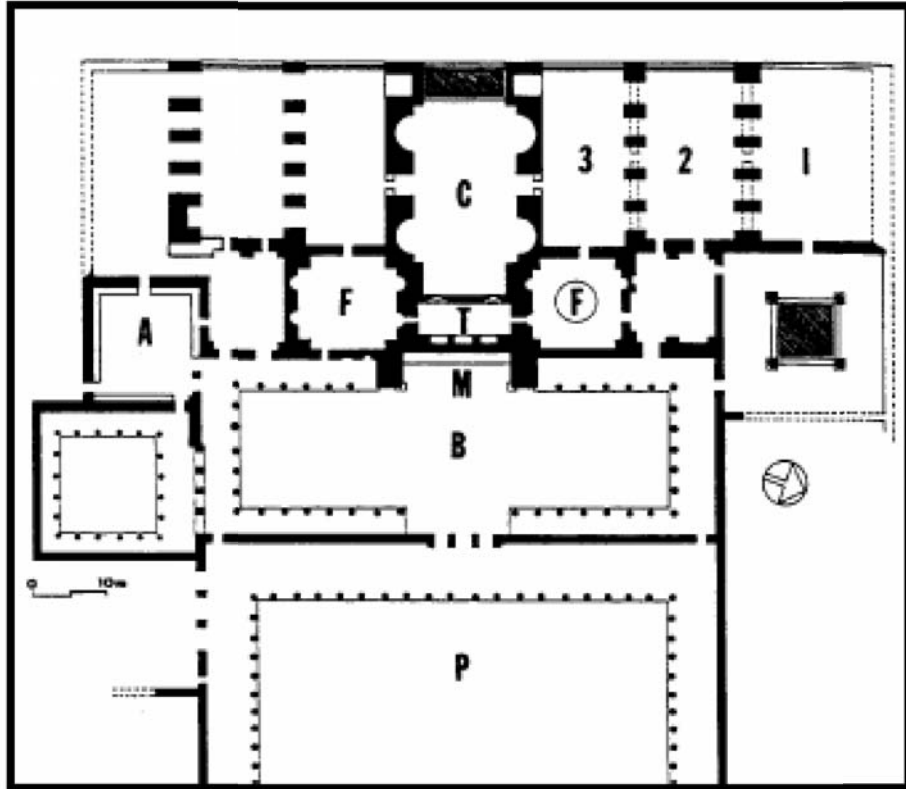
ekil 160. Andriake Horreumu Osmanlı Dönemi Gravürü

ekil 161. Andriake Horreumu Kuzeyden Görünüm

ekil 162. Andriake Horreumu'ndaki Hadrianus ve Sabina'ya Ait Portreler

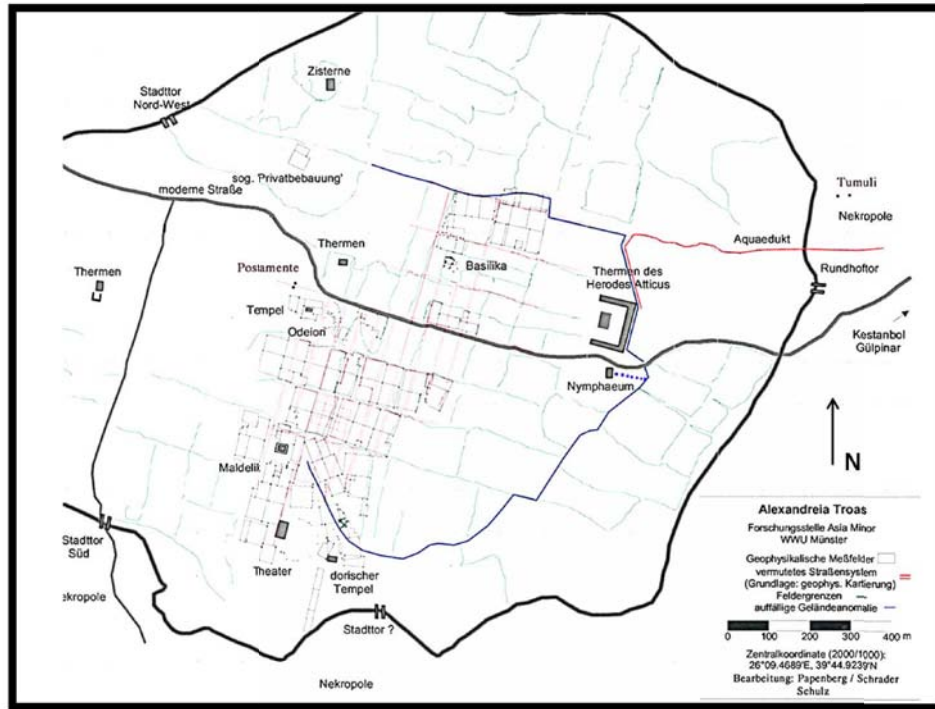
ekil 163. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Planı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

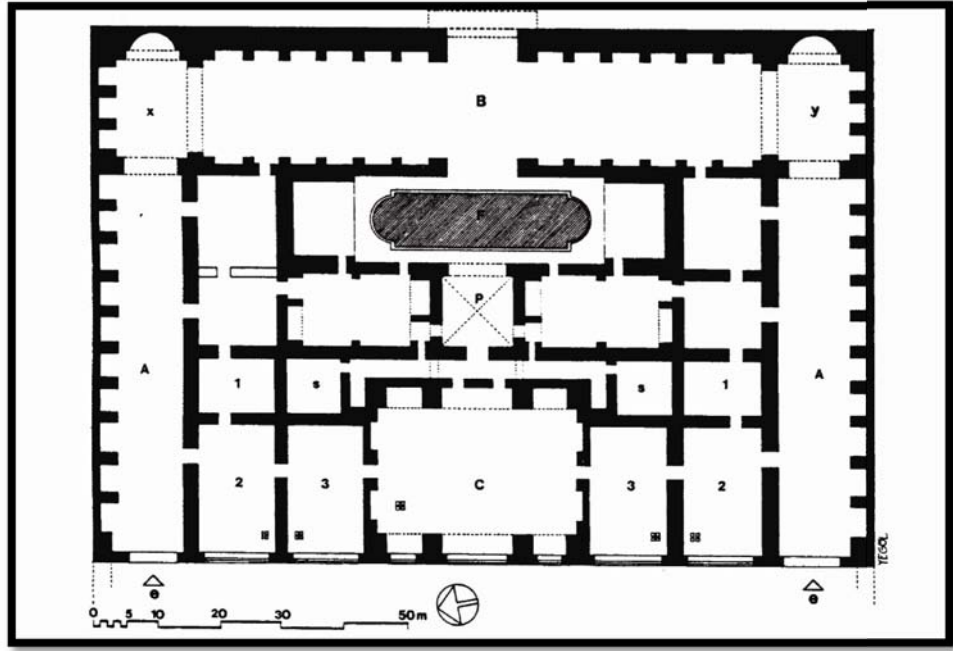
ekil 164. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Süslemeli Pilaster Parası

ekil 165. Aphrodisias Hadrianus Hamamları Kabartmalı Konsol Parçası

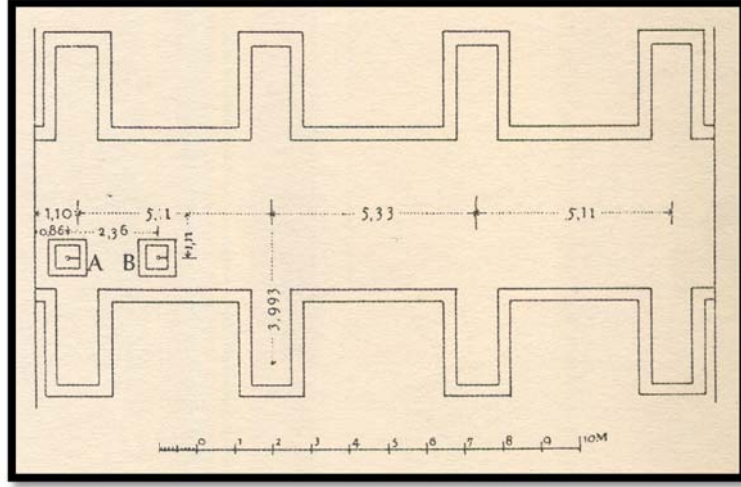
ekil 166. Aleksandria Troas Planı (Öztaner, Asia Minor Studien Band 33)

ekil 167. Aleksandria Troas Hamamı (Smith, The Gymnasium at Alexandria)

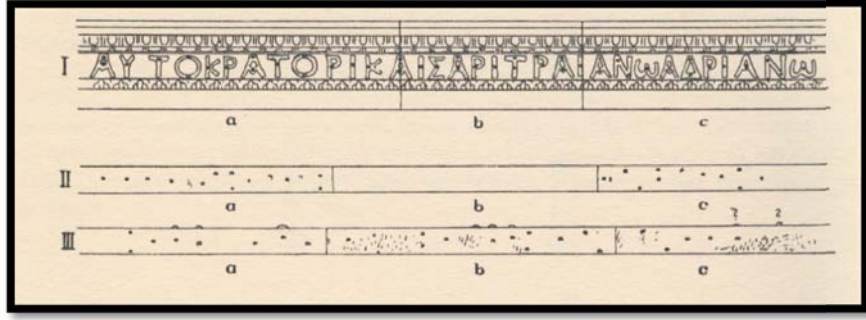
ekil 168. Aleksandria Troas Hamamı Sa lam Kalmı Kemerler

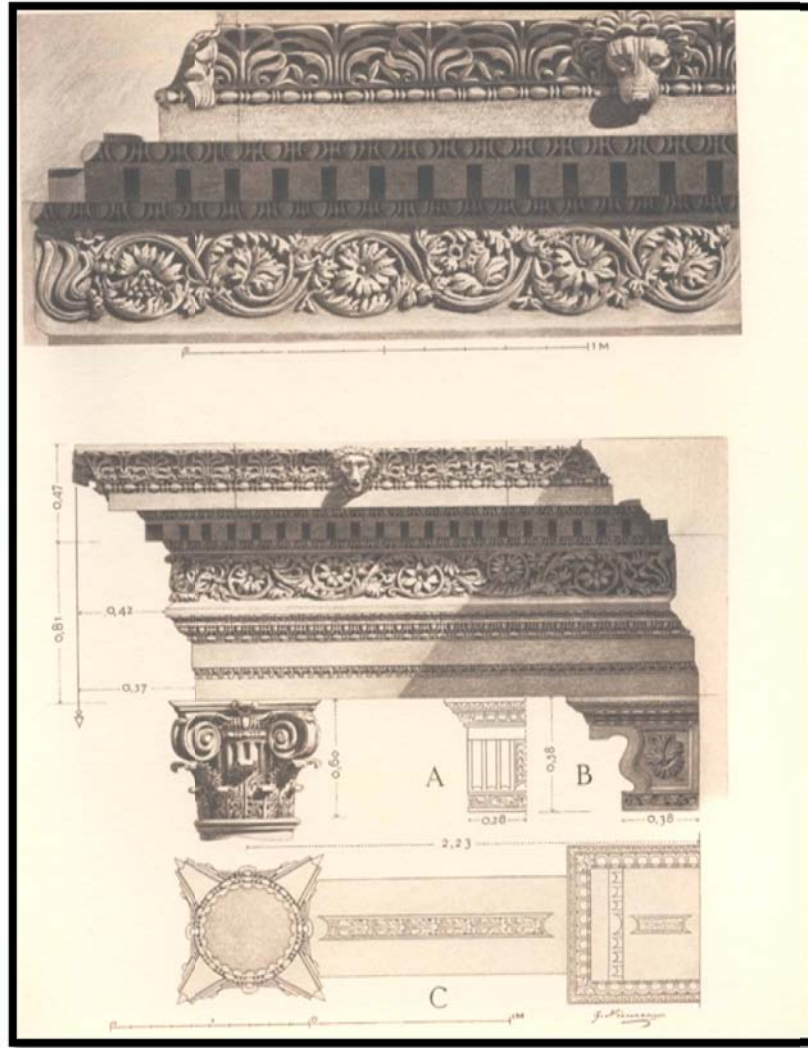
ekil 169. Attaleia Propylonu Planı (Lanckoronski, Pamphylia)

ekil 170. Attaleia Propylonu Batıdan Görünü

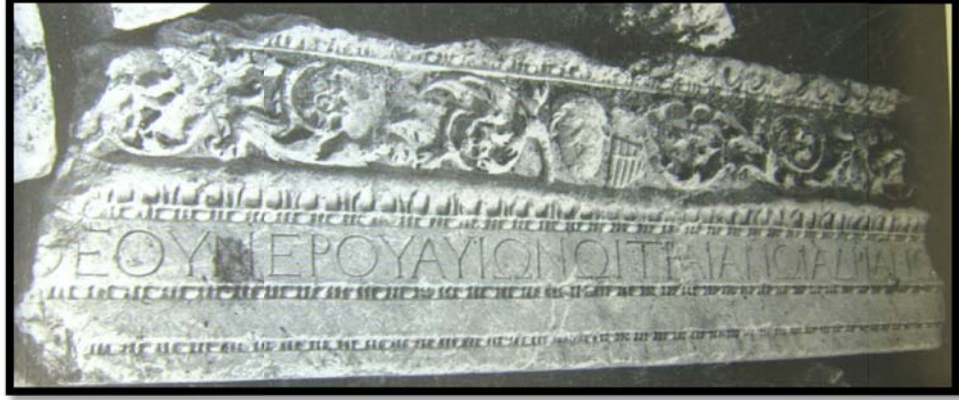
ekil 171. Attaleia Propylonu Yazıtı (Lanckoronski, Pamphylia)

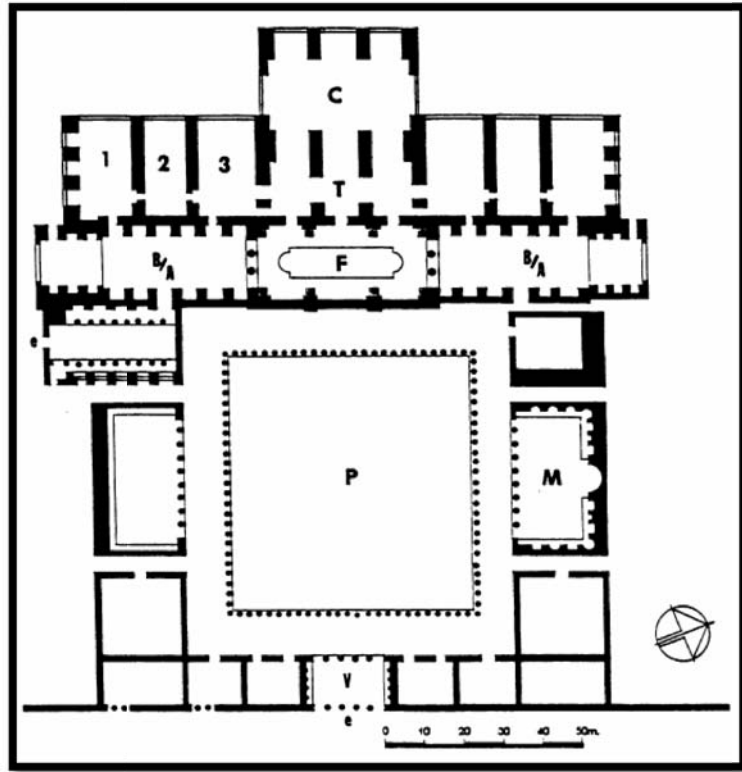
ekil 172. Attaleia Propylonu Mimari Süslemeleri (Lanckoronski, Pamphylia)

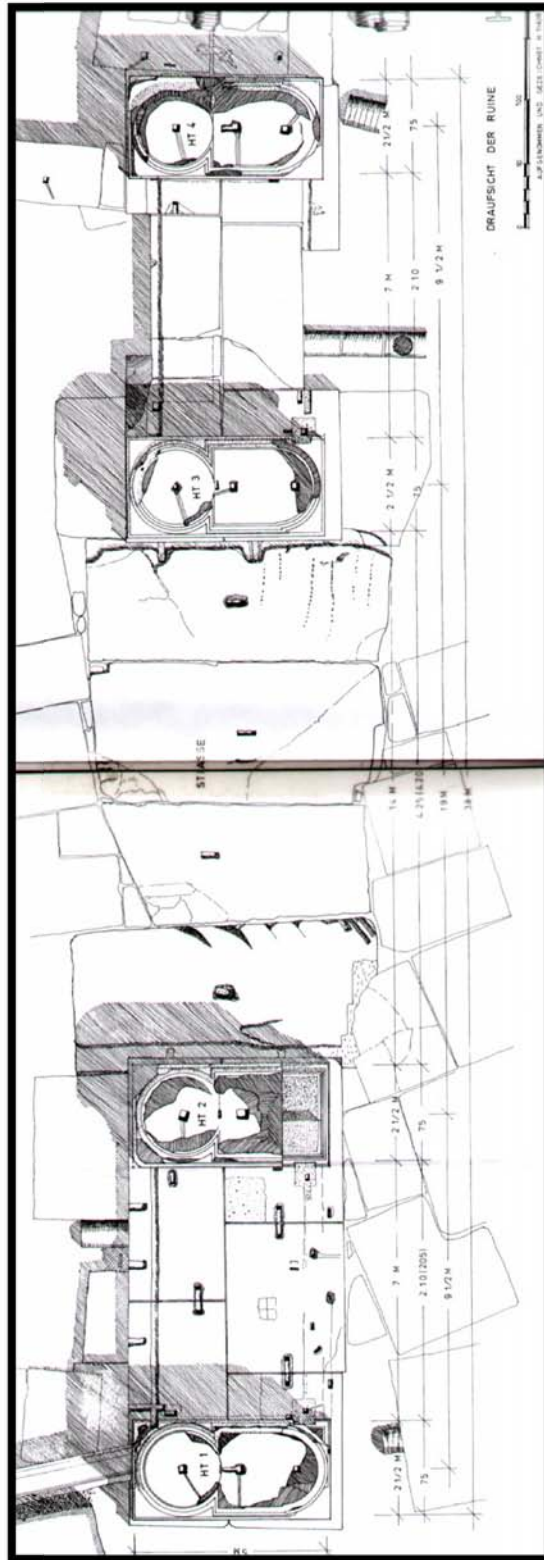
ekil 173. Claudopolis Tiyatrosu Süslemeli Pilaster Parası (Fıratlı, Bithynion-Claudopolis)

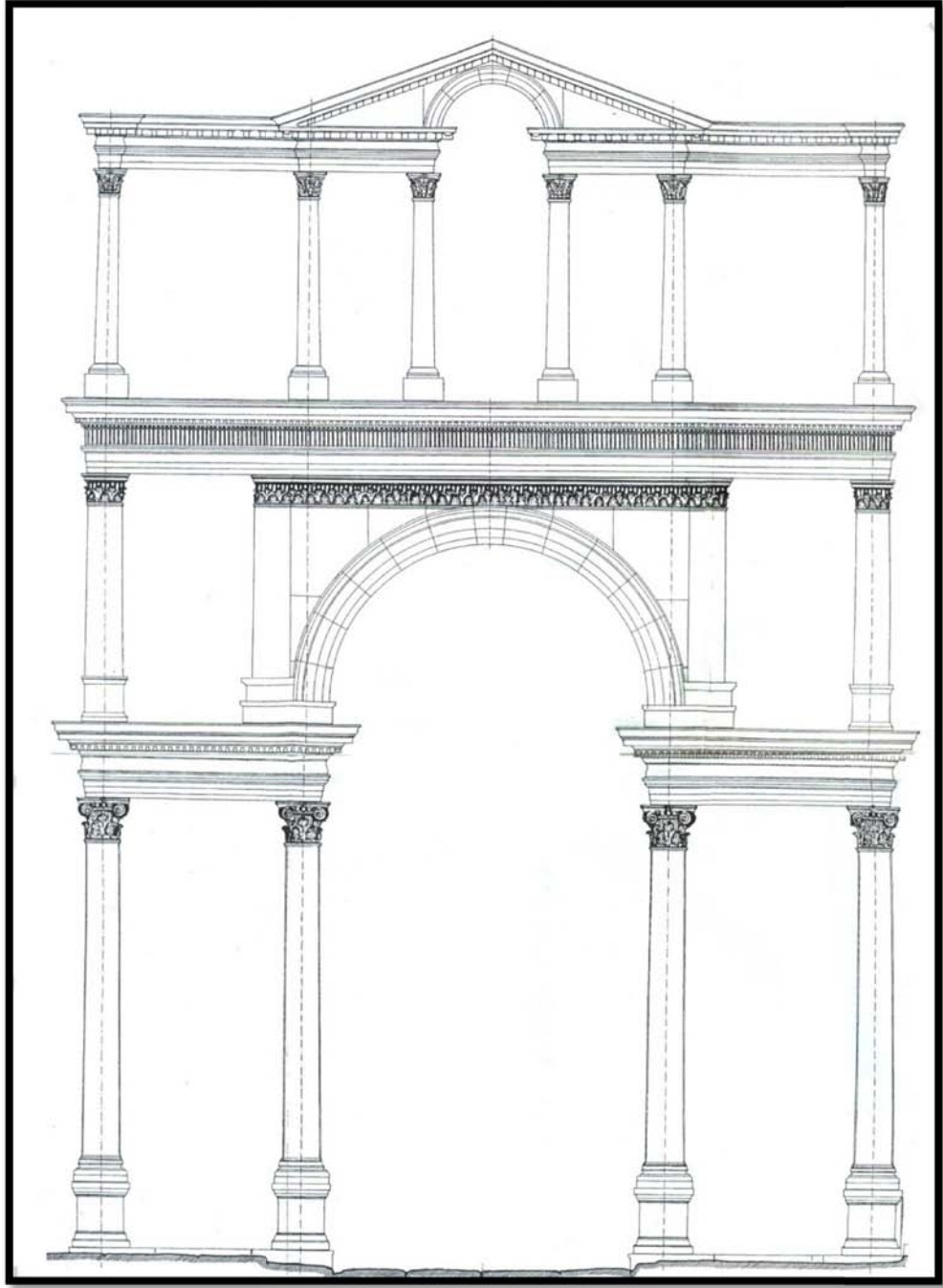
ekil 174. Claudiolis Tiyatrosu Hadrianus sminin Yazılı Oldu u Ar itrav ve Friz Parçası (Fıratlı, Bithynion-Claudiolis)

ekil 175. Ephesos Liman Hamamı Planı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

ekil 176. Ephesos Hadrianus Kapısı Planı (Thür, Hadrianstor)

ekil 177. Ephesos Hadrianus Kapısı Yeniden Kurma Denemesi (Thür, Hadrianstor)

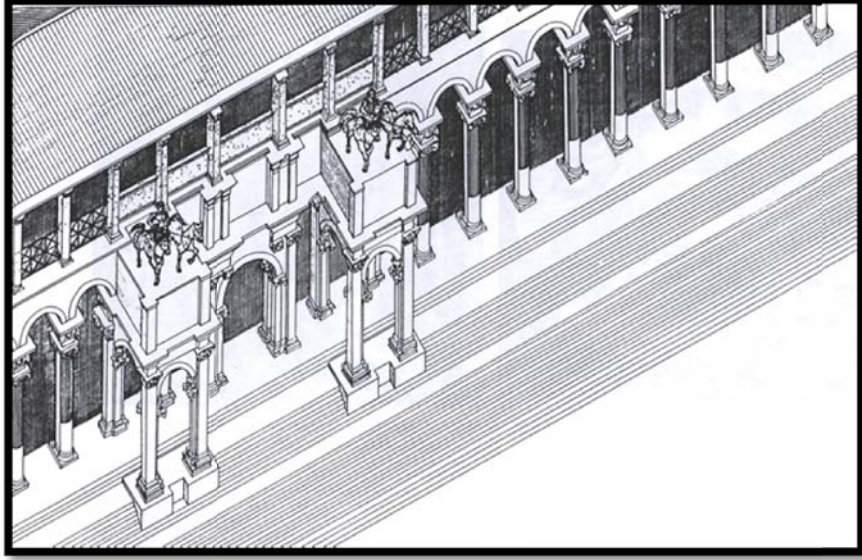
ekil 178. Atina Hadrianus Kapısı

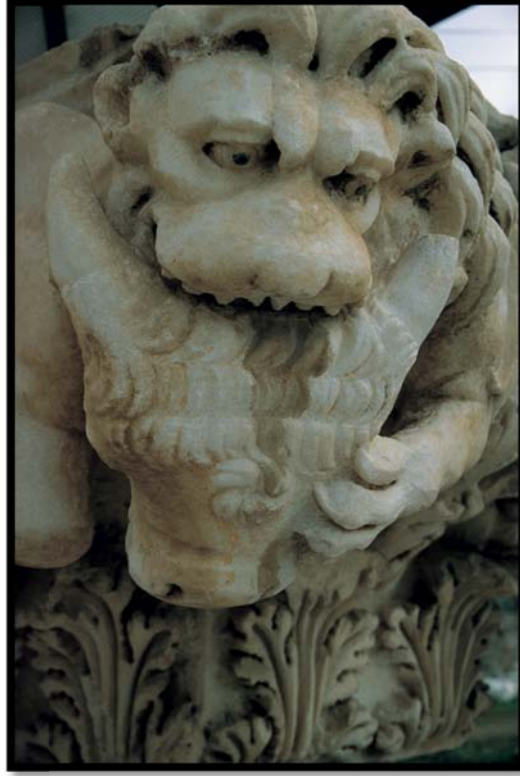
ekil 179. Ephesos Hadrianus Kapısı Mimari Süslemeleri

ekil 180. Ephesos Hadrianus Kapısı Sütun Ba lıkları

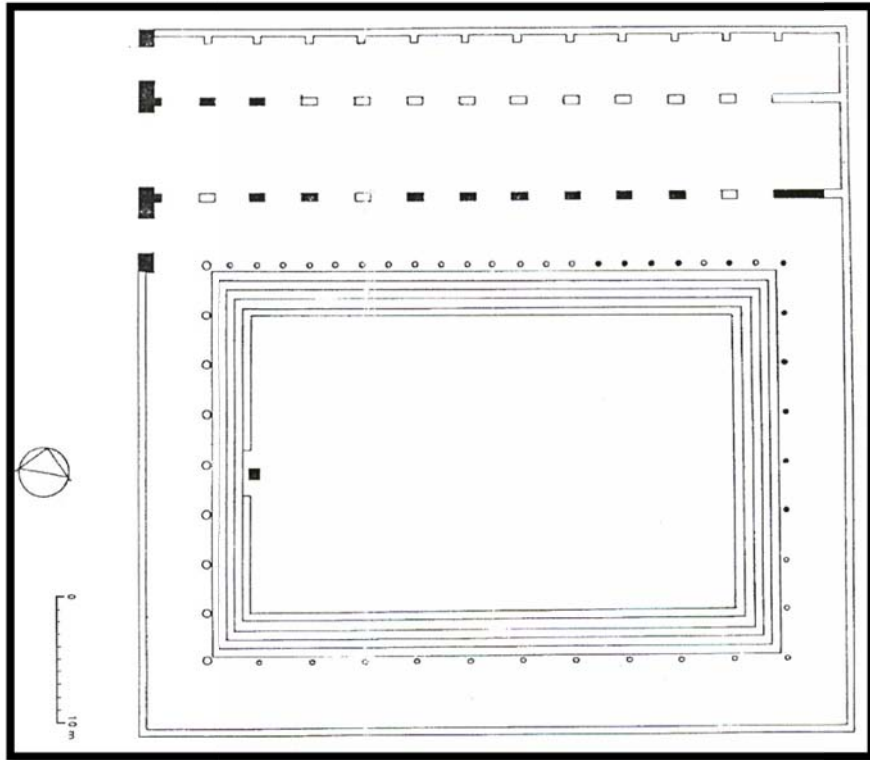
ekil 181. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası (Rossignani & Sacchi, Hierapolis di Frigia I)

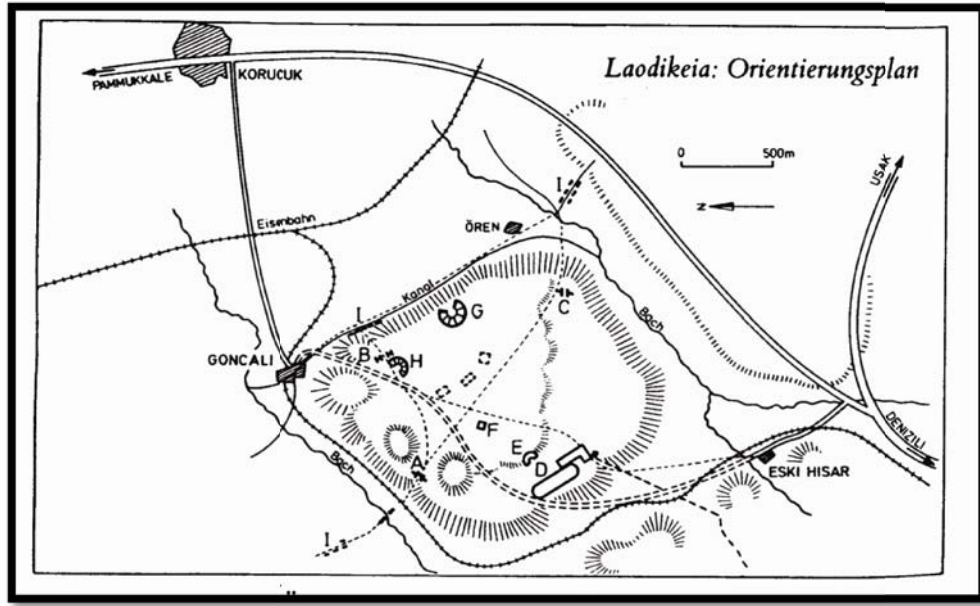
ekil 182. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası Giri Bölümüne Ait Sütun Ba lı ından Ayrıntı

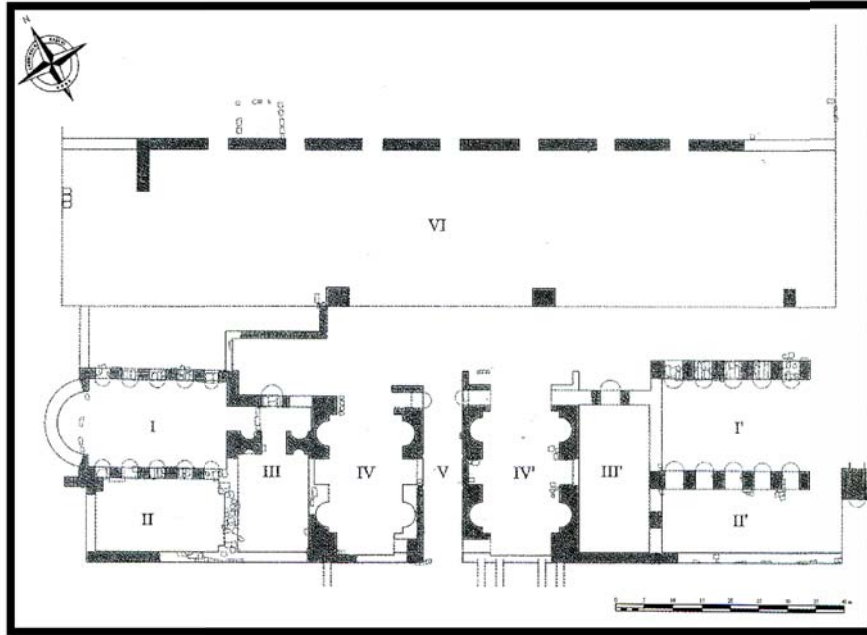
ekil 183. Hierapolis Agorası Stoa Bazilikası Giri Bölümüne Ait Sütun Ba lı ından Ayrıntı

ekil. 184 Kremna Forumu ve Bazilikası (Mitchell, The Hadrianic Forum and Basilica)

ekil 185. Laodikeia Kent Planı içinde “D” Olarak Gösterilen Stadium Yapısının Sa ındaki Hadrianus Dönemi Hamamı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

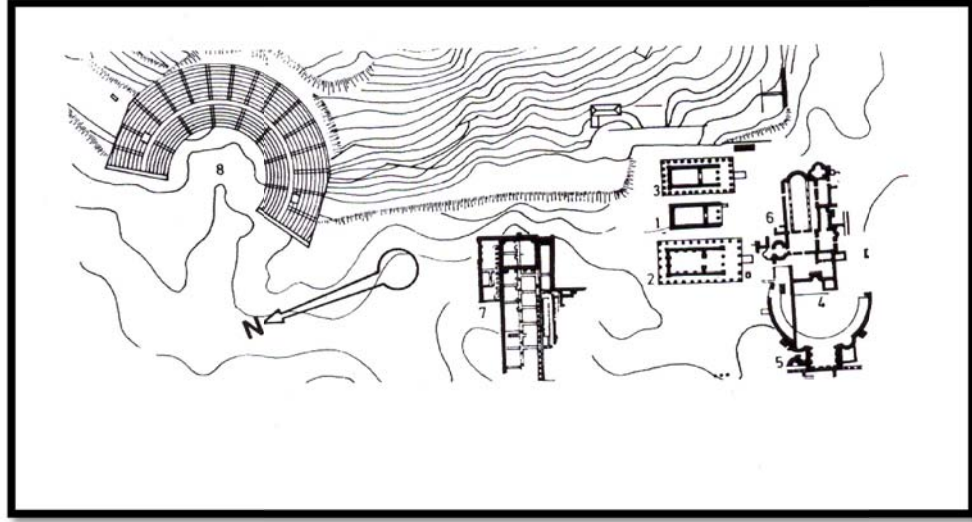
ekil 186. Laodikeia Hamamı Planı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

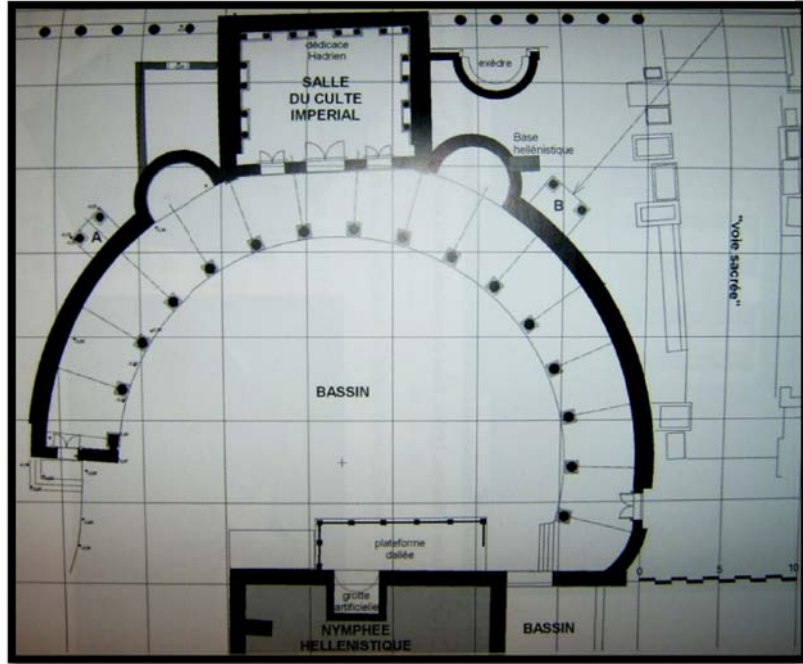
ekil 187. Laodikeia Hamamı Kemerler

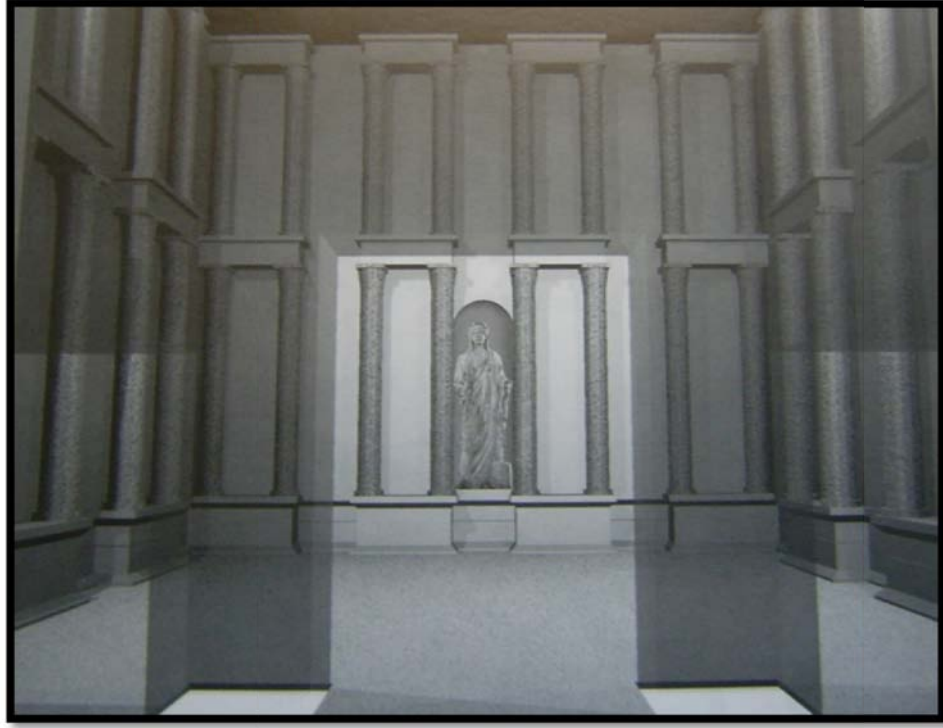
ekil 188. Laodikeia Hamamı'na Ait Paye Ba lı ı (im ek, Laodikeia Ad Lycum),

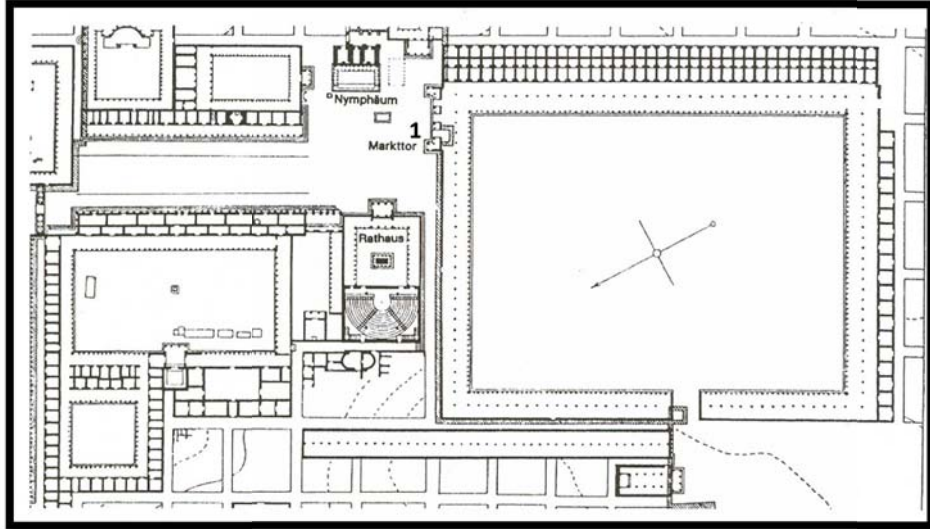
ekil 189. Letoon Kent Planı ve 4 Numara ile Gösterilen Nymphaion (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

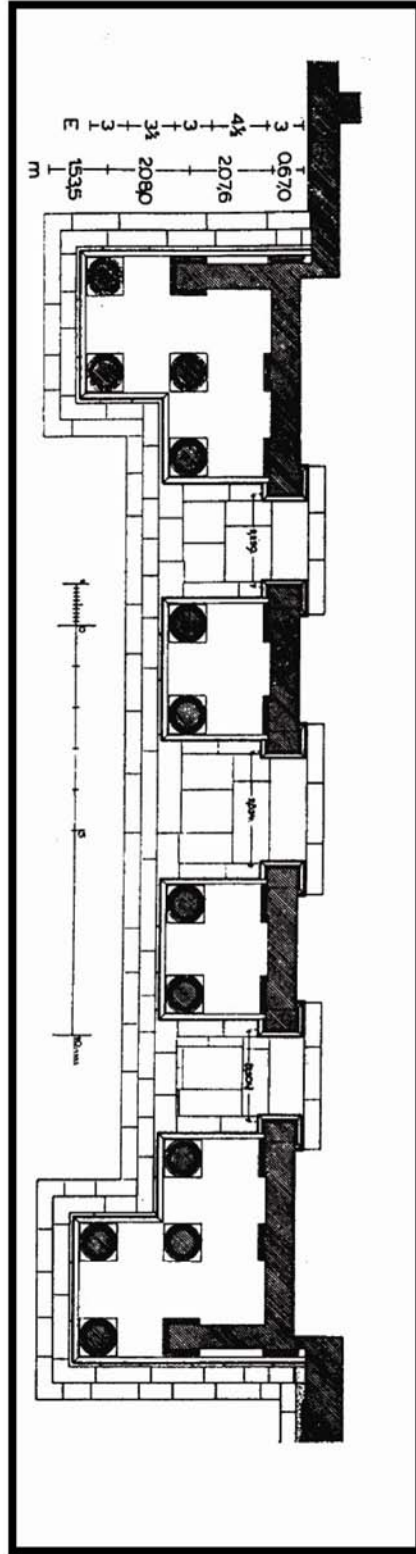
ekil 190. Letoon Nymphaionu Planı (Laroche, Anatolia Antiqua XV)

ekil 191. Letoon Nymphaionu'ndaki İmparator Salonu ve Kaidesi Bulunan Hadrianus Heykeli (Laroche, Anatolia Antiqua XV)

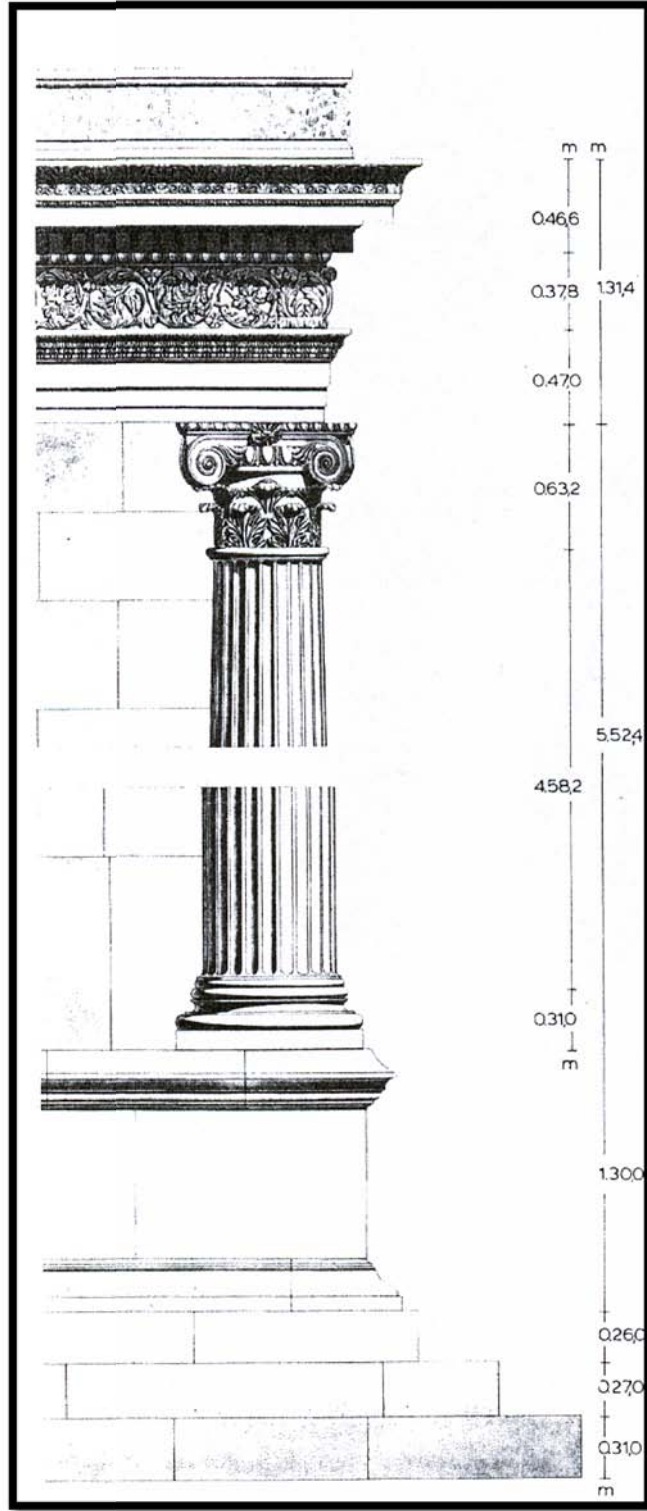
ekil 192. Miletos Planı ve 1 Numara ile Gösterilen Agora Kapısı (Strocka, Das Markttor von Milet)

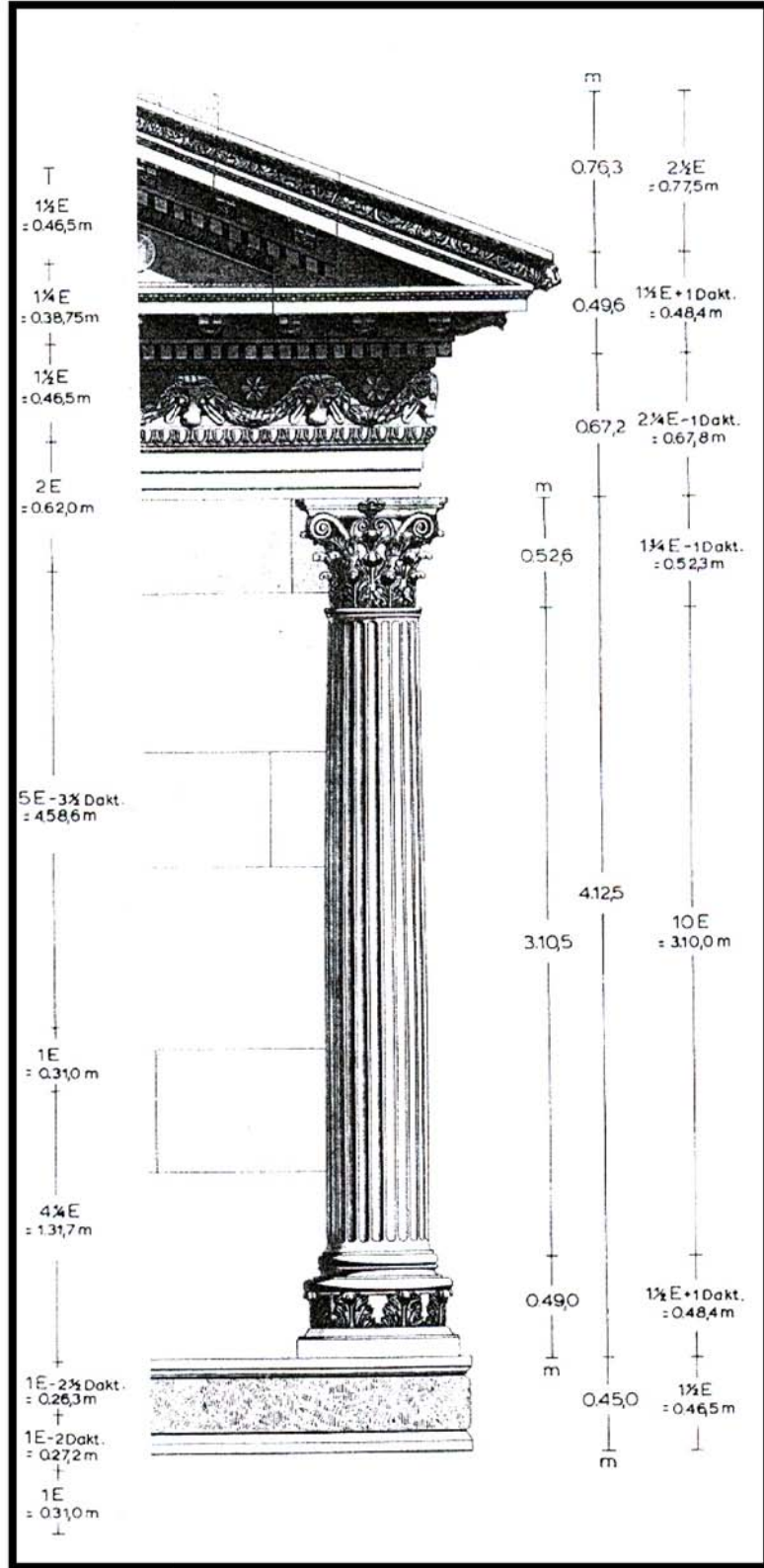
ekil 193. Miletos Agora Kapısı Planı(Strocka, Das Markttor von Milet)

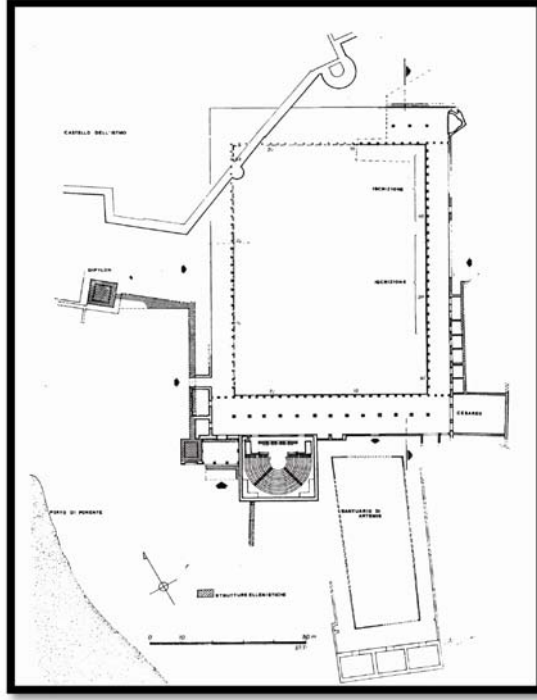
ekil 194. Miletos Agora Kapısı

ekil 195. Miletos Agora Kapısı Birinci Kat Mimari Elemanları (Strocka, Das Markttor von Milet)

ekil 196. Miletos Agora Kapısı ikinci Kat Mimari Elemanları (Strocka, Das Marktort von Milet)

ekil 197. asos Agorası Planı (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

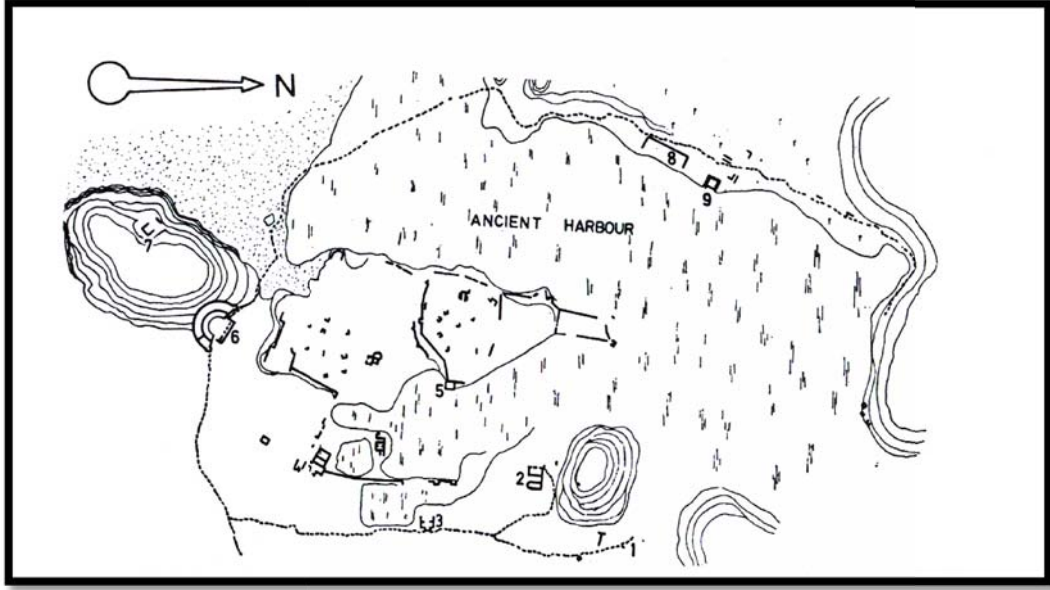
ekil 198. asos Agorası Frizinden Ayrıntı

ekil 199. asos Agorası Anthemion Bezemesinden Ayrıntı

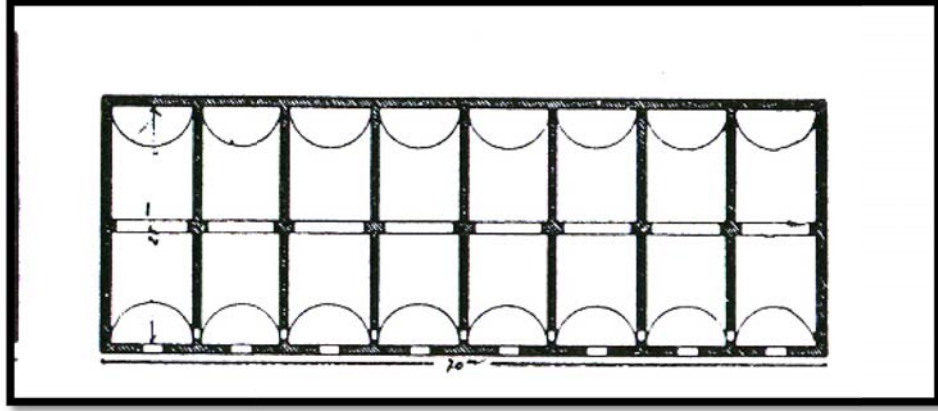
ekil 200. asos Agorası Flüt Bezemelerinden Ayrıntı

ekil 201. Patara Kent Planı, 1 Numara ile Gösterilen Propylon ve 8 Numara ile Gösterilen Horreum (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

ekil 202. Patara Propylonu Güneyden Görünü

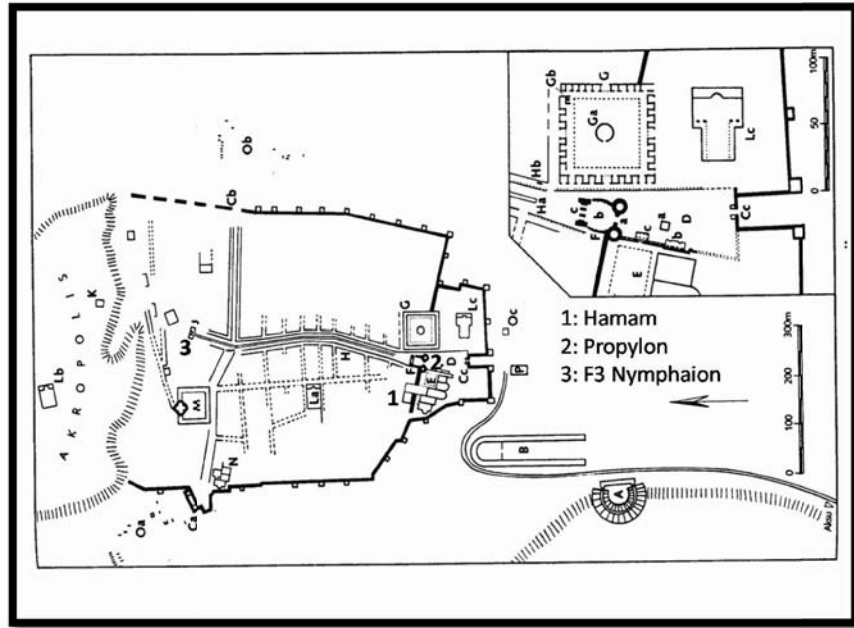
ekil 203. Patara Horreumu Planı (Rickman, Roman Granaries)

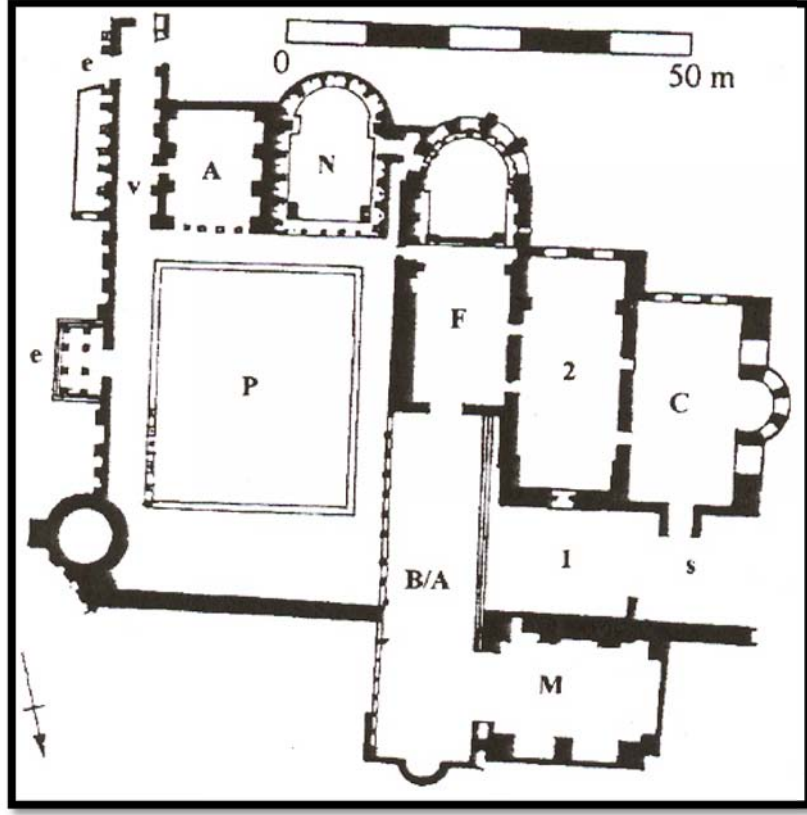
ekil 204. Patara Horreumu Hava Foto rafi

ekil 205. Patara Horreumu Ön Cepheden Ayrıntı

ekil 206. Perge Planı ve Hadrianus Dönemi Yapıları (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

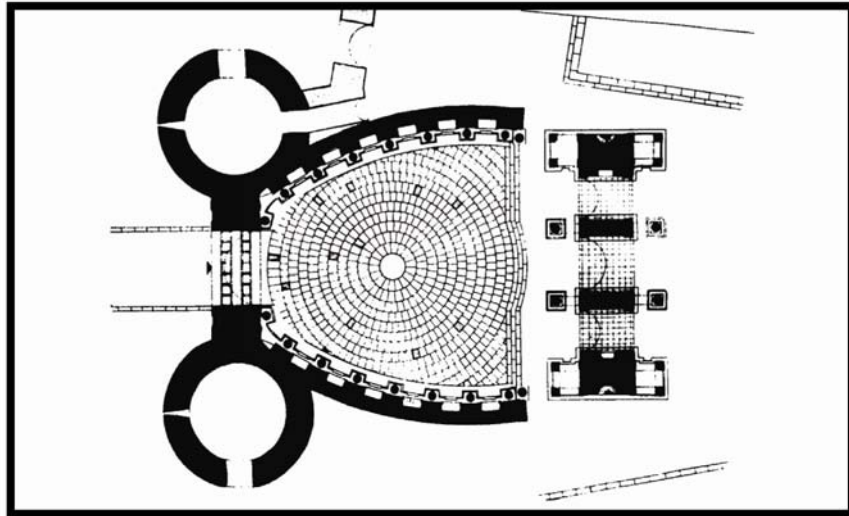
ekil 207. Perge Güney Hamamı Planı (Yegül, Baths and Bathing)

ekil 208. Perge Güney Hamamı Soğukluk Bölümü

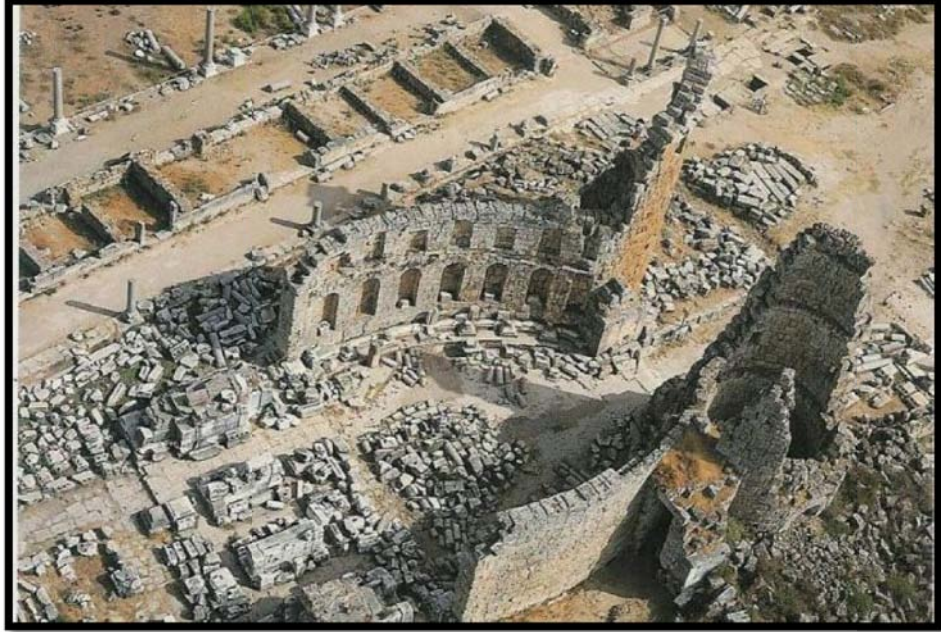
ekil 209. Perge Güney Hamamı Korinth Sütun Ba lı ı (Vandeput, The Architectural Decoration)

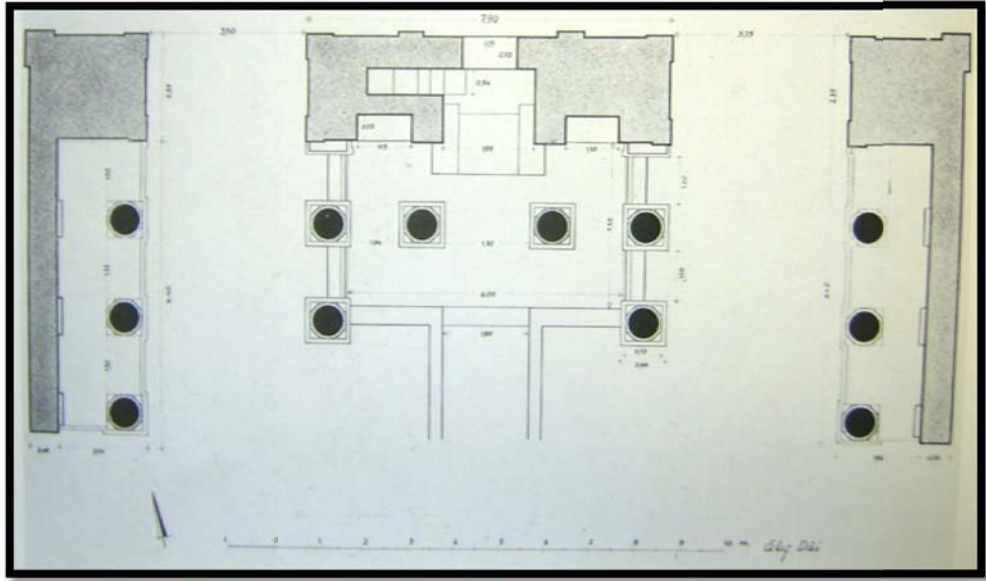
ekil 210. Perge Propylonu Planı (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

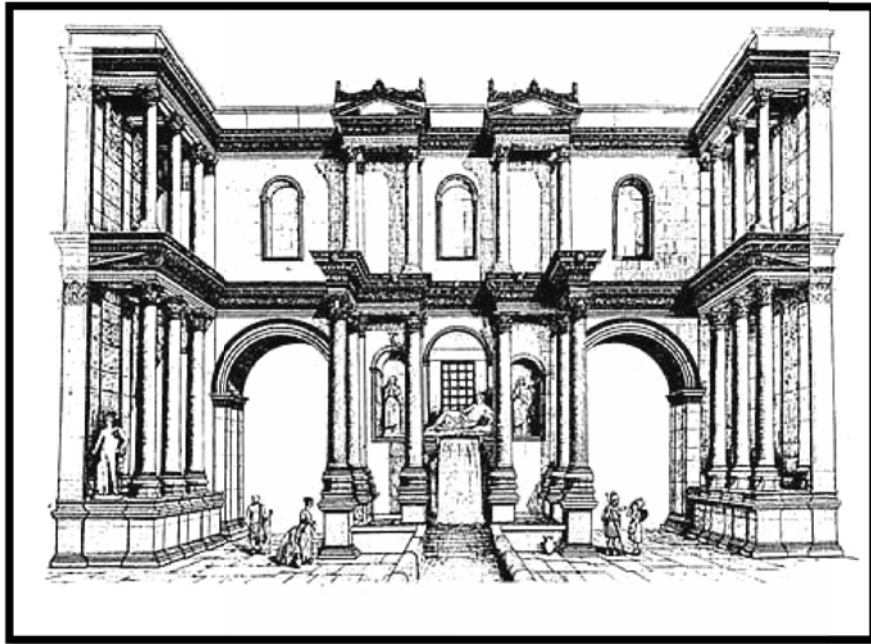
ekil 211. Perge Propylonu'nun Bugünkü Görünü ü

ekil 212. Perge Propylonu ve Hellenistik Kulelerin Hava Foto rafı

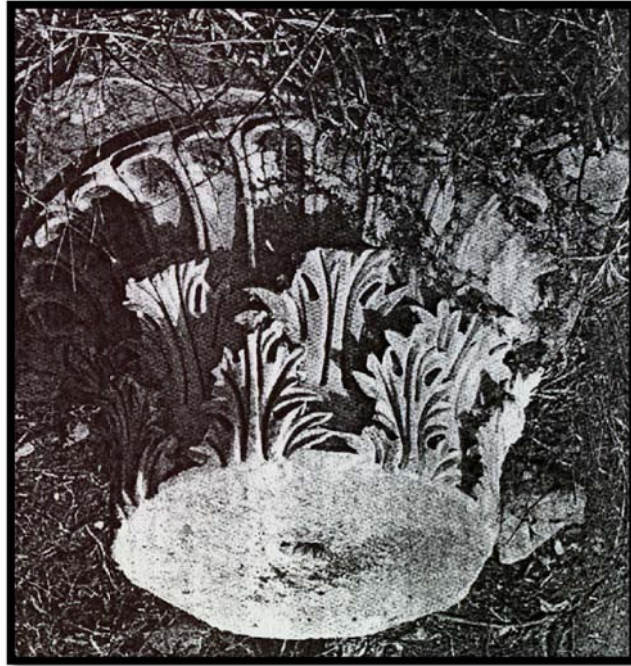
ekil 213. Perge F3 Nymphaionu (Mansel, Die Nymphaeen von Perge)

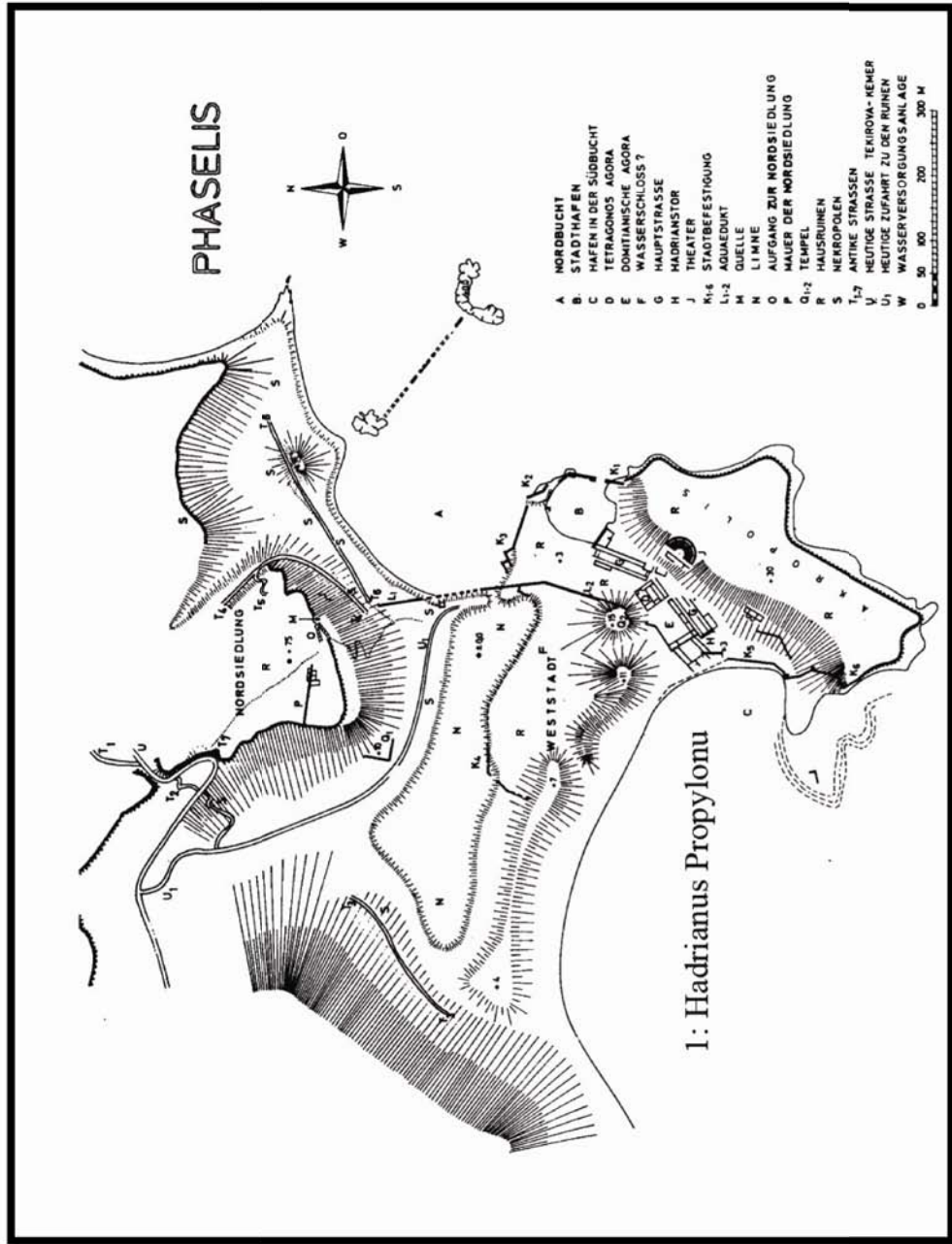
ekil 214. Perge F3 Nymphaionu Yeniden Kurma Denemesi

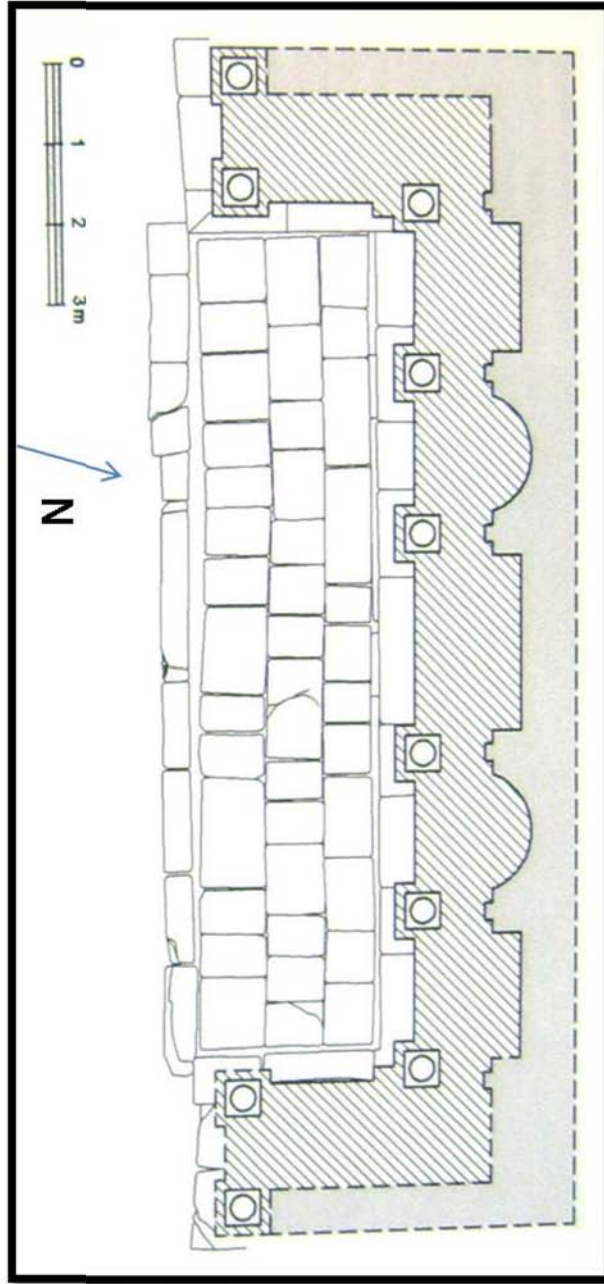
ekil 215. Perge F3 Nymphaionu'nun Bugünkü Durumu

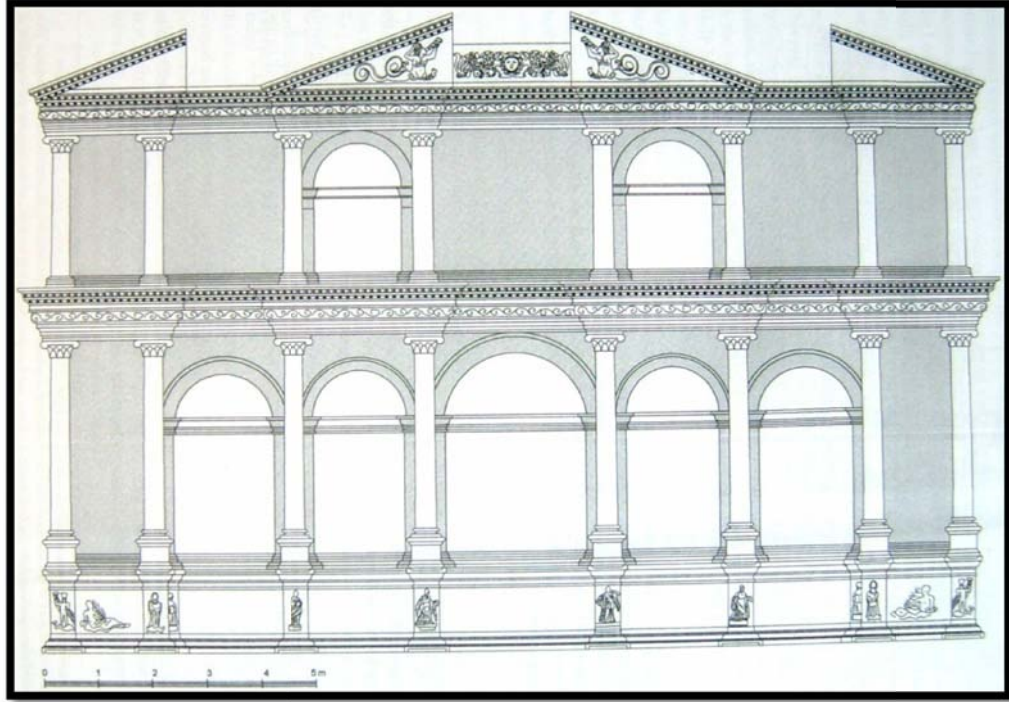
ekil 216. Perge F3 Nymphaionu Flüt ve Akhantus Bezemeli Sütun Ba lı ı (Vandeput, The Architectural Decoration)

ekil 217. Phaselis Kent Planı ve Propylonu (Schorndorfer, Öffentliche Bauten)

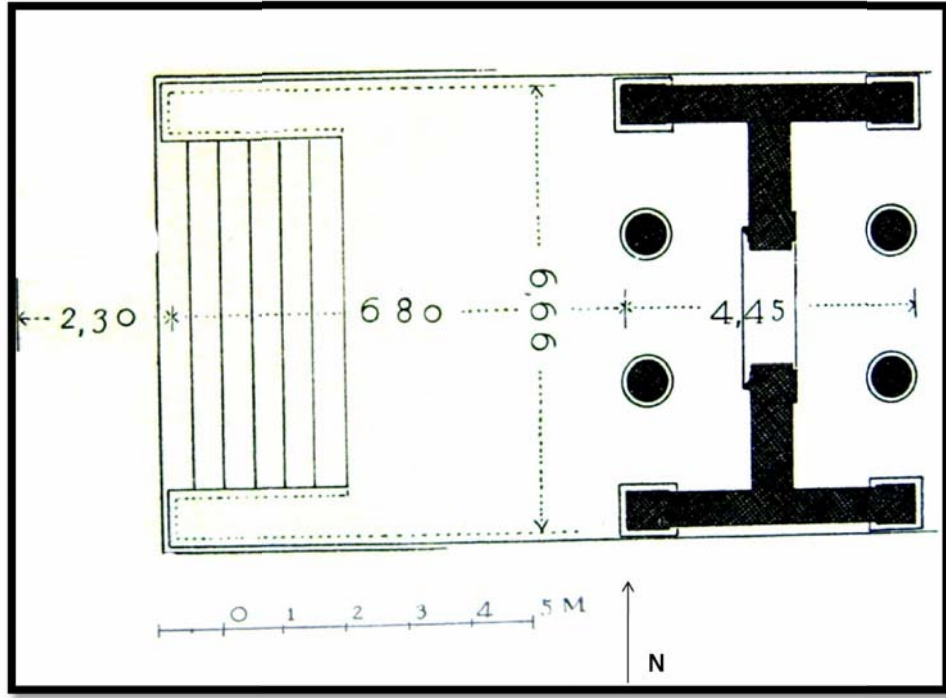
ekil 218. Sagalassos Nymphaionu Planı (Waelkens, A Late-Hadrianic Nymphaeum at Sagalassos)

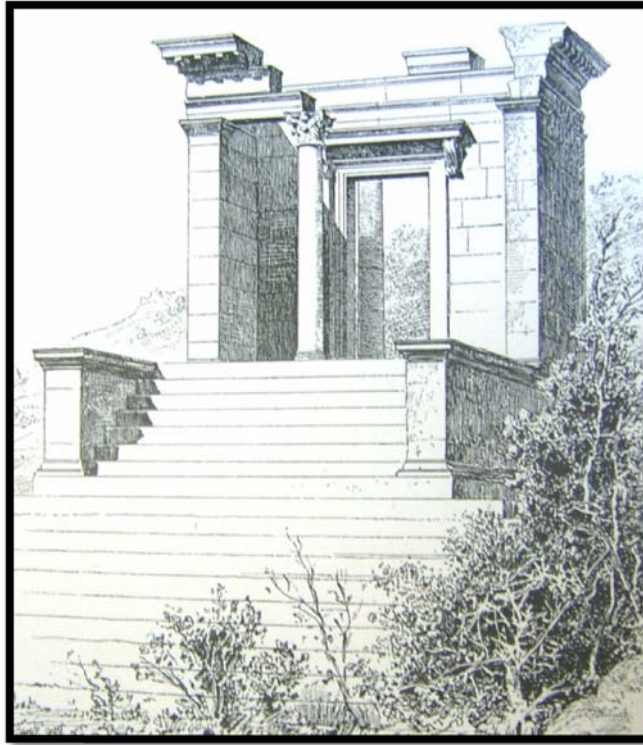
ekil 219. Sagalassos Nymphaionu Yeniden Kurma Denemesi(Waelkens, A Late-Hadrianic Nymphaeum at Sagalassos)

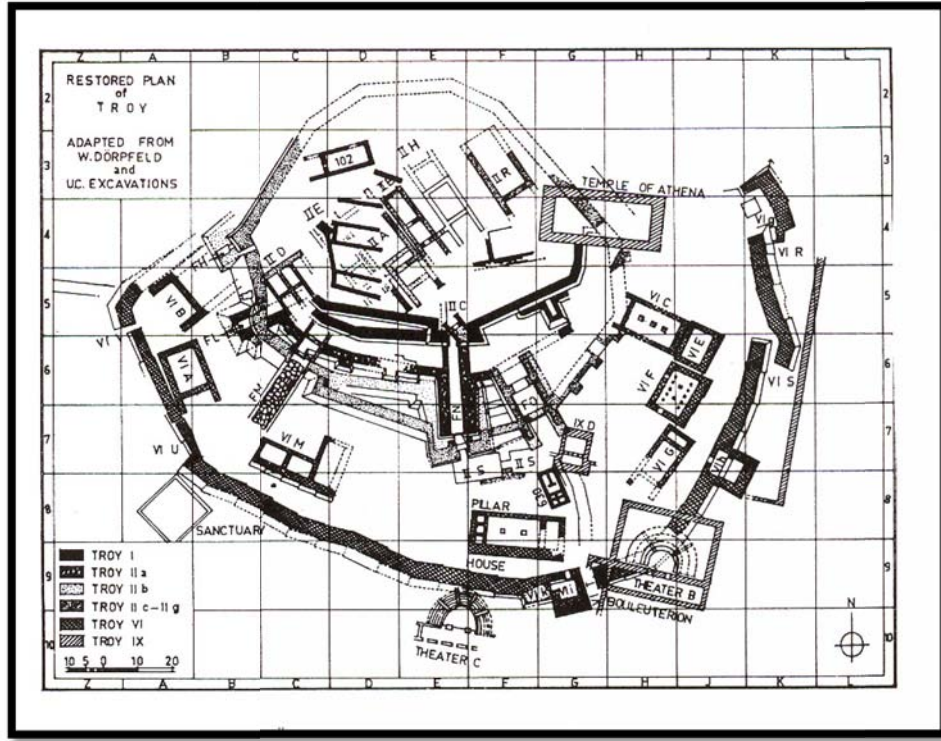
ekil 220. Sagalassos Nymphaionu'nun Bugünkü Durumu

ekil 221. Termessos Propylon G Yapısı (Lanckoronski, Pisidien)

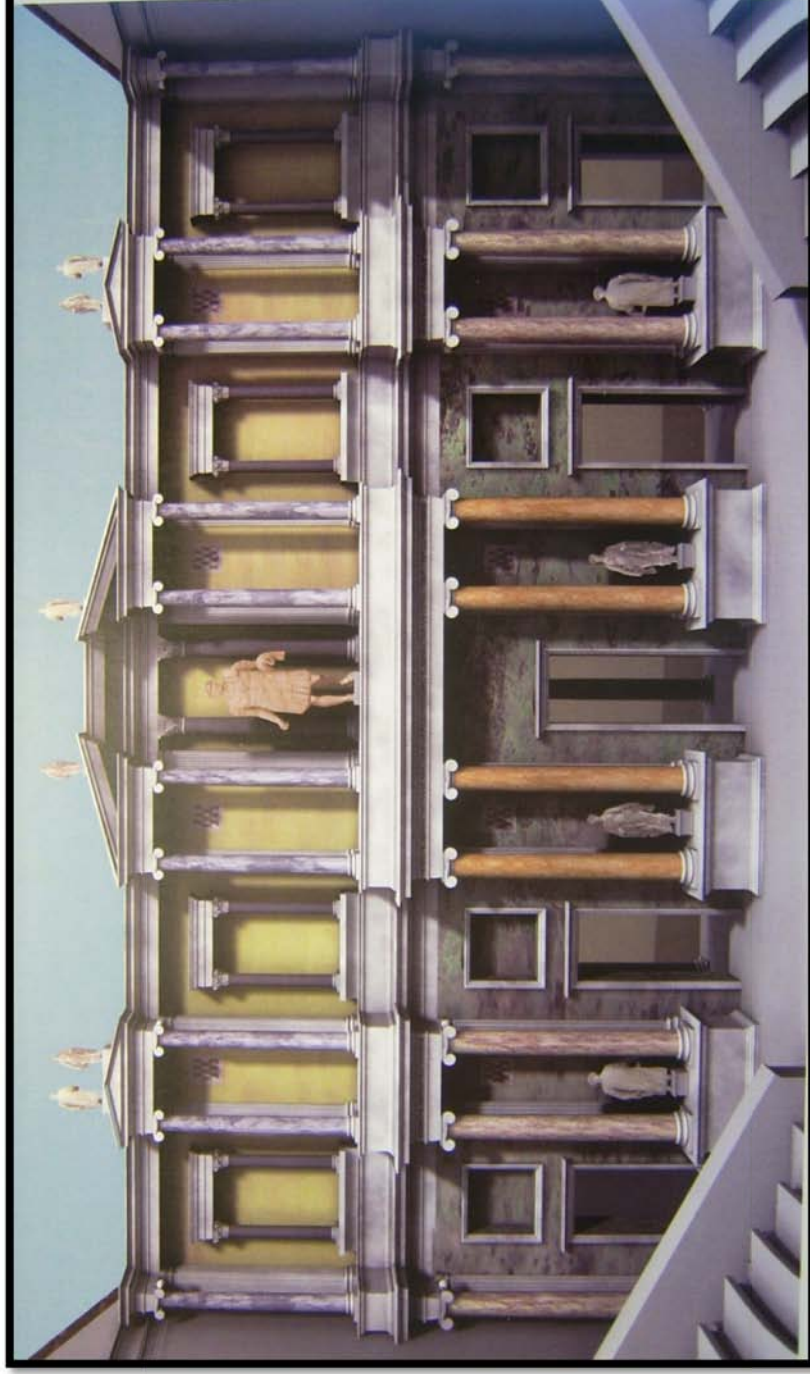
ekil 222. Termessos Propylon G Yapısı'nın Yeniden Kurma Denemesi (Lanckoronski, Pisidien)

ekil 223. Troia Kent Planı ve Hadrianus Dönemi Odeonu (Akurgal, Anadolu Uygarlıkları)

ekil 224. Troia Odeonu

ekil 225. Troia Odeonu Yeniden Kurma Denemesi ve ikinci Katta Yer Alan Hadrianus Heykeli
(Riorden, The Odeon of Ilion)